

Theologisk Bibliothek

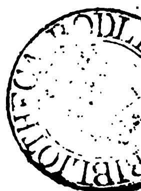
udgivet

af

Jens Møller,

Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Første Bind.

Kjøbenhavn, 1811.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,

store Kannikestræde No. 46.

Fædrenelandets Religionslærere,

hvis Tarv fremkaldte

og hvis Velvillie fremskyndte

dette Bibliotheks Udgivelse,

helliges det

af

Forfatteren.

Fortale.

Da mine Læsere allerede af Subskriptionsplanen kjende dette Bibliotheks Bestemmelse og Indretning, behøver jeg ikke at handle derom. Min Hensigt med at vælge hiin Meget lovende Titel kunde naturligviis ikke være Lyst til at foraarsage nogen Sammenligning imellem mit Arbeide og et af Tydsklands første periodiske Skrifter af samme Natur. Fra en saadan Hensigt frikjender mig allerede den Bestemmelse, at jeg ingen Recensioner vil levere. Jeg vilde blot derved antyde den Mangfoldighed og Forskjellighed af saavel originale som oversatte og

epitomerede Afhandlinger, jeg heri agter at optage; og jeg haaber, Enhver vil indrømme mig, at om end mit Bibliothek ei kan gjøre alle fremmede theologiske Skrifter overflødige, saa skal det dog erstatte Savnet af dem, hvoraf her leveres Udtog. Forholdet imellem det Inden- og Udenlandske vil stedse omtrent blive det samme, som i nærværende Bind, lige meget af hvert Slags; dog skal jeg stræbe saavidt muligt, at Vægtskaalen kan hælde til Fordeel for det Originale, ligesom jeg og agter undertiden ved Bearbeidelsen af fremmed Eiendom at erhverve mig en vis Medbesiddelsesret til samme. Dette gjælder især om saadanne Stykker, hvori jeg skal sammenligne og prøve flere Skrifter eller Hypotheser af lignende Tendents men stridigt Indhold eller omvendt; ogsaa vil man, som jeg haaber, lade mine Udtog vederfares den Ret, at de have kostet mig meer Umag end en simpel Oversættelse. Endnu meer lærerige har jeg troet at gjøre dem ved hist og her at tilføie Anmærkninger.

og forudsende Indledninger, hvilke skulle tjene til at anvise den Læser, som ei have holdt Skridt med Videnskaben, det Standpunkt, hvorfra han er istand til at overskue og fatte den omhandlede Sag. Ogsaa har jeg ved den vigtigste af disse Indledninger søgt at bringe Eenhed imellem tvende divergerende Materier. Eenhed er overhovedet en Egenskab, som koster Journalisten megen Kunst at bevare: den forsvinder altfor let i Materiens Mangfoldighed; og dog bør en vis Eenhed findes i ethvert videnskabeligt Foretagende. Ogsaa venter jeg at tilveiebringe en saadan, forsaavidt den kan opnaaes i et periodisk Skrift, hvor man alene kan vente Aandens Eenhed. Noget meer kunde jeg vel love, dersom jeg alene kom til at udstyre alle Bind; thi da kunde i det mindste Methodens og Principiernes Eenhed tillige komme til at herske. Men da mit Bibliothek staaer aabent for alle Bidrag, som udmærke sig ved grundig Lærdom og christelig Humanitet, vil Læseren deri

kunne vente nogen Meningsstrid, hvilken dog aldrig skal kunne forvilde ham fra det Maal, til hvilket enhver Theolog bør stræbe: en klarere og sikkrere Overbeviisning om Christendommens guddommelige Oprindelse og Kraft til Saliggjørelse i denne og hiin Verden. Det er følgelig saa langt fra, at en polemisk Aand kan befrygtes i dette Bibliothek, at Udgiveren snarere ved en mæglende Kritik vil stræbe at forene Parternes stridige Ord og Forestillinger. For at opnaae denne ireniske Tendents agter han ei, som visse ukloge Fredsmæglere, at betage det ene Partie Frihed til at tale, men hellere at forene det Sande og Gode i alle Partiers Meninger. Men heraf skjønnes tillige, at han ei kan optage ethvert Bidrag som bydes ham. Skal han indestaae for sit Instituts Værd og Virkninger, da maa han og have Ret til at vælge og forkaste. For at imidlertid Ingen skulde beskylde Udgiveren for at tilegne sig en Censor-Myndighed i Literaturen har han udbedet sig og erholdt tvende andre

Theologers Løfte om at afgive deres Mening om saadanne Bidrags Passelighed, imod hvis Offentliggjørelse Udgiveren nærer Tvivl. At Undertegnede ei derved har villet afskrække nogen Skribent fra at forsyne ham med Bidrag, derfor borger tilstrækkeligt hans egen Interesse; men at han har haabet derved at sikkre sit Bibliothek en vis Værdie, og tillige opmuntre de dueligere Skribentere til at understøtte ham med Bidrag (i den Tanke, at de *ei her skulde træffe slet Selskab*), det fragaaer han ingenlunde. At jeg alligevel ei lægger nogen stræng Maalestok til Grund for Bidragenes Bedømmelse, kan dette første Bind udvise, hvori jeg endog har gjort mig Flid for at popularisere mine egne Artikler. Overhovedet skal min ufravigelige Regel være denne, som mine fleste Læseres Tarv foreskriver mig: at afhandle lærde Materier saaledes at de vorde fattelige ogsaa for den blot practiske Theolog, og bearbeide populære Gjenstande saaledes, at de faae Interesse for den Lærde.

Endeligen aflægger jeg min Taksigelse til de Herrer Biskopper, Amts- og Herredsprovster med Flere, som have umaget sig med at samle Subskribenter, og udbeder mig at de udeblevne Planer saasnart muligt maatte vorde Forlæggeren tilsendte. Trykningen af andet Bind tager strax sin Begyndelse; og kan det ventes færdigt til Nytaar.

Kjøbenhavn, 26de September 1811.

Forfatteren.

Indhold.

I.

Om de humanistiske Studiers Værd og Vigtighed for Theologen. En Forelæsning, holden, ved det theologiske Professorats Tiltrædelse, af Udgiveren *).

Hanc mihi semper de theologo, qui quidem nominis istius vim et dignitatem tueretur, animo efformavi notionem, ut statuerem eum in nullo genere litterarum, quas eruditionis nomine complectimur, non versatum esse debere, ac præter dogmata religionum nostrarum, quorum scientia vulgo Theologi artem circumscribunt, accuratam habere linguarum Græcæ Latinæque et Orientis cognitionem; tum omnem antiquitatis memoriam tenere, nec solum ecclesiæ res, sed etiam quid usqvam rei publicæ gestum esset, meminisse; deinde omnem diuinarum humanarumque rerum scientiam, quam philosophiam vocamus, diligenter perspectam habere; tandem cum intelligendi subtilitate et sollertia in disserendo orationis conjungere ubertatem et elegantiam. Jac. Baden Opusc. Lat. pag. 56.

Er det ei uden Grund, at den forfarne Viisdom byder os at agte fortrinligen paa de Vink til vor

*) Uagtet denne Tale ei var bestemt til Trykken (og derfor har henligget i mit Pult paa tredie

Uddannelse, hvilke Forsynet i vort Livs vigtigste Afvexlinger giver os: saa bør jeg ei undlade i denne Time, da jeg første Gang har den Ære at tale fra dette Sted, at anstille nogle Betragtninger, som, skjøndt foranledigede ved Overgangen fra min forrige til en ny Embedsstilling, dog kunne opmuntre os samtlig til ufortrøden Flid i de Videnskaber, hvortil vi frivilligen have opoffret os, og ved hvilke det maa være os kjert stedse at opdage nye Ynder, være sig nu formedelst deres eget selvstændige Værd — det de erholde deels ved deres guddommelige Oprindelse deels ved deres Uundværlighed for Menneskedannelse og Menneskeheld — være sig formedelst deres Slægtskab med andre ædle, Sjelen skærpende og opløftende Discipliner. Iblandt de sidste gives neppe nogen vigtigere og frugtbarere for Theologen end de, som af deres Øiemed have faaet og ved deres Virkninger fortjent Navn af Humanitetsstudier (humaniora,

Aar), fandt jeg den dog saa passende til at aabne et Bibliothek, som jeg har helliget Theologie og Humanitet, at jeg ei kunde nægte den, skjøndt et Leilighedsarbeide, denne Plads. Kun nogle faa Forandringer, som det forskjellige Auditorium syntes at fordre, har jeg deri gjort; samt tilføjet nogle Anmærkninger.

litteræ humaniores). At fremstille disses store Vigtighed og Værd for Theologen skal være Gjenstanden for denne Tale, for hvilken jeg saa meget snarere tør love mig mine høistærede Tilhøreres Opmærksomhed, som jeg af Erfarenhed veed, at Mangen først sildigen overtydes om visse Frugter af det humanistiske Studium, som det vilde have været ham gavnligt før at kjende. Det er derfor ei Skolemandens partiske Forkjerlighed for sine gamle Sysler, men Overtydning om Sagens Vigtighed og Hensyn til mine Tilhøreres Tarv, der bevæger mig til at vælge dette Emne. Mange af Dem, H.! have for kort Tid siden tiltraadt den theologiske Bane, Mange sætte først idag Foden derpaa: hvad kan da være ønskeligere for Dem end at kjende ei alene det Maal, hvortil hiin Vei leder, men ogsaa selve Veiens Behageligheder, de skjønne og vide Udsigter, den frembyder, de yndige Biveie, som slynge sig ind i Enemærker, der alt i Forveien ere Dem bekjendte og kjere? Er Vandringsmanden forud underrettet om de Fornøielser, som vente ham paa hans Reise, da baade tiltræder han den fyrigere, og udfører den muntrere. Skulde Nogen, som har lagt samme Vei tilbage, hvilken De nu tiltræde, vidne imod mig og forsikkre, at han ei har fundet de Udsigter,

som jeg lover Dem, da følger endnu ikke deraf, at jeg frembringer dem ved et Tryllespeil, og at de ei findes inden Virkelighedens Grændser: nei, men de tabe sig ofte for den uforberedte Vandrer i den mørke Baggrund, og skjule sig selv for den velberedte, naar han hæfter sit Blik altfor ubevægeligt paa Endemaalet og søger at naae dette ad Gjenveie. Jeg nægter altsaa ikke, at jo det Maal, som Mange ansee for Endemaalet (Embedsexamen og Levebrød) kan opnaaes paa en lettere Vei, end den, jeg vil anvise; men jeg staaer dog inde for, at det gaaer altid i Videnskabernes som tit i den virkelige Verden med disse gjenskydende Vandringsmænd; de naae maaskee noget snarere Enden af Veien; men de maae fortryde deres Iilfærdighed, da den deels berøvede dem de mange Reisens Behageligheder, som den fornuftigt Reisende sætter saa megen Priis paa; deels gjorde dem uskikkede til at begive sig paa nogen ny og bedre lønnende Opdagelsesreise.

I den fulde Forvisning, at det er alle mine H. T. magtpaaliggende, ei alene at løbe paa Banen og naae dens Ende; men og at komme i Besiddelse af det sande Klenodie (som er grundig og klassisk theologisk Lærdom i Forbindelse med den deraf flydende Duelighed til Læreembedet i den kri-

stelige Kirke), vil jeg gjøre Dem opmærksomme paa de Betingelser, under hvilke det alene kan naaes, og de Forberedelser, som de enten allerede maae have truffet eller i Fremtiden ville træffe, hvis De agte at høste de rigeligste og skjønneste Frugter af Deres theologiske Studium.

Vilde jeg begynde min Tale med at bevise de humanistiske Studiers høie absolute Værd, da skulde jeg for seent komme til mit valgte Emne, for at faae det nogenlunde tilstrækkeligen oplyst i saa kort en Tid. Og hvortil skulde en saadan Udskeielse tjene? Har vel Nogen drukket de første Draaber af de gamle Klassikers castaliske Væld, uden at være bleven beruset af deres Kraft, eller i det mindste indtaget af deres Sødme? Skulde Nogen saadan gives, da vilde den heldigste Lovtaler dog forgjæves anprise ham deres ypperlige Egenskaber. Istedetfor at lovprise den græske og romerske Oldtids Digtere, Talere, Philosopher og Historieskrivere vil jeg derfor henvise mine Tilhørere, som alle meer eller mindre kjende disse Heroer, til deres flittige Studium. Den Maler, som ei tiltroer sig Evner til at udkaste i faae Træk og flygtige Omrids alt det Høie og Characteristiske hos Antikerne, gjør bedre i at vinde sine unge Kunstbrødre for dette Studium ved at henvise til

deres idelige Beskuelse end at afskrække dem derfra ved mangelfulde Copier.

Men ligesom Kunstværker kunne have i sig selv den allerhøieste Værd uden at man derfor kan gjøre deres Nydelse til Pligt for Enhver: saaledes kan Indsigt i alle Videnskaber ei heller fordres af Alle, end ikke af de grundigste Lærde: det fortjener derfor vel at undersøges, hvorvidt det kan paalægges Theologen tillige at være Humanist.

Ingen vil, om en saa ofte berørt Materie som denne er, af mig fordre nye Beviser eller Betragtninger. Kunde jeg end have en eller anden Grund at tilføie mine Forgjængeres, da kunde den neppe være vigtig nok til at indtage nogen betydelig Plads iblandt saa mange herlige Tanker, som de største Humanister iblandt Theologerne, ligefra Laurentius Valla og Muretus indtil Ernesti og Baden, have yttret om den her omhandlede Forbindelse. Dog skal min Tale ei blive et stomt Echo af deres, hvorvel langt skjønnere Lovtaler; det tillader ligesaalidet mit Diemed, som den hvert Menneske medfødte Lyst at udtale sine egne Følelser med egne Ord — en Lyst, som den Ild, hvoraf Enhver, der nærmer sig denne Helligdom, maa blive antændt, ei kan andet end nære.

Men inden jeg kan vise Humanitetsstudiernes Vigtighed for os, maa jeg først bestemme, hvorvidt jeg her udstrækker hine Disciplinér. Begrebet af Humanitet er i den forskjellige Sprogbrug noget vaklende. En af vore berømteste Talere har søgt at bestemme dets Betydning i Modersmaalet og tillige viist, at vi ei kunne undvære det, da hverken Menneskehed eller Menneskelighed udtømmer dets hele Indhold *). Vor Philosoph tager det, som Herder **) og flere nyere Skribenter, i saa vidt Omfang, at det indbefatter ei alene Godmodighed, Menneskekjerlighed, Følsomhed og alle de Dyder, som Cicero kalder virtutes leniores, men tillige alle de øvrige Dyder og Bestræbelser, som adle Mennesket og danne det overeensstemmende med dets timelige og evige Bestemmelse. Følger man denne Talebrug, da skjønnes lettelig at de humanistiske og theologiske Studier ei engang kunde tænkes adskilte; de sidste bleve da kun en Deel af de første, og vel den fornemste Deel, siden

*) Forsøg paa at bestemme Begrebet af Humanitet, af Etatsraad Olsen i Skandin. Museum. 1803. 2 Bd. S. 83 følg.

**) I de bekjendte Breve til Humanitetens Befordring.

der af alle Dannelsesmidler intet gives, som er enten almindeligere eller virksommere end Religionen. I slig Forstand vilde da Ingen, hvis Sag egen og Medmenneskers Uddannelse er, end sige Theologen, kunne troe sig fritagen for humanistisk Studium. Men vi tage her Ordet i en mere indskrænket Forstand og tale alene, som vi forhen have antydet, om hvad Forfædrene stedse kaldte humaniora; den gamle Philologie, og dens Hovedgjenstande, Philosophie, Historie, Digte- og Talekunst; og vi skulle snart overtydes om hvor megen deels Nytte, deels Behagelighed og Prydelse disse bringe Theologen. Disse Disciplinet er det og især vor ovennævnte Taler har for Oie, naar han beskylder vore Universiteter for at de endnu allevegne vise Spor af en Modsætning imellem Brødvidenskaberne og Humanitetsvidenskaberne, ifølge hvilken de første under Navn af trende Magter stedse have nedtrykt og fortrængt de Videnskaber, der umiddelbar befordre Humanitet. Denne Beskyldning vedkommer mig ei videre her end forsaavidt den tillige fremføres mod de gamle Theologer*); og disse behøve ei i saa Henseende mit For-

*) Skjøndt det ei her vedkommer mig at forsvare Vedligeholdelsen af den gamle Facultetsinddeling,

svar; deres Skrifter maae tale for dem og fælde Dommen: om de vare Humanitetsstudierne fiendske; eller om ei snarere deres i Almindelighed classiske Latinitet, og deres flittige Brug af Alt hvad der fandtes i græske og latinske Skribenter til de theologiske Disciplinerſ Oplysning, kan tjene os til et Mønster, som vi desværre ei letteligen naae. Men sandt er det, at en saadan Modsætning, ved de Studerendes egen Skyld, undertiden i ældre Dage og langt oftere i vores, fandt Sted; at de saakaldte Brødstudier af Mange dreves og drives endnu eensidigen, til Tab for dem selv og for Staten, for Videnskaberne og Humaniteten.

kan jeg dog ei undlade at anmærke: at Sporene af feilfulde Indretninger ei længer skade, naar de kun ikke følges; at det gjør intet til Sagen, hvorledes Videnskaberne i et Lectionscatalog classificeres, naar de kun alle uden Partiskhed understøttes og dyrkes; at Humanitetsstudierne befandt sig bedre ved de gammeldags Universiteter, end ved mange nyere, hvor Faculteterne ere afskaffede eller anderledes ordnede. Man sammenligne f. Ex. de engelske Universiteter (som af alle troeligst have beholdt den ældre Indretnings Feil og Fuldkommenheder) med adskillige nyere tydske eller russiske Universiteter, at jeg ei skal nævne de franske Lyceer uden Græsk!

Ei vil jeg bryde Staven over hver den, som driver sit Brødstudium efter slig indskrænket Plan. Mangen kom umoden til Universitetet og har ei siden havt Leilighed til at indhente det i Skolen Forsømte; Andre maae dele deres Tid med heterogene Sysler eller imod deres Villie forkorte deres academiske Ophold. Disse fortjene meer at beklages end dadles, snarere ved Skaansel at understøttes end ved Strænghed at afskrækkes. Men det er ei Alle, som kunne undskylde sig med slige trykkende Omstændigheder; ofte ligger Skylden i Mangel paa Villie og Anstrængelse; og af Alle kan man dog fordre, at Forsætterne maae være ædle og Bestræbelserne standhaftige. Gaverne ere forskjellige; men Aanden bør være den samme. Er denne god, da ville Vanskelighederne for en stor Deel overvindes, og Arbeidet, som ellers synes uovervindeligt, lettelig lykkes. "Mennesket kan Alt hvad det vil." Denne Maxime, hvormed en bekjendt Forfatter saa passende begynder sine Læreregler for Ynglinge, bør især anbefales den trængende Videnskabsdyrker. Den vil, dybt indpræget hans Bryst og understøttet ved utallige Exempler, være ham det faste Skjold, bag hvilket han kan trodse Armod, Mismod, Mishaab, og hvad Flidens øvrige Fjen-

der hedde; den aabner ham selv i den største Nød nye Udsigter og skaffer ham vederqvægende Trøst.

Jeg frygter derfor ikke for at Nogen, som forener Iver for sin Videnskab med det Theologen især sømmende Haab til Forsynet om et heldigt Udfald, vil mene, at jeg i det følgende fordrer for meget af den unge Theolog. Ei heller er det nogen ny Byrde, jeg paalægger hans Skuldre; til alle Tider har man siden Videnskabernes Gjenfødelse fordret af Theologen, at han skulde være Humanist og henført den sidstes Studier til den førstes Hjelpevidenskaber. Og visselig fortjene de fortrinligen *dette* Navn; thi den Hjelp, de yde ham, er sei mindre vigtig, end den Moderen yder sit nyfødte Barn, eller Hæren sin Anfører, den er ham uundværlig, hvis han tænker at opnaae sin Bestemmelse.

Man har ofte sammenlignet Videnskaberne med en Skov, hvori Træerne ere adskilte fra hinanden, og have forskjellige Kroner, Grene og Stammer, men Rødderne dog slyngede i hinanden, ja sammengroede til et sammenhængende Heelt. Og virkelig forholder det sig saa med Videnskabernes Slægtskab, da der ingen Disciplin gives, om hvis nærmere eller fjernere Forbindelse med sit valgte Studium jo enhver overtydes, naar han trænger

noget dybere ind i samme. Men derfor er man endnu ei beføiet til at paalægge Videnskabsmanden den Pligt at gjennemtrænge, eller blot overskue dem alle. Vore Kræfters og vor Levetids Indskrænkning vilde gjøre endog det sidste Buds Udførelse umulig. Da vi følgelig maa sætte vor Videlyst visse Grændser, saa byder en hensigtsret Studereplan os først at vælge de Discipliner, som til vort valgte Studiums Fortsættelse ere nødvendige, dernæst dem som til dets Udvidelse og Forskjønnelse ere meest tjenlige og endelig — hvis Omstændighederne tillade at gaae videre — saadanne, som, skjøndt ei umiddelbar fremmende vort Kaldsstudium, dog i vor tilkommende Embedsstilling kunne geraade os til Underholdning og vore Medmennesker til Gavn *).

*) Af denne Klassification kan Læseren skjønne, hvad Forf. dømmer om de i vore Dage tit gjentagne Forslag at gjøre Landsbypræsterne til Læger, Naturhistoriker, lærde Agriculteurs m. m. Ingen nægter, at disse som alle Kundskaber pryde Præsten og gavne Fædrenelandet (dog maatte Medicinen kun med mange Indskrænkninger anbefales eller tillades Præsten, se Recensionen i Lærde Efterretninger No. 29. A. 1810. over Dr. Larsens Afhandling om Præsternes medi-

Vi indskrænke os her til de Discipliner, som Theologen med Grund troer at ligge sig nærmest; og betragte da først den græsk-romerske Philologies Uundværlighed for ham. Forstaae vi endog her ved Philologie blot Sprogenes formelle Studium og den deraf flydende Evne til at tilegne sig hvad deri er skrevet: hvo kan da tvivle om, at dette hører nødvendigen til Theologens Forberedelse. At Ingen uden Indsigt i det græske Sprog er istand til at forklare den kristelige Religions Oldskrifter, er endog Lægmand bekjendt; og det samme gjelder om det latinske Sprog formedelst det hele Lærdoms Apparat, som deri gjemmes. Her kan da alene være Spørgsmaal om den Grad, indtil hvilken Theologen bør være classisk Philo-

cinske Praxis) men derfor kan det endnu ei gjøres Candidaten til Pligt at studere disse Videnskaber eller at underkaste sig Examen deri. Dette kunde og alene skee paa hans Kaldsstuderingers Bekostning; og Kirken vilde befinde sig meget ilde ved, om Præsterne istedetfor Sjelesørgere, Theologer og Humanister bleve Læger eller Agerdyrkere. Om Staten vilde vinde saameget ved Byttet, som visse kortsynede Statsreformatorer indbilde sig, vilde Tiden lære den, der ei selv er istand til at beregne Følgerne.

kog. Det er vanskeligt at sige, hvorvidt Fordringen bør gaae, da den umuligen kan udstrækkes saa vidt som Ønsket; thi dette finder sig aldrig tilfredsstillet. See vi ikke de sproglærdeste Mænd, en Origenes og Hieronymus i den gamle Kirke, en Erasmus, Grotius og Ernesti i den nyere at have kunnet behøve deres uhyre Forraad ja ofte savne et større til den hellige Skrifts Fortolkning. Enhver veed, hvor meget Lys gamle Skrifter i et uddødt Tungemaal behøve: men jo ældre Skrifterne ere, jo eiendommeligere deres Sprog og Indhold, jo vigtigere deres Lærdomme, desto omhyggeligere Oplysning trænge de til. Og Held os, at den graadige Tid har levnet saa mange Hjelpemidler til Bibelens Forklaring! Iblandt disse indtage de græske Profanskribenter om ei den første saa dog en meget høi Rang. Lad end Matthæi og Marci historiske Stil være ligesaa forskjellig fra Herodots og Xenophons, som Pauli didactiske Sprog fra Aristoteles's eller Platons; lad den alexandrinske Oversættelse af det G. T. ene hjelpe ligesaa meget til at fortolke det Nye Testament, som alle græske Classiker tilsammentagne: derved tabe disse intet af deres Vigtighed; de blive dog uundværlige, ei alene til at forstaae det N. T., men endog Septuaginta (thi man vil dog ei meer

lade Nogen lære hellenistisk Græsk, inden de forstaae det classiske?) Hvo som først forstaaer de classiske Skribenter, vil snart ved Hjelp af det hebraiske Sprog og Læsning i Septuaginta fatte det N. Testaments Sprog; men uden saadan Forkundskab kan han aldrig her gjøre et sikkert Skridt. Ei behøver jeg for at bevise hvor rigt Udbytte Classikernes Læsning lover, at henvise Dem til de lærde Mænds Arbeider, som af en eller flere Græker have uddraget Oplysninger til det N. T. *); enhver vil ved egen Erfaring kunne overbevise sig derom. Selv hvad der maatte synes mindre betydeligt i den græske Litteratur eller Archæologie, en Indskrift, en Mynt, en Gemme, kaster undertiden et ligesaa uventet som kjerkomment Lys over et eller andet mørkt Sted i det N. T. Ei heller maae vi troe, at Alt er gjort af vore flittige Forgjængere. Vel er det sandt, at utrolig Lærdom er bleven anvendt paa vore hellige Bøger; og saadanne Samlinger foranstaltede, at vi fast grue ved

*) F. Ex. G. D. Kypke observationes sacræ in N. T. G. Raphelii Adnotat. in N. T. ex Xenophonte, ex Polybio et Ariano. C. F. Munthe observ. philol. in N. T. ex Diod. Sic. T. Krebsii ex Josepho o. s. fl.

at gjennemløbe dem; men hverken behøve vi at frygte for tidsspildende Møie ved at gjennemsøge og ordne disse Masser; ei heller maae vi troe at disse have fundet altid det bedste og rigtigste. Først bør vi vælge os en tro Veileder, som har opsamlet de fornemste Guldkorn, der laae adspredte og stundum skjulte i Sand og Støv, f. Ex. af de Ældre en Grotius og af de Nyere en Koppe, og bruge deres Veiledning saaledes, at vi siden kunne foretage os en Vandring igjennem de os alt bekjendte Egne paa egen Haand; dernæst maae vi, naar vi ere komne videre og begynde at see os om i fremmede Regioner (en eller anden ulæst Classiker) tænke paa at bringe noget tilbage derfra, som kunde anvendes til Forskjønnelse eller Oplysning af en Yndlingsgjenstand *).

*) Hvad her siges om Classikernes Læsning, gjælder naturligviis og om Kirkefædrenes. Jeg tilføier dette for at gjøre især Landsbypræster, der mangle det til lærde Sysler fornødne Bibliothek og dog gjerne ønske at gavne den theologiske Videnskab, opmærksomme paa det beqvemmeste Middel til at opnaae dette Ønske. En Saadan behøver blot at anskaffe sig den bedste Udgave af en eller anden ei tilstrækkeligen benyttet Kirkefader, og gjøre sig bekjendt med Reglerne for dennes Be-

Men dette er ei den eneste Fordeel Classikernes Læsning bringer Theologen. Man kunde tænke sig den Tid, da Classikerne bleve saa tilstrækkeligen bearbeidede, at et Lexicon kunde modtage det hele Forraad af Ord og Talemaader, som de indeholdt til vore Religionsskrifters Forklaring. Skulde vi i saa Fald lægge selve Skrifterne bort? Ingenlunde; thi det er ved deres Læsning og kunstmæssige Fortolkning at vi skulle forberede os til det N. Ts. Critik og Hermeneutik. Disse Disciplineers Anvendelse paa de hellige Skrifter har særegne Vanskeligheder, og derfor bør man sidst skride dertil. Men Hovedreglerne for Behandlingen af disse ere dog de samme som ved hine. Vil man haandhæve Kristendommens guddommelige Anseelse, maa man begynde med at

handling. Disse læres bedst practisk. Vil En f. Ex. gjøre sig fortjent af det N. Ts. Kritik ved at samle Citater deraf hos en eller anden græsk Kirkefader, da studere han den rette Fremgangsmaade i Griesbachs Excerpter af Clemens Alexandrinus og Origenes i Symbolæ Criticæ; og vil han være vis paa ei at samle noget, som allerede er bekjendt, da sammenligne han blot sine Excerpter med Wetsteins og Griesbachs critiske Udgaver af det N. T.

prøve dens skriftlige Documenter som andre menneskelige Skrifter. At man længe miskjendte denne Sandhed, var den bibelske Exegeses værste Sygdom, hvorfra først nyere, i Humanisternes Skole dannede Exegeter befriede den. Først fra den Tid af fik Hermeneutiken i Almindelighed og den bibelske Critik i Særdeleshed en sikker Grundvold at bygge paa. Hertil kommer at hverken Fortolkeren eller Critikeren dannes alene ved Regler, men langt mere ved Øvelse; men kunde denne nu end anstilles ligesaa let og mangfoldigen med de hellige som ved de profane Skrifter — hvilket ikke er Tilfældet, — saa burde dog disse til saadant Brug foretrækkes netop formedelst hines hellige Indhold og Bestemmelse. Vil man indvende at Aanden som taler i de tvende Slags Skrifter dog er saa forskjellig, at den bibelske Exeget helst burde øve sig strax i sit egentlige Fag, da svarer jeg, at den som først er istand til at opfatte een Forfatters Individualitet, ogsaa lettelig vil gribe en andens, være sig selve Contrastens; og hvor erhverves denne Gave lettere end ved Læsning af de græske Classiker? Mon ei Platons hele elskelige Characteer afspeiler sig ligesaa trolig i hans Skrifter, som den Discipels, hvem Jesus elskede, i hans? og mon Demosthenes's Vel-

talenhed ei kan fattes i et ligesaa fuldendt Billede som Pauli?

Hvad det Gamle Testament angaaer, da maa Indsigt deri vel mere øses af orientalske end græsk-classiske Kilder. At imidlertid disse ogsaa yde betydelig Hjelp til dets Sagforklaring, veed Enhver, der har anstillet Sammenligning imellem adskillige Oldtidens Begreber og Skikke, som vi finde dem hos forskjellige Folkeslag. Mangt Capitel i den hebraiske Archæologie faaer Lys af den græske, og omvendt. Ligedan forholder det sig med Archæologiens Kilder, de ældste Skribenter hos begge Nationer. Hvor mange interessante Paralleler har ikke Køppen *) trukket imellem Scener hos Homer og Moses? og hvormeget i Pentateuchen kan ei oplyses ved lignende Exempler hos Homer og Hesiod? Først fra den Tid, da smagfulde Fortolkere af Heynes Skole **) vovede at behandle det G. T. paa

*) I hans Anmerkungen zum Homer.

**) Eichhorn, som kan ansees for den, der ved sin Urgeschichte (skreven efter hans egen Forsikring allerede i Aaret 1775, altsaa i hans 23de Aar) først i Gjerningen antydede den rigtige Fortolkningsmaade af den hebraiske Archæologie, havde af Heynes Forelæsninger over græske Classiker, især Apollodori Bibliotheca, lært de Grund-

denne ene rigtige Maade, at sammenligne det som et menneskeligt Værk med andre Oldskrifter, især Grækernes, først da har det faaet en reen philosophisk og æsthetisk Interesse uafhængig af den dogmatiske og historiske Værdie, det har som Kilden til Jødernes Religion og Historie. Hvilken Fortolkning der er den rigtigere, de Ældres eller de Nyeres, vil den neppe spørge om som har læst Lowths, Herders og Eichhorns Skrifter og sammenlignet deres Beskuelse med en Carpzovs eller andre Fortolkeres, som lignede ham i Meninger skjøndt ikke i Lærdom. De første læse de gamle Skrifter i Oldtidens Aand; de sidste nærmede sig dem med den yngre Alders Fordomme. Saasandt det første fortjener Fortrinet, saasandt skylde vi dette til en ved Classikernes Fortolkning dannet Smag og Critik. Kun heri staaer vor Tidsalders Lærde langt over deres Forgængere, saa meget de sædvanligen vige for dem i Lærdom og Utrættelighed. Det var de ældre Lærdes almindelige Feil, at de af Omhue for at samle glemte Samlingens Øiemeed, af Lyst til at lære oversaae al Lærdoms Endemaal, eller, som det hedder i Ordsproget, for

sætninger, hvorfra al sund Interpretation af Oldtids (især mythiske) Skrifter bør gaae ud.

lutter Træer saae ikke Lunden. Heraf deres Censidighed i Smag og Domme, deres Ligegyldighed for Hovedsagen og Interesse for mange Smaating. En Elegie af David, en Naturbeskrivelse i Job og et Orakel af Esaias vurderedes af dem efter een Maalestok; alt hvad ikke var Historie eller Moral, maatte være messiansk Spaadom (godt og vel om ikke Historien blev det med). Jeg berører denne Feil her, fordi den minder os om en anden, som jeg maa advare imod ved Grækernes Læsning, da ellers en heterogen Afbenyttelse kan lede dertil; den at nedværdige classiske Smagsværker til Rang med Glosebøger. Aldrig maa vi over Classikernes mangfoldige Brugbarhed forglemme deres absolute Værd; men mindes at de fortrinligen fortjene at læses for deres egen Skyld. Den, som er istand til at tage Homer i Haanden, for blot af ham at samle Bidrag til Archæologien, han forgriber sig paa Grækenlands d. e. Verdens første Digter. Men mon vort Studium skulde føre os til slig Følelsesløshed? kunne vi ei gjerne forbinde æsthetisk Nydelse med lærd Benyttelse? og behøver vel hele vort lærde Apparat at have en theologisk Tendenz? kunne vi ei gjerne paa samme Tid, da vi hos Herodot f. Ex. søge Bekræftelse paa mange af Bibelens Efterretninger om Ægypten, indsamle mange an-

dre historiske Kundskaber? eller, i det vi læse Plato for at finde Spiren til mange gnostiske Meninger, tillige gjøre os bekjendte med selve den platonske Philosophie? Ogsaa er det saa langt fra vi af et saadant Studium skulde befrygte noget Tab for vor Hovedvidenskab — naar vi først ere komne saavidt at vi uden noget borgerligt Hensyn kunne studere — at den snarere vil vinde derved. Saalænge De endnu forberede Dem til Examen, m. H. byder saavel Klogskab som Nødvendighed Dem at sætte visse Grændser for Omfanget af det classiske Studium, om De ei paa de mange yndige Biveie skulle tabe deres nærmeste Maal af Sigte. Men jeg burde ei undlade at gjøre Dem opmærksomme paa denne Behagelighed ved vort Studium, at det ideligen bringer os i Selskab med de store Gamle, til hvilke den, der eengang kjender dem, idstedse ønsker sig tilbage.

Jeg har opholdt mig noget længere ved den græske Litteratur, fordi den ligger det Nye Testaments Exeget nærmere end den latinske; men denne er ham derfor ei mindre uundværlig. Som hver anden Lærd maa Theologen endog indrømme det latinske Sprog den første Plads, fordi intet andet gjemmer fra ældre og nyere Tider saa store Lærdoms

fatte som dette *). Ei heller kan han nøies med vis Fremgang deri, da han deri baade mundtlig j skriftlig skal aflægge Regnskab for sine samtlige undskaber; ja selv disses Erhvervelse forudsætter grundigt Studium ei alene af dets classiske Form, iledes som den bestemtes i Sprogets gyldne Al= r, men og af dets Udartelse, indtil det tabte sig et barbarisk Munkesprog. Hvorledes vil han ers kunne forstaae Kirkefædrenes, Scholastiker= s og Annalisternes Skrifter? Hvorledes fatte de rde Stridigheder, som bestemte Dogmatikens rtikler? hvorledes forstaae mange Dogmers btile Distinctioner, som snart beroe paa det

*) Hvo som vil læse en skjøn og grundig Fremstil= ling af den romerske Litteraturs Værd for vore Tider, henvises til Justitsraad Engelstofts la= tinske Afhandling om dette Emne, hvilken findes oversat i Egeria 1. Aargang 4. Hæfte S. 398 følg. — For Contrastens Skyld kan det erin= dres at en dansk Præst i de ældre Tider for Al= vor gjorde det Forslag at befrie den studerende Ungdom ganske for Latin, ja om muligt tilintet= gjøre hele den latinske Literatur, som ei nyttede til noget, men skadede meget ved at afdrage de Studerende fra de hellige Sprog, paa hvilke al Flid burde anvendes. (Forhandlingen herom findes i Pontoppid. Annales eccl. Dan.).

græske snart paa det latinske Sprogs eiendo
lige Genius, og derfor vanskeligen kunne u
kes, men slet ikke forstaaes i noget andet (
end det, som avlede dem. (Man mindes 1
foldige Bestemmelser, f. Ex. i de monophy
Stridigheder og senere i Summisternes Syste
Ingen lade sig afskrække fra dette Kildestudiu
det ei ganske fortjente Vanrygte, hvori Kir
benterne ere komne for Barbarie i Sprog og
Mange ældre saavel græske som romerske Sl
ter maae for det første ganske undtages, skjøn
derfor ei sætter en Chrysostomus ved Siden
mosthenes, eller den christelige Cicero (som
ofte har kaldet Lactantius) i Klasse med den hei
Dog har man først dannet sin Smag ved La
af Klassikerne og erhvervet sig en sikker Te
ægte Græcitet og Latinitet, da vil man ei
uden Fare for denne, men endog til dens
stelse kunne gjennemlæse Sølv- Kobber- og J
derens Skribenter i begge Sprog. Men lad
Udbyttet for Sprogfærdigheden være ringe (
det dog for den philosophiske Terminolog
genlunde kan kaldes) saa er det for Dogmer
Philosophiens Historie desto rigere. Lad en
den, som udtaler sig i Scholastikerens Skrifte
himmelvidt forskjellig fra de genialske Græk

de smagfulde Romeres; den er derfor ei mindre mandig, ei mindre characteristisk. Hvad der meest er at dadle hos de bedre Scholastiker er kun et Overmaal af Skarpsindighed, en frugtesløs — men ingenlunde foragtelig — Lyst til at udgrunde det Ubegribelige og udtale det Uudtalelige. Dog — Tiden tillader mig ei at udføre, men blot at antyde det Omfang af Kundskaber, som Theologen ei uden Færdighed i det latinske Sprog kan erholde, og som han dog uomgængeligen behøver.

Jeg vender da fra en liden Udskeielse tilbage til selve Klassikerne og kuldkaster enhver Indvending, der er bleven gjort imod den derpaa anvendte Tid, som var det et blot formelt og Realkundskaberne lidet forøgende Studium, ved at gjennemgaae efter min fremsatte Plan de vigtigste Gjenstande, som afhandles i deres Skrifter og som derfor med Grund holdes for Humanisternes egentlige Studier, af hvilke Philosophien indtager første Rang.

Philosophie! Hvilken Rigdom af Begreber indfatter ei dette Navn? Det er nu snart halvtredie tusende Aar, siden den beskedne Pythagoras indførte denne Tryllelyd; og Menneskene ere endnu ei blevne enige om dens Betydning. Endnu

høre vi ofte dette Navn vanhelliget i daglig Tale saavelsom i letfærdige Skrifter ved dermed at betegne en vis ufrugtbar Grublen over urandsagelige Hemmeligheder eller en anstødelig Særhed i Meninger og Sæder. Andre sætte deres tilbedte Gudinde paa et saa højt Sted, at hun fast ganske unddrager sig Menneskenes Syn. Atter andre nedværdige hende i det de give hende som Slavinde i Tjeneste til en eller anden hende underordnet Magt (empirisk Videnskab) og paastaae, at enhver, som behager, uden foregaaende Indvielse kan trænge ind i hendes inderste Helligdom, og gjøre selve Pøbelen Regnskab for de der bevarede Mysterier. Men fremfor Alting synes hendes eiendommelige Væsen, endnu meer end hendes Bestemmelse og Dyrkningsmaade, at være ubekjendt eller miskjendt af hendes varmeste Tilbedere. Heraf de forskjellige, nu meer end forhen vexlende Formeler, hvormed hun anraabes. Heraf den idelige Strid imellem hendes Præster og deres troe Tilhængere. Dog denne vil formodentligen og engang ende, naar en Mystagog fremstaaer, hvem det vorder givet at gjøre Philosopherne nøjere bekjendte med den ukjendte Guddom, de dyrke, som Paulus fordum gjorde ved Athenerne. Indtil den Tid giøre vi sikkrest i at holde os til de frisindede Sandhedsvenner, som selv ei sværge

til nogen Læremesters Forskrifter, og derfor tillade selvstændige Tænkere at tage Plads i deres Høresale. Hellere end slutte os til noget herskende Partie, hvis Ufeilbarlighed, hvor meget den end udbasunes, dog let torde være samme Forandring underkastet som saa mange ældre ufeilbare Sektstifteres; ville vi i Maaden at studere Philosophie paa efterligne de ældre Græker, som Cicero roser, fordi de omfattede det hele Humanitetsstudium; og ikke, som nyere Sektstiftere, en Zeno og Epicur, lode haant om alle andre Videnskaber. Derfor kunne vi i Sandhedens Erkjendelse gjerne gaae videre end de kom. Thi — at jeg skal holde mig til de Gamle — hvo indrømmer ikke, at Stoikernes Moral naaede en Høihed og systematisk Consequenz, som ei findes, ja ei engang kan ventes hos de ældre Philosopher; og at Epicur kjendte Naturens Love langt nøiere end Pythagoras; men at begge disse Sekter først indspærrede Philosophien i Skolerne, efterat Sokrates havde nedkaldt den fra Himmelen og gjort den anvendelig paa det borgerlige Liv og Sæderne *), det tør jeg med Cicero og Ernesti lægge dem til Last.

*) Om Sokrates ei forfaldt til den modsatte Yderlighed og af Iver for den practiske Philosophie

Skjøndt vi saaledes finde det raadeligst først at henholde os til Sekterernes exoteriske Skole, bør vi dog ei forsømme ligesom udenfor Døren at lytte til Mesterens esoteriske Underviisning for at fornemme om det skulde lønne Umagen at trænge ind i Skolens Indre. Troe vi med de Gamle at Philosophien er et Indbegreb af Alt hvad Fornuften kan lære os om de guddommelige og menneskelige Ting, da fortjener den baade at eftertragtes for sin egen Skyld (thi den er da virkelig alle Videnskabers Dronning) og især at dyrkes af os, fordi den ad en anden Vei fører os til det samme Maal, som vor anden Veilederinde, den aabenbarede Religion.

Men her hører jeg nogle forvirrede Raab at gjenlyde fra troende Christne til alle Christendommens Tider, hvilke, skjøndt lidet grundede eller engang ret forstaaelige, jeg dog ei kan undlade at lægge Mærke til. "Er da„ — saa spurgte Mange, ved Philosophiens første Forbindelse med Chri-

blev uretfærdig imod den speculative, vedkommer os ikke her at undersøge. Flere upartiske Bedømmere have i det mindste beskyldt ham derfor; og vor Treschow, som ganske nylig har berørt denne Sag (i sin Moral for Folk og Stat. 2 Deel Side 217-18) vover ei at frikjende ham derfor.

stendommen, og saa spørge Mange endnu — "er da Aabenbaringen ei den bedste Veilederinde til Kundskab, Dyd og Lyksalighed? er dens Lys ei ligesaa klart som den verdslige Viisdoms er dunkelt og vildledende? hvortil behøvedes hiint, hvis dette var tilstrækkeligt? men er hiint givet os til en ubedragelig Veiledning, hvi ville vi da forlade det eller sammenblande dets Skin med de menneskelige Meningers Lygtemænd?" — "Og — lægge de nyere Philosophiens Foragtere til —, er det da ei af hele Christendommens Historie klart, hvormeget den vanskabtes ved allehaande philosophiske Læresætninger? hvor lidet gjenkjender man Bibelens simple Lærdomme i de platoniserede Gnostikers Drømmerier, eller i de peripatetiske Skolastikers Subtiliteter?" — "Ja! — vedbliver Alle i triumpherende Slutningsraab — behøver vi andet Vidnesbyrd end selve Bibelens? Forudsaae ei Paulus alle de Vildfarelser, som af hiin Sammenblanding vilde flyde, og ivrede derfor ved enhver Leilighed imod sin Tids Philosophie, den af de græskdannede Jøder saa højt agtede Gnosis?"

Vare disse Indvendinger grundede, da maatte de og giælde om alle øvrige Videnskaber som Christendommen er traadt i Forbindelse med og hvoraf dens Bekiendere have gjort nu heldigere

nu mindre heldigt Brug eller endog Misbrug. Men hvilken Guddommens Gave er ei bleven misbrugt af letsindige eller vanhellige Mennesker? Kunde man da vente, at Philosophien, den bedste af Alle men maaskee tillige den vanskeligste at omgaaes med, ei skulde være det? Men er det vist, at denne guddommelige Moder ved Omgang med dødelige Væsener stundum har avlet Misfostre, hvis Art og har trængt sig ind i den christne Kirke og vanziret dens oprindelige Skiønhed: da er det ligesaa sandt at vi ene have dens værdige Afkom at takke for vor Kirkes Renselse fra allehaande Pletter og Vanziir, som i Tidens Løb havde hængt sig fast ved den; og saaledes bliver da dens Hjelp os endnu uundværlig, hvad enten vi i den os overantvordede Kristendom have modtaget et pletfrit Klenodie, til fremdeles at holde det reent, eller om vi maaskee skulde endnu derpaa opdage nogen Rust, til at aftage den. Man anføre ikke Apostlenes Exempel. Vi vide at de hverken vare Philosopher eller Lærde; men vi vide tillige hvorfor de ei behøvede at være det og hvad der erstattede dem Savnet af Lærdom. Vi vide, at den selvsamme Paulus, som man saa ofte har ladet fælde Fordømmelsesdom over al Philosophie, var ei alene et sandt philosophisk Genie; men benyttede sig endog

af alle den formale Philosophies Fordele paa samme Tid, som han advarede imod visse cabbalistiske Udregninger og mystiske Grublerier, hvilke man falskeligen udgav for den højeste Viisdom. Hvor forskjellig var desuden Christendommens Tarv paa Apostlenes Tid sammenlignet med vore Dage. Hvo er saa uøvet i at bedømme saa fjerne Tiders højst ulige Forholde og Omstændigheder, at han ei skulde vide, at den christelige Kirke, ligesom Individet, fordrede i Barndomsaarene een Behandlingsmaade, som Yngling en anden, og i Mandsdommens modne Aar atter en egen Pleie? Til at *plante* og rodfæste den spæde Plante paa Jorden, udfordredes overordentlige Midler; men efterhaanden som den voxte til, blev menneskeligt Tilsyn baade meer tilstrækkeligt og tillige meer fornødent; og nu, da den er bleven til et stort klippefast Træ, som udstrækker sine Grene over saa mange Folkeslag og Jordens Zoner, trænger den atter til et andet Tilsyn, andre Forsvarsmidler. At Christendommen uden nogen (i det mindste systematisk) Philosophies Hjelp, kunde sejre over Jødedom og Hedenskab, det vide vi af Historien; men at den ikke uden Philosophiens Hjelp kan blomstre og bære modne Frugter hos dannede Folkeslag; at den ei, berøvet Philosophiens Vaaben, kan forsvare sig

mod den mægtige Hær, som snart Vantroe snart Overtroe ruster imod den, forekommer mig at være ligesaa vist. Bort derfor med al Strid imellem disse himmelske Magter: i Forening kunne de trodse ethvert Angreb af de afmægtige Støvets Børn; kun ved indvortes Tvedragt have de noget at befrygte. Ei ville vi fornye det utidige Spørgsmaal: hvilken af dem, Theologien eller Philosophien, der fortjener første Rang? hvilken der bør ansees for Herskerinde og hvilken for Tjenerinde? Ere begge Himmelens Døttre og bestaaer den hele Forskjel imellem deres Fødsel deri, at den ene har aabenbaret sig middelbart, den anden umiddelbart for Menneskene: hvo vilde da imellem dem indføre et jordisk Forhold, som ere de altid enige himmelske Magter ubekjendt *). Vi ville tilgive og forglemme mange ældre Theologers Foragt for Philosophien, det var ei den himmelbaarne opklarende Viisdom de nedværdigede til Theologiens Slav-

*) Alligevel begynde nogle af de nyeste Theologer ogsaa heri at følge de Ældres Exempel. Saaledes har Daub i et Fragment: "Theologien og dens Encyclopædie i Forhold til begges academiske Studium„ i Studien 2ter Band. hævet Theologien højt op over alle andre Videnskaber.

ıde, men et falsk Skyggebillede, som viste sig for em. De havde Aarsag til deres Harme; thi hiint Phantom, udstafferet med nogle af Philosophiens Smykker, havde ofte tyranniseret over Theologien ıg lagt den i Baand og Lænker, hvoraf den endnu mange Compendier bærer tydelige Spor. Den, or hvem begge aabenbare sig i deres sande Skikkelse, ıil offre til dem begge paa eet Alter, overtydet om ıt den ene glædes ved den andens Dyrkelse; dog vil han derfor ei sammenblande begge til eet Væsen, a han opdager ejendommelige Ynder hos enhver ısær. Han vil erkjende, at begge gjensidigen trænge til hinanden og understøtte hinanden. Skulde det være fornødent at bevise dette med Exempler, da frembyde disse sig strax ved en alındelig Sammenligning. Saa lidet som Theoloen kan gaae sikkert frem i sine dogmatiske, moralke, ja selv historiske Undersøgelser, saasom om en labenbarings Mulighed, Gavnlighed og Virkelighed uden Philosophiens Hjelp: saa lidet kan enne løse alle Tvivl i de vigtige Materier om Gud, Berden, Forsynet, Friheden, Udødeligheden, Menneskehedens Bestemmelse og dens Opdragelse paa Jorden, uden at tage Hensyn paa Aabenbaringen. Ogsaa den practiske Philosoph, som sysselsætter sig ned Menneskenes Sæder og Indretninger, Staters

nes og Culturens Udvikling, vil overalt i den nye Verden støde paa Virkninger af Christendommen, som han ei kan forklare uden at kjende dennes Aand og Skjæbne. Vil jeg tale om den formelle Philosophies Uundværlighed, da gjelder det samme om Theologien som om alle andre Videnskaber. Uden den lader sig intet System, og følgelig ingen Videnskab tænke. Det er Logiken, som lærer af visse Principer at udlede sikkre Slutninger, at føre grundige Beviser, ja selv heldigen at udtrykke sine Tanker. Men der gives en vis naturlig Logik, som erstatter det gode Hoved Savnet af den kunstige; "dette behøver altsaa ikke for dens Skyld at befatte sig med den vidtløftige Videnskab?„ Mon det skulde forholde sig saa? Er det da alene for de logiske Reglers Skyld vi studere Philosophien? Eller mon ikke den lærde Dogmatik, bygget paa den subtileste Dialektik, løber ind i selve Metaphysikens Enemærker? Og hvor ofte tage vi ikke i den naturlige Theologie vor Tilflugt nu til Ontologiens findrigste Distinctioner, nu til Naturvidenskabernes Resultater (om vi ellers med de Gamle ville henføre disse under Navn af Physik til en Green af Philosophien). Selv i Kirkens og Religionens Historie skulde vi ofte blive forlægne, om vi ei kjendte Tidsalderens herskende Philoso-

die; vi skulde uden Kundskab om dennes Historie,
i kunne forklare mange af Kirkehistoriens interes-
santeste Phænomener; ja der gives Tidspunkter,
jeg kunde sige hele Tidsrum, hvori Philosophiens
og Religionslærens Historie løbe uafladeligen frem
og med hinanden. Hvad var vel den skolastiske
Philosophie, som i saa mange Aarhundreder gjen-
ød fra Europas Højskoler, og hvis Præg endnu
er umiskjendeligt i vore Systemer, andet end ari-
stotelisk Philosophie sammensmeltet med catholsk
Dogmatik?

Vi komme til Historien; og det er et Spørgs-
maal om dens Studium hører meer til lærd eller al-
meenmenneskelig Dannelse. Jeg vil ikke gjentage
de Gamles Lovtaler over den, som De kunne læse
sær i de berømteste Historieskriveres, en Polybii,
Diodori Siculi, Dionysii Halicarnassensis, Livii
og Sallustii Prooemier. "Universalhistorien, siger
f. Ex. Diodor, overgaaer den rigeste Erfaring;
den er Forsynets Medhjelperske; den befordrer Ret-
færdighed, Fromhed og alle Dyder og bliver derved
Menneskeslægtens største Velgjørerinde; den er
Sandhedens Præstinde og Philosophiens Moder;
den overgaaer formedelst Udstrækningen og Varig-
heden af dens Virkninger alle andre Mindesmær-
ker." Herlige og misundelsesværdige Titler, af

hvilke vi dog ei ville berøve den een eneste; thi hvor finde vi enten i Philosophiens vide, eller vor egen Erfarings indskrænkede Rige en Underviisning, som kunde gjøre Historiens overflødig? hvor samle vi et Forraad af Kundskaber, i alle Livets Tilfælde anvendeligt som det, vi finde i Clios aabne Bog? Intet er vigtigere for Religionslæreren end at kjende Verden og fornemmelig Hovedhjulet i denne sammensatte Maskine — Mennesket. Men hvor seer han det saa naturligt afmalet, fra saa mange Sider fremstillet, som i Menneskehedens Aarbøger? Disses Belæring kan endog i Nødens Stund erstatte Mangelen af egen Erfaring. Tør vi troe Oldtidens Vidnesbyrd, da var det ene ved Historiens Hjelp Lucullus, som aldrig før havde seet en Fiende eller Leir, slog Mithridates, indtog Fæstninger og blev regnet blandt de kyndigste Feldtherrer. Alene veiledet af dennes Lys kunde Cicero i den borgerlige Krig give selv den store Pompeius Raad, som denne paa Flugten forsilde fortrød ikke at have fulgt. See vi i vore Dage sjeldnere Exempler paa slig overordentlig Belæring af Historien, da findes Skylden vel tildeels i Verdens og Tingenes nu mere indviklede Gang, men tildeels og i vor Studeremaade. Undertiden ligge og Virkningerne tydeligen nok for vore Øjne, men vi

henføre dem ei til deres rette Udspring. Saaledes er der vel ingen Tvivl om, at jo vor Tidsalders Helt har Historiens Skole ligesaa meget som Erfaringens at takke for et lykkeligt Udfald af de store Bedrifter, som vi studsende beundre. Og at han har samme Tillid til andre i Historiens Viisdom indviede Mænd, det viste han, da han valgte sin Tidsalders største historiske Genie, hiin det frie Schweizerfolks frimodige Historieskriver, Johan Müller til sin unge Broders Raadgiver og Veileder.

Dog — man kunde indrømme, at Statsmanden behøver Universal-Historiens Veiledning, men benægte dens Vigtighed for Theologen; man kunde benytte de anførte Exempler til at understøtte den Paastand: at ligesom Krigeren lærer meest af Krigshistorien, Statsmanden af Staternes, saaledes bør Theologen holde sig til den kristelige Kirkes og Religions Historie. — Vi tilstaae denne Indvending for saavidt Gyldighed, at Theologen rigtig nok i disse Egne af Historiens Gebet, som ligge ham nærmest, bør være meest bevandret, og skulle i en af de næste Forelæsninger vise Kirkehistoriens mangfoldige Nytte for den lærde Theolog som for den practiske Religionslærer; men vi skulle tillige under Kirkehistoriens Foredrag dagligen overtydes om, at denne umueligen kan fattes uden

foregaaende Bekjendtskab med den politiske Historie. Kirke og Stat bestode aldrig som to affondrede Selskaber, men den ene greb stedse dybt ind i den andens Forfatning og virkede paa dens Skjæbne. Ja ei alene Theologen, men selv Folkelæreren behøver en med philosophiskt Blik fattet universalhoriskt Udsigt over hele Menneskeslægtens Historie og især over den religiøse Culturs Oprindelse, Udvikling og Fremskridt hos Jordens fornemste Nationer. Men saavel til en philosophisk Anskuelse af Begivenhederne som til Bekjendtskab med de vigtigste Folkeslag i den gamle Verden, ledes han ved at studere Grækernes og Romernes uovertræffelige Historieskrivere. Hos dem vil han allerede finde den Idee antydet, som ligger til Grund for Historiens Philosophie, at sammenligne hele Artens Historie med Individets, og forfølge Menneskeslægtens Udvikling igjennem de forskjellige Aldere — en Idee, uden hvilken Historien er, som Herder siger, en Skrue uden Ende, en Idee, der først bringer Orden i det tilsynelabende Chaos og uden hvilken vi ei skulde forstaae det Mindste af Forsynets Plan med Menneskehedens Opdragelse. Først ved Hjelp af den begribe vi, hvorfor Oplysningen begyndte saa silde at udbrede sine velgjørende Straaler over Jorden, hvorfor disse saa ofte

synes standsede i deres Gang, naar visse Hindringer modsatte sig, som først maatte bortryddes; hvorfor ei hele Jorden paa een Gang overstraaledes af det klareste Lys, tilligemed mange andre Gaader. Denne Idee oplyser os ogsaa om den Deel af Guds Huusholdning, som findes optegnet i den hellige Skrift. Havde det været Forsynets Hensigt strax at hensætte Mennesket i den udviklede Mandboms Alder og ei snarere at lade det ved egne Kræfter arbeide sig op dertil; hvorledes skulde vi da forstaae den Bibelens Lærdom, at Gud til forskjellige Tider har aabenbaret sig for Menneskene, og stedse ladet sine yngre Sendebud udbrede en fuldkomnere Lære: Moses en fuldstændigere end Abraham, Propheterne en renere end Moses, og Jesus en ypperligere, end Nogen som var kommen for ham; og hvorledes skulde vi begribe Christendommens langsomme Udbredelse over alle Jordens Parter. Antage vi derimod, at Menneskeslægten stedse — skjøndt tit umærkeligen, og som det synes os, undertiden ad Omveie — skrider frem til Fuldkommenhed, da forekommer os Guds Huusholdning paa Jorden ligesaa viis som underfuld. Men for at nære og befæste denne af Troen først avlede Overbeviisning gives der intet sikkrere eller mere passende Middel end Univer-

falhistoriens Studium. Jo dybere vi trænge ind i den; desto mere Sammenhæng opdage vi imellem dens Hovedmomenter, Menneskehedens Revolutioner, desto flere Disharmonier, som i Begyndelsen ængstede det troende Sind, fornemme vi at opløse sig i den h-ligste Samklang. Meget, som forekom den religiøse Samtid at være blot en Tugtelse af Herrens Haand, see vi os nu istand til at forklare af Følgerne som Lægemidler imod større Onder, eller som nødvendige Betingelser for paafulgte Goder. Barbarernes Indfald i det romerske Rige, Korstogene, det pavelige Hierarchie og flere Klipper, hvorpaa Fædrenes Troe paa den bedste Verden strandede, have for lang Tid siden lagt deres velgjørende Følger for Dagen. Bliver der endnu, især i vore egne Dages Begivenheder, nogle Gaader tilbage, da vide vi, at det er os ei givet at dømme om deres Udfald. Vi overlade Opløsningen til Efterslægten og betroe os roligen til Forsynets Styrelse. Denne religiøse Fordeel af Historiens Studium er saa stor, at jeg veed Intet, der kunde erstatte det af Verdens Stød forknuste, efter Trøst og Lise sukkende Hjerte Savnet deraf. Sikkert gives der flere uomstødelige Beviser for Tilværelsen af et viist og retfærdigt Forsyn end det, som laanes af den moralske Verdens Bestyrelse;

ı der indtræffer dog Tider, hvori det af Sorg
Tvivl ængstede Menneske ei har Sands for me-
physiske, selv de solclareste Demonstrationer,
n hvor et Exempel paa lige Ulykker, bekæmpede
) Standhaftighed eller baarne med Taalmod og
for omsider endte med Tilfredshed, er dets eneste
øst og Opmuntring. Kan da ingen Christen
n stort Tab undvære Fortidens lærerige Under-
sning, saa maa den være ganske uundværlig for
reren, som ei alene skal danne sig selv, men
lyse, raade, veilede og berolige hele den ham
troede Menighed.

Jeg kommer nu omsider til at berøre Digte-
Talekunstens Værd for Theologen, deels fordi
se Kunster iblandt Humanitetsstudierne indtage
vigtig en Plads, deels fordi Religionslæreren
: — om just ikke være Mester deri; thi det blev
ı nogle faa Naturens Udvalgte givet — saa dog
ve Sands for hiin og en vis Færdighed i denne.
aaskee frygtede de for, m. H. da jeg nævnede
gtekunsten, at jeg med en vis Skole vilde sam-
nblande Poesien og Religionen, og derfor for-
e Færdighed i hiin af dennes offentlige Lærer.
ei! vel anseer jeg det langtfra ikke for Forma-
lse imod Christendommen, naar de nyeste Philo-
pher kalde den Hjertets Poesie; thi de mene det vel

med Aabenbaringen og udtrykke virkeligen ogsaa vor Overbeviisning; men jeg ynder ei en Talebrug, som blot indklæder gamle Tanker i nye Vendinger; og troer, at den mindst fortjener at følges, naar den saa let kan lede til Vildfarelse, som Tilfældet er her. Men vel ønsker jeg Religionslæreren en levende Følelse for Alt hvad der er Skjønt, Stort og Ædelt; thi kun med denne er han istand til at fatte alt det Overordentlige saavel i Christendommens Aabenbarelse, som i Frelserens egen Characteer. Kun med denne kan han læse den hellige Skrift i dens egen Aand; følge det Gamle Testaments Historieskrivere i deres naive Fremstillinger af Stamfædrenes Idrætter og Sæder; lytte med Barnets aabne Øre til Oldtidens Sagn og med Ynglingens følende Hjerte til Davids Harpe; kun med den kan han følge Esaias og Habakuk i deres høje Flugt, og værdigen tolke Jehovas Orakler *);

*) Denne poetiske Sands, ja endog Indsigt i Poetiken fordrer ogsaa Bahrn af den fuldkomne Theolog, hvis Billede han i sin Lykønskningsskrivelse til Joh. And. Cramer udkaster: poeseos scientia ita est ad V. T intelligendum necessaria, ut regularum poeticarum et consvetudinis bonorum Poetarum prorsus rudis in multis necessario labatur, et offendat, qui autem cum poetico

i med den kan han, selv ved det Nye Testaments sning, jeg vil ei sige sympathisere med Seeren hannes (i Aabenbaringen), men endog blot asskjønne det Rørende i Evangelisternes Simpli-t, eller det Genialske af mange Pauli Beviis-elser. — Men er det nu Digternes Studium — mener de Klassiskes fra alle Aldere, dog især de æskes — som deels vækker, deels nærer denne tige og livlige Tact: da er jeg vel beføjet til at ske Religionslæreren slig æsthetisk Dannelse, ilken lettelig skjønnes at være noget ganske an-t, end hvad fordum magelige Studerende, som lede sig uduelige til Videnskabernes Tjeneste og g skulde læse til Tidsfordriv, kaldte at stu-re de skjønne Videnskaber.

Er Præsten selv Digter, da forsmaae han ei n ædelste af alle Himmelens Gaver, da indvie n helst sin Harpe til Religionens Tjeneste; og kan han, hvilken Muse han end forresten tje-. Ogsaa Luther digtede herlige Sange, fulde Fryd og Tillid til Herren; og vort Fædrene-d fremviser meer end een Kirkens Lærer, der

ingenio usum quoque artis conjungat, multa expediat, in quibus aliis, etiam doctissimis aqua hæret. V. De perfecto Theologo, i Opusc. lat. pag. 80.

gjorde Læreembedet og Digtekunsten ligemegen Ære. Men Ingen glemme, at Digteren skal fødes, hvorfor det er forgjæves at beile efter Laurbærkrandsen, naar den ei ligesom frivillig slynger sig om vore Tindinger.

Men gjælder det samme da ikke om Talekunsten? med hvad Ret fordrer jeg da den af Religionslærerne uden Forskjel? Nei jeg forlanger ei at enhver skal være veltalende; men kun — om man vil tillade mig denne Vending — at enhver skal tale vel. Saavidt kan Flid og Øvelse bringe hver den, som ei uden indvortes Kald opoffrer sig til Kirkens Tjeneste. Er det sandt, hvad Qvintilian først har sagt, og Tusende efter ham gjentaget: "at det er Hjertet, som gjør veltalende„, da staaer det jo i Enhvers Magt at blive det i den Grad, som jeg forlanger. Han behøver da blot ved høie Tanker og ædle Forsætter at skærpe den Følelse, som er ethvert dødeligt Bryst medfødt. Men hvorved opnaaes dette sikkrere end i Omgang med Humanitetens udødelige Lærere, Sokrates og Plato, Demosthenes og Cicero, Xenophon og Livius; og fremfor Alt med ham, hvis Mønster ligesaa meget overgaaer de Øvriges i Fuldkommenhed, som hans Lære overgaaer deres i Kraft og Varighed — med Jesus? Jeg nævner Jesus i samme Aandedræt

ı Menneskehedens ringere Lærere, for strax at
tyde den første og nærmeste Kilde til geistlig
ltalenhed — Overveielse af hans Lære og over-
vedet Læsning i Bibelen. Det var heraf at Lu-
r øste sin Alt sønderknusende og Alt henrivende
ltalenhed. Han gik ei til sit store Værk ud fra
ækenlands og Latiens Talerskoler, saaledes som
ıs ædle Ven, den mildtovertalende Melanch-
ı; det var Evangeliets høje Sædelære og det
nle Testaments digteriske Aand, som antændte
ammen i hans Bryst. Bibelsk Veltalen-
d ville vi kalde denne Talisman, ved hvis Tryl-
ie Luther afdrog selv den store Hob fra Catholi-
nes sandselige Gudstjeneste; bibelsk Veltalen-
ville vi først og fremmest lægge Vind paa, vel
ende, at den christelige Talers Bestemmelse er
l forskjellig fra Demosthenens og Ciceroners.
n derfor ville vi ei forsømme ogsaa til dette
ug at øse af den uudtømmelige klassiske Kilde.
n man end uden dette Studium vorde Religio-
ıs fromme, gavnlige, kraftfulde Talsmand: saa
ınes dog den correcte, beundringsværdige og
thenrivende Taler kun efter fuldendte Mønstrere,
es Navne være nu hedenske eller christelige. Læ-
man Talekunstens almindelige Regler af de
te, da lærer man deres passende Anvendelse

paa christeligt Foredrag kun af de sidste (saasom Massillon, Hug Blair, Bastholm, Reinhard og fl.) Er det en Skam for Staterne i den nyere Tid, at Veltalenhed i dem har tabt sin Indflydelse: da lad det stedse være en Hæder for vor Kirke, at den aabner den forskudte Svada et Fristed, hvor hun under Navn og Skikkelse af sin fromme Søster Eusebia kan anvende sine Gaver desto mere umistænkt, da det er alene den gode Sag hun forsvarer, Religionens høje Sandheder hun indskærper, og Menneskets evige Salighed hun har for Øje. O! blev denne ædle Kunst først almindelig hos vore geistlige Talere, da skulde vi snart see Religionens lunkne Bekjendere, ligesom trukne af en usynlig Magt, at vende tilbage til dens offentlige Forsamlinger; vi skulde ei saa ofte høre Protestantismens Fiender at beskylde den for Mangel paa Andagt ved dens højtidelige Cultus. Gjerne kunne vi overlade Catholicismen dens Røgelser, Malerier og Processioner, naar vi kun tilegne os Luthers Ild og Melanchtons Humanitet.

Men hvor vi end søge Næring for vor Aand eller Hjelp til vor Uddannelse, hvor vi end som honningsankende Bier omsvæve, være sig paa Digtekunstens Fjelde, eller Historiens og Philosophiens dyrkede Marker, eller endelig paa Veltalenhedens

ısterstrøede Enge; ingensteds ville vi tabe vort
ıemaal af Sigte. Did ville vi stedse, berigede
t ei forvirrede paa vore Udvandringer vende til=
e, i den faste Forvisning, at vore Studier,
de skulde krones med Held, maae følge en
Plan og holde sig inden visse Grændser. At
Endemaal er en paa sikkre Grunde hvilende
rbeviisning om Christendommens guddommelige
ındelse og Kraft, samt Duelighed til at over=
: Andre derom, det bør være os dybt indpren=
Man nævner saa Mangen letsindigen en
rdig Religionslærer. Ak! hvor sjelden
ikke den, som fortjener dette Navn i dets fulde
ydning? Hvor mange menneskelige, borger=
, videnskabelige og moralske Fuldkommenheder
holder det ikke? Det er kun nogle faa Leed af
store Kiede, hvilke jeg i denne Time har gjen=
gaaet. Min Hensigt var ikke at gjøre Dem
endt med det hele Omfang af deres Studier,
sige af deres nærværende eller tilkommende
gter; men blot at give Dem nogle Vink om den
rale Aand, som jeg ønsker maatte besjele Deres
de Sysler, ligesom jeg vil bestræbe mig for at
e den fremlyse saavel i mit offentlige Foredag,
i mit øvrige private Forhold til Dem. Vi
e vore Studier de frie; lader os da ikke drive

dem som ufrie, slaviske Sjele! Lader os ei skye Selvtænkning, som alene adler den Lærde og gjør ham til Herre over sin Lærdom! Den sandhedelskende Lærer kan ei prædike Autoritetstroe; han veed, at Sandhed ligger paa Bunden af Meningernes Brønd; og venter derfor ei at finde den, førend han først har draget de forskjellige Meninger frem for Dagens Lys. Han giør derfor sine Tilhørere opmærksomme paa Grundene for og imod; maa han end i Begyndelsen undertiden dømme for dem, er det dog hans Ønske og Bestræbelse, at sætte dem istand til at dømme selv. Mindst vil jeg, hvis Bestemmelse er at opoffre mig fortrinligen for Critik og Historie, tilegne mine Domme en Ufeilbarhed, som Materiens Natur ei engang taaler. Dog — jeg afbryder, at jeg ei skal udmale det Ideal for en academisk Lærer, som i dette Øjeblik svæver for mig: mine Kræfters og Talenters Ringhed minder mig kun altfor føleligen om, hvor lidet jeg tør haabe at naae det. Paa redelig Flid skal jeg imidlertid ikke lade det mangle, jeg tør da og haabe at De, h. H. ved Opmærksomhed og flittig Benyttelse af det Hørte vil gjøre mig mit Arbeide behageligere og Dem selv Deres Fremgang lettere.

II.

[H]vorledes unge Mennesker med Nytte kunne læse Grækernes Skrifter.

En Tale af Basil den Store.

(Oversat af Udgiveren.)

Udgiverens Forerindring.

[D]ette Stykke kan ansees som et Anhang til det [for]egaaende; og jeg haaber, at Læseren vil finde [de]t meer end een Henseende lærerigt, deels fordi [det] frembyder flere Sider, hvorfra det kan sam[me]nlignes med min Anbefaling af Classikerne, [dee]ls fordi det lærer os at kjende Forfatteren ei blot [som] en veltalende Skribent (hvorfor han til alle [Ti]der har gjeldt) men og som en i alle Tilfælde, [hv]or hans Munkebegreber ei forledte ham, fornuf-

tigt og liberalt dømmende Christen. Man vil see, at det er saa langt fra han skulde fælde en Fordømmelsesdom over Hedningenes Skrifter og Dyder, at han endog med Varme anbefaler sine unge Medchristne Hines Studium og Disses Efterlignelse. Saa mærkværdig alligevel som denne hans Anpriisning tør forekomme dem, der bedømme alle Kirkefædres Sindelag imod Hedningene efter enkelte især africanske Læreres Ytringer, f. Ex. Augustins bekjendte Ord, at Hedningenes Dyder kun vare glimrende Synder: saa naturlig vil den synes dem, som erindre sig til hvad Kirke, Skole og Tidsalder Basilius henhører. Han udgjorde da, som bekjendt, tilligemed sin Broder, Gregor Biskop i Nyssa, og sin Ven Gregor fra Nazianz, det herlige Kløverblad i den græske Kirke, som i den sidste Halvdeel af det 4de Aarhundrede forsøgte at udfolde paa ny alle den græsk-republicanske Veltalenheds Blomster, skjøndt, om jeg saa maa sige, i et nyt Bæger og overstrøgne med nye Farver, dem deels Verdens forandrede Skikkelse, deels Religionens højst forskjellige Beskaffenhed nødvendig fordrede, eller selv frembragte. Maaskee opflammede hiin Keiser Julians uværdige Lov, som forbød alle Christne at studere de gamle Grækere og de i dem indbefattede Humanitetsvidenskaber, disse

tre ædle Capedocieri som flere Christne til med end-nu større Iver at drive et Studium, paa hvilket de allerede i Forveien havde faaet Smag, men hvis Frugt nu som forbuden forekom dem end sødere. Desuden vare alle Julians Foranstaltninger til Christendommens Undertrykkelse saa vel beregnede og sammenhængende, at det ei kunde undgaae tænkende Christne, hvor nødvendigt det var at modsætte sig dem alle, dog allermeest den, som gik ud paa at berøve Christendommen sit Livsprincip — en liberal Landsdannelse. Denne grundedes eller fuldendtes dog endnu sædvanligen, som til Socrates's og Platons Tid, i Athens Skoler, hvilke lige indtil Julians Forbud stode uden Forskjel aabne for christelige og hedenske Ynglinge. Der havde ogsaa vor Basil tilligemed sin Ven, Gregorius Nazianzenus — som vi meget omstændeligen læse i dennes biographiske Lovtale over hiin *) — i sin Ungdom studeret, ja tilsidst været Lærer; der havde han ved Flid, Talenter og strænge Sæder lagt Grunden til sin store Berømmelse. Philosophie — især dens practiske d. e. moralske Grene — Rhetorik, Poesie og Medicin vare de Disciplinær, hvori han bragte

*) Den er iblandt hans Orationes sædvanlig den 20de.

det videst; af Astronomie derimod og Mathematik overhovedet lærte han kun Begyndelsesgrundene, det øvrige forkastede han som unyttigt for den, der lægger Vind paa Fromhed, efter hans Biographs Udtryk *). Ogsaa for hans Befæstelse i Christendommen var, ifølge samme Lovtalers Vidnesbyrd, dette Ophold i Athen ham ligesaa gavnligt, som det ellers i Almindelighed var Mange skadeligt. Intet Under, da han allerede som Yngling deels ved sin fromme Søsters Macrinas Opmuntring, deels af egen Tilbøjelighed fattede den Beslutning at unddrage sig fra Verden og opoffre sig ganske til Gud. Deelagtig i sin Tidsalders almindelige Vildfarelse: at Jesus og Apostlene havde foredraget en dobbelt Sædelære, hvoraf den fuldkomnere udøvedes ved et asketisk Liv, solgte han sine Eiendomme, uddeelte Pengene for samme til de Fattige, og gjennemreiste Ægypten, Palæstina og de øvrige af Eremiter og Munke opfyldte Lande, for at kjende Munkelivet i dets hele Mangfoldighed og Herlighed. Derefter blev han ved Skrifter og Exempel den ivrigste og meest veltalende Anbefaler af Munkelivet; og fra den Tid af han var bleven

*) τὸ περιττὸν διέπτυσεν ὡς ἄχρηστον τοῖς εὐσεβεῖν ἐθέλουσιν. Gregor Nazianz l. c.

først Lærer, siden endog (Aar 370) Bisköp i sit Fødelands Capadociens Hovedstad, Nycæsarea, søgte han endog at forbinde det asketiske med det selskabelige og arbeidsomme Liv. Selv er han Ophavsmand ei alene til mange Munkeregler (der til sin Tid have gjort uendelig megen Nytte, da han tillige med fromme Øvelser paalagde sine Munke at arbeide) men endog til Munkeløfterne, som dog endnu bestode blot i den Forpligtelse at holde Ordensreglerne til Døden. Havde denne hans Iver ei havt anden Følge end at utallige Munke endnu kalde sig efter ham som deres store Patriach (deraf hans Tilnavn Magnus), da skulde den, saa vigtig den for Resten i Religionshistorien maatte være, ei bleven omtalt i denne korte Indledning; men den havde Indflydelse paa hele Mandens Tænkemaade, og følgeligen tillige paa hans Skrifter, som troligen bære dennes Præg. Munkemoralens overspændte Grundsætninger skinne allevegne, endog i de fjerneste Materier, tydeligen frem; de forrykke ham ofte den rigtige Synspunkt, som hans Lærdom og sunde Dømmekraft ellers let vilde have ledet ham til; og gjøre hans Veltalenhed ofte mere glimrende end sand, mere paafaldende end træffende, mere sophistisk end grundig. Dermed paastaaer jeg ikke, at Basilius, hvis han ei havde

været Munk, var bleven en Æskines eller Demosthenes: havde han end havt Anlæg hertil, tillod Tid og Omstændigheder dog ikke disse at udvikle sig og vise sig enten i den Form eller i den Glands. Vi kjende Alle de Grunde, som formeente den græske Veltalenhed i det 4de Aarhundrede efter Christi Fødsel at vorde det, som den havde været i det 4de før samme; men een Grund meer til Veltalenhedens Udartelse afgav upaatvivleligen Munkeveltalenheden, at jeg saa skal kalde den Deel af Basilernes, Gregorernes og Chrysostomernes Talekunst, som de ei havde lært i de gamle Grækers Skole, men som de havde deres Munkeiver og Munkeovertroe at takke for. Jeg taler her ei om den Skade, som denne svulstige Veltalenhed bragte Troes- og Sædelæren, men om dens skadelige Indflydelse i Almindelighed paa disse forresten saa dannede Mænds hele Anskuelses- og Fremstillings-maade.

Upaatvivleligen nedsætter denne Feil meget de græsk-christelige Taleres Værd, hvad enten man betragter deres Værker som Produkter af Veltalenhed eller som Kilder til Belærelse og Opbyggelse. Ubetinget Anbefaling kunne de derfor i ingen af disse Henseender fortjene. Men er det derfor billigt eller Christendommen tjenligt ganske at for-

somme dette Studium, hvorpaa alle gamle Theologer anvendte og mange catholske Lærde endnu anvende saa stor en Deel af deres Tid og Grandskning? Ere ikke Protestanterne i Almindelighed heri gangne for vidt og bør derfor vende tilbage til den rette Middelvei? Eller viser man de gamle Kirkefædre og navnligen de græske Homileter Ære nok, naar man anbefaler blot den lærde Forsker dem, som Kilder til Kirkens, Dogmernes og Homiletikens Historie? Fortjene de ei meer at læses for deres egen Skyld? Er Faren, som af deres Læsning befrygtes snart for den gode Smag snart for den rene Moral, virkeligen saa stor og uundgaaelig, at man for dens Skyld bør give Slip paa en saa kraftfuld, saa underholdende og ofte saa opbyggelig Aandsnæring? — — Nei! ingenlunde. Det er ret og billigt, at Kirkefædrene i Skolerne og Skoleaarene staae tilbage for Classikerne; thi saalænge Smagen skal dannes, Dømmekraften prøves og skærpes, bør kun fuldendte Mønstre bruges som Prøvesteen og Maalestok for det Rette og Skjønne. Men som i alle andre Tilfælde Et passer sig for Barnet, et Andet for Ynglingen og Manden: saaledes ogsaa her. Den Sidste kan uden Fare og ofte med stor Forbeel læse den Bog, som billigen unddrages den Første. Ligedan for-

holder det sig med den skadelige Indflydelse, som Mange deraf befrygte for den sunde Moral. Med Rette have vi Protestanter forjaget Catholikernes evangeliske Raad og med dem den hele sublime Munkemoral af vore Systemer og Prædikener; med Rette lade vi alle Christi moralske Bud gjelde uden Forskjel for alle Christne og troe os alle opfordrede til et helligt Levnet; men derfor kunne vi baade beundre de Opoffrelser og høje Dyder, som en misforstaaet Andagt frembragte, og aflære dens Anbefalere de Midler, hvormed de vidste at stemme Menneskene til saadanne heroiske, og fast utrolige Handlinger. Siger man, som sædvanligt, at det var Sværmerie, som drev saa mange Tusinde til at foretrække Sorg for Glæde, Besværligheder for Beqvemmeligheder, Opoffrelser for Nydelser: da har man endnu Intet forklaret; thi hvorved vaktes, næredes og hærdedes dette Sværmerie? Uædle Bevæggrunde, som hos Nogle virkede med, kunne alene ikke udrette saa store Ting, da baade Historien og Psychologien lærer os, at den Ild, som tændes ved Egennytte, Stolthed ja selv Ærgjerrighed, hverken flammer længe, eller stadigen eller skjult, men gnistrer op i stærke, snart udgaaende Luer. Gjør vi Anvendelse heraf paa Basil og de øvrige Munkedømmets Anprisere, da vil man

vente at finde en kraftigere Bevæggrund anvendt af dem end saadanne, som hverdags Moralister pleie at bruge; og denne Talisman, hvorved de tilveiebragte utrolige Virkninger, var ingen anden, end deres ved heldige Evner understøttede og paa en levende Følelse af Christendommens Guddommelighed sig grundende Veltalenhed. Lad nu saa være, at denne ofte borgede sin Glands af overdrevne Grundsætninger, saa rører den dog — uagtet Tidens og Rummets Afstand — endnu os kolde Ny-Europæer; og kan, studeret med Forsigtighed, vorde en ypperlig Anviisning ogsaa for vore Tiders Folketalere til at røre de Hjertets Strænge, som stedse give baade den dybeste og den reneste Tone fra sig. Fornemmelig vil man af dem kunne lære den Egenskab ved den christelige Prædiken, som væsentligen adskiller den fra en Panegyricus; og hvorved de bedre catholske Prædikanter endnu henrykke deres Tilhørere, jeg mener Salvelse. At denne saa ofte savnes i selv fortræffelige protestantiske Prædikener, har vel flere Aarsager; men kommer maaskee allerofteſt deraf, at de mere danne sig efter de gamle classiske Talere end efter de christelige Homileter. De første bør vi vedblive at studere, men derover ei forsømme de sidste. Ligesom jeg derfor i foregaaende Tale har havt Anled-

ning til at anbefale mine unge Medstuderende hine, saaledes troede jeg at burde gribe denne Leilighed til at lade disse vederfares Ret.

Men da maaskee mangen Religionslærer, som nærer den ei ualmindelige Fordom om Kirkefædrenes Barbarie og Utjenlighed til at være Mønstre og Dannelsesmidler for vor Tids Folketalere, ei er istand til, af Mangel paa et nuomstunder saa kostbart patristisk Bibliothek, at kunne overbevise sig om det Modsatte: saa troer jeg at gjøre Fædrelandets Religionslærere (som udgjør den allerstørste Deel af mine Læsere) en Tjeneste med nu og da at levere i Udtog eller fuldstændig Oversættelse enkelte Steder af Kirkefædrene, især saadanne, som berøre Tidens Tarv, eller oplyse en i Bibliotheket afhandlet Materie. Jeg har gjort Begyndelsen her med en af Basils Taler, formedelst Ligheden af dens og min foregaaende Tales Indhold. Oversættelsen er saa tro, som det græske og danske Sprogs forskjellige Bygning og Genius tillod det. Hvis Nogen vil sammenligne den med Garniers Text og den samme vedføjede latinske Oversættelse, da vil han finde at jeg holdt mig troligen til hiin, og afveg fra denne, naar den forekom mig enten urigtig eller dunkel. Af Anmærkninger har jeg kun tilføjet de nødvendigste til Materiens Forstaaelse,

altsaa meest historiske; det havde været mig en let Sag at besvære Læseren med en heel Hob philologist=critiske; men de Faa, som ønske saadanne, vide at søge dem i Garniers lærde Apparat; til min Hensigt vare de overflødige.

Denne Tale findes i nysnævnte Garniers Udgave af Basilii Opera, Paris. 1722. Tom. II. pag. 173. seq. under Titel: Προς τȣς νεȣς (nogle Codices have ὁμιλια εις τȣς νεȣς) ὁπως αν εξ Ἑλληνικων ωφελοιντο λογων; og lyder paa Dansk som følger:

Mange Grunde opmuntre mig til at give Eder, mine Børn, Raad om de Ting, jeg anseer for de bedste, og som jeg troer ville gavne Eder, hvis I følge dem. Thi baade er jeg en aldrende Mand, og dannet i en mangfoldig Erfarings Skole, da jeg tilstrækkeligt har prøvet Lykkens og Ulykkens Alt omfattende Afvexling. Derved er jeg bleven forfaren i de menneskelige Anliggender, saa at jeg er istand til at anvise dem, der først ere i Færd med at udkaste deres Leveplan, den sikkreste Vei. Hertil kommer, at jeg er, næst Eders Forældre, paa det nøieste forbunden med Eder, ved et naturligt Slægtskab, og tager mig ei mindre af Eder, end Eders Fædre selv. Ogsaa tør jeg troe

(om jeg ellers ikke feiler i at tillægge Eder disse Tanker) at I, naar I betragte mig, ei i mig ville savne en Fader. Dersom I da redebonne fornemme mine Ord, saa skulle I indtage den anden Rang iblandt dem, som Hesiod med Berømmelse omtaler, i andet Fald ville I, for at jeg ei skal sige Eder noget Ubehageligt, erindre Eder de Vers, hvori han siger, at bedst er den, som selv indseer sine Pligter; god er den, som følger hvad af Andre ham anvises; men den, som ei gjør nogen af Delene, er i enhver Henseende udygtig.

Ei maa I undres, om jeg siger Eder — der hver Dag besøge Eders Lærere, og omgaaes med de Ypperste af de Gamle, idet I læse deres efterladte Skrifter — At jeg af mig selv har udfundet noget, der kunde være Eder gavnligere. Dette bestaaer netop i det Raad, jeg nu vil give Eder, at I ei paa eengang bør overlade Eders Sjels-Roer — at jeg skal sammenligne Sjelen med et Skib — til disse Mænd og følge dem hvorhen de styre; men at I, i det I af dem laane hvad der er Eder tjenligt, tillige bør skjønne hvad det fortjener at tilsidesættes. Hvilke disse Ting ere og hvorledes vi adskille dem, det vil jeg nu først vise. Vi ansee da, mine Børn! dette menneskelige Liv for aldeles Intet, og hverken kalde eller holde Noget

r Godt, som skaffer os blot Fordeel i denne Ver=
n: ei Forfædres Glands, ei Legemsstyrke, ei
kjønhed, ei Storhed, ei Hæderspostet skjøndt
erdragne af Almeenheden, ei Kongedømmet selv,
tet hvadsomhelst Stort er af jordiske Ting, ansee
for ønskværdigt, eller gjøre noget af dem, som
: det; men vi udstrække vore Forhaabninger vi=
re og gjøre Alt for værdigen at forberede det an=
t Liv. Hvad der altsaa kan hjelpe os til at er=
lde dette, det bør vi elske og attraae af alle
re Kræfter, men hvad ei dertil hører, det bør
i oversee som Noget der ingen Værdie har. Men
hvad Beskaffenhed dette Liv er, hvor og hvor=
des vi skulle henleve det: det vilde baade her,
lge min Plan, blive for vidtløftigt at forklare,
bør desuden kun foredrages for Tilhørere af en
odnere Alder *). Kun saameget vil jeg sige (og
aaskee vil ette Vink være Eder tilstrækkeligt) at,

*) For at forstaae dette, maa man erindre sig den Vedtægt i den gamle Kirke at skjule nogle Stykker af Gudstjenesten for de unge Christne (Catechumenerne), som derfor maatte gaae bort efter at den første Deel af Gudstjenesten (deraf kaldet Missa Catechumenorum) var fuldendt; og desuden kun i almindelige eller dunkle Udtryk foredrage dem visse højere og vanskeligere Toe

om Nogen med Ord indbefattede og samlede ligesom paa eet Sted al den Lyksalighed, som har været til siden Mennesker fødtes, saa vilde han finde, at den end ikke kunde lignes med den mindste Deel af hine Goder; men at alle det nærværende Livs Goder staae i Værd længere nedenfor det mindste af hine (det tilkommende Livs), end Skyggen og Drømmen for de virkelige Ting. Eller, at jeg bruge et nærmere liggende Exempel, saa meget som Sjelen for Alle er kostbarere end Legemet, saa stor er Forskjellen imellem dette og hiint Liv. Til at erkjende denne lede de hellige Bøger, som underviise os med høje (mystiske) Ord *). Men saalænge som den spæde Alder forbyder os at høre og fatte disses dybe Forstand, øve vi os i andre, der

lærdomme, især Læren om Treenigheden og den hellige Nadvere, tildeels og om det tilkommende Liv, som her er Tilfældet (disciplina arcani).

*) "δι' ἀποῤῥητων ἡμας ἐκπαιδευοντες." λογοι αποῤῥητοι, δογματα αποῤῥητα ere hos de græske Fædre meget almindelige Benævnelser paa de høje christelige Lærdomme især dem, som indbefattede Mysterierne, ligesom og selve Udtrykkene ere, tilligemed mange andre i det gamle Kirkesprog, laante af de græske Mysterier.

ei ere dem ganske ulige, betragtende samme med Sjelens Øjne ligesom i en Skygge eller i et Speil, og efterlignende dem, som dannes til krigerske Færdigheder, hvilke, naar de have faaet Færdighed i Haandbevægelser og Dands, i selve Kampen høste Nytte af disse Skoleøvelser. Og visselig forestaaer os den allervigtigste Kamp, for hvis Skyld vi bør gjøre Alt og hvortil vi af alle Kræfter bør forberede os. Vi bør benytte os af Digtere, Historieskrivere og Talere, kort af alle Mennesker, som vi kunne have nogen Nytte af til vor Sjels Pleie. Thi ligesom Farverne først ved visse Anstalter tilberede det som skal farves og derefter paasætte Farven, være sig purpurrød eller hvilkensomhelst anden: saaledes maae ogsaa vi, hvis den dydige Characteer skal vorde stedse uudslettelig hos os, iforveien underkaste os denne udvortes Indvielse, og siden oplæres i de hellige og høje Lærdomme. Da kunne vi, efterat vi, saa at sige, ere vante til at see Solen i Vandet, henvende os til Lyset selv.

Er der da et fælleds Baand, som knytter Videnskaberne sammen (de profane til de hellige), saa vil Kundskab om hine være os meget gavnlig; hvis ikke, saa vil det dog bidrage ei lidet til at befæste de bedre Kundskaber, at have ved Sammen-

ligning overtydet sig om Forskjellen der er im
dem. Men hvormed skal jeg ligne begge S
Lærdom, for at man kan faae en rigtig Foresti
derom? Jo! — ligesom Træets væsentlige E
skab er: til sin Tid at frembære rig Frugt;
de Grenene omslyngende Blade dog ogsaa ger
det til Prydelse: saaledes er Sjelens forn
Frugt vel Sandheden selv *), men den frem
Viisdoms Sløer er dog ei heller uden Ynde,
saa lidet som Træets Blade, der give Fru
baade Skjul og yndigt Udseende. Derfor fort
og hiin berømte Moses, hvis Navn for Viis
hos alle Folk er saa stort, først at have udda
sin Forstand ved Ægypternes Videnskaber, i
han gav sig af med at beskue den Evige **).

*) Det er af Sammenhængen klart, at Forf. ved ἀληθεια forstaaer den aabenbar Sandhed eller Christendommen, som strax efter i Modsætningen ved την θυρ σοφιαν den hedenske Philosophie i g Omfang d. e. i Forbindelse med de øvrige maniora.

**) Originalen har: ἐπω προςελθειν τη θεωρια τ τος, som ingen Tvetydighed har, naar kun tager baade θεωρια og ὁ ὢν i platonisk tydning.

samme Maade skal i senere Tider den vise Daniel i Babylon først være bleven underviist i Chaldæernes Viisdom og derpaa have øst af de guddommelige Lærdomme. Dog — dette være nok til Beviis for at de fremmede (ikkechristelige) Videnskaber ei ere unyttige for Sjelen: hvorledes I kunne blive deelagtige deri, vil jeg nu vise.

Hvad for det første Digterne angaaer (at jeg skal begynde med dem) da skal man ei lægge Mærke til Alt hvad de sige fra Begyndelsen til Enden; thi de fremføre meget forskjellige Ting. Naar de fortælle Eder brave Mænds Handlinger eller Ord, da skulle I elske og efterstræbe disse, og anvende al Møje paa at blive dem lige; men naar de afmale nederdrægtige Mennesker, da maae I vogte Eder for at efterligne disse og tilstoppe Eders Øren ret ligesom Ulysses fortælles at have gjort for Sirenernes Sang. Thi ved at vænne sig til slet Tale geraader man paa Veien til slette Handlinger. Hvorudover vi omhyggeligen maae bevogte Sjelen, at vi ei af Uvidenhed ved at høre vellystig Tale paadrage os noget Lastværdigt; ligesom Nogle tage Gift ind blandet med Honning. Vi ville derfor ei anbefale Digterne, naar de skjelde eller spotte, ei naar de afmale Elskere eller Drukkenbolde, ei naar de bedømme Lyksalighed efter et fuldt Bord og

blødagtige Sange. Men allermindst ville vi skjenke dem nogen Opmærksomhed, naar de handle om Guder, især naar de udtrykkeligen omtale dem som flere og indbyrdes uenige *). Thi hos dem gjør Broderen Oprør mod Broderen og Faderen mod Børnene, og disse føre igjen en uforsonlig Krig imod Forældrene. Ikke at tale om Gudernes Skjørlevnet og Elskovshandler og aabenbare Omfavnelser især Jupiters, (som de endda udgive for den fornemste og øverste Gud) hvilke vi saa meget heller

*) Man ansee ikke dette Basils Udfald paa Polytheismen for utidigt i en Forsamling af christne Ynglinge! Man erindre sig blot, at Kampen imellem Christendommen og Hedenskabet dengang endnu ikke var afgjort, som Julians i det Hele lykkede Bestræbelser vise. Men desto besynderligere er det at læse denne Basils Advarsel gjentaget og ved Love indskiærpet efter meer end tusende Aars Forløb. Ogsaa i Danmark gik denne Iver imod de hedenske Guddomme saa vidt, at det endnu af den oplyste Christian IV. blev paalagt dem, som besørgede Skoleudgaver af de gamle Autores, at udelade de hedenske Guders Navne (for at ikke Skoledisciplene skulde fristes til Afguderie?). Hvem dette maatte forekomme utroligt, kan læse Anordningens Ord i Professor Nyerups Historie om de latinske Skoler S. 98.

overlade til Skuespillerne at fremstille, som man burde blues ved at fortælle Sligt endog om umælende Dyr.

Det samme gjælder om Historieskriverne, især naar de udarbeide deres Værker for at forlyste Tilhørere. Ligesaa lidet ville vi efterligne Talerne i den Kunst at lyve. Thi hverken i Rettergang eller i andre Haandteringer passer Løgn sig for os, som have valgt den rette og sande Livets Vei, og som det desuden er paalagt ei at føre Processer. Langt heller ville vi af dem udvælge de Steder, som anprise Dyden eller gjennemhegle Lasten. Thi ligesom ihenseende til Blomster alle Andre blot skatte deres Lugt og Farve, men Bierne vide tillige at drage Honning af dem: saaledes kunne ogsaa her de, der ei sætte ene Priis paa deslige Skrifter for deres Behageligheds Skyld, deraf høste nogen Frugt for deres Sjel. Man bør derfor ganske paa Biernes Viis bruge deslige Bøger. Disse sætte sig hverken i Flæng paa alle Blomster, ei heller søge de ganske at borttage dem, paa hvilke de have sat sig; men naar de deraf have samlet saa meget som tjenligt er til deres Brug, saa forlade de Resten. Ogsaa vi ville, hvis vi ere kloge, tage af disse Skrifter saa meget, som er os og Sandheden tjenligt, og forbigaae det Øvrige. Og lige-

som vi, naar vi afplukke Rosenbuskens Blomster, vogte os for Tornene, saaledes ville vi og i hine Skrifter, imedens vi opsanke det Nyttige, undgaae det Skadelige. Til denne Ende bør man strax fra Begyndelsen af have en Oversigt af alle Videnskaber og afpasse enhvers Studium efter sit Øjemed, ligesom det hedder i det doriske Sprog:

"At rette Stenen efter Maalesnoren."

Eftersom vi nu med Dyd skulle danne os til hiint vort sande Liv, og saavel Digterne som Historieskriverne, men især Philosopherne handle meget om Dyden: saa bør vi fornemmeligen være opmærksomme paa disse Steder i deres Skrifter. Thi det er ingen ringe Fordeel for unge Mennesker, at deres Sjel gjennemtrænges af Dyden og gjør sig den til en Vane, efterdi deslige Grundsætninger, som blive dybt indpræntede i det spæde Hjerte, pleje at staae urokkeligen fast. Eller hvad andet har vel Hesiodus tænkt ved at digte hine Vers, som ere i Alles Mund, end dermed at ville opmuntre de Unge til Dyden? Hvas og vanskelig, siger han, fuld af Sved og Møje, og steil i Begyndelsen er den Vei, som fører til Dyden *). Hvor-

*) Stedet som her sigtes til er Hesiodi Ἐργα και ἡμεραι v. 289—292, som lyder saaledes:

for det ei er Enhvers Sag, enten at nærme sig denne Vei, formedelst dens Steilhed, eller, efterat den er bestegen, let at naae dens Ende; men har man først naaet denne, da forekommer Veien En at være jevn og skjøn, let tilgjængelig, uden Anstød, og yndigere end den anden, som fører til Lasten, hvilken man i Begyndelsen let kan vælge formedelst Naboskabet, som samme Digter siger. Mig forekommer han at have sagt dette i ingen anden Hensigt, end for at opmuntre os til Dyden og opfordre Alle til at vorde Retskafne, paa det vi ikke udmattede ved Besværligheder skulde falde fra, inden vi naaede Enden. Hvis nogen Anden paa samme Maade anbefaler Dyden, da billige vi hans Tale som den rette Anviisning dertil.

Som jeg har hørt af en viis Mand, der var istand til at fatte Digterens Mening, er hele Ho=

Της δ' αρητης ἱδρωτα θεοι προπαροιθεν ἐθηκαν
Αθανατοι· μακρος δε και ὀρθιος ὀιμος επ' ἀυτην,
Και τρηχυς το πρωτον· ἐπην δ' εἰς ἀκρον ἱκηαι,
Ρ'ηϊδιη δ' ἠπειτα πελει, χαλεπη περ ἐουσα.

hvoraf Basil. dog blot anfører Meningen, som hans Citater overhovedet baade af profane og bibelske Skrifter ere meget frie.

mers Digt en Lovtale over Dyden; dib sigter Alt hos ham hvad der ei er en Bisag *). Herhid hører da og det Sted, hvor han har fremstillet Kephaleniernes Anfører frelst nøgen fra Skibbrudet: Dronningen bluedes først da han viste sig alene; saa langt var det fra at han skulde blues ved at

*) Dette var de nyere hedenske Philosophers, især Nyplatonikernes Maade at forklare Homers Myther og øvrige Digtninger som den hele Mythologie paa. Ved at tillægge de gamle Fabler en allegorisk, som oftest, moralsk Betydning, søgde de at berøve dem det Latterlige eller Anstødelige, som deres bogstavelige Udtydning kunde indeholde. Paa denne Maade søgde de at redde den gamle Religions Vildfarelser imod den nye Religions Indvendinger og Spot. — At Homer som Digter Intet vandt ved denne allegoriske Fortolkning, vil enhver Theolog strax formode af den Mishandling, som han veed at det g. Ts. Digtere, især Høisangens Forfatter har maattet lide ved en lignende Interpretation af de ældre Theologer. Dog maatte selv hine Allegorister beundre Homer som Digter, ligesom jo og Lessing derved fik Anledning til det bet bekjendte bon mot: "At det maatte være en stor Digter, i hvis Ord man kunde lægge saa meget."

vise sig nøgen *), da Dyden omgav ham istedetfor et Klædemon. Derefter blev han ogsaa af de øvrige Phæacer saa højt agtet, at de forlode deres vellystige Liv, og fulde af Beundring stræbte at ligne ham; enhver Phæacers kjæreste Ønske var nu at være i den fra sit Skibbrud frelste Ulysses's Sted. Med denne Skildring — paastod hiin Mand, der fortolkede mig Digterens Mening — tilraabte Homer Menneskene saa godt som med tydelige Ord: "Lægger Vind paa Dyden; thi den redder sig med den Svømmende og gjør den Nøgne, naar han kommer i Land, agtværdigere end de lykkelige Phæacer." Og i Sandhed! saaledes forholder det sig. Thi de øvrige Eiendomme tilhøre ikke meer Eieren end hvilkensomhelst Anden, da de ligesom Pengene i Spil vandre snart hid snart did. Dyden er den eneste Eiendom, som ei kan bortdtages, men i Liv og Død følger sin Eiermand. Hvorfor Solon forekommer mig at sigte til de Rige med disse Vers:

Ej bytte vi med dem vor Skat af Dyd;
Thi denne ligger fast til evig Tid,
Mens jordisk Mammon vanker hid og did.

*) Grunden til denne Oversættelse efterse man hos Garnier.

Hermed stemme og de Theognidis Vers overeens, hvori han siger at Gud (i hvem det nu er, han kalder Gud) tilveier Menneskene paa forskjellig Maade deres Lod, idet han lader Nogle have Overflod og Andre slet Intet. Ogsaa Sophisten *) Prodicus fra Chios siger etsteds i sine Skrifter noget lignende om Dyd og Last; og hans Ord fortjene Opmærksomhed, da han var ingen uanseelig Mand. Han fortæller følgende, saavidtsom jeg erindrer Mandens Mening; thi Ordene selv kommer jeg ikke ihu; kun dette, at hans Fortælling ei er paa Vers —: Da Hercules i sin Ungdom — han kunde omtrent være paa Eders Alder — overveiede hvilken Vei han skulde vælge, enten den, som gjennem Møjsommeligheder fører til Dyden eller den anden lettere, kom tvende Fruentimmer til ham — det ene var Dyden, det andet Lasten — hvilke, endnu inden de talede, røbede ved deres Udseende den Forskjel, som var imellem dem: den ene havde anvendt Sminke og Pynt for at blive smuk; og omsvævet af Vellyst syntes hun at føre

*) Man seer heraf — hvad forresten ogsaa er bekjendt — at Navnet Sophist længe efter Sokrates's Tid, som bragte det i Miscredit, dog undertiden toges i en god Betydning.

en heel Hær af Forlystelser med sig. Pegende paa disse og lovende endnu flere stræbte hun at drage Hercules til sig. Den Anden saae mager og fattig ud, havde et gjennemtrængende Blik; og lovede Noget af et ganske andet Slags, nemlig ingen Vellyst eller Behagelighed, men utallige Gjenvordigheder, Besværligheder og Farer overalt til Lands og Vands; men Belønningen for alt dette var — efter hans Udtryk — den: at vorde en Gud. Hende fulgte Hercules og det i Døden *).

Saaledes have fast alle, som have indlagt sig et Navn for Viisdom, meer eller mindre i deres Skrifter anpriist Dyden; dem bør man følge; deres Formaninger bør man i sit Levnet stræbe at udtrykke. Thi hvo som i Gjerning stadfæster den Philosophie, som hos Andre bestaaer blot i Ord,

„Han alene er viis, de Andre liig flagrende Skygger„ **).

*) Denne Fortælling have vel hundrede Skribenter anbragt efter Prodicus, Nogle meer Andre mindre omstændeligt. Simplest og meest rørende ville mine Læsere have fundet den i Xenophons Memorab. Socrat. L. II. cap. 1. (pag. 85. seqv. ex edit. Schneider. 1790.)

**) Det 495de Vers af Odysseens 10de Bog, hvor det dog siges i en ganske anden Mening om

Det synes mig at være som om en Maler efterlignede en beundringsværdig menneskelig Skjønhed, og tillige virkelig var saa smuk, som den han havde fremstillet i sit Malerie. Derimod offentligen at anprise Dyden i prægtige Udtryk og holde lange Taler over den, men hemmeligen foretrække Vellyst for Maadehold og skattere Fordeel højere end Retsind, det kunde jeg have Lyst til at ligne med Skuespillernes Forestillinger, hvilke gjerne indføres som Konger eller Høvedsmænd, da de dog hverken ere Konger eller Høvedsmand, ja i Almindelighed ei engang Fribaarne. Læg videre Mærke til, om Tonekonstneren gjerne tillader sin Lyra at give Dissonantser, eller om Chorføreren gjerne taaler et uharmonisk Chor hos sig. Og Nogen skulde i Livet ville være uovereensstemmende med sig selv og føre et Levnet, der ei svarede til hans Ord *). Dog maaskee kunde Nogen sige med Euripides:

Tiresias. Selv Ordene lyde der anderledes, nemlig:

Οἴω πεπνυσθαι· τοιδε, σκιαι ἀϊσσουσιν,

som Basil har forandret til Οιος πεπνυται κ. τ. λ.

*) Dette skjønne Sted er i Texten noget dunkelt; men jeg haaber at have saaledes udtrykt det tydeligt nok uden at gjøre Vold paa Originalens Ord.

"Min Tunge svoer, min Sjel er frie for Eden; *)"
stræbe efter at synes god istedetfor at være det; dette er jo, hvis vi troe Plato, den højeste d af Ugudelighed at ville synes retskaffen uden ære det **).

Lader os altsaa paa den hidtil beskrevne Maade ytte os af de Skrifter, som indeholde gode Le- gler. Men da nu Forfædrenes gode Handlin- komme til os enten forplantede ved Hukommel- , eller opbevarede i Digternes og Historieskri- nes Skrifter, saa ville vi ei give Slip paa den igt, som vi kunne høste deraf. For Ex. en vis gdriver gjennemheglede Perikles, og denne brød slet intet derom, uagtet han vedblev at ud- lde ham den hele Dag. Da det imidlertid blev

*) Det bekjendte Vers af Hippolytus, som Cicero oversætter:

Juravi lingua, mentem injuratam gero,

se de Officiis L. III. cap. 29, hvor han i Anledning af Regulus's modsatte Tænkemaade commenterer saa skjønt over Edens Hellighed.

**) Disse Platons Ord maae være laante af Plutarchs Afhandling de discrimine adulatoris et amici. I Platons Værker selv findes de ikke.

Aften, og Skjendegjæsten formedelst Mørket havde Ondt ved at finde hjem, lod Perikles lyse for ham med en Fakkel, paa det hiin Øvelse i Philosophien ei skulde være spildt for ham. En Anden, som var opbragt imod Euclid fra Megara, truede ham med Døden, ja tilsvoer ham den; Euclid svoer tvertimod at han vilde forsone sin Fjende og bringe ham, ihvor forbittret han var, til Rolighed. Hvor gavnligt er ikke et eller andet saadant Exempel, naar det rinder den allerede forbittrede Mand i Tanker. Vel fortjener Tragoediens Ord ei at troes:

"Mod Fjender Vreden giver Haanden Kraft,"

da det allerbedste er, aldeles ikke at vredes. Men da dette ikke er let, saa bør man i det mindste paalægge Vreden Fornuftens Tømme, paa det at den ei skal gaae for vidt.

Vi ville nu vende tilbage til Exemplerne paa gode Handlinger. En gav Sokrates, Sophronistus's Søn, mange Slag i Ansigtet uden at denne gjorde Modstand; han tillod tvertimod den Beskjenkede at udgyde al hans Harme paa sig, saa at hans Ansigt allerede ophovnede og var blodigt af Slagene. Da han endelig holdt op at slaae, skal Sokrates intet andet have gjort end skrevet paa sit

ısigt: "N. N. gjorde det;" og hævnede sig paa nne Maade. Da disse Exempler omtrent sigte l samme Maal, som vore (christelige) Forskrifter, ı fortjene visseligen slige store Mænd af os at erlignes. Thi stemmer ikke Sokrates's Opførsel je overeens med det Bud, at naar Nogen slaaer paa den ene Kind, skulle vi række ham den an= n *), og ingen anden Hævn tage? Og Perik= ;'s eller Euklids Handling passer sig med den ırskrift, at vi skulle bære over med dem, som

*) Man seer her som flere Steder, hvor ærligt Basil troede Munkemoralens strænge Forskrifter grundede i Bibelen. Han som andre Græker toge de orientalske proverbiale Talemaader i egent= lig Forstand, ligesom de heller ei adskilte de Jesu Formaninger, som gjelde kun Apostlene, fra dem som gives alle Christne. Sligt kan tilgives For= tolkningen saalænge den er i sin Barndom; men hvorledes undskylde vi en Grev Fred. Leop. Stol= berg, som, opdragen i den sande protestantiske Fortolkningskunst, nu som Catholik i den Grad forhærder sig imod Sandheden, at han, den ca= tholske Tradition til Behag, fortolker Jesu Bjerg= prædiken som overhovedet hele den evangeliske Fortælling langt slettere end Basil eller Gregor den Store. See den 5te Deel af hans Gesch. der Religion Jesu.

forfølge os, og taalmodigen finde os i deres Byrde; ligesom og med den: at vi skulle velsigne vore Fiender, men ei forbande dem. Derfor vil den, som først er underviist i disse (hedenske Skrifter) ei vægre sig ved hine guddommelige Bud, som vare de umuelige at iagttage.

Endnu maa jeg tilføje Alexanders Exempel, som da han havde fanget Darius's Døttre, hvis Skjønhed foregaves at være ubeskrivelig, ei engang vilde see dem, da han meente, det var en Skam for den, som havde overvundet Mænd, at lade sig overvinde af Qvinder. Dette Exempel staaer i Forbindelse med hiint Bud: hvo som seer med Vellyst paa en Qvinde, skjøndt han ei i Gjerningen faaer bedrevet Hoer med hende, er dog ikke skyldfrie, forbi hans Sjel var gjennemtrængt af Vellyst. Ja endog hiin Handling af Klinias, som var en af Pythagoras's Disciple, troer jeg, ei tilfældigviis stemmer overeens med vor Sædelære, men er snarere en Efterligning deraf *). Hvad

*) Det maa forekomme Alle besynderligt, ja som en grov Anachronisme, naar Basil lader Klinias tage Hensyn til den christelige Sædelære, som først flere hundrede Aar efter hans Død blev bekjendtgjort paa Jorden. En Anachronisme er det imidlertid ikke, men en Yttring, hvis Grund maa

gjorde da vel han? Skjøndt han ved at aflægge en Ed, kunde undgaae en Mulkt af tre Talenter, betalte han dem hellere end han svoer, og det, uagtet det ingen Mened var han skulde aflægge, hvorved han, som mig synes, fulgte det Bud, som forbyder os at sværge.

Men lader os vende tilbage til det, jeg sagde i Begyndelsen: ei Alt uden Forskjel bør ei vælge,

søges i den blandt Kirkefædrene almindelige Fordom, at Pythagoras, Plato og de øvrige græske Vise havde laant alle deres sunde Lærdomme middelbart eller umiddelbart af Jøderne. Da nu den jødiske Religion indeholdt saa mange Sandheder, som Christus stadfæstede og optog i sin Lære, saa tillagde undertiden Fædrene den ogsaa saadanne, som vare eiendommelige for Christendommen. Dette er her Tilfældet med Basil; thi hvis Christus — som Basil og saa mange andre have troet, og troe endnu, skjøndt ved Misforstaaelse af Math. 5, 34—37. — havde forbudt sine Disciple Edsaflæggelse i Almindelighed, da var dette dog stridende imod den mosaiske Constitution, som kun gav Forskrifter for Tiden og Stedet hvor, samt Gjenstandene, hvorved den skulde aflægges. Følgelig kunde Klinias ei have Jøderne at takke for den Regel, han fulgte.

men kun det, som er os gavnligt. Thi det vilde jo være en Skam for os, om vi, som forkaste skadelige Spiser, ei bekymrede os om de Kundskaber, hvormed vi nære vor Sjel; men ligesom en Bjergstrøm borttoge Alt hvad der mødte os og lagde det hen. Hvorledes ville vi forsvare dette? Styrmanden betroer sig ei paa Maa og Faa til Vindene, men styrer Baaden mod Havn; Bueskytten sigter efter Maalet, Smeden og Tømmermanden har hver især sit Øjemed passende for deres Kunst: men vi skulde være ringere end disse Haandværksfolk ihenseende til Kundskab om vor Bestemmelse? Skulde der da være et Endemaal for Haandværkernes Arbeider, men for Menneskelivet intet, hvortil den, som just ei vil ligne de umælende Dyr, i alle sine Ord og Handlinger kunde sigte? — — — — — —

[Basil skeier nu mere og mere ud fra sit Emne, idet han viser ved Exempler af forskjellige Kunster og Færdigheder, at Enhver, som attraaer at lønnes med Sejerskrandsen, maa ingen Anstrængelse eller Forberedelse skye, men øve sig hensigtsmæssigt. "Ikke heller — hedder det her — bør vi (Christne) leve letsindigt, eller bortbytte vore store Forhaabninger for Beqvemmelighed, med mindre vi ville lide Skjændsel og Straf, om just ikke her iblandt Menneskene, (ihvorvel dette ei heller kan

være den Fornuftige ligegyldigt) saa under Jorden, eller hvorsomhelst hine Straffedomme afsiges *)." — — Derfor kunne vi ei gjøre bedre end bære al Omsorg for vor Sjel, men ei skjenke Legemet uden den høist fornødne Pleie. Ja man maa endog tugte og tæmme det som et vildt Dyr, for desto lettere at kunne modstaae dets Begjeringer. Ved denne Leilighed anprises Diogenes, Pythagoras, og flere Gamle, som enten ved Leveregler, eller Indretninger have stræbt at befordre Legemets Spægelse og Underkuelse. Især beundrer Basil Diogenes's Foragt for alle jordiske Ting.]

*) Man seer, at Basil var ei enig med sig selv om Stedet for dem, der efter Døden skulde straffes. Samme Vaklen i Begrebet om Underverdenen finder man hos de fleste saavel latinske som græske Fædre; og den lader sig lettelig forklare deraf, at de søgte at modificere den hedenske Idee om Tartarus og Elysium, efter de orientalsk-christelige om Paradiis og Gehenna. Jevnf. Biskop Münters Dogmeh. 2 Deels 10 Kap. II. som indeholder de antenicæniske Fædres Forestillinger om Underverdenen.

III.

Om Forskjellen imellem den mosaiske og christelige Religions historiske Documentation.

(Som Indledning til No. IV. og V.)

Enhver positiv Religion, hvis Lære og Oprindelseshistorie indeholdes i Skrifter, der ere optegnede enten af Stifterne selv eller velunderrettede Samtidige, har en tilstrækkelig historisk Begrundelse (Documentation). Dette Fortrin fremfor de paa blot Tradition (mundtlig Overantvordelse) hvilende Religionssystemer skaffer en saadan Religions Bekjendere paa een Gang et sikkert Fodfæste, ved hvis Hjelp de kunne bestaae i Kampen mod deres Bekjendelses Modstandere, og en overflødig Kilde til stedse nøjere Kundskab om det Klenodies Værd og

Beskaffenhed, som de have paataget sig at forsvare. Med Grund have derfor til alle Tider den jødiske og christelige Religions Apologeter anseet det for en Sag af høieste Vigtighed at forsægte Ælden og Ægtheden af de historiske Skrifter i det G. og N. T., som tjene Mosaismen og Christianismen til Grundvold og Kundskabskilde. Ja de ældre Theologer meente endog, at det til Bekjendernes Overbeviisning og Beroligelse ei var nok at antage begge Religioner at være aabenbarede hver til sin Tid paa en overordentlig Maade, men at Guddommen ved gjentagne Mirakler maatte have sørget for at ei alene Religionslærdommene bleve uden Feil nedskrevne, men endog den hele dermed forbundne Historie ved guddommeligen indblæste Mænd overanfvordet til Efterverdenen. Deres Ubeskedenhed i at opfordre den guddommelige Almagts Medvirkning gik saa vidt, at de end ikke vilde lade de hellige Skribenter være overladte til sig selv i de Øieblikke, naar de nedskreve de ubetydeligste Ting, saasom Hilsenerne i Brevene, huuslige Sager f. Ex. 2 Tim. 4, 13. m. m. "De hellige Skribenter lagde, idet de skreve, kun Pennen til; hvert Ord blev dem indgivet af Aanden„: Dette er Inspirationstheoriens korte Sum endnu i Lærebøgerne fra Slutningen af 17de og Begyndelsen af

18de Aarhundrede *), ganske overeensstemmende med den hos de fleste gamle Kirkefædre herskende Forestilling, at den Hellig Aand havde brugt de bibelske Forfattere paa samme Maade som Fløjtespilleren bruger sin Fløjte **).

Saalænge man betragtede de historiske Bøger i det G. og N. Testament fra denne Synspunkt, kunde naturligviis ingen Forskjel tænkes imellem hines og disses historiske Gyldighed. Vare de dicterede af een og samme ufeilbare Aand, da kunde Forskjelligheden af de Hænder, der havde ført Pennen, ei komme i Betragtning; men alle bibelske Bøgers Indhold maatte være lige guddommeligt, og lige ophøjet over enhver Kritikens Tvivl eller

*) Saaledes i Musæus's, Baiers og Quenstedt's Dogmatikker; og — hvad man meer maa undres over — endnu i Schuberts Abhandlung von der heiligen Schrift und deren Canon, af Aaret 1775.

**) Man se Athenagoras legat. pro Christian. c. 36. Justin. Martyr Cohort. ad Græcos pag. 9 edit Oxon. Macarius Homil. 47; og jevnføre dermed andre Fædres Meninger, som findes samlede i Biskop Münters Dogmehist. 1 Deels 2 Cap. X. S. 251 følg. og i Münschers Dogmengeschichte 1 Th. S. 290 fg.

ndvending. Bøgernes foregivne eller formeent-
ge Ælde maatte da være lige saa afgjort som Ind-
oldets Ufeilbarhed: alle de Spor, som monne fin-
s i mange det G. Testaments Bøger, fra en se-
re Alder end den, som udgaves for Forfatterens,
nde af dennes Spaadomsaand forklares, og Mo-
s kunde selv have skrevet Beretningen om sin
ød og Begravelse, 5 Moseb. 34 K. *). Conse-
vent var unægtelig den gamle dogmatiske Theorie,
derfor saa vanskelig at angribe; men det for-
aer sig, at den ofte bragte sin Consequenz de
stbareste Offere paa Sandhedens og den sunde
rstands Bekostning. Da denne derfor begyndte
gjøre sine Rettigheder gjældende; da Mænd,
n vare ligesaa overtydede om Christendommens
rnuftmæssighed som fortrolige med en sund
rtolknings Regler, anvendte paa de bibelske

*) Ogsaa gik virkeligen mange ældre Theologers Forsvar for Pentateuchens Ægthed saa vidt, at de paastode dette, og hvis andre tidligen antoge det sidste Cap. af Deuter. for et senere Tillæg, da var det ikke fordi de nægtede Moses Spaadomsgave, men fordi de rigtigt skjønnede, at Udtrykket i 6 Vers: "Indtil denne Dag har Ingen opdaget hans Gravsted," røbede en yngre Forfatter.

Bøger de samme Grundsætninger, som ved de classiske Oldskrifters Forklaring vare befundne rigtige: saa maatte hiin Inspirationstheorie saameget snarere falde bort, som den ei grundede sig paa Bibelens eget Vidnesbyrd, men blot paa Kirkefædrenes Auctoritet. Dogmatiker og Kritiker opgave derfor saameget deraf, som de fandt fornuft= og bibelstridigt; men haandhævede desto fastere og heldigere hvad Christus og Apostlene om denne Sag have lært eller yttret til vor Trøst og Beroligelse *).

*) Jeg behøver ei her at samle Bibelstederne, som handle om Theopneustien, da min Hensigt ligesaa lidet er at oplyse dette Dogma, som at skrive dets Historie, men blot antyde dets Indflydelse paa de bibelske Bogers, især de historiskes, Behandling. Ogsaa vilde det være temmelig overflødigt her atter at bevise hvad nuomstunder hartad Alle tilstaae: at Jesus, efter det N. Ts. Vidnesbyrd, lovede sine Disciple en højere Bistand til Religionens Foredrag, og at disse under deres Embedsførelse (formodentligen og saa under deres Skrifters Udarbeidelse, skjøndt det ei udtrykkeligen siges) vare sig en saadan bevidste; og, hvad det G. Ts. Bøger angaaer, da kaldes de af Apostlene, ifølge jødisk Sprogbrug, θεοπνευστοι, uden at derved menneskelig Deeltagelse i deres Forfattelse udelukkes. In=

Denne vigtige Forandring i Artiklen om Inspirationen forberededes og iværksattes paa samme Tid og af de samme tydske Theologer, som Dogmatikkens øvrige Dele skylde deres Berigtigelse. Ernesti kunde i sin Institutio interpretis N. T. nogenlunde lade hiin Theorie blive uberørt og staae ved sit Værd; dog tager han ei i Betænkning i det vigtige Cap.: de compositione Ευαγγελιστῶν *), hvor han maatte berøre denne Materie, at gaae over til den allerede af Pfaff **) yttrede Mening, at en fuldkommen Harmonie imellem Evangelierne neppe lod sig tilveiebringe; hvilket jo er det samme som at bekjende Evangelisternes Feilbarhed i de Religionen uvedkommende Ting. Denne Bekjen-

gen det N. Ts. Skribent beraaber sig paa den Hellig Aands Dicteren, end sige at nogen Historieskriver skulde henvise til saadan overordentlig Kilde. Dette vilde de imidlertid neppe have undladt, hvis de havde følt hos sig nogen overordentlig Indflydelse. Lucas f. Ex. havde da sandsynligen skrevet i sit Prooemium, som den gothiske Version og nogle Haandskrifter af Itala lade ham skrive: visum est mihi — et *spiritui sancto*.

*) v. Edit. primam pag. 71.

**) v. Histor. litter. Theol. Tom. I. pag. 140.

delse burde og Evangelisternes Uovereensstemmelse ihenseende til visse historiske Omstændigheder længe i Forveien have afnødt Apologeterne, men heller vilde de pine sig og Skriftens Ord, indtil de fik tvunget de sidste til at stemme i den fuldkomneste Harmonie, hvilken rigtig nok, hvis den befandtes saa fuldkommen, som man længe troede, vilde være et stærkt Sandsynlighedsbeviis for at ei fire af hinanden uafhængige Historieskrivere kunde have uden Theopneustie sammenskrevet de 4 Evangelier. Endnu snarere skulde man have ventet de hebraiske Historieskriveres Ufeilbarhed benægtet, da de tvende fortløbende Fortællinger, som vi have om saa langt et Tidsrum i den jødiske Historie (den ene i Samuels og Kongernes Bøger og den anden i Krønikens) lige saa ofte modsige hinanden, som Tilfældet pleier at være med andre uafhængige historiske Værker. Men ogsaa her anvendte man heller Sophistikens besmykkende Kunster end man tilstod den indlysende Sandhed: at de hebraiske Logographer og Historiographer havde været Mennesker, underkastede den almindelige Skrøbelighed. En saa forsætlig Forblindelse kan alene undskyldes med den gode Hensigt: derved at befæste den i begge Pagtens Tidsrum aabenbarede Religion mod Fiendernes Angreb. Kun Skade, at denne Hensigt saa

sjeldent opnaaedes, da Aabenbaringen langt oftere udsattes for heldige Angreb, idet dens Forsvarere sammenblandede dens Sag med Theopneustiens, og følgelig hindredes i at føre et grundigt Beviis for Christendommens Troværdighed og guddommelige Oprindelse imod hem, som enten forkastede Theopneustiens Mulighed i Almindelighed, eller dog dens Anvendelse til Kjendsgjerningers Indskydelse. Endelig fattede en Kritiker, som dengang Ingen meer beskyldte for Heterodoxie, den rigtige Synspunkt, hvorfra denne Sag bør betragtes, Joh. Dav. Michaelis nemlig, idet han i sin Indledning til det Nye Testament viste, at vi Intet tabe ved at opgive de historiske Bøgers Inspiration, men at vi endog vinde derved. "Vi tabe Intet, siger han, hvis Evangelisterne og Apostlene i Historien vare blot menneskelige Vidner, som Jesus selv Joh. 15, 26. 27. forestiller dem, idet han adskiller deres Vidnesbyrd fra den Hellig Aands Vidnesbyrd. Ikke sandt? Vi bruge deres Fortællinger om Jesu Liv, Mirakler, Død og Opstandelse imod Jøder, Deister, Naturalister, til Beviis for vor Troe, til overtydende Beviis om den christelige Religions Sandhed, uden derved at forudsætte deres Inspiration; ja endog naar vi ville overbevise os selv om Religionens Sandhed, ansee vi dem

nogle Kritiker have, især til det N. Ts. historiske Bøger gjort større Fordringer, end man pleier for at overbevises om Oldskrifters Ælde og Ægthed. Derimod viste de samme Dommere en ubegribelig Lemfældighed i at prøve de ældste jødiske Skrifter, hvor der dog syntes at være langt mere Grund til Tvivl baade formedelst Bøgernes højere Ælde og formedelst Manges Anonymitet eller Pseudonymitet. Den i Litteraturhistorien bevandrede Læser vil her strax tænke paa dette Parties Anfører, den skarpsindige Eichhorn, som efterat at han i sin Einleitung ins Alte Test. havde opbudt sin hele Lærdom og Sindrighed for at haandhæve Pantateuchens mosaiske Herkomst, fremsatte i sin Einleitung in das Neue Test. (1ster Th. eller Kritische Schriften, 5ter Band) om de tre første Evangeliers Oprindelse en Hypothese, som vel ei ganske ophæver, men dog betydeligen svækker deres Gyldighed, som Kilder til Kundskab om den oprindelige Christendom. Saa besynderligen maatte denne store Mands Undersøgelser falde ud, at deraf flyder et Resultat, som strax ved Indgangen til begge Hypothesers Labyrint støder den øvede Gransker, inden han endnu faaer fulgt Ophavsmanden til samme igjennem de forskjellige Irgange, dette nemlig: at den mosaiske Religion og Constitution

(der opstod i den graa Oldtid længe førend Historie hos andre Folkeslag var begyndt) skulde være sikkrere historisk begrundet end Christendommen (som oprandt inden Romerrigets Grændser i en reen historisk Alder, altsaa længe efter at det mythiske Tudsmørke var fortrængt *).) Eichhorn har vel intet Sted selv draget denne for os Christne saa ydmygende Parallel, men den ligger aabenbart for Alles Øjne i det dobbelte Resultat, fra hvilket han endnu bestandig, som fra en afgjort Sandhed, gaaer ud i sine Skrifter; at Pentateuchen — paa nogle

*) Denne Bemærkning er af megen Vigtighed i den christelige Apologetik. Vi skulle siden i Texten benytte den til vort Øjemed; her bemærkes blot i Forbigaaende, at det var paa Grund af denne almeen erkjendte Sandhed, at Volneys og Du Puis Forsøg (i Les Ruines og Origine de tous les cultes. Vol. 5. pag. 109 sq.) paa at forklare Christendommen mythisk fandt selv i en saa skeptisk og hypotheslysten Tidsalder intet Bifald; thi hverken kunde nogen Digter under August faae det Indfald at digte Myther (som desuden aldrig i Ordets strænge Forstand bleve d i g t e d e) eller Folket falde paa at forverle en billedlig Beskrivelse over Solens Gang paa Himlen med en nylig afdød Jødes Skjæbne. See Professor P. E. Müllers kristel. Apologetik S. 107.

Forfattelse fra Jesu Død. En heel Menneskeslægt maa i det mindste bortdøe, inden slige Fictioner kunne paatrænges Beboerne af de Egne, hvor den handlende Person har levet og virket *). Netop altsaa fordi der i Jesu Historie er saa meget Overordentligt, maae vi ansee det for en Lykke, at den saa tidligen er bleven optegnet, inden Folkesagn endnu kan tænkes at have vanskabt den. Thi i Sandhed! vare vore Evangelier først skrevne (eller endog først bragte i deres nærværende Form) imod Enden af 2det Aarhundrede, (en Paastand, som Eichhorn rigtignok ikke har yttret, men hvortil

*) Jevnf. H. E. G. Paulus's Commentar über das Neue Test. 1ster Theil S. 21. 2te Ausgabe, hvor han ogsaa paa denne Grund erklærer sig for det factiskrigtige i Fortællingen Luc. 1, 5—25. skjøndt han rigtignok heller ikke forstaaer den som bogstavelig Sandhed, men forklarer den, efter sin psychologiske Maade, som en Intuition. Man dømme nu som man vil om denne skarpsindige Fortolkers vistnok ofte altfor vidt drevne Divinations- og psychologiske Combinations-Evne: saa er det dog vist, at hans Fremgangsmaade hverken skader Christendommens historiske Begrundelse eller formindsker den oplyste Christens Beundring, Taknemmelighed og Hengivenhed for vor guddommelige Religionsstifter.

Skridtet ei er meget langt fra hans Standpunkt) da vilde enhver fordomsfri Forsker, som var fortrolig med Oldtidens og navnlig Jødernes Fremstilling af forbigangne Bedrifter, være tilbøjelig til at forklare det Overnaturlige i Jesu Levnet og Handlinger af Traditionens Udpyntninger. Have vi derimod i vore Evangelisters troskyldige Fortællinger Øjenvidners kort efter Jesu Død nedskrevne og offentligen bekjendtgjorte Vidnesbyrd, da vil Ingen, som har Agtelse for historisk Sandhed, nægte disse Beretninger, som aldrig modsagdes af Samtiden, den højeste Troværdighed.

Af saa megen Vigtighed er det for os at være overbeviste om vore Evangeliers selvstændige Forfattelse af Jesu Samtidige; thi de alene vare istand til troligen at vidne hvad de havde hørt og seet; ligesom de og alene vare udsatte for deres Jevnaldrendes Modsigelse, hvis de skreve og bekjendtgjorde noget stridende imod Sandheden. Ved Hverdagsbegivenheder kan man til Nød lade sig nøje med senere Slægters Vidnesbyrd; men Undergjerninger vil Ingen og bør Ingen troe uden velunderrettede samtidige og offentlige Vidners Udsagn. Det er derfor den anden vigtige Punct, som de christelige Oldskrifters Apologet maa henvende sin Opmærksomhed paa: at vore Evangelier tidligen have væ-

ret bekjendte i den christelige Kirke, og ei henligget en Tidlang f. Ex. til Slutningen af 2det Seculum i en eller anden Krog. Begge Dele ere tit nok blevne beviste *); og Eichhorn har ingen Grund fremført, som kunde svække den ældre Mening, hvilket da ei heller var hans Hensigt. Men da hans Hypothes alligevel kunde lede til og understøtte Tvivl om adskillige Kjendsgjerninger, som ere optagne i og høre væsentligen til Christendommens Historie: saa er det vist Bibliothekets Læsere behageligt at blive bekjendt med de Grunde, som Hug i sin fortræffelige, men blandt den danske Geistlighed endnu kun lidet bekjendte Indledning **) har fremsat imod den Eichhornske Hypothes og

*) Jeg henviser Læserne atter her til den Bog, som jeg tør forudsætte at være i Alles Hænder, Professor P. E. Müllers Kristl. Apologetik. Se herom 2den Afdelings 1ste Capitel, især §§. 75-80. Side 105. følg.

**) Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments. Von Dr. Joh. Leonhard Hug, Prof. der Theol. zu Freyburg. 2 Theile. Tübingen 1808. Altsaa udkommen efterat vi vare geraadede i Krig, hvorfor ogsaa selv Hr. Amtsprovst Hertz først blev bekjendt dermed efterat han havde skrevet sin hidhørende Afhandling: Om de tre

til Befæstelse for den gamle Mening: at Matthæus er en selvstændig Historieskriver (ei Omarbeider eller Oversætter af et Urevangelium) at Marcus deels har epitomeret deels suppleret hans Evangelium og at endelig Lucas er en for sin Tid kritisk Biograph, der har benyttet begge de Foregaaendes tilligemed Fleres Arbeider.

Ligesaa lidet som den Eichhornske Mening om et Urevangelium — uagtet Mandens store Lærdom og Skarpsindighed — fandt almindeligt Bifald hos competente Dommere, saa lidt blev hans meer orthodoxladende Mening om Pentateuchens mosaiske Herkomst ubestridt. Vel erklærede tvende berømte Mænd, som efter ham bearbeidede samme Materie, J. D. Michaelis og Joh. Jahn sig i deres Indledninger til det G. T. for samme gamle Mening; og føjede nogle faa Grunde til hans mesterlige Apologie; men yngre Kritiker, som ei medbragte Fortidens Fordomme til denne Undersøgelse og som ingen Autoritet kunde bestikke, fortsatte med Rolighed og Frimodighed det allerede begyndte,

første Evangeliers Ligheder med Hensyn til den Eichhornske Hypothese, i det sjællandske Landemodes videnskabelige Forhandlinger, 1ste Hæfte, se Forfs. Note S. 34.

men ved Eichhorns drabelige Forsvar i nogen Tid standsede Angreb paa Pentateuchens Ælde; og ihvorvel de ei kunde blive ganske enige om Tiden, da dette Værk er bragt i sin nærværende Form, saa lidet som om Moses' egne Bidrag dertil, dets forskjellige Bearbeidere, Samlere o. s. v. saa var dog deres fælleds Resultat stilet imod Eichhorns, naar de fandt: at Moses kun kan være Forfatter til saa ubetydelige Dele af Pentateuchen, at det er stridende imod al Sprogbrug at kalde den efter ham som Autor; at dette ei heller i de ældste Tider var Meningen af den Titel: Moses' Lov, Moses' Lovbog, Moses' Bøger, hvilket Alt kun skulde antyde Indholdet o. s. v. Vel har Eichhorn ei i den sidste Udgave af sin Einleitung ins A. T. værdiget deres Indvendinger nogen Opmærksomhed; men dette kan ei afholde os fra at agte derpaa. Eichhorn var selv den første, som anvendte den højere Kritik i dens hele Strænghed paa det G. Ts. Skrifter; han maa da og tillade Andre at fortsætte Værket, skulde han end derved see det ham kjereste Oldtidsminde nedsat til en yngre Alder. Jeg vil ei endnu udgive Striden for endt; en saa vældig og øvet Kjæmper, som Eichhorn, vil, naar han engang reiser sig, ei være ganske blottet for nye Forsvarsvaaben; men visselig vil det ei lykkes ham

:r Nogen at afvæbne Pentateuchens Modstandere omgive dette Værk med den forrige Oldtids-traaleglands. Det er derfor ei ubetimeligt nu gjøre danske Læsere bekjendte med de tydske Kri-ers nyeste Angreb paa Pentateuchens mosaiske rkomst *). Men maaskee vilde Veien, som itiken har maattet tilbagelægge, forinden den aede sin nærværende Standpunkt, falde Man-n for lang. Jeg vil derfor ikke i denne korte idledning føre Læseren igjennem de forskjellige ypotheserers Irgange, som Pentateuchens Kritik, ført i de ældre Tider af Spinoza, Richard Si-on og Clericus, og i de nyere af Eichhorn, Ful-, Otmar (Nachtigal) Bauer og Flere, har maat-gjennemvandre, inden den ved Vaters og de ettes strænge Undersøgelser er kommet til afgjø-

*) Jeg bruger med beraad Hu heller dette Udtryk end de sædvanligere: Authentie eller Ægt-hed, fordi Resultatet da lyder mindre ugunstigt for Pentateuchen. Man kunde ellers i Over-ilelse kalde denne et uægte eller opdigtet Værk; og den er dog saa ægte som noget anonymt Værk kan være. Anonymt siger jeg; thi hvad kan den gjøre ved at man har kal-det den efter Moses, som den ei selv udgiver for Forfatter.

rende Resultater. Af Vaters Abhandlung i
Moses und die Verfasser des Pentateuchs lader
hverken beqvemt levere et Udtog, ei heller v
dette være tilfredsstillende, skjøndt nok saa ud
ligt, uden for dem, som havde benyttet h
Commentar over Pentateuchen, hvoraf hiin
handling er Resultatet, ligesom den er føjet
samme som et Appendix. Da den desuden i
vedsagen stemmer overeens med de Wettes Op
gelser, og er af ham benyttet (ihvorvel han,
Griesbach i Fortalen bevidner, i Forveien ha
fuldendt sin Undersøgelse og ganske uafhængi
Vater var kommen til samme Resultat) saa vil
forelægge Læseren et Udtog af de Wettes Beit
zur Einleitung in das Alte Testament, 1 Bändch
hvilket og er udgivet som et Heelt under Tite
Kritischer Versuch über die Glaubwürdigkeit
Bücher der Chronik, mit Hinsicht auf die Geschi
der Mosaischen Bücher und Gesetzgebung. H
1806. Man vil af mit Udtog (under No. V.)
at den foreløbige Undersøgelse om Krønikens
gers Troværdighed langtfra ikke er overflød
men at Forf. netop har begyndt sin Forskning
den rigtige Punkt; thi paa denne Bogs Udsagn
og Forestillinger hvilede især den ældre Mening
om Levitismens og Pentateuchens høje Ælde.

Men befindes nu denne af de Wette med saa megen Grundighed og Consequenz udførte Mening om Pentateuchens sildige Forfattelse og den mosaiske Lovgivnings successive Uddannelse og Indførelse blandt Jøderne at være grundet i deres egne troværdige Skrifter og følgelig sand: da skjønnes letlelig, hvor urolig den fromme Jøde, som hidtil betragtede hvert Ord i Moses-Lov for en guddommelig Aabenbaring, har Grund til at være over slig Opdagelse. Han veed nu ei meer, hvad han tør antage for mosaiskt d. e. efter hans Mening: guddommeligt Bud, og hvad for menneskeligt Tillæg. Dog — Jøderne vilde ikke ængstes, om de end bekymrede sig meer end de gjøre om de christelige Theologers Opdagelser det G. T. angaaende; de have jo i mange Aar vænnet sig til at sammenblande menneskeligt Tant (hvad andet er de allerfleste rabbinske Forklaringer af Moselov!) med guddommelige Anordninger. Men tænke vi os i deres Sted; forestille vi os det mueligt, at en Kritiker kunde gjøre det N. Ts. sildige og successive Opkomst saa antagelig, som Vater og de Wette have gjort det ved Pentateuchen: hvor burde og hvor vilde vi da ikke ængstes? Hvo kunde da berolige os ihenseende til Christendommens Reenhed og guddommelige Sanction? Jeg opkaster ei dette

Spørgsmaal paa Rhetorernes Viis, blot for at opvække en tom Skræk hos Læseren, men for at lede ham til at indsee Forskjellen imellem den mosaiske og christelige Religions historiske Documentation, som jeg i denne Indledning troede at burde vise. Begge Religioners Oprindelse til en given Tid lader sig af Historien bevise. Saa lidet som Du Puis i hans ovenanførte Værk vilde faldet paa at nægte Jesu jordiske Bedrifter, naar ei idelig Sysslen med Myther og Forkjerlighed for et vist astronomisk-allegorisk System havde i Undersøgelsens Hede lukket hans Øjne for Sandheden, ligesaa lidet troer jeg at Skalken Voltaire for Alvor har opkastet den Instanz: "Beviis først, at der har været en Moses til." Imod en saadan Tvivler var det tilstrækkeligt at beraabe sig paa det Beviis, som Herder fører (skjøndt i en meget for vid Udstrækning) for de hebraiske Skrifters Authentie af det endnu tilværende jødiske Folk *). Ligesom han der siger: at den hele jødiske Historie beviser de jødiske Skrifters Ægthed, saaledes kan man her paastaae: at hele det israelitiske Folks

*) Se Briefe über das Studium der Theologie. 12ter Brief S. 150 fg. i Neueste Ausgabe (af Sämmtliche Schriften.)

Characteer, Skjæbne og velbekjendte Indretninger bevise Lovgiverens Tilværelse engang i den tilbagelagte Tid. Men hvorfor og hvorledes skulde det hele Folk have enet sig om at kalde denne Lovgiver Moses, naar dette ei havde været hans Navn? hvorfor og hvorledes gjort ham til deres politiske Frelser og deres Anfører ud af Ægypten, naar han ei havde været det? Vi ville indrømme, at Moses ei har været hans oprindelige Navn, men er først siden i levende Live eller efter hans Død tillagt ham; men hvad gjør det til Sagen? Det er jo ei Navnet Moses, men Personen, som bar eller siden fik det, hvem vi beundre som Helt og Lovgiver, og hvis Tilværelse vi i Historien finde begrundet. Altsaa er den jødiske Lovgivers Existenz vel ligesaa vis som den christelige Religionsstifters; men derfor er den jødiske Religions første Ophav og videre Uddannelse det ikke: denne er tvertimod saa dunkel, saa fuld af Tvivl og indvortes Modsigelser, at Moses kun i meget uegentlig Forstand kan kaldes Stifter af den nuomstunder eller til Christi Tid gjældende jødiske Religion og Cultus. Udstrække vi Sammenligningen imellem Moses og Jesus til Begges Levetid, Forskrifter, enkelte Handlinger og Taler: hvor paafaldende er da Forskjellen! Jesu Fødsels- og Dødsaar kunne

vi med chronologisk Nøjagtighed angive *); Moses' Tidsalder kunne vi kun bestemme ved en Approximation, som udsætter os for at feile maaskee et et heelt Seculum: Jesu Handlinger og Taler ere optegnede af hans Venner og Disciple; Moses' maaskee adskillige Aarhundreder efter hans Død: de Moses tillagte Mirakler kunne, som en Følge af det Foregaaende, uden Fornærmelse for Historieskriverens subjective Troværdighed forklares som Sagnets Udpyntninger af naturlige Tildragelser **);

*) Her kan Talen naturligviis ei være om en saadan chronologisk Ufeilbarhed, som først i den nyere Historie finder Sted. Det er Alle bekjendt, at Dionysius den Lille har feilet adskillige Aar i at begynde den christelige Æra, hvorved Jesus virkeligen er født i det mindste 4 (men ogsaa i det højeste 8) Aar ante Chr. natum.

**) Det var aldeles consequent af de gamle Theologer, som holdt Moses selv for at være Forfatter til sin Historie, at de tillige udgave de ham tillagde Mirakler for sande; men inconsequent er det, naar nyere Fortolkere, som Eichhorn, vel antage det første, men ei tillige det sidste. Thi hvor kunde Moses fortælle f. Ex de 10 Ægyptens Plager saaledes som vi læse dem beskrevne i Exodus, uden at have den Hensigt: at udgive

Jesu Undergjerninger kunne, som optegnede af Øjenvidner, trodse enhver Kritikens Prøvelse: Moses' egen Lære kjende vi kun med Visshed af nogle faa ubestridte Bud (Decalogus), da Resten er blandet med yngre Leviters Interpolationer, Forklaringer ja maaskee Fordreielser; Jesu Lære derimod finde vi optegnet i dens hele Omfang snart i udførligere Taler snart i fyndige Tankesprog og sindrige Parabler, hvilket Alt bærer saaledes Ægthedens Præg, at vi i de allerfleste Tilfælde kunne beraabe os paa verba ipsissima servatoris. Ingen sige, at det er ligegyldigt, om man hører Mesteren eller Disciplen tale. Den som tænker saa, har visselig ei sammenlignet mangt Moses's menneskekjerligt Bud med Leviternes ukjerlige Forklaringer derover, ja ei engang Jesu Foredrag med Peters, eller Jacobs eller hvilkensomhelst anden os bekjendt Apostels; han har ei lagt Mærke til, hvor forskjelligt det Sprog er, som Socrates fører i Platos Dialoger, fra det, som Xenophon tillægger ham i sine ἀπομνημονεύματα.

dem for Mirakler; og havde han denne Hensigt, saa maa han jo tillige, hvis han var den ædle Mand, som Eichhorn med os ansee ham for at have været, selv have tillagt sig Evne til at gjøre Mirakler.

Held os derfor, at vi have baade saa mange af Jesu egne Ord og Taler optegnede, og hans vigtigste Bedrifter overleverede Efterverdenen ved samtidige og offentlige Vidner! Held os, at vor Troes- og Beroligelses-Klippe hviler paa en saa urokkelig Grundvold! Maaskee kan denne Betryggelse — der synes saa væsentlig nødvendig for en Religion, der er bestemt for hele Menneskeslægten til Dagenes Ende — tillige løse eller dog opklare det ofte fremsatte Spørgsmaal (hvilket rigtignok aldrig burde været opkastet, siden det griber ind i Guds urandsagelige Huusholdning). "Hvorfor Christendommen saa seent aabenbaredes paa Jorden? hvorledes det kan bestaae med Guds Godhed at have ladet saa mange Menneskeslægter vandre i Mørket, og forbeholdt Efterkommerne det rene lyksaliggjørende Lys? Med andre Ord: hvorfor Jesus saa sildigen i Tiden fødtes til Verden?„ Vel har Skriften selv paa en vis Maade besvaret dette Spørgsmaal, (eller dog gjort et udførligere Svar overflødigt) idet den idelig lærer, at Guds Søn fødtes, "da Tidens Fylde kom„; den har gjort os opmærksomme paa, at Gud ei heller i ældre Tider har ladet sig uden Vidnesbyrd, imedens han tillod Folkene at vandre deres egne Veie (Apost. G. 14, 16. 17.); den har vidnet, at Gud ogsaa

med Hensyn til Christendommens Forberedelse iblandt Jøderne) har i gamle Dage paa mange Maader talt til Fædrene ved Propheter (Hebr. 1. 1.); ligesom og Apologeterne, følgende det sidste Vink, viseligen have udviklet Nødvendigheden af at opdrage Menneskeslægten ved passende Midler til en vis Myndigheds Alder, inden en saadan reen-moralsk Religion, som Christendommen er, kunde meddeles dem; men mig er det endnu ubekjendt, at Nogen har vjist Nødvendigheden af at udsætte Christendommens Aabenbarelse saalænge, indtil den formedelst Tidsalderens historiske Begrundelse kunde gjøres gyldig, og som sand Aabenbaring overbevisende før alle, endog de meest tvivlesyge, Secler. En saadan Alder indtraf vel tidligere hos Grækerne (med Herodot, Historiens Fader, eller dog kort Tid efter; thi som bekjendt lykkedes det endnu ikke ganske Herodot, at affondre det Mythiske fra det Historiske); men hos Jøderne ikke førend Palæstinas Indlemmelse i det romerske Rige (man mindes det Fabelagtige endnu i 3die Maccabæernes Bog, som dog behandler en fast samtidig Historie!) Denne Betragtning kunde ei heller falde Apologeterne ind, saalænge som de betragtede den sig i Oldtidens Mørke tabende Mosaisme i det samme historiske Lys, som omstraaler Christendommens

Indførelse her paa Jorden, men os maa den forekomme saare naturlig ifølge de anførte Bemærkninger om Uvisheden af den mosaiske men Visheden af den christelige Religions Documenter.

Det er derfor ei alene med en Theologs Tilfredsstillelse men tillige med en beroliget Christens Glæde over Christendommens paa Ny beviste Fortrinlighed for Jødedommen, at jeg anmelder Resultatet af de nyeste Undersøgelser om begges historiske Begrundelse. Ogsaa er jeg vis paa at mine Læsere ville, efterat have læst og prøvet begge Stykker, dele min Glæde Imidlertid torde der og, især af de ældre Religionslærere, gives Nogle, der, saa glade de erfarede Hugs Stadfæstelse af den gamle Mening om vore Evangeliers Oprindelse og Forhold, med ligesaa megen Uvillie og Ængstelse maatte fornemme de Wettes Dom om Pentateuchen. Lad end være, at en saa alvorlig og beskeden Undersøgelse, som de Wettes er, aldrig burde forarge nogen oplyst Theolog: saa er det dog, af utallige Tilfælde, ja selv af dette bekjendt *), hvor

*) En M. Meißner har nemlig i Schuberoffs N. Journal, 2 Jahrgang 1809, 2 Bd. 2 S. i en Afhandling: Ueber die neuesten Ansichten des Pentateuchs i en grov polemisk Tone taget til Gjenmæle imod Pentateuchens nyeste Angribere,

:t den øvrige Palæolog taaler især yngre Mænds
)dsigelser af hans med Modermelken indsuede
:ninger. For deres Skyld er det ønskeligt, at
ı unge Granskere kan skjule sig bag en almeen=
et Veterans Autoritet. Upaatvivleligen var
ogsaa af denne Grund især, at de Wette for=
aede den ærværdige Griesbach til at ledsage sine
iträge med en Fortale, hvori de efter Fortje=
ke anbefales til upartisk Prøvelse. Af samme
und er det, at jeg lader Griesbach her træde
m, og saavel fremføre som besvare hine velsin=
)e men noget ængstlige Christnes Besværinger
Tvivl *).

"Hvorledes — maatte nogle Læsere tænke —
n nøjes nu ikke mere med at frakjende Moses
:mlingen og Forbindelsen af de enkelte Stykker,
)raf Pentateuchen skal bestaae, men man vil og=
anvise Stykkerne selv eller i det mindste den
rste Deel deraf, en senere Alder! Man gjør

Vater, de Wette og Hartmann (i Oldenburg, formedelst hans Aufklärung über Asien 1806, hvori han antager Pentateuchens sildigere Oprindelse). Hans Grunde ere kun faa og uden Vægt.

*) Se Fortalen til Beiträge, S. IX-XVI.

Indvendinger ei meer mod Lovbogen alene, men endog mod Lovgivningen selv, og vil omtvivle, at Moses er Forfatter til alle i Pentateuchen opstegnede Anordninger og Love, hvilke saalænge hos Jøder og Christne bleve holdte i stor Ære, og om hvis dybe Viisdom saavelsom religiøse Hensigtsmæssighed saa meget Lærdt og Skarpsindigt er blevet skrevet! Man vil ei meer blive staaende ved den Paastand, at hiin sandselig prægtige og ved sin Glands Ærefrygt for Jehova indgydende levitiske Cultus, hvori vore fromme Forfædre beundrede saa mange Forbilleder paa Christus, undertiden for en Tidlang var geraadet i Forglemmelse hos Israeliterne og blevet forsømt, men man bliver saa dristig, endog at finde det problematiskt, om hiin Cultus med det fuldstændige dertil hørende Apparat, og med alle de mange gudstjenstlige Personer, Ceremonier, Festligheder &c. som tilsammen beskrives i Pentateuchen, virkeligen til Moses Tid har været til; ja, om det selv til Davids og Salomons Dage var kommet til en fuldkommen og varig Indretning deraf; eller om ikke maaskee først i senere Tid, ved Hjelp af nogle fragmentariske ældgamle Optegnelser og af Præstetraditionen, med Hensyn til de siden Moses saa betydeligt forandrede Tider, Omstændigheder og For-

nødvendigheder, ifølge Præsternes Godtbefindende den oprindeligen langt simplere israelitiske Cultus er bleven udvidet til en saa pragtfuld og ceremoniøs Tempeltjeneste; og om man altsaa i hine efter Moses benævnte Bøger ikke maaskee snarere, med Hensyn til den offentlige Cultus, tør formode silldigere Præsters Idealer end reenhistoriske Beskrivelser af den allerede i Orken foreskrevne og indførte Gudstjeneste! End videre — vil man sige — er det ikke meer nok, at Myther skulle være blandede med Fortællingerne i de ældre Bøger, og at saa Meget, der dog seer ud som reen Historie, udgives for Poesie; nei man tillader sig nu endog selv ved aabenbar historiske Fortællinger f. Ex. Krøniken, at yttre den Mistanke; at Laugsaanden kunde vel have forført en Præst til hist og her at indskyde Noget som havde Hensyn til Forfædrenes tidligere Cultus, eller at udvide, udsmykke og modificere det Forefundne efter sin præstelige Synsmaade! Hvis saadanne Formodninger, Meninger og Paastande udbrede sig, hvor skal det da ende? Og blev man først færdig med ganske at berøve Judaismen sit hellige Skin, maatte da ei ogsaa den derpaa hvilende Christianismus geraade i aabenbar Fare?"

menters Bogstav og nøiedes med ved Leilighed at tyde og anvende dem, alt eftersom de passede for hans store Maal. Men hvorledes kunde dette være anderledes? Historisk=kritiske Undersøgelser om hine Bøgers bestemte Alder og egentligt Oprindelsesmaade laae ligesaa langt udenfor hans Syns= og Virkekreds, som philologisk=kritiske Undersøgelser om den oprindelige Text. Men kunde Paulus vende tilbage i vore Dage, og orientere sig iblandt os med Hensyn til vor literære og religiøse Stilling og Tarv, han vilde da visselig ei gaae i Rette med vor Forfatter, som iligemaade godtgjør den af Apostelen saa ivrigt paastaaede ringe Værd af Levitismen og Retmæssigheden af sammes Afskaffelse — kun paa en anden Maade og for andre Tider. Ikke at tale om, at vore nyere Lærdes Undersøgelser ere aldeles skikkede til at bortrydde paa een Gang det Stof, hvoraf man har dannet utallige Tvivl, Indvendinger og Spotterier over de i det G. Ts. Bøger optagne Fortællinger, og derefter søgt at overtyde sig og andre om at derved var et farligt Saar tilføjet ei alene den jødiske men endog den christelige Religion." Saavidt Griesbach. I Forveien havde han fremført en anden Undskyldning for Forfatteren, hvis han nemlig skulde forekomme Nogen hist og her at have udtalt sin Over=

lisning f. Ex. om Krønikens Beskaffenhed og rd, noget levende og stærkt. Det er, erindrer der, en ubillig Fordring til Skribenten, som møisommelig Anstrængelse har arbeidet sig op nye Synsmaader og for hvem alle Grunde for s Paastande svæve i det klareste Lys, at han de fremsige sit glade Εὕρηκα med samme koldsin-Rolighed, som han under Grundenes og Mod-ndenes Overveielse har gjort sig til Pligt. ne Undskyldning behøver dog mit Udtog ikke llket den da heller ikke kunde komme tilgode), ef-om jeg har anseet det for Pligt, de faa Steder, hvilke Griesbach sigter, at formilde Tonen, saa en intet stødende kan have for den, der kun kan rage Sandhedens Sprog, ligesom jeg og ved dar Anmærkninger har viist, at nogle af For-erens Paastande trænge til Indskrænkning. t eet er det at berigtige en og anden Yttring, maaskee uvæsentligen hører til det Hele; et t at gjendrive Hypothesen selv. Til det sidste Udgiveren sig ei istand: hvo der føler Evne l, han optage den henkastede Staalhandske.

IV.

Om de tre første Evangeliers Oprindelse og gjensidige Forhold.

Efter

Johan Leonhard Hug *).

Det vigtige Spørgsmaal om Evangeliernes, og især de tre førstes Afhængighed af hinanden ind-

*) Udg. vil ei, som mangen Oversætter eller Epitomator ved det tvetydige Efter tilegne sig det Allerringste af Hugs her leverede Undersøgelse. Alle Grundene ere Hugs, men da saavel Anordningen som undertiden Ordene og visse forbindende Ideer ere Udgiverens, saa kunde han ei kalde dette Stykke enten en Oversættelse eller et simpelt Udtog af Hug. Det leveres her i en almeenfattelig Indklædning, omtrent saaledes som Udg. i sine Forelæsninger forrige Sommer har for unge Theologer fremsat den Hugske Theorie.

byrdes eller af en fælleds Kilde maa afgjøres for den høiere Kritiks Domstoel, da vi om denne Sag ingen tilfredsstillende historiske Efterretninger have. Denne Undersøgelse vilde lettes meget, naar det først var afgjort, i hvilken Tidsfølge de 4 Evangelier ere skrevne. Vi bør derfor ei forsmaae hvad Oldtiden herom har efterladt os. I alle gamle Samlinger af Evangelierne finde vi dem ordnede enten saaledes: Matthæus, Johannes, Marcus og Lucas, eller saaledes: Matthæus, Marcus, Lucas og Johannes. Den første Orden, som findes kun i eet græsk Haandskrift, nemlig det Cambridger, men derimod i de ældste latinske og i den gothiske Oversættelse, er gjort med Hensyn til Forfatternes Rang og Characteer, saa at Apostlene staae først og siden deres Medhjelpere. Den anden har sikkert til Hensyn at udtrykke Tidsfølgen, hvori Evang. ere forfattede og viser altsaa hvad for en Mening de gamle græske og asiatiske Menigheder havde om Evangeliernes Succession. Ogsaa vidner Irenæus i andet og Origenes i tredie Aarhundrede, at dette var den rigtige Tidsfølge, hvorom man slet ikke var uvis. Men var denne Sag end ganske afgjort — som jeg dog ei tør udgive den for — saa vilde dog deraf endnu ikke følge, at den Evangelist, som skrev senere, havde benyttet den

eller dem, som havde skrevet før ham, skjøndt denne Udvei til at forklare Evangeliernes store Overeensstemmelse rigtig nok vilde være den naturligste, og efter fuldendt Undersøgelse maaskee og saa torde befindes at være den ene rigtige. Der gives nemlig et andet Alternativ, som og er tænkeligt: at Evangelisterne, naar de stemme overeens, kunne have benyttet een eller flere Kilder; og denne Mening har en Tidlang fundet temmeligt almindeligt Bifald, siden Eichhorn erklærede sig for den og søgte at stadfæste den ved en meget indviklet Hypothese, hvoraf han meente at alle Ligheds og Uligheds Phænomener, som vi i de tre Evangelier støde paa, skulde lade sig forklare.

Vi ville først høre de fornemste Grunde, paa hvilke Eichhorn har erklæret sig imod det første af de tvende tænkelige Alternativer, og derefter korteligen fremsætte Momenterne af hans Forklaringsmaade.

De tre Evang., siger han, afvige i adskillige Omstændigheder fra hinanden; stemme ei overeens i Begivenhedernes Anordning og ofte heller ikke i chronologiske Bestemmelser; de fjerne sig fra hinanden i væsentlige Stykker, som give Begivenhederne eller Talerne en ganske anden Vending og Skikkelse, eller ogsaa i Forskjellighed, som grænd-

fer til Modsigelse, hvilket de ei kunde gjøre, naar den ene havde seet den anden. Undertiden fortæller ogsaa En udførligere, hvor den Anden fatter sig kortere, i hvilket Tilfælde han ligesom maatte have forsmaaet den Andens bedre Underretning, om han ellers havde kjendt ham *).

Disse og andre Betragtninger havde allerede bevæget ældre Lærde til at foretrække det andet Alternativ, hvilket de paa forskjellige Maader udsmykkede. Det første Spørgsmaal, som maatte afgjøres, var om den fælleds Kilde, hvoraf man lod de tre Evangelister øse, og som man derfor gjerne kaldte Grundevangeliet (Protevangelium, Urevangelium) havde været hebraisk eller græsk. Saa meget end Evangelisternes hebraiserende Sprog kunde tale for den Mening, at deres græske Text var en Oversættelse af det hebraiske, saa overtydedes dog snart en af Urevangeliets lærdeste Venner, Herbert Marsch om Umuligheden af at Evangelisterne selv kunde have oversat af et hebraisk Urevangelium. At derved umuligen en ordret Overeensstemmelse kunde tilveiebringes, saae han strax ved at jevnføre flere engelske Oversættelser af det N. T. og

*) Eichhorns Einleitung in das N. Test. 1 Bd. §. 39 - 45.

bemærke den store Forskjellighed i Udtryk, selv hvor den græske Text er allerlettest at oversætte. Og Hug gjør dette end mere indlysende ved at pege saavel paa det græske Sprogs Rigdom, som frembød saa mange Udtryk for det hebraiske, at tre uafhængige Oversættere umueligen kunde træffe sammen i hele lange Tirader, som paa de semitiske og det græske Sprogs høist forskjellige Syntax og Genius: man tænke sig blot de faa hebraiske og de mange græske tempora; ofte kunde et hebraisk tempus oversættes med 8 græske. Dr. Marsch antog derfor, at det hebraiske Urevangelium strax, efterat det var udkommet, blev oversat paa græsk; og denne Oversættelse lader han vore Evangelister bruge, hvor de ordret stemme overeens. Imidlertid undgik det ei hans Opmærksomhed, at een græsk Oversættelse kun var tilstrækkelig til at forklare Overstemmelsen, men ei Uovereensstemmelsen imellem de tre Evangelister; han udklækkede derfor en meget indviklet Hypothese, hvilken vi dog her forbigaae, fordi den aldrig har vundet noget Bifald og i vore Dage neppe meer har nogen Forfægter (iblandt andre Grunde fordi den lader Matthæus skrive paa hebraisk, hvilket vel og var I. D. Michaelis's Yndlingsmening, men hvorimod baade Eichhorn og Hug med Føie erklære sig.)

Imidlertid udfandt den sindrige Eichhorn en
iden Maade, hvorpaa Ideen om et Urevangelium
nde reddes, og fremsatte en ny dog ei mindre
nstig og indviklet Hypothese først i sit Bibliothek
r bibl. Litt. V. Bd. 5 u. 6 Stück, som han siden
derstøttede med hele sin Lærdoms kritiske Appa=
t i titnævnte Einl. ins N. T. 1r Band. 1804 *).

Den bestaaer af følgende Grundsætninger:

) Før vore tre Evangelier var der et Urevangelium i Omløb, skrevet paa hebraisk. Det blev tids ligen oversat paa græsk og var Kilden, hvoraf Evangelisterne øfte i saadanne Tilfælde, hvor de alle tre stemme overeens i Udtrykket. (Einl. §. 55. S. 182.)

) Men hvor kun Matthæus og Marcus stemme overeens i Ord, der ligger et Urevangelium til Grund, som allerede var beriget med nogle Tilsætninger, af hvilke der atter existerede en græsk Bearbeidelse, som de tvende Evangeli=

*) Det første Bind indeholder blot Undersøgelse om de 3 Evang. samt Bemærkninger om de øvrige gamle Evang. især Urevangeliet. Da dets Indhold kan forudsættes at være alle dem bekjendt, som interesserer sig for det N. Ts. Kritik, leveres deraf intet videre Udtog i dette Bibliothek, men vel af 2. Band, som nyligen er udkommet.

ster benyttede til Lettelse ved deres Arbeide (l. c. §. 67. S. 319—20.)

3) Hvor Matthæus og Lucas træffe sammen baade i Fortælling og Udtryk (med Udelukkelse af Marcus) der ligge andre hebraiske Tilsætninger til Grund, som af en eller anden vel underrettet Haand var tilføiet Urevangeliet, og af hvilke der iligemaade gaves en græsk Oversættelse, som de raadførte sig med og hvoraf deres ordrette Harmonie lader sig forklare *).

Af disse tre hebraiske og græske Kilder skulde nu vore tre Evangelister have øst og sammenskrevet deres tre Evangelier. Imidlertid bemærket Hug strax den betydelige Mangel ved den Eichhornske Hypothese, at saa gavmild som den er i at aabne Kilder, bliver der dog ved de tre Evangeliers Sammenligning et Phænomen tilbage, som ei kan for-

*) Hvo som ikke hos Eichhorn selv kan efterlæse de formeentlige Fordele ved hans Hypothese, vil finde dem i Hänleins Indledning til det N. T. Se dansk Overs. 2. Deel passim og S. 208—211, hvor Hänlein beskriver enhver Evangelists Fremgangsmaade med Urevangeliet. Dog lader han det (S. 210) være uafgjort, om Evangelisterne selv have oversat Urevangeliet eller betjent sig af tidligere Oversættelser.

klares og dog er det den første Fordring til en Hypothese, at den maa forklare alle de givne Phænomener. Det Tilfælde, som er blevet uforklaret, indtræffer vel ei ofte, men dog nogle Gange: dette nemlig, at Lucas og Marcus stemme ordret overeens uden at noget dertil svarende findes hos Matthæus. Vilde man nu endog antage en 7de Kilde til dette Tilfældes Forklaring, saa bliver en saadan dog høist usandsynlig, fordi denne Overeensstemmelse ei finder Sted i betydelige lange Tirader, men meest i enkelte adspredte Sætninger (der dog ere for mange til at være tilfældige) og af en saadan ubetydelig Kilde kan man ei formode, der har været en egen græsk Oversættelse.

Desuden har denne Hypothese mange andre Vanskeligheder imod sig, af hvilke Hug fremsætter følgende (Einl. 2ter Th. §. 20. S. 64. fg.):

Hvo var Forfatter til dette Urevangelium? Var det Matthæus? Saa var dette jo hans Collectanea og Antegnelser, af hvilke han udarbeidede sit Værk; hvorfor tillod han nu sine Collectanea at komme ud iblandt Publicum, førend han var færdig? Var det en anden Apostel? hvorfor haandhævede han saa lidet sit Navn og sit Værk, som dog strax blev oversat, læst af Mange, og siden deels compileret af Evangelister deels

og Syrien, uden at man havde forsynet dem med Instructioner dertil, Apost. G. 19. 20. Paulus havde allerede eengang gjennemløbet den sydlige Deel af Lille-Asien med Barnabas, uden at han vidste noget af en saadan skriftlig Underviisningsplan; først nogen Tid efter, da han kom tilbage fra sin Reise, confererede han med Apostlene i Jerusalem om sine Læremeninger, paa det at han kunde virke hensigtsmæssigt, Gal. 2, 2. Altsaa havde ei heller hans Ledsager Barnabas endnu kjendt dette Udkast, skjøndt han i Forveien var bleven affendt af Apostlene til at indrette og styre den i Antiochien opblomstrende Kirke, Apost. G. 11, 22. Denne Typus eristerede altsaa ikke, eller den maatte først senere være udkastet, da Hovedsagen var gjort og man ei meer behøvede den.

Hvad man videre paastaaer, at ingen Evangelist, da han udarbeidede sit Evangelium, vidste noget af den anden at sige, dette alene kunde gjøre os mistroiske imod Hypotheser, som trænge til saadanne Støtter. Havde de maaskee alle tre paa een og samme Tid faaet det Indfald at forfatte deres Skrifter? Dette har ikke engang nogen af dem, som have bragt de nye Forslag paa Bane, villet forsvare. Men hvis de til forskjellige Tider have udgivet deres Værker; mon da ikke den Tidligeres

Bog skulde være bleven den sildigere Skrivende bekjendt? Lucas kjendte de mange Andre; hvorfor skulde han da ikke have kjendt sine Medhjelpere? Eller har Forskjellighed i Bestræbelser og Leveplan, og Mangel paa alle selskabelige Baand gjort disse Mænd fremmede for hinanden, imedens de grundede et nyt Selskab? Eller levede de i en uselskabelig Verden uden Samqvem og Meddelelse? Levede de ikke i den romerske Verden? Og reiste ikke Jødechristne fra Palæstina til alle Lande; kom de ikke til Galatien, hvor de forstyrrede Paulus's Planer; til Korinth, hvor de gjorde det samme; kom de ikke ogsaa til Rom; eller kjendte og hilsede ikke Paulus ogsaa der Palæstina? Kom ikke hvert Aar en Mængde af Samme allevegne fra til Jerusalem, hvor man paa Festdagene kunde faae Kundskab om alle Begivenheder i den hele da bekjendte Verden; og gik de ikke derfra igjen tilbage til deres Menigheder? Gik ikke selv Paulus, efter at han havde besøgt Europa, hvert andet eller tredie Aar til den hellige Stad? Da Jerusalem var lagt i Aske, trak Apostlene og deres Medhjelpere sig tildeels tilbage derfra; men ikke til utilgængelige Egne; thi var ikke i hiin Omkreds, indenfor hvilken omtrent Evangelierne, Matthæus undtagen, ere blevne til, et stadigt Handelssamqvem og den største Let-

hed i Communication? Var ikke fra Rom og Italien Handelen paa Constantinopel, og fra Corinth paa Ephesus, Stapelstaden i Asien, meget levende og hyppig? Kunde altsaa christelige Menigheder længe være uvidende om Skrifter, som udkom hos andre? Eller vare deres Lærere mere uvidende end de; eller var det dem ligegyldigt hvorledes og hvad man lærte i Menighederne, hvorledes Selskabets Forfatning var, som de havde grundet, og hvis Omsorg paalaae dem?

Evangelisterne skal have oversat hiin Typus — Urevangeliet. Men for at stemme saaledes overeens i Oversættelsen, som de gjøre, behøvede de atter en Oversættelse af Urevangeliet. Og hvortil? Vare de ikke istand til uden den at oversætte Originalen? Sørgeligt; i saa Fald havde de vel ikke begyndt derpaa. Lucas havde dog langt meer Kundskab i det græske Sprog, og som Lærd tillige meer Færdighed i at oversætte. Man see, hvor frit han fortæller de Begivenheder i Apost. G. ved hvilke han selv var nærværende; man see, hvorledes han har oversat Paulus's hebraiske Forsvarstale, Act. 22, 1—22. og Synedriets Forhandlinger med Apostelen, Act. 23, 1. fg. og sige da, om han ikke var istand til at oversætte selvstændigt, og

bedre, end hine Afsnit ere skrevne, hvori de tre første Evangelier stemme indbyrdes overeens.

Saadaune og andre Betænkeligheder, paa hvilke endnu før Hug allerede en anden Lærd *), havde gjort opmærksom, skulde man ei have overseet, da man overlod sig til Hypothesen om et Urevangelium.

Men hvis dette Alternativ er uantageligt, da nødes vi til at vende tilbage til det andet, som Forfædrene saalænge holdt fast paa, og som heller ikke medføre uopløselige Vanskeligheder.

Hvad da Eichhorns Hovedindvending angaaer, som laanes af Evangelisternes indbyrdes Afvigelser og smaae Modsigelser: da ere de intet Beviis for, at den ene ei har kjendt eller benyttet den anden. Paa samme Grund kunde man ellers bevise, at Livius ei havde læst Polybius, da han ogsaa undertiden afviger fra ham og fortæller meget anderledes; og dog vide vi, at han citerer Polybius. En Historieskriver kan jo gjerne have læst sin Medarbeider over samme Æmne, uden derfor at give Slip paa sine egne Synsmaader eller sin egen

*) Vogel über die Entstehung der drey ersten Evangelien, i Gablers Journal für auserles. theol. Litteratur. 1 Bd. 1 St. S. 11—25.

Dom; han kan tilføje den ældre Skribent nye Anmærkninger; han kan foretrække andre chronologiske Bestemmelser; han kan fatte mange Omstændigheder paa en anden Maade; han kan ordne Kjendsgjerningerne efter en forskjellig Plan; han kan endog modsige ham netop fordi han har læst ham, og fatte sig kortere over mangen Materie, netop fordi han fandt den udtømt hos sin Forgjænger. Hvorfor fordrer man da meer af Evangelisterne end af andre Historieskrivere? Skulde de da endelig afskrive deres Forgjængere? Hvorfor maatte iblandt dem den Sildigere ei gaae videre i Begivenhedernes Efterforskning og Ordning end den Tidligere?

Ifølge Undersøgelsens Natur gaaer Hug over fra det Almindelige til det Enkelte og spørger da først om Matthæus kan betragtes selv som Kilde. Og herom kan vel ingen Tvivl være siden han var Dienvidne til alt hvad han fortæller (kun to Begivenheder undtagne, nemlig Christi Forklaring paa Bjerget og Tildragelsen i Jairus Huus); iøvrigt saae han Alt hvad der foregik i Galilæa, hvortil han og ganske indskrænker sin Fortælling (Lidelseshistorien fraregnet, hvis Scene er i Jerusalem, men hvor han og som de andre Apostle var nærværende). Hvorfor vil man da ei tillade et saa vel

nderrettet Dienvidne at være Kilde? Er der maa-
:e Noget i hans Foredrag, i hans Smag og
omme eller Synsmaader som overgaaer Toldbe-
ntens indskrænkede Gaver? Nei! Intet min-
e. I hans Fortælling hersker, nogen jødisk Be-
senhed fraregnet, den Ulærdes Tone uden al hi-
risk Kunst, et nødtørftigt Sprog uden gramma-
alsk Correcthed, og en jevn Mands fordringsfri
'eddelelse. Hvorfor vil man da heller lade dette
ı troværdige Dienvidne compilere et Evangelium,
m man ingensteds finder anført; thi Eichhorn
:ler storligen naar han gjenkjender sit Urevange-
ım i απομνημονευματα των αποςολων hos Justinus
'artyr, da Citaterne deraf snart stemme ordret
ereens med vore Evangelier, snart ei afvige
:er derfra end man har Føje til at vente af Ju-
ns frie Citeremaade *).

Matthæus er altsaa Original, og
:arcus har arbeidet efter Matthæus.
ette viser deres Overeensstemmelse i Begivenhe-

*) Se Hugs Exempler samlede 2 Th. §. 23. S. 74.
følg. og jevnfør Hr. Pastor Mynsters lærde Af-
handling: Om Justinus Martyrs Brug af vore
Evangelier i Sjæll. Landemodes videnskabelige
Forhandlinger. 1ste Hæfte.

derne, mestendeels ogsaa i deres Anordning og Udtryk; dette viser den Omstændighed: at de begge have inddeelt Jesu Gjerninger, som han foretog sig efter Fristelsen, i 4 Udvandringer fra sit Opholdssted Capernaum, hvis Epocher Hug anfører (2 Th. S. 80 fg.). Afvigelserne lade sig forklare af Marcus's forskjellige Plan. At denne ei gik ud paa at levere en fra Matthæus forskjellig og ny Historie, sees af det lidet Nyt, han har optaget. Det indskrænker sig fast til tre Begivenheder. Marc. 1, 23. fg. (en Besat i Capernaum erkjender den i Jesus boende Kraft og helbredes). Marc. 8, 22—27 (en Blind i Bethsaida bliver helbredet af Jesus ved Spyt og Haandspaalæggelse). Marc. 12, 41—44. (om den fattige Kone, som kastede sin Lepton i Skatten). Han maa da have sat sin Hovedfortjeneste i at udføre nogle Begivenheder paa en anden Maade og i at ordne dem historisk, da Matthæus ofte havde foretrukket den didactiske eller reale Orden, som svarende til hans Ojemeed, hvilket var: at fremstille i Jesu Liv og Levnet det af de Gamle udkastede Billede af Messias. Matthæi Evangelium kan derfor betragtes som en historisk Deduction; Marci som Historie og tillige som en kritisk Omarbeidelse af Matthæus. Vi

finde derfor, at Marcus har givet mange hos Matthæus dunkelt antydede Begivenheder Lys, Tydelighed og Beskuelighed. Derimod, hvor han fandt sin Forgjængers Fortælling udførlig og tydelig, fattede han sig mange Gange kortere, hvorved han ligesom har henviist Læseren til den ældre Historiebog. Nogle Facta forbigik han ganske, maaskee fordi hans Kilde (Petrus) lod ham være uvis om den rigtige Synspunkt at betragte dem fra. At han ved nogle Optrin, hvor Petrus er Hovedpersonen, fatter sig endnu kortere end Matthæus f. Exempel Matth. 14, 28—32. (Christus byder Petrus at vandre paa Vandet) og 16, 18—20. (jeg vil bygge min Menighed paa denne Klippe d. e. Petrus) hvor man kunde vente ham udførligere, forklarer Hug med adskillige ældre Kritikere deraf, at Petrus som beskeden Mand har udeladt sig kort om hvad der geraadede ham selv til Ære.

Vi tilstaae altsaa, at Marcus ei har villet levere noget egentligt Udtog af Matthæus, ligesom vi og maae erklære os imod den griesbachske Hypothese, ifølge hvilken Marcus skulde have benyttet snart Matthæus snart Lucas. Hovedbeviset for at Marcus ei har kjendt eller brugt Lucas er, at han som saa godt har bearbeidet Matthæus, ei vilde ladet saa mange nye Data, som findes hos Lucas

være ubenyttede, hvis han havde kjendt hans Evangelium. Den Lighed, som unægteligen findes imellem Marcus og Lucas selv paa nogle Steder, som Matthæus ikke har, f. Ex.:

Marc. 1, 24. 25. jevnført med Luc. 4, 34. 35.
Marc. 10, 14. 15. — — Luc. 18, 16. 17.
Marc. 12, 38—40. — — Luc. 20. 46. 47.

kan forklares deraf, at Lucas har kjendt Marcus, hvorpaa siden flere Beviser anføres.

Til Oplysning saavel om de tidligere Skrifter Lucas benyttede sig af, som om hans Hensigter og Bevæggrunde, have vi det vigtige Prooemium, hvormed han efter Grækernes Viis, ganske imod jødisk Maneer, hvilken strax begynder Fortællingen, har aabnet sin Evangelium. Kun ere Fortællerne ei ganske enige hverken om Oversættelsen eller Anvendelsen af hine fire Vers (Luc. 1, 1—4.) Især strides om παρέδοσαν, eftersom παραδιδοναι (at overantvorde) bruges baade om mundtlig og skriftlig Underretning. Vælger man den sidste Oversættelse, som Hug forsvarer: da ligger deri det sikkreste Beviis for at Lucas har havt apostoliske Evangelier for sig; thi det hedder da: "ligesom de, der fra Begyndelsen af vare Dienvidner og Deeltagere i Underviisningen, have overantvordet os", nemlig en skriftlig Fortælling (διηγησιν maa i ethvert Tilfælde suppleres fra

foregaaende Vers). Andre oversætte: "have mundtlig meddeelt os„ og tænke paa den Underviisning, som de πολλοι, der havde skrevet, kunde have faaet af Apostlene. Af denne Mening ere den Eichhornske Hypotheses Forsvarere, f. Ex. Hänlein *). Men man maa tilstaae, at Lucas taler med saamegen Agtelse om sine Forgjængere, at Matthæus og Marcus gjerne kunne have været iblandt dem. Fatter man Hovedtanken af Prologen rigtigt, da vil man finde, at den indeholder en Undskyldning; og hvortil slig Undskyldning af en saa vel underrettet Mand som Lucas, naar der ikke iblandt hine πολλοις havde været Mænd, der som Dienvidner og Jesu Disciple fortjente Ærbødighed. Ogsaa det Tillæg παρηκολουθηκοτι ανωθεν πασιν ακριβως viser at han ei har med gemene Folk at gjøre, men med anseete Mænd, som han skyldte Regnskab for sin Fremgangsmaade. Dog ogsaa de øvrige, som havde skrevet (hvo siger os om før eller efter Matthæus og Marcus!) kunde fortjene at læses og prøves (ακριβως udtrykker netop hvad vi kalde kritisk). Dette lover nu Lucas at ville gjøre paa Ny (en classisk Bemærkelse af ανωθεν, hvilken her passer

*) Se hans Indledning til det N. T. 2den Deel, den danske Overs. S. 208.

ved Hjelp af den Eichhornske Hypothese. Hvoraf, sagde man, kunde det ellers komme, at Evangelisterne stemme ordret overeens i en Række af Sætninger, og derpaa pludseligen i et eller flere Ord, vel ogsaa i en heel Sætning, afvige fra hverandre, og saa igjen blive eenslydende? Hvoraf forklares dette uden ved Brugen af flere græske Oversættelser, der samtlig vare gjorte efter en hebraisk Original?„ Jo! dertil kunne tænkes adskillige andre Aarsager. Ofte var det maaskee kun denne: at det var ligegyldigt, om En brugte dette eller hiint Ord, da Intet nødte ham til at afskrive sine Forgjængere Ord for Ord. Men var den Ene rigere paa Stof, paa nøje Kundskab om Omstændighederne o. s. v. da fulgte en saadan Afvigelse af sig selv. Marcus har f. Ex. det Egne, at han gjerne skildrer de Handlendes Gemytsbevægelser ved Gebærder. Saaledes har han til Matthæi Fortælling, 19, 20. efter de Ord: νεοτητος μȣ tilføjet Marc. 10, 21: ὁ δε Ιησȣς εμβλεψας αυτῳ, ἠγαπεσεν αυτον, και ειπεν αυτῳ; hvilket Tillæg giver Fortællingen en vis Anskuelighed og Liv. Hvad Lucas angaaer, da er det intet Under at han saa tit afviger i Ord fra de Andre, eftersom man af Ap. G. veed, at han overgaaer sine Forgjængere i reen Diction, ligesom han overgik dem i lærd Dannelse.

Ogsaa befindes hans Afvigelser i Ord fast allevegne at være Berigtigelse eller Forskjønnelse. Hvor haard er f. Ex. den Sætning hos Marcus 12, 38. των θελοντων εν στολαις περιπατειν, και ασπασμυς εν ἀγοραις? Lucas sætter eet eneste Ord ind: 20, 46. και φιλυντων ασπασμυς etc. og Talen har Lethed og Runding. Stedet hos Matth. 8, 9. ανθρωπος ειμι ὑπο εξυσιαν, εχων ὑπ'εμαυτον στρατιωτας, er ei alene haardt, men tillige dunkelt, og har ledt nogle gamle Oversættere vild; Lucas indskyder atter et Ord (7, 8.) ὑπο εξυσιαν τασσομενος, og man forstaaer det strax.

Naar derimod Marcus — hos hvem ellers det Characteristiske er Rigdom i Detail og Tilføielse af en Mængde Smaaomstændigheder, som kun Dienvidnet (Petrus) kunde vide — forandrer noget i Matthæi Udtryk, som kun sjeldent er Tilfældet, da har han en anden Hensigt, og denne er Omsorg for Tydelighed og Bestemthed. Saaledes til Matthæi εν τω Ιορδανη (3, 6.) føjer han (1, 5.) det Ord ποταμω. til Matthæi 8, 4. το δορον lægger han 1, 44. περι τυ καθαρισμυ.

Ihenseende til Begivenhedernes Stilling holder Lucas sig til Marcus og ikke til Matthæi reale Orden; en Stadfæstelse paa hvad vi ovenfor udfandt, at Marcus har bearbeidet Matthæus med

Hensyn til Tidsfølgen, og gjort sig dennes strængere Jagttagelse til Formaal, siden Lucas deri meest følger ham (at Lucas vilde fortælle chronologisk have vi alt udledt af hans Prologs: καϑ' ἑξῆς).

Saadanne Facta, som Lucas fandt omstændeligen udført hos en af sine Formænd, har han ofte kun kort berørt og ligesom epitomieret Marcus. Saaledes er Fortællingen Luc. 9, 46. (Striden imellem Disciplene om hvem der var den fornemste) kun kort, fordi Matthæus allerede havde den udførlig (18, 1. fg.) og Marcus havde endnu dertil lagt et Bidrag af smaae Træk, som gjorde Fremstillingen nøiagtigere og mere malerisk, (9, 37. fg.) Lucas kunde altsaa finde det overflødigt at udbrede sig videre over en Historie, hvorom han intet Nyt kunde tilføie.

Af disse Bemærkninger er det klart, at Evangelisternes Følge ikke er antaget vilkaarlig, men givet os ved den Plan og den Fremgangsmaade, som vi iagttage hos Enhver af dem.

Den Gradation, som pleier at finde Sted hos flere Historieskrivere, som have behandlet det samme Stof, i Historiens Udvikling, opdages ogsaa imellem Matthæus, Marcus og Lucas.

Betragte vi Evangelierne i dette Forhold, opløses og let alle de Vanskeligheder, som have bevæget Andre til at vælge det andet Alternativ, hvilket dog alene ved sine mange indviklede og unaturlige Forudsætninger kunde overtyde os om, at det, vi have erklæret os for, maa være det rigtige.

Resultatet af denne Undersøgelse er: at Marcus maa ansees for en Revisor af Matthæus, og Lucas for en Revisor af begge saavelsom af det hele historiske Stof, der dengang var til, henhørende til Frelserens Biographie. Disse Documenter ere den egentlige Grnndvold til hans Skrifter; og deres kritiske Prøvelse udgjør hans Fortjeneste. Ogsaa Chronologien maa have hørt med til de Gjenstande, hvorpaa han fæstede sit forskende Øie.

V.

Om Troværdigheden af Krønikens Bøger og Pentateuchens Alder. Et Udtog af Professor W. M. L. de Wettes Beiträge zur Einleitung ins Alte Testament. 1 Bd.

Til den jødiske Histories største Tidsrum, fra David til det babyloniske Fangenskab have vi i det G. T. to Beretninger, nemlig 1) Samuels og Kongernes Bøger og 2) Krønikens Bøger. De staae i Modsigelse med hinanden, og det ei alene i enkelte Efterretninger, men i det Hele, især angaaende Religion og den udvortes Cultus. Krøniken fremstiller os nemlig Gudstjenesten fra Davids Tid af ganske mosaisk-levitisk, skjøndt med periodiske Afbrud, ligesom den og anfører den mosaiske Lovbog

tidligere, da derimod Samuels og Kongernes Bøger angive langt flere Afbrydelser og Overtrædelser af de levitiske Love og overhovedet vise flere Spor af en upræstelig Frihed i Gudstjenesten.

To falske Forudsætninger, hvorfra man sædvanlig gik ud, synes at have skjult for Historieforskerne den Modsigelse, som finder Sted imellem de tvende Beretninger. Først antog man Ægtheden af de mosaiske Skrifter, eller dog af den i samme anførte Lovgivning; man tvivlede ikke om, at jo den Indretning ved den levitiske Cultus, som Leviticus byder, allerede havde været til i den arabiske Ørk, og tillige vedligeholdt sig den følgende Tid; man satte derfor gjerne Tillid til Krønikens Bøger, som i Historien forestiller denne Cultus langt mere uddannet; man undredes over ei at gjenfinde dette Billede i Samuels og Kongernes Bøger; men fandt snart den Udflugt, at disse Bøgers Forf. kun derfor fortier saa meget Religionen angaaende, fordi han ei havde gjort den til Diemedet for sin Fortælling: dette var den anden falske Forudsætning.

For rigtig at bedømme begge Relationer, maa vi for det første lade de mosaiske Bøgers Ægthed være problematisk, og give Rum for den muelige Tanke, at Israeliternes religiøse Cultus endnu i

Davids og Salomons Tid ja fildigere har bestaaet i en friere simplere Form, og først senere er bleven uddannet til det levitiske Ceremonie- og Præste-væsen.

I. Det genetiske Forhold imellem begge Relationer.

1. Anden Samuels Bogs Forhold til anden Krønikens Bog.

Fra Davids Død er Forholdet saaledes at hele Steder stemme ordret overeens, men afbrydes af andre, hvori findes en vigtig Differenz. Hvorledes er nu Slægtskabet imellem de to Bøger? Ere de flydte af en fælleds Kilde eller er den ene øst af den anden?

Da Krøniken har aabenbare Spor af en langt yngre Alder, saa falder man først paa den Hypothes, at den har compiteret de harmonerende Steder af anden Samuels. Men ved nøjere Betragtning frembyde sig ei ubetydelige Vanskeligheder ved denne Hypothes. Eichhorn tog derfor sin Tilflugt til en anden, nemlig at en gammel kort Biographie af David laae til Grund for begge Værker, hvilken i ethvert var beriget med egne Tillæg og bearbeidet efter en egen Plan, i det Forfatteren af Samuels Bøger tog mere Hensyn paa Davids Pri-

vatliv, Forfatteren af Kroniken meer paa Gudstjenesten.

Denne Hypothese søger de Wette S. 14—25 at gjendrive med 6 Grunde, hvoraf dog de fleste forekomme mig lidet afgjørende.

2. Anden Krønikens Bogs Forhold til Kongernes Bøger.

Forholdet er det samme som det foregaaende; men for bedre at oversee det, betragtes Indholdet som hos Eichhorn i tre Afsnit. Salomons Levnet. 1 Kong. 1—11 K. jevnf. Krøn. 1—9 K. Eichhorn antager atter her som Grundlag for begge Relationer en kort Levnetsbeskrivelse om Salomon, som skal have været forbunden med hiin om David. Men de Wette holder denne Hypothese for endnu ubeviisligere end den forrige. I de to andre Afsnit forklarer Eichhorn Harmonien og Differenzen i begge Bøger saaledes: "Der gaves i Juda Rige to forskjellige af alleslags derværende Værker sammenskrevne Rigshistorier om begge Stater, som tjente vore Kongernes Bøger og anden Krønikens til fælleds Grundvold, dog med den Forskjel, at Forfatteren til Kongernes Bøger holdt sig blot til disse udførlige Rigshistorier, derimod Forfatteren af Krønikens gik ofte selv tilbage til Kilderne, af

hvilke Judarigets udførlige Historie var øst, maaskee ogsaa raadførte sig med andre, og undertiden fulgte disse Kilder istedetfor hiin Historie. Naar altsaa begge Forfattere udskrive den dem begge føreliggende Rigshistorie, saa er der Overeensstemmelse; men naar Forfatteren til Kroniken gaaer tilbage til Kilderne, saa finder Afvigelse Sted." (Einl. 2 Th. S. 561 fg.). Ogsaa herimod gjøres adskillige og velgrundede Indvendinger, hvis Indhold er, at Kroniken ikke fortjener saa megen Troværdighed som Eichhorns Hypothes synes at tillægge disse Bøger.

II. Kritisk Forhold imellem begge Relationer.

1. Hvilken er den ældre? Ved denne Sammenligning, saavelsom siden betragtes Samuels og Kongernes Bøger som eet Værk paa de bekjendte af Alle tilstaaede (dog ogsaa af Forfatteren anførte) Grunde.

Kroniken er skreven sildigere end Samuels og Kongernes Bøger; thi

1) Dens Orthographie er af en yngre Characteer.
2) Den senere Alder viser sig i adskillige Udtryk, saasom: Satan stod imod Israel (1 Krøn. 21, 1.) istedetfor: Jehova var fortørnet paa Israel, 2 Sam. 24. 1.

3) Kongernes Bøger fortælle kun Historien til det babyloniske Fangenskab; Kroniken ender med den Efterretning, at Exilet har varet i 70 Aar.

4) Kongernes Bøger ere i det seneste forfattede strax efter Exilet; derimod kan Kroniken, da den regner efter persiske Dariker, først være skreven paa Darii Hystaspis Tid, ja vel først længe efter; thi denne Mynt kan ei saa snart være bleven gængse iblandt Jøderne, at en Historieskriver kunde begaae den grove Buk, at regne dermed i den Davidiske Alder. Ei at tale om Serubabels Genealogie, som 1 Krøn. 3, 19—24, er fortsat til Alexanders Tid (hvilken Michaelis og Eichhorn, der ansee Esra for Forfatter af Kroniken, naturligviis erklære for en Interpolation).

Men fordi Kroniken er forfattet senere end Kongernes Bøger er det endnu ikke sagt, at dens Efterretninger ere mindre troværdige. Forfatteren undersøger derfor.

2. Hvilken er den originale Relation?

Det lader sig bevise, at Kroniken ei indeholder den Relation, som den har tilfælleds med Samuels og Kongernes Bøger i dens oprindelige Skikkelse; men forfalsket ved allehaande Foran=

bringer, Udsmykkelser og Feil, og derimod indeholdes Fortællingen i hine tidligere Bøger i en meer oprindelig og uforfalsket Form.

3. Mangel paa Præcision, Skjødesløshed og compilatorisk Maneer hos Forfatteren af Krønikens Bøger.

Undertiden frembringer han ved en mechanisk Compilation aabenbare Urimeligheder og geraader endog i Modsigelse med sig selv. Ex. S. 62—77.

S. 77 vender de Wette sig til Betragtning af Forfatterens Hensigter med at forfærdige dette Arbeide.

4 Forfatterens Undersyge.

Ei alene hvor han fandt en mythisk Relation for sig, forøgede han det Underfulde, men og i den ægte troværdige Historie har han vidst at bringe et Mirakel ind, 2 Krøn. 18, 31. jevnf. med 1 Kong. 22, 32. fg.

5. Levitismus

det er: hans Forkjerlighed for Levi Stamme, som paa mange Steder har bestukket hans historiske Sandhedskjerlighed og forledt ham til Forfalskninger og Usandheder. Hvor den ældre Relation intet har om Leviter, der lader han dem spille Hovedrollen; hvor den melder noget til deres Skade,

har han reddet deres Ære; og hvor den i noget synes at støde an imod deres Prærogativer, har han rettet den ligesom med den mosaiske Lovbog i Haanden. Ex. 2 Sam. 8, 16. jevnf. med 1 Krøn. 18, 15. fg. — 1 Krøn. 21 Kap. jevnf. med 2 Sam. 24 K. og især Translocationen af Pagtens Ark 1 Krøn. 13. 15. jevnf. med 2 Sam. 6. Modsigelsen er her aabenbar saavel i det enkelte som i den hele Characteer af begge Fortællinger. I den originale er David den, som anordner og besjeler det heie Tog saavelsom de derpaa følgende gudstjenstlige Høitideligheder. Derimod i Krøniken er Leviterne Hovedsagen. Hisset er Alt frit, blot Kongens og Folkets Sag, her er det Præsternes; hisset hoverer og dandser Folket frit og muntert med sin Konge foran Arken, her ere Leviterne Musiker og Sangere i fastsat Orden. (Efterat Forfatteren har viist, at Fortællingerne ei lade sig forene og at den i Samuels Bog er rigtig, forklarer han S. 91 Hensigten af det Falsum Krøniken her har begaaet) "Krøniken kan Intet lade skee uden Leviter; og Pagtens Ark skulde uden dem være bragt til Jerusalem? Den Lov, hvorefter Leviterne alene skulde bære Arken ("thi dem har Jehova udvalgt til at bære Pagtens Ark og tjene ham evig„) skulde nu anden Gang være overtraadt under den fromme Kong David?

Dette syntes vor Forfatter umueligt.. Foranledning til at opfinde denne Legende kan han have taget deraf, at Usa omkom, da Arken første Gang blev afhentet og at Arken efter Fortællingen 2 Sam, 6, 13. den anden Gang bliver baaret.

Et lignende Falsum troer de Wette at have fundet 2 Krøn, 23, 1—11 i Fortællingen om den unge Joas's Ophøielse paa Thronen, jevnført med 2 Kong. 11, 4—12. og i 2 Krøn, 24, 4—14. jevnf. med 2 Kong, 12, 5—16,

6. Den jødiske Gudstjenestes Æresredning.

Det er den Punkt, som ved denne Undersøgelse meest interesserer os; men ogsaa Krønikens Forfatter var her stærkest interesseret; og vi skulle her gribe ham i de meest upassende Forfalskninger af den ældre Relation. Den offentlige Religions Tilstand, som Kongernes Bøger skildrer den, vilde slet ikke behage Krønikens Forfatter: de fleste Juda-Konger ere efter hiin Beretning Afgudsdyrkere og deeltage i de afskyeligste Misbrug; ja selv fromme Konger, som David, Salomon, Joas og Andre gjøre disse Misbrug med; og iøvrigt tales lidet eller intet om de mosaiske Ceremonier. Alt dette maatte have været anderledes og fremstilles anderledes.

Først de egentlige Æresrebninger og derefter Udpyntningerne.

1. I Rehabeams Historie fortælles os 1 Kong. 14, 22—24. omstændeligt, at han har forsyndet sig imod Jehova, og drevet allehaande afgudstjenstlige Misbrug. Kroniken, ellers saa omstændelig i Alt, hvad der angaaer Gudstjenesten, siger ganske kort (2 Krøn. 12, 1): "og han forlod Jehovas Lov og hele Juda med ham." Hvorfor fortæller Forfatteren os ikke den Maade, hvorpaa de forlode Jehovas Lov, især da han havde hiin Relation, hvormed han paa flere Steder ordret harmonerer, for Øie?

Om Joas siges 2 Kong. 12, 3.4.: "Og Joas gjorde hvad ret var for Jehovas Øine al den Tid, da Præsten Jojada styrede ham; kun Høiene afskaffede de ikke, og Folket offrede endnu og anrettede Røgelse paa dem." Det tredie Vers har Kroniken ordret afskrevet; ogsaa stemmer den i det foregaaende overeens med 2 Kongernes Bog: hvorfor har den kun udeladt det om Høiene?

Det samme er Tilfældet 2 Krøn. 25. i Amazias Regjering.

Saaledes og 2 Krøn. 26, 4. jevnf. med 2 Kong. 15, 3. 4. om Asarjas religiøse Characteer.

Om Jothams Religiøsitet taler Kroniken noget mere tvetydigt, 2 Krøn. 27. 2. Istedetfor hvad vi læse 2 Kong. 15, 34. fg. hedder det her: "Og han gjorde hvad ret var i Jehovas Øine, ligesom hans Fader Usa havde gjort; kun gik han ikke i Jehovas Tempel, og endnu handlede Folket ilde (משחיתים)". Hvorfor valgte dog Forfatteren dette ubestemte Udtryk?

Ja, ei nok, at Kroniken fordølger hiin Cultus: den siger endog to Gange det Modsatte; den lader Høiene afskaffes. Kun synderligt, at den ogsaa der geraader i Modsigelse med sig selv. Stedet 2 Krøn. 14, 2. 4. modsagt i Kap. 15, 17. jevnf. 1 Kong. 15, 14.; og 2 Krøn. 17, 6. modsagt i Kap. 20, 33. jevnf. 1 Kong. 22, 43. 44.

Om Hiskias beretter os Historien 2 Kong. 18, 4. fg. at han udrøddede alle Slags afgudstjenstlige Misbrug, iblandt andre en meget synderlig Afgudstjeneste, nemlig den mosaiske Kobberslanges Dyrkelse, for hvilken man offrede Røgoffere. Kroniken har intet om denne interessante Misbrugs Afskaffelse, skjøndt den iøvrigt er udførlig nok i Fortællingen om den af Hiskias iværksatte Reformation.

Samme Taushed iagttager Kroniken ihenseende til de af Josia udrøddede Misbrug, hvilke

den ældre Fortælling 2 Kong. 23, 4. fg. meget nøie angiver. Den giver derom kun en ganske kort Notiz, 2 Krøn. 34. 33. og dog stemmer dette hele Kapitel iøvrigt overeens med 2 Kong. 22. og de andre gudstjenstlige Notizer ere meget udførlige. Vistnok ere mange af de Misbrug, som Josias først udrødder, noget anstødelige og kaste intet gunstigt Lys paa Gudstjenestens Tilstand hos Jøderne. Saaledes erfare vi f. Ex. 2 Kong. 23, 6. at i Templet selv fandtes en afgudstjenstlig Afskyelighed (Betydningen af אשרה er stridig) ved Indgangen til Templet stode Solens helligede Heste (V. 11.) og endnu bestode de af Salomon for den phoeniciske Gudinde Asthoreth stiftede Helligdomme (V. 13.) Forfatteren søgte at nndertrykke Mindet om disse Forargelser, og gav os heller Beskrivelsen af Passafestens Høitidelighed.

Med lige Afskye har Forfatteren fordulgt følgende Forargelse. 2 Kong. 16, 10. fg. fortælles, hvorledes Ahas saae i Damaskus et Alter, som han ønsker at have i Jerusalem, og af samme lader gjøre en Model, og sender samme til Præsten Uria i Jerusalem, der efter denne Model lader gjøre et Alter. Da Kongen herpaa vender tilbage til Jerusalem, offrer han paa dette Alter, bortskaffer det Kobber-Alter, som stod for Jehova, og befa-

ler, at alle Offere i Fremtiden skulle forrettes paa hiint. Desuden forgriber han sig paa flere Stykker af Helligdommen. Istedetfor alt dette har Krøniken blot, at Ahas offrede til Guderne af Damaskus (2 Krøn. 28, 23.)

Vi have forudsendt alle disse Exempler, førend vi i det følgende kunde godtgjøre Krønikens Partiskhed og Usandhed.

I Salomons Levnet taler Krøniken Intet om hans Afguderie og Fleerkonerie, hvorom 1 Kong. 11. meget omstændeligen belærer os.

I samme Levnet opdager man et andet Falsum af vor Forfatter, hvilket maae have forvoldt ham meer Møje, end alle foregaaende. Det er i Fortællingen om Salomons Offer og Drøm i Gibeon, 2 Krøn. 1.

Parallelstedet er 1 Kong. 3. og dette fortæller saaledes: Salomon gaaer strax efter sin Kroning, endnu før Templets Opbyggelse, til Gibeon, for at offre der; "thi det var den store Høi„ (V. 4.) Foran (V. 2. fg.) er bemærket, at Folket endnu offrede og anrettede Røgelse paa Højene, og at Salomon vel havde Jehova kjer og vandrede paa sin Fader Davids Vei; men dog og brugte Røgoffere paa Høiene. Natten efter har nu Salomon den bekjendte lykkelige Drøm. Krøniken la-

der ham rigtig nok ogsaa offre paa Gibeons Høi, men istedetfor at sige, at det var den fortrinligste Høi eller at undskylde ham, siger den (V. 3. fg.): "thi der var Guds Forsamlingstelt, hvilket Moses Guds Tjener havde gjort i Ørken. Guds Ark havde David bragt fra Kirjath Jearim til Jerusalem, hvor han havde opført en Hytte for den; men det Kobberalter, som Bezaleel, en Søn af Uri Hurs Søn, havde gjort, stod der foran Jehovas Bolig, og Salomon og Folket besøgte det. Og Salomon offrede der paa Kobberalteret for Jehova, hvilket stod foran Jehovas Hytte, og han offrede paa det tusende Brændoffere." —

Allerede to Gange forhen taler Krøniken om dette mosaiske Forsamlingstelt, nemlig 1 Krøn. 16, 39. fg. og 21, 29. fg.; men først her gives en nøiagtigere Notize om dets Beskaffenhed. Begge foregaaende Steder synes blot at være til for det nærværendes Skyld, hvorfor dette fortjener besynderlig Opmærksomhed.

De Wette forkaster denne Efterretning om den mosaiske Stiftshyttes Tilværelse som en ganske ugrundet Legende af følgende Grunde:

a. 1 Kong. 3. have vi aabenbar den parallele tidligere Relation. Med denne staaer Krøniken i aabenbar Modsigelse. Ei alene siger hiin For-

tælling Intet om den mosaiske Stiftshytte, som skal have staaet i Gibeon, men den siger udtrykkeligen, at Salomon offrede paa en Høi, (som saadan) og undskylder ham derfor.

b. Men ogsaa er Tingen i sig selv usandsynlig — Hvis den Mosaiske Stiftshytte endnu havde været til, saa vilde dog vel den hellige Ark været blevet opstillet i den. Hvorfor skulde David have tillavet et andet Telt for den? Maaskee fordi hiin Hytte var skrøbelig og ubrugbar? Men i dette Tilfælde kunde den heller ikke staaet i Gibeon.

Desuden naar og hvorledes skulde denne mosaiske Stiftshytte være kommen til Gibeon? Naar skulde Arken været adskilt derfra? Maaskee dengang, da den bragtes fra Silo til Israeliternes Hær? Men hvorfor blev da Stiftshytten bragt til Gibeon uden Arken? Hvorfor lader man Arken staae i et Privathuus i Kirjath Jearim? (1 Sam. 7.)

c. Hvor tydelig er ikke Hensigten af denne Legende! Den er udfunden til Salomons Undskyldning. Man kjender allerede Forfatterens Afskye for Offringerne paa Høiene. Forargelsen blev endnu større derved, at Salomon, Tempelets-Opbygger, tager Deel i denne Afskyelig-

hed; men uforklarligt syntes ham, at Gud efter et saadant Offer skulde have aabenbaret sig for Salomon og viist sig saa naadig imod ham. — Vil man ei beskylde Forfatteren for at have opfundet og i sin Fortælling kunstigen forberedt denne Usandhed, da kan man antage, at Legenden allerede til hans Tid var indført og troet.

Slet har Forfatteren ogsaa skilt sig ved at redde Davids Ære i Historien om Pesten 1 Krøn. 21. jevnf. 2 Sam. 24. — Endnu maae vi bemærke en liden apologetisk Forandring 1 Krøn. 14, 12. jevnf. med 2 Sam. 5, 21.

Udpyntninger.

Adskillige Gudstjenesten angaaende Notizer have vi allerede lært at kjende som Tilsætninger af vor Forfatter. Stederne ere:

2 Krøn.	8, 12—13.	jevnf.	med	1	Kong.	9, 25;
2	— 5, 11—13.	—	—	1	—	8, 10. 11.;
2	— 7, 5—10.	—	—	1	—	8, 63—65;
2	— 23, 17—20.	—	—	2	—	11, 18. 19;
2	— 35, 1—19.	—	—	2	—	22, 21. 22.

Alle disse Tillæg frakjender de Wette al Troværdighed; thi den Forfatter, som for Leviternes og den levitiske Gudstjenestes Skyld saaledes kunde forfalske den oprindelige Fortælling, fortjener ei

heller at troes da, naar han uafhængig af denne leverer os levitiske Notizer.

Den Forfatter, som for Leviternes Skyld forfalskede Folketællingens og Arkens Translocations Historie, kunde ogsaa give os Levitlister (1 Krøn. 16, 23. fg.), som uagtet deres diplomatiske Udseende lettelig torde være opdigtede, skjøndt ei af Forfatteren. Ligesaa godt som Jadoks Ansættelse ved den mosaiske Stiftshytte (1 Krøn. 16, 39.) er en Legende, ligesaa godt kunne alle hine Levitforordninger og Indretninger med Gudstjenesten, hvilke David skal have truffet, være opdigtede. Hertil kommer endnu, at den ældre Fortælling, uagtet den i Davids Historie er meget udførlig og leverer Fortegnelse paa hans Helte (2 Sam. 23, 8. fg.) og paa hans Embedsmænd (2 Sam. 8, 16. fg.) siger ei et Ord om disse Ting. — Ogsaa Fortællingen (2 Krøn. 17, 7. fg.), om hvorlunde Leviterne allerede under Josaphat droge omkring i Juda Stæder med Lovbogen i Haanden og lærte Folket, anseer de Wette for en Legende, saavelsom Historien (1 Krøn. 22. 28. 29.) om den af David trufne Foranstaltning til Templets Opførelse.

Vi læse 2 Sam. 7. at David havde i Sinde at bygge et Tempel, men at Propheten Nathan fraraadte ham det, og vi læse siden hverken i

2 Samuels Bog eller i 1 Kongernes Bog, at David atter har tænkt derpaa. Det samme fortæller Krøniken (1 Krøn. 17.) men siden afviger den ganske derfra; og skjøndt den ei lader David selv bygge Templet, saa lader den ham dog træffe alle muelige Forberedelser dertil, ja anordne den hele Bygning.

Krønikens Fortælling er heel forskjellig fra den i 2 Samuels Bog saavel ihenseende til Kjendsgjerninger som Tone. Salomons Valg og Kroning fortælles ganske anderledes; om Davids sidste Samtale med sin Søn læse vi her Intet, men desto flere andre Ting. Den hele Fortælling erklærer de Wette for en Legende af følgende Grunde.

a. Det er allerede paafaldende, at hverken 2 Samuels Bog eller 1 Kongernes tale noget om disse Tilberedelser til Tempelbygningen, da dog Davids Forsæt at opbygge et Tempel fortælles saa udførligt.

b. At David afstod fra dette sit Forsæt, havde vist nok en reellere Grund end Nathans Advarsel, efter 2 Sam. 7. og 1 Krøn. 17. Han havde ført en krigersk Regjering, og maatte vel af Mangel paa Penge opgive Tempelbygningen. Det er derfor usandsynligt, at han skulde have samlet saa mange Materialier, især saa meget Guld og Sølv. Efter Fortællingen i 1 Kong.

Bog anskaffer først Salomon alle Bygnings-materialier, og fra David er der kun hellige Kar og en hellig Skat, se 1 Kong. 7, 51.

c. Naar skulde og David have holdt den Rigsdag, som Krøniken omtaler, før eller efter Salomons i 1 Kong. Bog fortalte Valg? Hvilket man antager, staaer Krøniken i Modsigelse med hiin Fortælling, som maa antages at være sand saa-vel formedelst dens Bestemthed som fordi den geraader Salomon saa lidet til Ære, da han ifølge den maa takke blot sin Moders og Na-thans Kunster for Kronen.

d. Det siges to Gange i Krøniken, at David ei torde bygge Templet, fordi han havde ført alt-for mange Krige og "udgydt for meget Blod." Efter Fortællingen 2 Sam. 7. og 1 Krøn. 17. var dette ikke Grunden.

e. De Ord i 1 Krøn. 28, 4.: "thi Juda har han udvalgt til Anfører (ↄ: den første Stamme)" kunde David ei fremføre, var det end blot af Politik. Desuden klinge de ganske som nyere jødisk, fra den Tid, da man ansaae Davids Familie og Juda Stamme for at være udvalgt af Gud.

f. Et stærkt Træk af den senere Legende er, at Da-

vid, ligesom Moses til Stiftshytten, erholder af Gud Forbilledet til Templet.

g. Tonen er legendemæssig. David taler saa smagløst og rabbinisk, som det kun kan ventes af en senere Jøde.

h. Endelig seer man og klarligen Hensigten af denne Opdigtelse. Man veed hvilken Ærefrygt der vistes Davids Navn i silbigere Tider. Templet skulde ei være opbygt af denne gudhengivne Konge, men derimod af Salomon, hvis Fromhed i den sidste Tid var bleven saa mistænkelig? Det var en Forargelse, som maatte bortskaffes. Man søgte altsaa, saavidt muligt, at tilegne David Æren for Templets Opførelse: han maatte i det mindste have gjort Udkastet og truffet Foranstaltningerne dertil. Ja han havde endog faaet af Gud Forbilledet til Templet. Saaledes blev Afgudstjeneren Salomon blot Fuldbyrder af Tempelbygningen.

7. Forkjerlighed til Juda og Had til Israel.

Denne Partiskhed viser sig i Krønikens hele Fortælling. — Kongernes Bøger derimod ere ganske upartiske imod Israels Rige. Kun dadle de de israelitiske Konger, som Stiftere af den uægte israelitiske Gudstjeneste. Denne Upartiskhed viser

og geographiske Notizer, deels af den slette det er nye mythologiske Aand hvori nogle Myther f. Ex. Jehovas Aabenbarelse Kap. 5, 13—15 V. ere foredragne. Men var Josva Bog end ældre, kunde dog de ubestemte Henviisninger til Lovbogen (K. 1. 8.) til Moses Lovbog (K. 8, 31. 34. og K. 23, 6.) til Guds Lovs Bog (K. 24, 26.) ei være tilstrækkelig Borgen for at Forfatteren har tænkt paa samme Bog, som vi have i Pentateuchen.

Dommernes Bog forbigaaes, fordi den ei indeholder ringeste Spor til de mosaiske Bøger.

Men paafaldende er det, at Samuels Bøger ei indeholde et eneste Vidnesbyrd om de mosaiske Skrifters Tilværelse; især da vi kunne fremvise et Tilfælde, hvor Lovbogen maatte forekomme i Historien, hvis en saadan Bog dengang havde været til. Det er Sauls Udvægelse til Konge, 1 Sam. 8, 10. Vi kjende Kongeloven, 5 Moseb. 17, 14. fg. Skulde den her, hvor Samuel udkaster for Kongen en formelig Valgcapitulation, ei være bleven omtalt. Men ei alene tager Samuel ved denne Forhandling intet Hensyn til denne Lov, men anseer endog en Konges Valg for noget som strider ganske mod den israelitiske Constitution.

Psalmerne.

Utilstrækkeligheden af det Beviis, som laanes af nogle Steder i Psalmerne for Pentateuchens Existenz i den Davidiske Periode, har Vater alt godtgjort *). Allerede ældre Fortolkere have indrømmet, at mange Psalmer føre Davids Navn, som ei ere af ham. De Wette nægter ei at David var Digter; men mener dog at vi ei kunne angive nogen Psalme, som beviisligen er hans Værk. Mange kunne være digtede i hans Navn eller Aand, uden at være af ham. Hvad de øvrige Sange angaaer, som vi have under Davids Navn i anden Samuels Bog, da er Elegien over Jonathan 2 Sam. 1: 19. fg. det eneste Stykke hvis Ægthed de Wette ei omtvivler: de tvende andre (2 Sam. 22 og 23.) synes ham at være digtede i en sildigere, mere uddannet og allerede fordærvet Smag. Forfatteren af Samuels Bøger, som først levede efter Statens Undergang, kunde ligesaavel tage feil, som Samleren af Psalmerne. Men vare endog alle disse tre Sange af David, vare de dog for faa til at afgive et Kriterium for den davidiske Poesie. David er ligesaa vel som Moses, Salomon og Esaias et Collectivnavn; og hvo er istand til at

*) Comm. üb. d. Pentat. 3 Th. §. 57. fg. S. 575.

skille et halvt Aartusendes Tildigtninger fra den simple historiske Sandhed, hvortil ingen sikker Vei fører os?

Kongernes Bøger.

For vor Pentateuchs Tilværelse til Davids Tid synes Stedet 1 Kong. 2, 3. at tale. Den døende David formaner sin Søn og Efterfølger "til at holde Jehovas Forskrifter, Bud, Ret og Lov, som skrevet staaer i Moses Lov." Men

1) Tør vi med Føie tvivle om denne Davids Tale er saa ganske bogstavelig sand. Kongernes Bøger ere forfattede, eller dog samlede efter det jødiske Riges Undergang, altsaa omtrent 600 Aar efter David. Vel er det sandsynligt at Forfatteren har brugt ældre Kilder; men kunne vi og være forvissede om, at intet Ord er kommet til fra hans Pen? Ved at anføre Taler kan den redeligste Historiker forledes til en vis Udpyntning. Hiint Ideal af kongelig Fromhed kunde vel en from Tirade lægges i Munden, paa hvilken han aldrig kunde have tænkt.

2) Desuden forbinder Intet os til, ved Moses Lov at forstaae paa dette Sted vor Pentateuch. Ordet תורה maa vi overhovedet forklare i dets

oprindelige almindelige Betydning: Lov. Nu tales vel her om en skreven Lov, et Lovdocument; men hvad hindrer os, derved at forstaae Moses tvende Steentavler? Disse vare Nationens Grundlov, og til den henviser den døende Konge sin Søn. Vil man endelig at de 4 Ord, med hvilke der henvises til Loven, skal antyde en Forskjellighed af Love, som Steentavlernes simple Indhold ei indfattede, da komme vi tilbage til den første Grund, at David neppe har brugt disse selvsamme Ord. De ere sædvanlige hos vor Forfatter (for Ex. 2 Kong. 17, 37 og 23, 3.) ligesom hos de senere Skribenter i det G. T. Man kan derfor gjerne indrømme, at Historieskriveren her har tænkt paa vor Pentateuch, i det mindste paa en Deel af samme, selv Phraseologien paa dette Sted er deuteronomisk; men derved kommer man ei videre end at Forfatteren har begaaet den Feil, at lade David tale om en Lovbog, som vel han selv, men ikke David kjendte.

3) Vi have ingen historisk Grund til at antage Pentateuchens Tilværelse til Davids Tid. I den hele Periode før David have vi ei fundet et eneste Spor deraf; i hans Tids Historie finde vi foruden det nys anførte Sted intet; og lige=

saa libet til Salomons Tid. Her, ligesom ovenfor i Samuels Historie, finde vi et Tilfælde, hvor Pentateuchen factisk maatte komme for, hvis den havde den Gang været til, nemlig ved det nys opbygte Tempels Indvielse. Hvis en Lovbog, især forfattet af Moses selv, den Gang havde været til, saa lod sig formode (som og Pentateuchens Ægthedds Forsvarere antage) at den var bleven gjemt i det hellige Telt ved eller i Pagtens Ark. Intet Sted kunde synes mere passende end Helligdommen, hvor jo og de tvende Steentavler gjemtes; ogsaa skal Moses selv (5 Moseb. 31, 26.) have befalet at nedlægge hans Lovbog ved Siden af Arken. Dette hellige Exemplar var nu vist ved Indvielsen af Salamons Tempel blevet henlagt i dette, ligesom alle hellige Kar og de to Steentavler bleve fra Stiftshytten bragte did. Men om Lovbogen taler Historien intet Ord, se Fortællingen herom 1 Kong. 8, 3. følg. Der siges endog udtrykkeligen i 9 V.: "At i Arken var Intet uden tvende Moses Steentavler."

Dernæst finde vi, foruden en Citation af Moses Lovbog 2 Kong. 14, 6. — som vi til sin Tid skulle tage Hensyn til og see blot at vidne for Forfatteren og hans Tidsalder — i det lange Tids-

um fra David til Josias, altsaa 500 Aar, intet Spor af en Lovbog. Vel anfører Krøniken Lovbogen tidligere i Historien; men dens Vidnesbyrd er ovenfor forkastet.

Hvis vi altsaa følge den troværdige Historie, saa finde vi *det første sikkre faktiske Spor af en Lovbog først under Josias*, og det paa en synderlig Maade: *den findes i Templet*. (2 Kong. 22.)

Dette Phænomen forklarer Eichhorn, som fandt man den Gang — ei selve Lovbogen, hvilken ingenlunde kunde være ubekjendt — men kun et ærværdigt Exemplar af samme, Tempelexemplaret, eller maaskee Moses egenhændige Exemplar (Autographon) *). Men denne Formodning er ganske ubeviislig. Thi 1) Historieskriveren siger ikke, at et gammelt ærværdigt Exemplar af Lovbogen blev fundet, men selve Lovens Bog (see anf. S. V. 8. **).) 2) Ligesaa lidet som der i Fortællingen lægges noget Eftertryk paa Haandskriftets Beskaffenhed, saa lidet bliver den Bestyr-

*) Einl. ins A. T. Th. 2. S. 257 fg. (2 Ausgabe).

**) Michaelis oversætter: "jeg har igjen fundet Lovens Bog"; men Originalen siger blot: *jeg har fundet*.

telse, som Lovbogens Finden foraarsager, opvakt ved Bogens gamle Skrifttræk eller andre Oldtids Mærker, men ved Indholdet, ved Bogens Ord„ (V. 10..11.) Kongen lader sig Bogen forelæse, han beundrer ei Haandskriftet; og siden lader han Bogens Ord forelæse Folket, men ikke det ærværdige Exemplar gaae omkring for at beskues.

Vel siger Eichhorn: "Ikke det hele Hof, men kun den unge Konge kom i Bevægelse; og han studsede ei over (de mosaiske) Skrifters Tilværelse, men over deres gyselige Indhold, som angik Lovens Overtrædere. Og hvor let kunde dette hidindtil være blevet ham ubekjendt! han, som vel ifølge Faderens irreligiøse Sindelaug ingen religiøs Opdragelse var bleven til Deel!„ Men De Wette vil ei lade denne, vistnok skarpsindige, Distinction gjælde; og man maa tilstaae, at uagtet Fortællingens Ord til Nød kunde modtage denne Forklaring, saa ligger den dog ikke tydeligen deri, og maa altsaa forkastes. Vist er det at Bogen ei alene forekommer ham at være ny, men endog produceres af Præsten Hilkia som en ei eengang af Indhold bekjendt Bog. Han siger: "jeg har fundet en Lovens Bog (ספר התורה מצאתי)„ havde han endda sagt (som Michaelis lader ham

sige): "jeg har fundet Lovbogen„ (som vi saalænge have savnet).

Nu spørges: er den fundne Lovbog vor Pentateuch? For nogenlunde at besvare dette Spørgsmaal, maa Beskrivelsen af den opdagede Bog sammenlignes med Mose Bøger, som vi kjende dem. Efter Kong Josia's og Prophetinden Hulda's Ytringer (Kap. 22, 13. 16. 17.) indeholdt hiin Lovbog Trusler imod Lovenes Overtrædere, især imod Afguderne. Dette synes fornemmelig at henvise til 5 Mosebog, som efter sin hele Oeconomie er en Straffe- og Advarsels-Prædiken og som især i Kap. 27. 28. indeholder Trusler og Forbandelser. Dog indeholder ogsaa 3 Mosebog saadanne Trusler. — Efter Kap. 23, 21. indeholdt den Loven om Passa. Herom have vi flere Love i de mosaiske Skrifter, ogsaa i 5 Bog Kap. 16. Endvidere indeholdt Bogen Love imod Sandsigere, Tegnsudtæggere, Billeder og Afguder, K. 23, 24. Herom findes Love paa flere Steder i Pentateuchen, men især i 5te Bog.

Det var at drive Tvivlesygen forvidt, om man ei vilde erkjende disse saa træffende Hentydninger paa vor Pentateuch. Da imidlertid alle ei alene passe paa 5te Mosebog, men og Hovedudtrykket, som den fundne Bog gjør, henty-

tyder paa den 5te Bogs gyselige Indhold og hele Anlæg, saa kan med Sandsynlighed antages, at denne, om ei just ene blev funden, dog fortrinligen blev bemærket og opvakte Sensation *).

Her fandt vi altsaa det første sikkre Spor til vore mosaiske Bøger, i det mindste til en Deel af samme, den 5te Bog. Og denne Bog bliver

1) funden i Templet som en dengang ubekjendt, Sensation opvækkende Bog.

2) Den characteriseres saavel af Præsten Hilkia som af Historieskriveren ikke som en forhen bekjendt eller tilværende, ikke som en tabt og gjenfunden Bog, men (skjøndt just ikke udtrykkeligen) som en ny, ligesom den og uden Navn og Autoritet anføres ligefrem som Lovbog.

Imod den anden Punkt vil man indvende: netop det Udtryk, at Bogen bliver funden, viser jo, at den tilforn har været til; sandsynlig-

*) Otmar gaaer aabenbar forvidt, naar han (Henkes Magazin Bd. 2. S. 447.) paastaaer, at den fundne Lovbog kan have indeholdt blot Hovedbudene i den mosaiske Lovgivning (han meener formodentligen Decalogus). Dette gjendrives allerede derved, at i den fundne Lovbog stode Love om Passa og a. m. som ei findes blandt de ti Bud.

s har den ligget gjemt i Templet og har kun en
n Tid været forglemt o. s. v. Derpaa svares:
Hvis det havde været en forhen bekjendt og anseet Bog, som dengang blev gjenfunden, saa vilde saavel Præsten Hilkia som Fortælleren ei havt undladt at bemærke dette; den første vilde ei ligefrem have sagt: "jeg har funbet en Lovens Bog (ɔ: Lovbog)„ og den sidste vilde ei stedse have betegnet den blot som Bogen der blev funden, men med ganske andre Prædicater.

I Templet kunde ei, i det mindste ikke fra dets Indvielse af, ligge noget Exemplar af Lovbogen. Vi have seet, at Intet bragtes til Templet uden de to Steentavler. Om siden en Lovbog er kommen derind, vide vi ikke.

Vi have, ifølge de anstillede Undersøgelser, aldeles ingen historisk Overbeviisning om en Lovbogs tidligere Existenz. Hertil kommer endnu en Bemærkning af vor Historieskriver Kap. 23, 21. fg. som vel ikke er bevisende, men dog lader meget formode. "Og Kongen befalede Folket, at holde Paschafesten for Jehova deres Gud saaledes, som det i denne Pagtens Bog var foreskrevet; thi fra Dommernes Tid af, som havde dømt Israel, og i Israels og Judæ

Kongers hele Tid. var en *saadan Pascha ikke holdt* som *denne* i Josiæ Regjerings attende Aar." — Skulde Paschafesten, hvis Lovbogen forhen havde været til, aldrig være bleven holdt overeensstemmende med dens Forskrift, da saamange religiøse Konger havde hersket i Juda?

4) Naar man lægger saa megen Vægt paa at Lovbogen blev *funden*, saa svares, at vi ei kunne vide naar og hvorledes denne Bog er kommen i Templet, ja at det er muligt, at Præsten Hilkia har opdigtet den (untergeschoben). — Dog er *De Wette* langtfra at ville ophøie denne Formodning til Vished, da det vilde være en Overtrædelse af Historiens Love. Hvorfra Bogen er kommen, det har Historien skjult bag dens Dække; og det skulde være dumdristigt at ville drage det til Side.

Esræ og Nehemiæ Bøger.

Nu blive Sporene af vor Pentateuch hyppigere og tydeligere. Forfatteren af Kongernes Bøger, der, saavidt vi kunne komme med vore Formodninger, levede og skrev efter den jødiske Stats Undergang, kjender og citerer 5 Mosebog (2 Kong. 14, 6.) Men af *alle* mosaiske Bøger finde vi

Spor hos Esra og Nehemia, se Esra 3, 2. 6, 18. og Nehemia 8, 14. 10, 36. 13, 1. 2. Iøvrigt viser den hele Indretning af Gudstjenesten og af den nye Colonie under Esra og Nehemia, at man den Gang kjendte Mosebøger; thi man erkjender næsten Træk for Træk den efterlignede Original. Det var at drive Tvivlesygen altfor vidt, om man uagtet alle disse Hentydninger paa Mosebøger vilde omtvivle at disse den Gang vare til i deres hele Omfang og i den Form, hvori vi nu have dem. Thi Pentateuchens Sprog og hele Characteer lader vel ei tænke paa en sildigere Tid, hvori den kunde være samlet. Et nyt Beviis for at Pentateuchen til Nehemiæ Tid var til i sin nærværende Form, kan søges i Neh. 9, 5. f. hvor vi læse en Bøn, som Leviterne fremsagde for det forsamlede Folk, i hvilken forekommer et kort Afrids af Israeliternes Historie fra Begyndelsen af, ganske efter den Orden, hvori den fortælles i Pentateuchen og de følgende historiske Bøger, endog med ordrette Reminiscenzer.

Resultatet af de foregaaende Undersøgelser var altsaa: indtil Josias ingen Spor af Pentateuchens Tilværelse, siden, især efter Exilet, de hyppigste og tydeligste. Nu spørges: hvad flyder heraf med Hensyn til vore Bøgers mosaiske Ægthed?

forfattet af Mòses, saa bevises dermed blot hans og hans Tids Mening; og han er, som vi ovenfor have seet, een af det G. Ts. yngste Skribenter. Vi kunne gjerne indrømme, at denne Mening tidligen er bleven tillagt hine Ord, og maaskee ved dem først er foranlediget; vi have heller intet imod — hvis man fordrer det — at allerede de Forfattere i det G. T. som brugte dem, have holdt Moses for Forfatter. Alle disse Skribenter ere (undtagen Forfatteren til Josva Bog, hvis Levetid vi ei vist kunne bestemme) beviisligen fra Tiden efter den jødiske Stats Undergang, altsaa omtrent 1000 Aar yngre end Moses Tidsalder. Deres Vidnesbyrd har altsaa foruden dets Ubestemthed ogsaa af denne Grund ingen Gyldighed. Hvor let kunde i denne lange Række af Aarhundreder en Bog komme i Omløb under Moses Navn! Hvor let var dette i disse ukritiske Tider! Hvor villig maa ikke Jøderne have antaget en Bog, som saa meget svarede til deres hele Tænkemaade og som maatte opvække deres ūdeelte Interesse!

Om Beviset, som laanes af den samaritanske Pentateuchs Ælde.

Et uigjendriveligt Beviis for Pentateuchens Ægthed (eller i det mindste for, at den maatte

være fra den salomoniske Alder) troede dens Forsvarere at have i den samaritanske Codex. Vater har allerede svækket dette Beviis *); og De Wette tilføier adskillige Bemærkninger for at berøve det al Kraft.

Den eneste, men efter deres Mening ogsaa tilstrækkelige Grund til at antage den samaritanske Codex før Adskillelsen af de tvende Riger (Juda og Israel) finder Eichhorn og Eckermann **) i det mellem disse to Riger stedfindende Religionshad, ifølge hvilket det var umueligt at Indvaanerne af Riget Israel havde kunnet modtage Pentateuchen af deres Fiender i Judarige, og følgeligen maae have havt den før Delingen.

Men man gjør sig ganske falske Forestillinger om Forholdet imellem de tvende Riger saavel i religiøs som politisk Henseende, naar man antager

*) Commentar über den Pentateuch. 3 Th. §. 69, S. 623. fg.

**) Eichhorns Einl. Th. 2. S. 251 fg. Eckermann Theol. Beyträge Bd. 5. St. 1. S. 33 fg. hvormed maa jevnføres Otmars Erklæring i Anledning af Eckermanns Gjendrivelse af hans Fragmente i Henkes N. Magaz. B. 1. S. 306. fg. Se ogsaa Jahns Einl. ins A. T. Th. II. §. 11. S. 70. fg.

Borgerne i Riget Israel; thi om man tilbad Guldkalve eller andre Afgudsbilleder, var ganske ligegyldigt. De iblandt Israels Indvaanere, som af sand Overbeviisning dyrkede Jehova, bekymrede sig dog ikke om Templet i Jerusalem: enhver Høi, enhver Terebinthe var dem et Tempel; et Alter af Grønsvær var Jehova ligesaa behageligt som det af Kobber i Jerusalem.

I den udvortes Cultus var altsaa ingen Afstillelse. I begge Riger vaklede Religionen imellem Jehovas og andre Guders Dyrkelse; og Jehovas Tjeneste kunde ligesaa godt finde Sted paa Høiene i Samaria som paa Gibeons Høi eller i Templet paa Zion.

Under denne Forvirring søgte en bedre Religion at arbeide sig i Veiret, som drev paa Jehovas Dyrkelse og det paa en mindre sandselig Maade, der ei grændsede til Afguderie. Dette Partie repræsentere Propheterne. Men Propheter gaves der ligesaa vel i Israel som i Juda; i Israel gaves der hele Prophetskoler, ja Prophetismen synes der en rum Tid at have blomstret langt bedre end i Juda. Dette Partie stred for den samme Sag; men dertil hørte ikke den jerusalemske Tempeltjeneste. Ogsaa i Templet herskede Afguder; og da disse (efter Josias) vare udrøddede, saa var Levi-

tismen selv for Propheterne en Afgudstjeneste. Hvor ivrer ikke Jeremias imod Offer- og Ceremonie-Tjenesten!

Dette bedre Partie kunde altsaa ikke adskilles ved Noget; efter dets Mening maatte de bedre Tænkende saavel i Israel som Juda være Brødre.

Virkeligen stadfæster Historien ogsaa dette. Af Religionshad eller Skinsyge imellem de Gudfrygtige i begge Riger er ei mindste Spor; tvertimod har Historien opbevaret skjønne ja tildeels rørende Træk af blint ægte religiøse Fællesskab, som uagtet al politisk Adskillelse og Mangfoldighed i den udvortes Cultus forbandt begge Riger.

Om dette Forhold imellem begge Riger er den Mythe som fortælles 1 Kong. 13. om den Guds Mand fra Juda, der kommer til Bethel og ivrer imod Jeroboams Gudstjeneste, et skjønt Symbol, som ogsaa, siden Myther først uddannes i den følgende Tid, vidner om senere Tiders tolerante Sindelaug. Den gamle israelitiske Prophet i Bethel, hos hvem han tager ind, erkjender ham for en Prophet, der lyder Jehovas Bud, saa godt som han selv.

Da den israelitiske Prophet Elias forstyrrer Baalstjenesten, tager han tolv Steen efter de tolv

faatters Hænder, just vælge det Billede (af Kalven) til sin Nationalgud, som de gjenstridige Forfædre fordum havde oprettet i Ørken, og hvis Tjeneste Moses paa en saa haanlig Maade forstyrrede? Havde det ei været aabenbar Spot imod denne Religionsbog, hvis Jeroboam med de samme Ord, som den svage Aron brugte, da han opreiste den gyldne Kalv (Se! det er dine Guder, Israel, som have udført dig af Ægyptens Land) igjen havde indført den gamle Afgudstjeneste? Siger man, at Lovbogen maaskee har været lidet bekjendt og deslige, saa spørge vi, hvem har da sørget for dens Bevarelse, hvoraf kom det, at den ei tabtes?

Spørger man, hvorledes de rette Samaritaner (som fremkom ved de tilbageblevne Israeliters Sammenblanding med Cuthæerne og andre Colonister) forholdt sig i religiøs Henseende til Jøderne før Exilet, da giver Historien os derom ingen tilstrækkelig Oplysning. Vel læse vi 2 Kong. 23, 15. fg. at Kongen af Juda Josias, da han foretog sig hiin store Reform med Gudstjenesten, ogsaa i Samariens Stæder udrøddede afgudiske Misbrug; men vi vide ikke om Samaritanerne af Afmagt eller med frie Villie have tilladt ham det. Saameget er dog klart, at Juda i Religionssager har havt Indflydelse paa Samaritanerne. Hiin Reform

var foranlediget ved Lovbogens Finding i Jerusalems Tempel; da den nu udstrakte sig til Samaria, saa kunde det maaskee have givet Anledning til Lovbogens Indførelse hos Samaritanerne.

Da Jøderne vendte tilbage fra Landflygtigheden, og med Perserkongens Tilladelse igjen begyndte at opbygge Templet, kom Sendebud fra Samaritanerne til Serubabel og Jødernes Ældste sigende: vi ville bygge med Eder, thi ligesom I ville vi søge Eders Gud, og vi offre ikke siden den assyriske Konge Assarhaddons Tid, som har bragt os hid." (Esra 4, 2.). Alt beroer paa en rigtig Betragtning af dette Factum. Men saameget maa Enhver deraf lære, at Samaritanerne endnu ikke dengang havde noget Religionshad til Jøderne; thi de søge jo Religionsfælledsskab med dem og ville søge den samme Gud som de. Jøderne afvise dette venskabelige Tilbud; og herpaa skulle efter Esras (dog partiske) Beretning Israeliterne have søgt at forhindre Tempelbygningen. At alligevel Religionshad endnu i senere Tid (i 4de Aarhundrede f. Chr.) ei fandt Sted, see vi af følgende Factum, hvilket dog af Mange ved denne Undersøgelse enten ikke er blevet hørt eller misforstaaet.

Josephus beretter (Antiqv. L. xx. c. 7. §. 2.) at Satrapen af Samarien Sanaballetes til Darii

skrifterne til samme og som dengang beviisligen existerede hos Jøderne? *)

Saa sandsynlig denne Mening er, ophøier De Wette den ikke til Visshed; men det er ham nok at have viist Mueligheden af at Samaritanerne kunne have erholdt Pentateuchen fra Jøderne saa

*) Fulda (i Paulus Memorabilien St. 7. S. 21.) nedsætter den samaritanske Codex's Oprindelse til samme Tid. (Og ham følger Paulus i sin Commentar über das N. Tst. 4 Th. 2 Abth. S. 230.) Man kunde maaskee tage en Indvendig imod en saa ung Alder af det samaritanske Alphabets særegne Dannelse. Men er det da afgjort, at Esra har indført Qvadratskriften og at denne nye Skrift strax fortrængte den gamle, hvoraf den samaritanske synes at have dannet sig? *)

De Wette.

*) Det første er vel høist sandsynligt, men deraf følger endnu ei den anden Paastand. Man begriber tvertimod lettelig at gamle Codices længe maatte blive tilbage, efterat Esra havde begyndt at bruge de chaldäiske Characterer; i en saadan gammel Codex kunne Samaritanerne endnu let have faaet Pentateuchen i 4de Aarhundrede, og som et Folk, der ei gav sig af med Bogskriverie troligere beholdt den gamle Skrift end Jøderne selv. Udgiveren.

vel ved Templets Anlæggelse paa Garizim som tidligere, dog efter Rigets Deling, efterdi det Religionshad, hvorpaa man har bygget saa meget, enten slet ikke fandt Sted, eller dog ei var saa heftigt, at jo en vis Forbindelse imellem begge gjerne kunde bestaae. Mindst kan fra Samaritanernes Side noget Religionshad tænkes, saalænge de endnu ingen fast religiøs Constitution havde antaget. En saadan fik de først med Tempeldyrkelsen paa Garizim; og det er interessant at lægge Mærke til, hvorledes Religionsstridigheder udbryde imellem dem og Jøderne (Josephi Antiqv. L. XII. c. 1. og L. XIII. c. 3. §. 4.) hvis Gjenstand var Templet paa Garizim, som ogsaa først gjorde saadan Strid muelig. Først fra denne Tid forskriver sig det Religionshad, som vi til Christi Tid finde mellem Jøder og Samaritaner, og som man falskelig har ført tilbage til de ældre Tider, da Rigerne Juda og Israel endnu bestode.

"Men, indvender Eichhorn og efter ham Eckermann (Einl. ins A. T. 2 Th. S. 151 og Theol. Beyträge anf. St. S. 38 fg.) vil man sætte den samaritanske Pentateuchs Oprindelse tilbage til de 10 Stammers Frafald: hvoraf vil man da forklare at Samaritanerne aldrig have antaget nogen af vore canonske Bøger uden Pentateuchen? Den

samvittighedsfuldt og først sildigere geraade i
glemmelse eller fortrænges af andre, saa havd
Modsatte været Tilfældet med den mosaiske
givning: endnu i Lovgiverens Levetid og strc
ter hans Død de vigtigste Love forsømte, en
kommen Taushed om hans Lovbog, og eft
Aartusinde den punktligste Jagttagelse, den
vittigste til Overtroe grændsende Vedhængenhe
det ivrigste Studium af samme. Især er Til
sættelsen af de religiøse Love mistænkelig, hvo
vi finde de hyppigste og meest paafaldende Exem:
Hvorfor lykkedes det ikke Moses at give sit Fol
Cultus, som var passende for det og erholdt
Bifald? Hvorfor tog han ei meer Hensyn til
Fatteevne og Characteer? Hvorfor kunde ha
bedre fængsle det til dets Nationalgud og afd
det fra fremmede Guders Tjeneste? Og end
hvorfor formaae ei Præsterne og den hele
Stamme, hvis Interesse saa nøie var knyttet til
mosaiske Cultus, at holde Folket i Lydigh
Ellers have jo alle Præsteordner været ret heldi
at bøie et sandseligt Folk under Hierarchiets A

Endda maatte Gudstjenestens Tilstand
hvor mange Anomalier den end frembød — vis
fordeelagtigere end den var, saalænge man tr
Krønikens falske Relationer, hvilken man an

ır den egentlige Kilde for deslige Efterretninger. age vi dens Udpyntninger og Tilsætninger bort, ıa viser det Hele sig i en ganske anden Skikkelse; ing, der ellers hørte til Undtagelserne og allerede m saadanne gave Anledning til uforbeelagtige lutninger, blive nu til Regel; det mosaiske le= tiske Sløer, som Kröniken har laant den jødiske eligionshistorie, er trukket bort, og en friere, nplere, lovligere, men tillige raaere og mere svævende Forfatning træder frem. Efter Kröni= as Forkastelse kunne kun Samuels og Kongernes øger være vore Veiledere [De Wette sammenlig= r nu alt hvad de melde om Gudstjenestens Forfat= ıg med Pentateuchens Fordringer, og viser ormeget de i Historien optegnede Facta staae til= ȝe for det mosaiske Ideal. S. 226—254. Vi le nøies med at anføre denne Undersøgelses Re= ltater].

Indtil David og Salomon er ikke at tænke paa nogen Nationalhelligdom, hvori Je= hova alene maatte dyrkes. Efterretningerne ere dunkle, utilfredsstillende og modsigende: men det er klart, at der gaves flere hellige Ste= der, hvor man sædvanligen foretog gudstjenst= lige Handlinger. Hvorledes disse Steder vare beskafne, om der stod et simpelt Alter, et Telt

5) Jehovadyrkelsens langvarige og tvivlsomme Kamp mod Afgudstjenesten (hvortil vi ei regne Offringerne paa Høiene) vidner om den offentlige Gudsdyrkelses upræstelige, simple, lidet imponerende Characteer. Hvorfor hængte Folket bestandig ved fremmede Guder? Hvis den fædrenelandske Cultus havde tilfredsstillet dets Sandselighed, saa havde det vel ikke forladt den. En Ceremonie- og Præste-Pomp, som den, der senere fandt Sted ved Jerusalems Tempel, og som den allerede er udkastet i de mosaiske Bøger, maatte tilstrækkeligen tilfredsstille Sandserne.

6) Denne Frihedens, Tøilesløshedens og Udsvævelsens Tilstand ophører med Lovbogens Findelse under Josias. Og under Josias bliver og Paschaen for første Gang (siden Dommernes Tid) lovmæssig høitideligholdt.

Anvendelse af disse Resultater til Pentateuchens indvortes Kritik.

Den Mosaiske Stiftshytte.

Forfatteren formoder, at Beskrivelsen af denne, saaledes som vi læse den i 2 Moseb. 35 K. maa

regnes til de yngre Legender. Med Rette har Vater (Comment. 3 Th. S. 658) allerede anmærket, at Opbyggelsen af den mosaiske Stiftshytte forudsætter en Fremgang i Kunster, en Rigdom og Rolighed, som man ei kan søge hos de fra Ægypten kommende Israeliter ved Bjerget Sinai. Til Tempelbygningen maa Salomon forskrive fremmede Kunstnere; og Forfærdigelsen af mange Stykker i Stiftshytten fordrede i Sandhed ingen ringere Kunstfærdighed end Tempelbygningen.

Men endnu meer Mistanke opvækker Forskjelligheden i Pentateuchens Beretning om Forsamlingsteltets Oprettelse. Forskjellig fra Fortællingen om hiin kunstige af Gud selv foreskrevne Stiftshyttes Opbyggelse og Indretning (Exod. 35 Kap.) er nemlig Relationen i Exod. 33, 7. fg. Her læse vi, at Moses tog et Telt, opslog det udenfor Leiren og kaldte det אהל מועד. Efter denne Fortælling synes Moses at have taget et Telt, ligt de øvrige og gjort det til Helligdommen og Forsamlingssted. I saa Fald torde af den hele saa berømte mosaiske Stiftshytte Intet uden Navnet אהל מועד være mosaisk og historisk sandt.

Dog maatte vel Pagtens Ark, som vi stedse finde i Historien være gammelt Arvegods fra Mo-

foreskrives i Pentateuchen, dannes kun lidt efter lidt ved Præsternes Raffinements: intet andet Menneske af sund Sands vil udfinde dem; allerminbst vil den, som er Hærfører, Lovgiver og Dommer for halvtredie Million vilde Nomader give sig Tid og Leilighed dertil.

Uden Betænkning kunne vi altsaa forkaste Offerlovene i Leviticus som sildigere Præsters Opfindelse og Optegnelse. Aron og hans Sønner offrede vel ikke kunstigere end Abraham havde offret, eller Samuel 400 Aar efter endnu offrede.

Et Præstedømme kan Moses vistnok gjerne have indført; men hvormange af de didhørende Love, ogsaa blot med Hensyn til Indholdet (paa Optegnelsen ville vi slet ikke tænke) der ere mosaiske, tør vel Ingen afgjøre.

Udvælgelsen af Levi Stamme til en hellig Stamme kan i det mindste ei i den Mening og paa den Viis, som det forestilles i Pentateuchen. høre til Moses Tidsalder. I Historien finde vi Leviterne endog i deres Hovedforretning (at bære Pagtens Ark) ikke før Davids Tid.

Havde Levi Stamme været saa udmærket og sanctioneret som Præstekaste, saa maatte derved et Hierarchie blevet befæstet, der aldrig havde tilladt hiin Frihed og Tøilesløshed i Gudstjenesten.

Hvad kunde ei en heel Stamme fast sammenknyttet ved fælleds Interesse og omgivet med Helligheds Skin, udrette imod de øvrige! Ligesom i Moses Leir havde Leviterne da kunnet holde de tolv Stammer i Tugt og Subordination.

Men derimod viser Historien os, at Præsterne vare Kongernes feige Slaver; en mistænksom Tyran dræber paa een Gang 85 Præster (1 Sam. 22, 18.); under David og Salomon staae Præsterne paa Hoflisten; Uria maa lydigen opreise det afgudiske Alter og Jojada kan kun med Livvagtens Hielp indsætte den retmæssige Konge.

Interessant er det, at vi i vor Penteuch med Hensyn til Gudstjenesten kunne opdage Spor af successiv Uddannelse i Lovgivningen, hvilke paa den ene Side stadfæste, at den i Pentateuchen indeholdne Lovgivning (i det hele taget) ligesaalidet som selve Bogens Udarbeidelse kan tilskrives Moses, og paa den anden Side, naar de sammenlignes med Historien, give høist sandsynlige Formodninger om Tiden da mange Love opkom og da Pentateuchen blev indført. Men for at erholde det rigtige Lys i denne Undersøgelse, maae vi forudsende en anden.

ligning af hiint Stykke. Man jevnf. 3 Moseb. 26, 19. med 5 Moseb. 28, 24. hvor Tanken har faaet en vittig Tilsætning, der røber den udpyntende Efterligner; end videre: den allerede græsselige Tanke i 3 Mosebog 26, 29.: "I skulle æde Eders Sønners og Døttres Kiød" er 5 Moseb. 28, 53—57 udmalet med gyselig spillende Vittighed m. m. d.

3) Deuteronomium forudsætter efter sit hele Anlæg de foregaaende Bøger, i det mindste den i samme indbefattede Lovgivning som bekjendt. Uden at antage dette begriber man ikke, efter hvilken Plan Samleren skulde have arbeidet. Havde han villet levere en fuldstændig Lovbog, saa havde han maattet optage meget som staaer i de foregaaende Bøger, og givet meget, som han optog i Korthed, udførligere. Men han synes deels kun at ville gjenkalde tidligere Love i Erindringen, eller bringe dem i Udtog (saasom Lovene om rene og urene Dyr Kapit. 14.) deels blot at ville henvise til dem (som Lovene om Udslet K. 24, 8. fg.); andre synes han for deres større Vigtigheds Skyld at have optaget fuldstændigt ofte med de samme Ord; andre faae her en eller anden Modification, som Lovene om Pascha K. 16, hvilken han anfører ganske

kort, som om det blot var ham om den vig-tige Clausul at gjøre hvilken han tilføier: "at denne Fest kun maa høitideligholdes paa det eneste Sted, som Jehova vilde udvælge"; og andre endelig ere Tillæg, Supplementer, Love, hvoraf de tidligere Bøger intet indeholde.

4) Hele Bogen bærer Præget af den senere Tidsalder. Den er skreven i en Aand, som allerede temmelig nærmer sig hiin rabbinske allegoriserende og mystiske Philosophie. I de ældre Bøger finde vi baade Mythologien og Loven i deres naturlige oprindelige Skikkelse, hiin som religiøs Almuetroe, denne i sin juridiske Tørhed og Strenghed som Bud og Forskrift. Men i Deuteronomium er Mythologien allerede bleven en Gjenstand for Reflexionen; der udledes Dogmer af den; lægges i meget en hemmelig Betydning; der skues med Velbehag tilbage paa den gamle Histories Undere, og Guds Folks Fortrin drages med Pralerie frem for Lyset; kort, istedetfor Mythologie finde vi Theologie, og den meget smagløs, kold og spillende. Og i Lovgivningen fremlyser en vis moralsk Tendents; vi høre ei meer Juristerne i deres simple, bydende Sprog at udlægge Lovene, men vi troe at høre en Mora-

storien vidner nemlig, og det ligger i Tingenes Natur, at Præsterne først senere ere komne til saadan Anseelse, som her tillægges dem. Ogsaa er den hierarchiske Magt, som i Deuteronomium tildeles Præsterne, langt større end i de ældre Bøger. See Kap. 17, 8. fg. 31, 9. 25. 17, 18. Men især er Lovgivningens hierarchiske Tendents tydeligen udtalt i

Lovene om Gudstjenestens Eenhed.

I vor Bog høre vi først noget om "et Sted, som Jehova vil udvælge af alle Stammer, for at lade sit Navn boe der„, og paa hvilket Sted alle gudstjenstlige Forretninger skulde forrettes. I denne Hensigt ere adskillige gudstjenstlige Love i de ældre Bøger forandrede og nøiere bestemte.

Forfatteren anstiller nu en Sammenligning 1) imellem Offerlovene i den 5te Mosebog og de ældre, hvoraf Resultatet er, at, ihvorvel heller ikke de Love i de sidstnævnte Bøger ere ægte mosaiske, som forbyde Frihed i at offre, saa fører dog Hierarchiet et endnu mere bydende Sprog i Deuteronomiums didhørende Love.

2) Festlovene. Den Bestemmelse, at de tre store Fester, Paasken, Pintsen og Løvsalenes Fest kun maae høitideligholdes paa det ene udvalgte

Sted (Jerusalem) er ogsaa Deuteronomium egen. At disse Fester ere anordnede af Moses, anseer Forfatteren for en Fiction. Ham forekommer de at være et Værk af Tiden og lidt efter lidt uddannede. "Moses og Israeliterne have vel i den arabiske Ørk, under alle et Nomadetogs Farer, Uroe og Mangel aldrig tænkt paa Festdage og Offermaaltider. Fester trives kun i Rolighed, Fred og Overflod. Moses kan heller ikke tænkes at have bestemt disse Fester for den roligere Fremtid; han havde alt for meget at bestille med det Nærværende til at bekymre sig om det Tilkommende, især naar det gjaldt om saadanne unødvendige Indretninger.

Men er det overhovedet usandsynligt, at Moses skulde have stiftet Fester, da er det næsten utænkeligt, at han har stiftet disse Fester. Paasken og Løvsalenes Høitid bleve helligholdte til Erindring om Toget udaf Ægypten; men selv de mærkværdigste Begivenheder høitideligholder man ikke førend de ere forbi, naar man med Rolighed kan tænke tilbage paa dem *).

*) Det forekommer ei Udgiveren saa usandsynligt som Forfatteren at Moses overhovedet skulde have stiftet Fester. Hvad Forfatteren in specie bemærker om de to nævnte Høitider, træffer, sy-

denne Fests Stiftelse, efter Loven 3 Moseb. 23, 33. fg. (thi hele Leviticus skal jo være bleven bekjendtgjort paa Sinai!). Altsaa til den Tid, da Israeliterne nyeligen vare komne udaf Ægypten, da de neppe havde tiltraadt den nomadiske Forfatning, skal allerede en Fest være stiftet til Erindringen om samme.

Løvhyttefesten var tillige Høstfest, og anføres først som saadan 2 Moseb, 23, 16. Men Indstiftelsen af en Høstfest ved Sinai var iligemaade lidet for tidlig. Men den Omstændighed, at Loven her endnu ikke veed noget af Ceremonien med Løvhytterne, viser, at Festen oprindeligen var en Høstfest, og at denne Ceremonie først siden kom til. Ogsaa denne Fest var i Begyndelsen frivillig, men dannedes siden af Præsterne til en lovbestemt Nationalhøitid.

Ved Hjelp af de hidindtil gjennemgaaede Love for Gudstjenestens Eenhed kunne vi med stor Sandsynlighed bestemme Deuteronomiums Alder.

Det Sted, som Jehova vil udvælge sig o. s. v. er Jerusalems Tempel. Efter dettes Opbyggelse og efter Rigets Adskillelse, da Jerusalem blev Hovedstaden for det mindre Rige Juda, kunde først Ideen om Gudstjenestens Eenhed opkomme. Men Historien viser os endnu længe efter intet Spor

af. Offerfriheden vedvarer endnu længe selv
d præsteligt Samtykke (f. Ex. under Jojadas For-
nderskab). Under Hiskias gjøres det første For-
; paa at afskaffe Offringerne udenfor Templet.
en først under Josias opfyldes alle Deuterono-
ums Fordringer; ogsaa Paschaen bliver da for
ste Gang høitideligholdt efter Reglen (som Na-
nalfest), og under Josias findes en Lovbog: Alt
mmer saalebes sammen for at vise at Deuterono-
um dengang blev indført."

vil han være saa billig at tilstaae mig, at det ei var uden Nytte, at den ældre Skoles Lærere, især Lessing og Engel, bestandigen oplyste Reglerne for enhver skjøn Kunst med Exempler.

Meer Undskyldning kunde synes nødvendig for mit Valg af egne Oversættelsesprøver. Men for det første bød Nødvendigheden mig dette, da den danske Litteratur ei frembød mig alle de Exempler, jeg behøvede, og at anføre tydske ansaae jeg for upassende, skjøndt jeg vel kunde forudsætte, at alle mine Læsere forstode dem. Der var altsaa intet andet tilbage for mig end at vælge af et Forraad, som jeg havde liggende fra mine Forelæsninger over den hebraiske Poesie. Dette Valg har desuden intet ubeskedent ved sig uden den Omstændighed, at jeg nødes til at tale om mine egne Arbeider; men de forelægges ingenlunde som Mønstre, kun som Prøver, ved hvilke jeg nu saa meget friere kan vise Manglerne, som de ere mine egne.

I.

Længe var Grundreglen, som Oversætterne stræbte efter at følge, denne: "Lad den gamle Forfatter tale saaledes i det nyere Sprog, som han vilde have udtrykt sig deri, hvis det havde været hans Modersmaal." — en Regel som allerede for-

medelst dens Tvetydighed fortjener at forkastes. Vel kan den modtage en saadan Forklaring, at den indeholder et rigtigt Vink, men hvor lidet nytter dette Oversætteren, — forudsat endog, at han forstaaer det — da han behøver en almeengyldig Anviisning? De fleste fortolkede Reglen saaledes, som skulde de i deres Litteratur opsøge en Skribent, der havde behandlet en lignende Materie, og da efterligne hans Skrivemaade. Hvor falskt, skjønnes lettelig, da enhver Forfatters Stil retter sig ligesaa meget efter hans Individualitet, som efter hans Materie. Lad Tyge Rothe, og Birckner og Treschow undersøge samme Materie, eller Holberg, Suhm og Malling fortælle samme Begivenhed, eller Ewald, Pram og Oehlenschläger besynge samme Æmne, eller Bastholm, Clausen og Mynster tale over samme Text: og hver kyndig Dommer vil uden at vide Forfatterens Navn kunne tilegne Enhver sit Arbeide. Vilde altsaa Nogen ved at oversætte en gammel classisk Forfatter troe at yde ham al Ret ved at lade ham føre det Sprog, som af Samtiden holdes for classiskt i samme Skriftslags, som Oldskriftet hørte til; saa vilde han endda ingen Norm have, hvad enten det saa var en philosophisk, historisk, poetisk eller dogmatisk Forfatter han havde for sig: thi han vidste

sættelse ligesaa vel udtrykke de sidste Egenskaber ved Originalen som de første.

Vilde man fremsætte den heraf flydende Grundregel i et cathegorisk Imperativ, da maatte den omtrent lyde saaledes: "Lad din Original udi Oversættelsen træde frem i sin hele eiendommelige Skikkelse, d. e.: lad din Copie udtrykke ei alene Forbilledets Grundtræk, men tillige alle Coloritens Nuancer i deres naturlige Forhold." Maaskee vil denne Opgave ved første Oiekast forekomme Mange ligesaa let, som den i Grunden er vanskelig ja i mange Tilfælde hartad uopløselig. "Ikke andet! — ville de maaskee udraabe — var sligt Resultat saamange foreløbige Undersøgelser og Forsøg værdt? Komme vi derved ikke tilbage til det ældste Oversættelseshaandværk, som mechanisk efterligner sit Forbillede; og til hvis Udførelse blot udkræves en fidus interpres, som efterstaver hvert Ord og Bogstav, der ligger for ham? Og slige Skoleøvelser, hvormed vi siden vore Drengeaar ei have syssesat os, kalde I Theoretiker en Kunst! I Sandhed da er denne Kunst i det mindste deri heel forskjellig fra enhver anden, at dens høieste Potents grændser umiddelbar til dens første Rod!" — Nei ingenlunde! Afstanden imellem Kunstens Elementar-Øvelser og dens Fuldendelse er her som sædvanligen

meget stor; og den synes kun at være liden, saa-længe som Parterne ei ere blevne enige om Betydningen af hvad en troe Oversættelse er. Hvad En kalder saa, torde maaskee en Anden med rigtigere Begreber ansee for høist utro. Saaledes mindes jeg i min Skolegang at have hørt en i mine Tanker yderlig smagløs og vanskabt Oversættelse af det Terenzianske; ira amantium est redintegratio amoris (paa Dansk: Paa Forliebtes Knur og Vrede følger større Elskovs Hede) at anføres som Mønster paa en smagfuld og tillige nøiagtig Oversættelse. Det er heller ikke vanskeligt at finde Grunden til den evige Strid, der føres om Oversættertroskab. Forholdt det sig med at afcopiere en gammel Digter, som med at tage Copie af et gammelt Malerie, da kunde ei engang imellem Mennesker af den meest forskjellige Smag og Indsigt Strid finde Sted; men deri er, som bekjendt, Digterværket forskjelligt fra Maleriet, at hiints Legeme ei som dettes paa een Gang, og saa at sige med de samme Penselstrøg lader sig efterligne. Tvertimod skjønner Enhver lettelig, at den, som oversætter en gammel Digter, maa udholde en bestandig Kamp snart med hans Aand, snart med hans Legeme, for at faae begge i harmonisk Orden indsluttet i een og

Men da det nu er saa vanskeligt, ja som de dueligste Oversættere tilstaae, endog undertiden umueligt at fremstille en Oldtids Skribent, især Digter, i sin hele Originalitet, og da denne Vanskelighed tildeels forøges ved den først i nyere Tider saa strængt fordrede Efterligning af Formen: torde det forekomme mange raadeligt at vende tilbage, i det mindste i mange Tilfælde, til Fædrenes Nøisomhed, og ei fordre meer end Tankerne troligen gjengivne. "Sjelen er jo ogsaa her vigtigere end Legemet; Tankerne af mere Værd end deres Indklædning." Unægteligen er der noget rigtigt i denne Fordring (og jeg skal siden i Anvendelsen af disse Grundsætninger paa Bibeloversættelser søge at gjøre tilbørligt Brug deraf). Saa ofte nemlig, som det er absolut nødvendigt at opoffre en af Delene, da bør det der blot hører til Formen vistnok vige for hvad der udgjør Væsenet. Tilstaaer selv en stor Digter i sine originale Arbeider at følge denne Regel *): hvor kan man

*) Professor Oehlenschläger i Fortalen til sine poetiske Skrifter 1ste Deel, Pag. XXII., hvor han "haaber, at ikke Nogen vil tykkes ilde om at han paa sine Steder heller har beholdt et kraftigt Udtryk, en passende Vending, end opoffret begge

da tage i Betragtning at følge den ved fremmede Arbeiders Omplantning paa dansk Grund, hvorved man har langt mindre Frihed end under egne Frembringelser. Men disse Tilfælde ere dog ei saa hyppige, som den uøvede eller magelige Oversætter forestiller sig. Naar man fraregner nogle kunstigere Metra, som i mange nyere Sprog ei eengang kunne tilveiebringes, og Ord, som ofte aldeles ikke og stundum kun med største Tvang lade sig udtrykke, vil man sædvanligen finde, at Materie og Form paa eengang ret godt forenes til et harmonisk Heelt, ja at begge endog tabe ved at afsondres fra hinanden. Man læse til Forsøg Homer først i Vosses Oversættelse og derpaa i hvilkensomhelst anden ikke-hexametrisk, at jeg ei udtrykkeligen skal nævne vor Sahls i Alexandriner; og man vil snart overtyde sig om, hvor meget Hexametret bidrager til det Heles fordeelagtige Indtryk.

for en correct Skansion ...... Det vilde være umueligt at skrive et Digt (forudsat at det skulde være iderigt og begeistret) uden at støde an mod denne saakaldte Correcthed. Det maatte da enten blive mavert Pedanterie eller barnagtig Ranglekang. Ja denne Correcthed vilde egentligen blive en sand Ucorrrcthed o. s. v.

Eller man, for at gjøre den omvendte Prøve, indfatte nogle uhomeriske Billeder i en ægte homerisk Ramme, og Total-Indtrykket vil atter være svagt. Et dette saa, da tør vi ei give Slip paa den Fordring, at en Digter maa oversættes metrisk og — saavidt Sprogenes forskjellige Genius og Bøining tillader det — helst i sit eget Metrum. Desuden er det ei saa let som det i Theorien synes at beholde en Forfatters Tanker, Billeder og hvad forresten regnes til Materien, uden tillige at beholde hans Form. Tvertimod er hos enhver original Stylist Materie og Form saa nøie forbundne at de aldeles ikke in concreto kunne adskilles. Formen er det Organ, hvorigjennem hans Aand alene bliver os forstaaelig; det Speil, hvori den staaer os tydelig for Øine: synderbryde vi Speilet, da staaer Billedet hist halvt og vanskabt, her dobbelt, men i ethvert Tilfælde sig selv uligt for vort vantroe Blik.

Ogsaa er det en urigtig Forestilling, at enhver Afvigelse fra Originalens Construction eller Ord skulde være et Brud paa dens Form. Der gives utallige Tilfælde, hvor den ordrette Oversætter er sin Originals Aand og Form langt mindre troe end den, som med selvstændig Frihed veed at udpolere og udfylde sit Stof. Vel kunne for disse ingen specielle Regler gives, men det Meste maa her

overlades til Oversætterens egen Tact. Kun maae vi bede ham stedse at agte paa hvad der ethvert Sted er det Væsentlige og Characteristiske, hvad enten det findes i enkelte Tanker, eller i den hele Composition. Og den, som iagttager dette, om han end stundum udtrykker Forfatterens Mening ved andre Ord, eller Billeder, giver jeg i Almindelighed Fortrin for den, som bogstaveligen holder sig til Originalens Ord, men derover ganske forfeiler dens characteristiske Præg. Jeg tænker herved ei alene paa Ordsprog, Sentenzer, Ordspil og meget andet, som gemeenlig regnes til Formen, men dog tillige characteriserer Forfatterens eller den talende Persons Aand (disse kunne ofte, som vi vide af flere mesterlige Oversættelser af Shakespear, ved Hjelp af en liden Forandring i Tankernes Vending lykkeligen udtrykkes i et andet Sprog ved noget dermed beslægtet) men jeg udstrækker min Paastand til visse originale Stylisters hele Foredrag. Hvem rinder ei herved i Tankerne det mærkeligste Exempel, som vor egen Literatur frembyder, de tvende Oversættelser af vor Saxo: den genialske Sørensen Vedels og den nyere Seier Schousbølles? Den sidstes Oversættelse er, som bekjendt, efter almindelig Talebrug langt troere end den Førstes (og paa denne Grund siges den i Fortalen at

være meget forbedret fremfor den forrige); men den danske Læser, som det mere er om Saxos Aand og eiendommelige Anskuelse end om hans Ord og Talemaader at gjøre, vil dog foretrække den Oversætter, der netop ved sin fri og selvstændige Copie har frembragt et Værk, som efter Jacob Badens Dom, i den Grad vil fængsle den lærde Læser, at han derover forglemmer den latinske Original*). Dog maa jeg, for ikke at misforstaaes, tilføie, at det hverken er enhver Oversætter, jeg tilstaaer saa stor Frihed, ei heller indrømmer jeg selv en anden Bedel den ved ethvert Arbeides Oversættelse.

Heraf er det, som jeg troer, indlysende, at Troskab ei altid er det samme som ordret Noiagtighed i at udtrykke Originalen, hvilken Overbeviisning i det mindste vil lette os betydelig Veien i næste Afdeling, hvori vi nu skulle handle om de forskjellige Maader, den hellige Skrift kan oversættes paa.

2.

Jo vigtigere det er for os Christne, lærde og ulærde, at faae en fuldkommen Bibeloversættelse

*) v. Prolusionem de augenda vernacula ex antiquioribus linguæ nostræ scriptoribus, i Opusc. lat. p. 181.

sættelse, desto meer er der blevet tvistet om Idealet for en saadan; og man er endnu saa lidet bleven enig derom, at denne Strid gjerne fornyes hver Gang en ny selvstændig Oversættelse udkommer. Det er bekjendt, hvor forskjellige Dommene have været hos os i Anledning af Revisions-Commissionens Arbeide saavelsom om Bastholms og Guldbergs Oversættelser af det N. T.; og hos vore Naboer ved Udgivelsen af Dathe's, Michaelis's, Bahrdt's og Stolz's Oversættelser, ligesom de endnu lyde meget uovereensstemmende om de nyeste Forsøg af Protestanterne Augusti og de Wette (som meest følge Luther) og af Catholikerne Dereser (Brentano's Fortsætter, som er det gamle System meget hengiven) og Brødrene van Eß (som følge Stolz's friere Maneer). Man vil og kunne vedblive at stride til evig Tid om den bedste Oversættelse ligesom om den bedste Verden, naar man ei nærmere bestemmer Spørgsmaalet, forbi der lader sig tænke flere lige gode, hvoraf een kan være den bedste til eet Øiemeed en Anden til et andet. Godhed er her det samme som Hensigtsmæssighed, og kan følgelig som noget Relativt ei bedømmes absolut. Intet er lettere end at opregne de Egenskaber, som en dansk Bibeloversættelse skal have; den skal være nøiagtig, rigtig, forstaaelig,

reendansk og flydende. Disse Fordringer kjender enhver Bibeloversætter: hvoraf kommer det da, at end ikke den dueligste Oversætter har opfyldt dem samtlig i den Grad, at man jo kan fremvise en mindre fuldkommen Oversættelse, som har enhver enkelt af disse Egenskaber i en høiere Grad? Denne Jagttagelse leder os til at erkjende den Sandhed, som Griesbach allerede for 30 Aar siden i en ypperlig Afhandling om de forskjellige Slags tydske Bibeloversættelser *) gjorde sine Landsmænd saa indlysende: at man gjør en Bibeloversætter Uret, naar man fordrer, at han skal forene Fuldkommenheder med hinanden, hvoraf enhver, saasnart den gives Oversættelserne i høi Grad (og først da fortjener den Navn af Fuldkommenhed) nødvendigen gjør Brud paa de øvrige. Idet man f. Ex. bestræber sig for at oversætte ret dansk og forstaaelig, støder man an imod Nøiagtighedens

*) Den findes i Eichhorns Repertorium für bibl. und morgenländ. Litter. 6r Th. S. 262 fg. og da den grundigen og fuldstændigen afhandler denne Materie, var det naturligt, at jeg i denne Afdeling fulgte dens Veiledning. Dog har jeg afhandlet alt meget kortere, fordi jeg kunde henvise Læseren, som maatte ønske en udførligere Drøftelse, til denne Kilde.

Lov og paadrager sig den Bebreidelse, at man udsletter Skribentens characteristiske Træk. Jo større det Publicum er, for hvilket en Bibeloversætter arbeider, desto mindre kan han tilfredsstille Alles Ønsker, eller afhjelpe Alles Trang. Enhver anden Oversætter kjender den Deel af den læsende Verden, for hvilken hans Arbeide er bestemt, og kan altsaa let, naar han forresten besidder tilbørlig Indsigt og Færdighed, rette sig efter sammes Smag og Fornødenhed, men Bibeloversætteren kan klage med Horaz:

Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.

Han maa gjøre Regning paa at blive læst af Hofmanden, af den Lærde, af Haandværksmanden og Bonden. Den fine Verden, om den ellers endnu læser Bibelen, forlanger en Oversættelse, som i reent og forstaaeligt Dansk, i en flydende men dog tillige kraftig Stiil fremstiller Meningen klart. Om hvert Træk i Originalen er lykkeligen efterlignet, er den ligegyldigt, naar den kun faaer Meningen udtrykt og kan læse Oversættelsen uden Anstød som en Original. Den Lærde derimod eftersporer med sit Kjenderøie enhver Afvigelse fra Originalens Indklædning og Ord, og er ofte en saadan Ven af Hebraismer at han giver den he-

braisk-danske Ordføining og Stil Fortrin for den reendanske. Endelig vil Borgeren og Bonden ogsaa gjerne læse og forstaae sin Bibel, og troer sig den Mand meest Tak skyldig, som i det brede Almuesprog gjør ham den saa forstaaelig som mueligt, skulde end Oversættelsen derved forvandles til en Omskrivning. Kun enkelte Ord og Talemaader, som han fra Barnsbeen har vant sig til efter den vedtagne Oversættelse, og med hvilke han forbinder visse dunkel-fromme Ideer, vil han paa ingen Maade lade sig berøve, overbeviist om, i hvad man indvender, at han fuldkommen forstaaer dem.

Heraf er det klart, at man af en Bibeloversættelse ei bør fordre meer end at den skal være fortræffelig i sit Slags, tjenlig til sit Øiemed, og brugbar for sine Læsere. Er man derfor først bleven enig om hvor mange Slags Bibeloversættelser der kan tænkes hensigtsmæssige og ønskværdige, saa kan man let bestemme hvilke Egenskaber der tilkommer hvert Slags; og først da faaer man en Maalestok, hvorefter man billigen kan vurdere enhver Bibeloversættelse.

Griesbach bestemmer, som mig synes, meget rigtig tre Hovedarter, hvorved den christelige Kirkes forskjellige Fornødenheder tilstrækkeligen kunne

elpes. Først behøve vi en Oversættelse til
entlig Brug i Kirken, hvilken vel ei
ske, men dog saa omtrent skal være den prote=
tiske Kirke det samme, som Vulgata er den lær=
Deel af den romerske Kirke. Ved det christne
ks Underviisning maa en offentligen autoriseret
rsættelse nødvendigen lægges til Grund, og
ne maa bøie sig saa troligen efter Originalen
muueligt, da den hos Folket skal tjene til Kund=
sKilde og Afgjørelsesnorm istedetfor Originalen.
saa maa den høieste Grad af Nøiagtig=
d være dens Hovedegenskab. Nøie forbunden
ned er en anden Fordring, som flyder af Pro=
antismens Grundsætning: ei at paatvinge No=
sin Maade at forklare Bibelen paa, men at
e Enhver læse og prøve den med egne Oine.
lge begge Fordringer maa en protestantisk
keoversættelse være saa lidet forklarende
n mueligt og ei foregribe Læserens Dom.
r saadanne Steder, hvor lærde og øvede Exe=
er ere af forskjellig Mening, burde Oversættel=
, hvis Sprogenes forskjellige Genius tillod det,
de sig saa tæt til Originalen, at man ved hiins
ryk ligesaagodt kunde anbringe de forskjellige
tolkninger som ved dennes. Dette gjælder især
Steder, som ere af dogmatisk Vigtighed. Luther

har ogsaa som oftest da beholdt det hebraisk-græske Udtryk, saasom Ordet, Menneskens Søn, den Hellig Aand, Retfærdiggjørelsen, o. s. v. men undertiden er dog selv hans Oversættelse endnu altfor oplysende og afgjørende, hvilket rigtig nok paa den anden Side gjør den saa meget mere skikket til privat Brug (og man veed, at Luther vilde paa een Gang opnaae begge Diemed, hvilket og lykkedes ham i en saa høi Grad, som Tingenes Natur tillod det). Derimod er vor gamle danske Kirkeversion saa ordret, som man vel kan tænke sig, ja paa mange Steder meer end behøves *). "Men en saadan Oversættelse — ville Mange indvende — forstaaer Ingen uden Sammenligning med Originalen, og den maa altsaa sættes i Classe med de ovenfor dadlede tydske Over-

*) Her sigtes ei til den ældste (Christian IIIs) som ei er stort andet end en Oversættelse af Luthers; men til Christian IVs (udkommen fuldstændig A. 1647 i 4to) eller den saakaldte Svaningii Bibel, skjøndt Hovedmanden for den var den berømte Hans Poulsen Resenius. Denne Oversættelse holder sig saa fast til Originalen, især i det G. T. at den paa mange Steder er derover uforstaaelig. Jevnf. Zwergii Sjellandske Clerkesie. S. 137.

sættelser af Classiker, hvilke kun synes at være gjorte for dem, der ingen Oversættelse behøve — de Lærde." Denne Indvending træffer mange Steder (ikke alle) men derfor kuldkaster den ei vor Fordring, siden det nærmeste Øiemed for en kirkelig Oversættelse ei er at gjøre Bibelen forstaaelig, men kun at lægges til Grund ved dens offentlige Forklaring. Kun da kunde den ulærde Christen klage over en saadan Oversættelse, naar man ei gav ham nogen anden i Hænde. Men vi fordre endnu en anden Art af Oversættelser.

Denne har vel ei heller Meningens Oplysning til sit egentlege Øiemærke, men bestræber sig kun for at forelægge Læseren paa reent Dansk Forfatterens Tanker uforandret, og foredrage dem saaledes, at Oversættelsen lader sig læse som en Original, uden dog at modernisere hine Oldskrifter, eller berøve dem deres eiendommelige Præg. Men allerede derved at den udsættes paa reent Dansk, blive mange Steder Læseren forstaaelige, hvilke i hiin hebraiserende og græciserende Oversættelse vare ham dunkle. Dette er den Art af Oversættelser, der, ligesom de ligge i Midten af de tvungne og de meget frie, ogsaa behage de fleste Læsere ja Alle i en vis Grad, hvorfor og de fleste Oversættere

have stræbt at give deres Arbeider dette Præg. Ogsaa begge vore nyere danske Bibeloversættere, Bastholm og Guldberg høre til denne Classe; og at de med Bevidsthed og efter Plan naaede dette Maal (dog saaledes at Bastholm er hist og her mere, Guldberg mindre frie) vil man baade vente af saa lærde og tænksomme Mænd, og finde stadfæstet i deres Fortaler, hvori aflægges Regnskab for de Grundsætninger, de have fulgt.

Imidlertid bliver endnu i en saadan reen-dansk Oversættelse meget dunkelt for Læsere, som enten intet Begreb have om Orientalernes Aand, Udtryksmaade, Sæder og Skikke, eller overhovedet ere uøvede i at læse Oldtidsskrifter; ei at tale om de Mange, som have ringe Sjeleevner og derfor vanskeligen fatte alt hvad der ei ligger aabenbart for den grove Sands. Alle disses Trang kan ei afhjelpes uden ved en oplysende Oversættelse, som paa vanskelige Steder nærmer sig Paraphrasen uden dog at forfalde til Paraphrasens Vidtløftighed og trættende Tone. Den sammendrager Exegesens Resultater i Form af Oversættelse; den udgjør en Række af Skolier, og har til Hovedhensigt at gjøre Bibelens Mening saa klar og fattelig for den danske Læser, som skee kan uden Commentar

og Noter *). Den har en udbredt Nytte for Læsere af alle Stænder; dog kan den atter ihenseende til Tone og Indklædning være forskjellig, alt eftersom den sigter til at gjøre Bibelen forstaaelig for Personer af meer eller mindre Cultur.

Enhver af disse tre Arter Bibeloversættelser udmærker sig som Læseren vil have skjønnet, ved een Hovedegenskab, for hvilken i Collisionstilfælde de øvrige bør vige: den første ved Nøiagtighed, den anden ved Sprogreenhed, den tredie ved Forstaaelighed. Og dog fordrer man Troskab og Rigtighed af dem alle; kun maa Troskabs- og Rigtighedsgraden være forskjellig og rette sig efter Oversættelsens specielle Øiemed. Saaledes vilde den sidste Art ligesaa vist forfeile sit Øiemed ved ordret Nøiagtighed, som den første stundum ved at lægge Vind paa Fattelighed. Iøvrigt forstaaes det af sig selv, at man bør give en-

*) Naar Oversættere af anden Classe altsaa ved Noter, som f. Ex. Bastholm og Guldberg, søge at forskaffe deres Læsere tillige de Fordele, som ellers tilhøre tredie Art, da høre de dog derfor ikke til denne, saalænge de blive deres Oversættelsesprincip troe, og kunne følgelig ei anføres til et Beviis imod Rigtigheden af den griesbachske Inddeling.

hver Oversættelse alle de gode Egenskaber, forsaavidt som de kunne bestaae med Hovedegenskaben. Af denne Grund erklærede jeg ovenfor vor gamle Kirkeversion med al sin Troskab dog for ufuldkommen til kirkeligt Brug; thi den er ei forfattet i et saa reent og forstaaeligt dansk Sprog, som den kunde være uden at gjøre Brud paa Nøiagtigheden.

3.

Til disse tre Classer kunne naturligviis ogsaa alle prosaiske d. e. ikke-metriske Oversættelser af Bibelens poetiske Bøger henføres. Hvis jeg derfor her alene gjennemgik Oversættelsestheorien med Hensyn til den dogmatiske, moralske og historiske Brug, som gjøres af vore hellige Bøger i Modersmaalet, skulde jeg intet have at tilføie. Men da den gode Smag, ja selve Bibelens Interesse *) fordrer, at det G. Ts. Poesier behandles som saadanne; og den æsthetiske Nydelse be-

*) Det er jo den hellige Skrifts Interesse at mange gode Hoveder vindes for dens Studium. Men af Erfaring veed man, at disse fordre en smagfuld Behandling af Smagens Værker. Mange iblandt dem have derfor ved de ældre Exegeters

tydeligen forøges, naar det ædlere Stof indklædes i en skjønnere Form: saa maa jeg nødvendigen handle om de forskjellige Arter af metriske Oversættelser. Beholder man Griesbachs Classification ogsaa for dem, da lade de sig samtlig henføre til de tvende sidste Afdelinger, eftersom det ganske strider imod deres Væsen at optages i den første. Dennes bogstavelige Nøiagtighed indrømmer nemlig ei saa megen Frihed, som den metriske Oversætter behøver for at kunne bevæge sig og træde frem med Kraft og Selvstændighed, var det endog i den mindst trykkende Verseart. Heraf følger at enhver Kirkeoversættelse bør selv i de poetiske Bøger være prosaiskt affattet. Derfor kan den gjerne have Rhytmus (hvilken den og letteligt erholder ved troligen at følge den hebraiske Parallelismus) og affattes i Sticher, hvilket bidrager til Forstaaeligheden. Stundum vil vel

smagløse Behandling ladet sig afskrække fra det G. Ts. Læsning. Var dette endnu Tilfældet med Joh. David Michaelis, hvilket i det mindste er bekjendt af et mærkværdigt Exempel, nemlig den genialske Joh. v. Müllers (se hans Biographie af Heeren), hvad maa man da dømme om andre Fortolkere, der stode saa langt nedenfor ham baade i Lærdom og Smag.

og her, som andetsteds i rhytmisk Prosa, et eller andet Metrum usøgt indsnige sig, hvilket man da ligesaalidet bør ængstligen skye, som med Flid attraae. I Luthers Oversættelse findes fast heelt igjennem Rythmus, og ei sjeldent usøgte Metra. Men vilde man foresætte sig at oversætte et heelt Digt metriskt, vilde man sikkert hist og her komme til at benytte en Frihed, som denne Classes Bestemmelse ei tillader.

Desto lettere vil man kunne forene Metrummets Tvang med de to andre Classers Fordringer, især med den sidstes, som tilstaaer Oversætteren det videste Spillerum, hvilket han dog, hvad Orientalismerne angaaer, saare beskedent, eller hartad aldrig vil benytte sig af, vel vidende, at Orientalismerne fornemmelig udgjøre det Poetiske i Originalen, hvilket det er ham som poetisk Oversætter dobbelt Pligt at bevare. Det Kjendemærke, som Griesbach saa rigtigt har fastsat til Adskillelse imellem anden og tredie Classe blandt de prosaiske Oversættelser, passer altsaa mindre for de tvende Classer af de poetiske, hvilke jeg dog troer man gjerne kan beholde. Thi ogsaa den metriske Oversætter maa tage Hensyn til et vist Publicum og rette sig efter dets større eller mindre Fatteevne ihenseende til de orientalske Billeder, som han

vover at optage. Saaledes har jeg i min Oversættelse af Jacobs Svanesang (4de Bilag) beholdt Originalens Udtryk Tyre i 6 Vers, fordi jeg vilde at den skulde tjene til Exempel paa en mere troe Oversættelse (der er beregnet paa et dannet ja tildeels lærdt Publicum: altsaa af anden Classe), da jeg derimod vilde have brugt det for europæisk Smag mere passende Udtryk Helte, hvis Oversættelsen skulde have været af tredie Classe d. e. oplysende og følgelig beregnet paa et større og blandet Publicum. Paa denne Maade kunne vi ogsaa her beholde den eengang antagne Grændselinie, og kalde vore tvende metriske Arter den meer og mindre hebraiserende. Alligevel vil Læseren snart opdage en mere i Øine faldende Grændse, som, var det blot af denne Aarsag, snarere fortjener at antages til Skjelnemærke imellem de tvende Arter, nemlig det valgte Metrum. Heraf afhænger, som jeg ogsaa ved mine i forskjellige, mere og mindre frie Metra, gjorte Forsøg har overtydet mig om, ganske den Nøiagtighedsgrad, som Oversætteren kan give sit Arbeide.

Men inden vi tale videre herom, maae vi først høre hvoraf dette Valg atter afhænger. Og her har da Oversætteren af et hebraisk Digt den Beqvemmelighed forud for den som oversætte ret græsk

eller latinsk, at han ei bindes af Originalens Metrum. Dermed paastaaer jeg ingenlunde, at Hebræerne ei have havt andet Metrum end den Rhytmus, som ved Parallelismen tilveiebringes. Dette Spørgsmaal er endnu uafgjort iblandt de Lærde; og Antons nyeste Indlæg i denne Sag har endnu ikke fundet den Opmærksomhed og Drøftelse, som det fortjener *). Men skulde det endog befindes, at hans hebraiske Metrik hvilede paa en fastere Grundvold, end den engelske Biskop Franz Hare's, hvem Lowth har gjendrevet **), saa tør man dog uden Betænkning erklære sig for Lowth's og Michaelis's ***) Mening, at vi aldrig

*) Versuch die Melodie und Harmonie der alten hebraischen Gesänge und Tonkünste zu entziffern. i Paulus' Repertorium für bibl. u. morgenländ. Lit. Th. I. S. 160 fg. Th. II. S. 80 fg. Han havde i Forveien (1780) udgivet en Prøve af en metrisk Udgave af Psalmerne.

**) Sin Gjendrivelse føiede han først som et Anhang til sine Prælestiones de sacra poesi Hebr. (det findes og bagved Michaelis' Udgave af dette Værk) og siden udførligere, London 1766.

***) Lowth erklærer reent ud l, c. prælect. III. pag. 53. ed. Gotting.: profecto qui metricam

ille komme til nogen Vished om de hebraiske Me-
a, eftersom vi ere uvisse om den rette Udtale af
e hebraiske Ord, følgelig og om Stavelsernes
Lvantitet.

Vi indrømme altsaa vor metriske Oversætter
i høi Grad af Frihed ihenseende til Valget af sit
Metrum; men fuldkommen Lovløshed vil hverken
ans Kunst eller Originalen tilstaae ham. Adspør-
r han den sidste, da vil han deri uagtet sin totale
...denhed om den hebraiske Poesies Mechanisme,
... snart bemærke en vis Rhytmus, som bevir-
s ved Ledenes lige Afdelinger og Tankernes kun-
ge Forbindelse. Den Harmonie, som deraf op-
od for Hebræernes Øre, vil han søge at forskaffe
t Læser ved vexelviis at bruge de Metra, som

Hebræam veram illam et genuinam instaurare conatur, is ædificium exstruit, cui fundamentum, in quo nitatur, plane deest. Michaelis istemmer i Noten 5 hans Mening i det hele taget, dog har han mere Tillid end Lowth til Rigtigheden af vore hebraiske Vocaler, og mener derfor at vi i mange Tilfælde kunne bestemme Stavelsernes Qvantitet, skiøndt ei saa ofte eller med den Grad af Vished, som fornødent var, forinden vi kunde tænke paa en hebraisk Metrik.

komme Originalens Led saavel i Længde, som Cadence (den raskere eller langsommere Gang) og i Vellydenhed nærmest. Paa denne Maade bliver upaatvivleligen Oversættelsen baade i Materie og Form saa tro som muligt; og det er denne Fremgangsmaade, som Herder ved sit Mønster saa stærkt har anbefalet og siden af de fleste Oversættere (og saa af mig i 4de Bilag) er bleven fulgt. Men en Omstændighed, som gjør Kunstdommeren tvivlraadig om han ubetinget tør anprise den, [illegible] denne store Frihed, hvis den ei styres af et saa [illegible] og tactfast Oversætter-Øre som Herders var, letteligt udarter til Lovløshed, hvilken Kunsten afskyer ligesaa meget som slavisk Tvang. Fordrer man nu af denne en sikker Anviisning, da vil den upaatvivleligen angive Jamben som det blandt de classiske Versemaal, der passer bedst til en metrisk Oversættelse af det G. T. egentlige Poesier (hvortil jeg ikke regner det ganske egne Slags, Prophetierne, ved hvis Oversættelse Prosa og forskjellige Metra bør afvexle med hinanden). Jamben er, som Horaz siger, pes citus, primus ad extremum similis sibi; og altsaa fortræffeligen skikket til at udtrykke den hebraiske Poesies mange smaae Led, som tit følge i stigende Cumulation ovenpaa hinanden. Hertil kommer den store Be-

qvemhed for Oversætteren at kunne vælge den fir=fodede, femfodede eller sexfodede Jambe, alt efter=som Originalens Bygning fordrer, for at gjenop=føres paa fremmed Grund, flere eller færre Mate=rialier (Pedes).

Vel hører der ogsaa et godt Øre til fuldkom=men at benytte denne Fordeel. Den, som ei har det, maa man advare ei for ofte at tage sin Til=flugt til den sexfodede Jambe, som rigtig nok ved sin Rummelighed og Eensformighed let frister den mágelige Oversætter, men som Originalen baade sjeldent fordrer, og Læserens Øre kun ved sparsómt Brug fordrager. Allermindst bør man vælge den udelukkende og med afvexlende maskuline og foemi=nine Rim (de saakaldte Alexandriner), da Intet contrasterer mere end den hebraiske Poesies raske og kraftfulde Gang med disse eenstonende og søvndys=sende Vers. Hvo som ved et Exempel vil over=tydes om, hvor meget det skjønneste hebraiske Digt vanskabes ved en forresten rigtig og tro Oversæt=telse i Alexandriner, kan sammenligne den iøvrigt visselig ikke smagløse Joh. David Cubes rimede Oversættelse af Job med hvilkensomhelst anden i rimfrie og kortere Jamber. For at enhver Læser strax kan anstille denne Sammenligning, vil jeg afskrive nogle Linier af Jobs Forbandelse over sin

Fødselsdag (3 Kap.) hvilke kunne jevnføres med mit 5te Bilag:

Er sprach: Es sei der Tag, der mich gebahr, verlohren!
Verlohren sei die Nacht, die jauchsend von wir sprach:
"Ein Sohn, ein Sohn gezeugt"! —
Der unglückſel'ge Tag!
Es überdecke ihn des Chaos Finsterniße!
Ach daß ihn doch Gott selbst vergeblich suchen müße!
Kein heitrer Morgen streu auf ihn sein reines Licht!
Der Todesschatten greif nach ihm! und gebe nicht
Sein Erbrecht auf ihn auf! ꝛc.

Cube maa og selv have lært at indsee det Upassende i dette Valg; thi senere valgte han til sin Oversættelse af Esaias *) den rimfrie og Fodmaal verlende Jambe. Hvad der forledte ham til i det første Arbeide at vælge Alexandrinerne, var formodentligen de samme to Grunde, som ogsaa have bevæget Forfatteren af denne Afhandling til i et Ungdomsarbeide **) at begaae samme Feil: den frapske

*) Denne er fra A. 1785, men hans Oversættelse af Job fra 1769.

**) Sommeren paa Landet, i Minerva, April 1805, et Forsøg, som dets Forfatter ei heller

Skoles Autoritet, som saa ivrigen anpriser disse monotone og derfor for det franske Sprog (som næsten mangler al Qvantitet) meget passende Vers; og dernæst ældre tydske (og danske) Digteres Exempel, som fortrinligen have udkaaret dem til Digte af didactisk Tendenz. Og sandt er det, at de her ere taaleligst; men bør derfor ikke taales i Oversættelser af et hebraisk Læredigt.

Jambens andet store Fortrin bestaaer i, at den ei alene tillader, at man i de ulige Pedes istedetfor Jamben optager den tunge Spondæus, eller den alvorlige Trochæus, eller den mandige Dactylus, eller endog den flygtige Tribrachys; men at den endog, uden Anstød for Declamationen, kan afvexle med anapæstiske og choriambiske Vers. Hvor saadan Afvexling bør finde Sted, kan Theorien ikke bestemme; det maa overlades til Oversætterens Følelse og Gehør. Kun saa meget kan antydes, at derpaa beroer det saakaldte metriske Malerie. Hvor derfor en kjendelig Overgang i Originalens Tone finder Sted, være sig nu fra det fortællende Foredrag til det begeistrende, eller endog

vil frikjende for adskillige uforsætlige Mangler, men hvis største Feil dog er den forsætlige, at det er skrevet i Alexandriner.

fra een Begeistrings Grad til en anden, der bør denne udtrykkes i Oversættelsen ved Forandring af Metrum. Ei heller er det alene den bogstavelige Oversætter som maa agte herpaa, men ogsaa den friere Efterligner. Han tør endog gaae saavidt, at han for at betegne Nuancerne kjendeligen kan lade Recitativet afvexle med raskere lyriske Versemaal. I det mindste har jeg i saa Henseende søgt at udfinde og skarpt udtrykke det Characteristiske i min fri Oversættelse af Deboras Seiersſang (1 Bil.) som maaskee er det meest Lyriske, vi i det G. T. have tilbage. En Oversættelse deraf, indrettet efter den nyere Lyriks Forskrifter, maatte, hvis den ei var ganske forulykket, fortjene en musicalsk Composition.

Men er nu Jamben netop formedelst den store Frihed, som den tilstaaer Oversætteren, saa fortrinlig passende for de hebraiske Digte, da maae vi naturligviis erklære os imod dem, som have foreslaaet eller valgt kunstigere græsklatinske Metra (saasom det sapphiske eller andre horazisle) til Oversættelser af det G. Ts. Poesier. Et af de heldigste mig bekjendte Forsøg i dette vanskelige Slags er Stuhlmanns Prøveoversættelse af nogle Psalmer, hvor ei alene de overvundne Vanskeligheder erhverve ham Kunstdommerens Beundring, men og den

tilveiebragte Harmonie skaffer ham den lærde Læsers Tak for den Nydelse, som hine kunstfulde Metra yde det øvede Øre. Men at jeg ikke skal tage nogen Indvending af disse Læseres ringe Antal, da enhver Skribent har Tilladelse til at vælge sig sit Publicum saa indskrænket som han vil, saa er det jo en afgjort Sag, at Meget af det Characteristiske ved den hebraiske Poesie forsvinder, naar den indspærres i saa faste og kunstfulde Former *).

*) Se Probe einer Psalmenübersetzung von Stuhlmann mit Einleitungen und Anmerk. v. J. Gurlit. Hamb. 1807. Sammesteds fremsættes det Forslag at oversætte Hebræernes alphabetiske Poesier i Linier, hvis Begyndelsesbogstaver ligemaade fulgte Alphabetets Orden, hvilket jeg blot anfører her som Beviis paa hvorvidt vore Dages Oversætter-Troskab gaaer. Hos denne Forfatter er ellers dette Forslag uventet, da det synes inconseqvent, at den samme Mand, som giver de davidiske Sange en dem fremmed græskromersk Dragt, vil paa den anden Side drive den slaviske Efterligning af Formen saavidt, at han ønsker en Egenhed udtrykt, som hører til de hebraiske Digteres smagløse Legetøi, og som ei engang ganske kan udtrykkes i noget nyere Sprog (da vore Bogstaver ei fuldkommen svare til de hebraiske; vi have f. Ex. ingen for

Efterligningen af fremmede Mønstre falder saa stærkt Hinene, at man snart troer at læse en græsk Digter istedetfor en orientalsk. Der gjøres nødvendigen Vold paa Parallelismen, som hverken retter sig efter de græske Versefødders Antal, eller efter den græske Strophebygning. Slige Forsøg, saa fortjenstlige de ere som Sprogøvelser og frie Efterligninger, kunne derfor ei i Almindelighed anbefales til Efterfølgelse, ei at tale om at det danske Sprog ikke engang er skikket til nøiagtigt at udtrykke alle Horazische Versemaal, fordi det har saa mange Ord og Stavelser, hvis Qvantitet er ubestemt (anceps).

Ogsaa med Hensyn hertil vilde jeg, naar jeg endelig skulde stemme for noget af disse classiske Metra, give Hexametret Fortrinet, skjøndt jeg heller ikke ubetinget tør anbefale det. Vel siger Horaz os at det egentligen kun passer for Heltedigtet:

Res gestæ regumque ducumque, et tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.

I saa Fald blev det uanvendeligt paa det G. T.

N og Y) om det end ikke stred imod den gode Smag, hvilket da rigtignok ikke vedkommer den troe Oversætter.

n intet Heltedigt, idetmindste ikke i græsk=rö=
rsk Forstand indeholder *); og det skulde kun
re det N. T. eneste poetiske Bog, Aabenbarin=
n, (der unægteligen, naar man endelig vil clas=
cere de bibelske Bøger efter aristotelisk Termino=
gie, meest nærmer sig et Epos) som passende
nde oversættes paa Hexameter, saaledes som
et er ved Biskop Münter paa tydsk og nu skeer
d Amtsprovst Hertz paa dansk. Derimod vil
an finde desto flere, som kunne gives i elegiske
ers, naar man efter Grækernes Exempel og nys=
evnte latinske Kunstdommers Anviisning **) deri
de indklæde baade Klage= og Takkesange.

Alligevel er det en betydelig Indvending imod
isseligheden af de Gamles elegiske Vers (foruden

*) Naar de Wette i sine Beyträge søger at bevise at Pentateuchen er et Epos, da er det vist ikke hans Mening, at dette hebraiske Epos skal bedømmes efter de aristotelisk=horaziske Regler. Alligevel har Augusti i sin Einleitung ins A. T. søgt at anvende disse derpaa; men rigtig nok undertiden med megen Tvang. Den hele Hypothes skal vorde prøvet i et af Bibliothekets følgende Bind.

**) Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Ars poet. v. 75. 76.

hvad der i Almindelighed kan siges imod enhver kunstigere Verseart) at Parallelismen deri vanskeligen udtrykkes fuldstændigt, forbi hvert andet Vers (Pentametret) har een Fod mindre, end det næstforegaaende (Hexametret), som det dog skal slutte sig til. I det mindste har jeg ved mine Forsøg fundet denne Hindring meget stor; og navnligen fandt jeg ved den Prøve, jeg her forelægger mine Læsere, (Davids deilige Sørgeqvad over Jonathans Død) Pentametret i det Hele taget ei anvendeligt formedelst det deri forekommende Chor (som jeg med Herder antager at falde tre Gange ind, se mit 3die Bilag). Chorets Replik bestaaer nemlig den ene Gang kun af een Linie, de to andre Gange af tvende; og det vilde følgelig have foraarsaget Disharmonie i det hele Digt, naar jeg første Gang havde ladet Choret supplere et Distichon (ved et Pentameter), og siden fremføre tvende fuldstændige Distícha. Jeg har derfor leveret min Oversættelse alene i Hexametrer, ved hvis Brug jeg har bemærket den Beqvemmelighed (hvilken da ogsaa Pentametret frembyder) at de ved deres skarpt betegnede Cæsur kunne udtrykke Affnittet, som forekommer i Originalen, naar Verset er sammensat af to Led.

For Contrastens Skyld, og for at sætte Læseren selv istand til at sammenligne og vurdere de forskjellige Oversættelsesmaader, har jeg leveret et andet Digt, som Horaz vilde ifølge dets Indhold (voti sententia compos) have oversat i latinske elegiske Vers, paa de brugeligste danske; nemlig Hannas Takkesang i Anledning af Samuels Undfangelse. Disse danske Vers have vistnok det Fortrin, at de behage meer de fleste danske Øren, men tillige den Ubeqvemmelighed formedelst deres Bygning i Stropher, at Oversætteren stundum, for at faae sin Strophe udfyldt, nødes til enten lidet at udvide eller indknibe Originalen. Dette er dog kun hændet mig een Gang, nemlig i den sidste Strophe, som jeg under Oversættelsen oprigtigen har tilstaaet (se Bilag 2).

Naar jeg siger, at disse Vers ville behage de fleste Læseres Øren, da tænker jeg naturligviis tillige paa den Egenskab ved samme, som netop vil sætte dem i Miscredit hos nogle faa strænge Dommere, der nødigen unde Andre den Fornøielse, som de ei selv kunne eller ville nyde — paa Rimet. Her er altsaa Stedet at handle om dettes Tilladelighed i Oversættelser af gamle Digte. Det kan ei være min Hensigt at fornye den gamle Strid, som derom er ført i Anledning af de classiske Digtes

Oversættelse i nyere Sprog. Ligesaa lidet agter jeg, fordi jeg i et Par Prøver (som skulle blot tjene til oplysende Exempler) har gjort Brug deraf, ubetinget at anbefale det til Oversættelser af den hellige Poesie; tvertimod troer jeg, at det ei bør bruges i Oversættelser, hvis Hensigt er at udtrykke saavel Forbilledets legemlige som aandelige Characteer; thi Ingen kan nægte, at jo Rimet giver det gamle Digt et vist moderne Udseende *). Lad dette end forskjønne det i Nutidens Øine, saa er det jo ikke Oversætterens Pligt som Oversætter at forskjønne Originalen (hvilket man rigtig nok engang troede, og meget ofte uheldigen søgte at iværksætte), men troligen at udtrykke den.

Alligevel vil jeg ei have Rimet ubetinget forbudet Bibelens friere poetiske Oversætter; men ønsker dette anvendt fornemmeligen i lyriske og

*) Paa denne Grund erklærer ogsaa Meyer sig i sin Hermeneutik des Alten Test. 2 Th. S. 625. 26 imod Rimets almindelige Brug, da han derimod tillader at efterligne Originalens Assonanzer, hvor de forekomme, ved Rimet. Paa samme Sted vil man finde nogle tydske Afhandlinger om denne Materie anførte, hvilke ikke her ere benyttede, for ei ganske at berøve mine Tanker det Egne, der maatte findes ved dem.

giske Stykker af det G. T. Dette mit Onske
ter i nøieste Forbindelse med min Overbeviisning
at den langt større Deel selv af dannede (kun
e orientalsk-lærde) Læsere ville kun i en saadan
derniseret Oversættelse eller Bearbeidelse (hvad man vil kalde den) nyde samme
fredsstillelse, som den gamle Hebræer følte ved
iginalens Læsning. Denne paa Erfaring grundede Overbeviisning har endnu intet Ræsonnement, og end mindre tom Declamation om Oldens Hellighed og Uforkrænkelighed, om den Forstelse det er at ville amalgamere den med Nutis Ideer og Former o. s. v. kunnet betage mig *).

*) For denne formeentlige Synd, crimen læsæ antiquitatis, er jeg ogsaa engang haardt bleven anklaget i Anledning af min frie Bearbeidelse (i moderne Form og med bestemt Hensyn til moderne Læsere) af Skirners Reise, se Minerva. May 1806. og Hr. Pastor Grundtvigs høist eensidige Angreb sammesteds Septbr. 1806. Noget om Sangene i Edda. I Sandhed maatte jeg zittre og bæve ved at modernisere hebraiske Digte, som vi Christne med Grund kalde hellige, hvis det allerede var en Forbrydelse, som Hr. Grundtvig meente, at modernisere et hedensk Digt, over hvis Hellighed det neppe

denne Characteer følger kun tilfældigen ei nødvendigen med Rimet. Saaledes er jeg mig ei bevidst i Hannas Lovsang at have brugt eet Ord meer end jeg havde maattet bruge ogsaa i en rimfri Oversættelse; og hvis jeg ikke kan sige det samme om mit andet Forsøg (Deboras Seiersang), hvor jeg i det mindste eet Sted, nemlig V. 22. 23. paraphraserer lidet, da er dette en Følge af frit Valg, som jeg gjerne kunde have undgaaet, hvis bogstavelig Troskab her havde været mit Øiemed.

Men fordi jeg paastaaer, at den paraphrastiske Oversætter ei har et privilegium exclusivum paa Rimet, nægter jeg ikke, at han har nærmest Adkomst dertil. Af ham kræver derfor Ingen Regnskab for Rimets Anvendelse; da hans Arbeide altid kan ansees for halvt originalt, staaer det ham frit for at udstyre det med saa mange individuelle og temporære (moderne) Fuldkommenheder, som han vil, eller rettere, som dets Hensigt tillader. Gaaer denne ud paa at levere sine Landsmænd et Arbeide til Sang, da er det naturligt at han rimer her saa godt som i noget originalt Arbeide. Dette have derfor og de mange Efterlignere af Davids Psalmer, som især den reformerte Kirke ligefra Marot og Beza have havt, bestandig gjort, ligesom vor Professor Guldberg i sin Efterlignelse fulgt

samme Regel. Men derfor gjør Rimet ligesaa lidet Nogen til en Paraprast, som en Paraphrast behøver at rime. Dog — jeg er alt kommen udenfor den egentlige Oversættelsestheories Grændse; det er altsaa Tid her at afbryde.

Bilag af metriske Oversættelser.

Forerindring.

Til Oplysning om og Forsvar for den Orden, hvori jeg lader disse fem Smaadigte aftrykke, skylder jeg Læseren følgende Regnskab. Jeg har valgt den chronologiske Tidsfølge, skjøndt den just ikke her var nødvendig, fordi jeg troede, at Læseren derved kunde opnaae en Fordeel meer, denne nemlig: at faae tillige et løst Begreb om den hebraiske Poesies Udvikling og Forfatning til forskjellige Tider. Vel er der kun et af disse Digte, hvis Forfatter vi med nogen Vished kunne angive: Elegien over Jonathan og Saul, hvilken end ikke den vantro Tvivler De Wette vover at frakjende David (skjøndt han iøvrigt troer, at vi have kun

meget faa ægte davidiske Poesier; og ei een Psalme, om hvis davidiske Herkomst vi kunne være fuldkommen forvissede, se ovenfor S. 167). Men have vi end ikke Vished, saa have vi dog nogen Sandsynlighed for de øvrige Stykkers Forfattelsestid. Saaledes tale meget sandsynlige Grunde for, at Deboras Seiersang er af alle leverede det ældste. Tør jeg end ikke bestemt tilkjende den Digterinde det, som det lægges i Munden (ihvorvel denne Mening slet ikke har noget imod sig) saa bør det dog ifølge alle indvortes Kjendemærker henføres til den hebraiske Poesies tidligste og kraftigste Old, hvis Aand det heelt igjennem udtaler. Det er høist rimeligt at Historieskriveren har laant denne Sang af Hebræernes gamle Helteviisebog (סֵפֶר הַיָּשָׁר) skjøndt den ikke her som andre Steder, f. Ex. ved Indrykkelsen af Davids Elegie i Sam. Bog udtrykkeligen citeres. Den kan følgelig være meget gammel skjøndt Dommernes Bog er temmelig ung.

Imellem disse tvende temmelig sikkre Sigtepunkter har jeg indskudt Hannas Lovsang, ei fordi jeg troer, at Hanna selv har digtet den (skjøndt dette just ikke er umueligt), men fordi den forekommer mig ogsaa at aande den ældre hebraiske Poesies Inderlighed og eenfoldige Kraft. Jeg er derfor tilbøielig til at formode, at enten Samuel

selv eller en af hans Prophetskoles Disciple har digtet denne Sang, og maaskee deri optaget visse af Hannas Yttringer (saaledes kunde den med saa megen meer Føie lægges hende i Munden). Hvilket Æmne skulde de vel heller besynge end den store Prophets Undfangelse og Fødsel? Men hvo siger os Navnet paa den taknemmelige Digter, hvis rørende Sang en senere Historieskriver har bevaret os?

Ligesaalidet kjende vi Forfatteren til de to sidste Stykker; men derfor opgive vi ikke Haabet om at udfinde deres Alder. Især har Jacobs Svanesang temmelig sikkre indvortes Kjendemærker, som kunne vise den, der har Mod til at efterspore og følge den, en sandsynlig Oprindelsestid. Hvis derfor dette Digt havde staaet i en Samling af profane Oldskrifter, saa vilde Kritikerne for lang Tid siden have enet sig om dets Alder. Det har, som bekjendt, ganske Præget af en poetisk (d. e. senere digtet eller indklædt) Spaadom. Dette antydes ved dets Begyndelse, stadfæstes ved dets Indhold, og ophøies over al Tvivl ved en Tilstaaelse af den Forfatter, som har optaget det i sin Fortælling. For at overtyde sig om det første, sammenligne man det med en eller anden opdigtet Spaadom i et classisk Digt f. Ex. med Anchises' i Æneidens 6te Bog. Man behøver blot at foran-

dre de paagjældende Personers Navne; og man kan uden Anstød lade den hebraiske Patriarch aabne sin Tale med den trojanske Oldings Ord:

Nunc age, *Judaicam* prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant *Judæa* de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo *).

Vover man at forfølge denne Sammenligning, vil man snart opdage Letheden af at bestemme den hebraiske Spaadoms Forfattelsestid. Man behøver da blot at spørge den profane Kritik, hvorledes den af hiint virgilianske Sted vilde udfinde den latinske Digters Levetid, hvis denne var os ubekjendt: og denne vilde strax angive Augusts Alder, fordi den fingerede Spaadom ender med denne. Ifølge den deri liggende Regel behøver man blot at jevnføre den hebraiske Digters Spaadom (som han lægger sin ærværdige Stammefader, Jødernes Anchises i Munden) med den os bekjendte jødiske Historie for at finde Digterens sandsynlige Levetid. At vi her maa nøies med Sandsynlighed, istedetfor vi af den virgilianske Spaadom kunde bestemme Virgils Levetid med Vished, kommer deraf, at Jacobs Spaadom, skjøndt den betegner

*) Æn. L. VI. vers. 756—59.

nange Fremtids Begivenheder med historisk Nøiagtighed, dog ei som Anchises's gaaer chronologisk frem, ei heller ender med en saa tydelig Beskrivelse af Digterens Alder, som Virgils er af den for tidligt tabte haabefulde Marcellus. Alligevel forekommer Skildringen af Judastammes Skjæbne, især 8—11 Vers, mig at indeholde et forstaaeligt historiskt Malerie af Jødernes Forfatning under David. Kun i Følelsen af denne Judahøvdings Overherredømme saavel over de øvrige Stammer som over Nabofolkene kunde Digteren synge:

Dig, Juda! dine Brødre prise;
Paa Fienders Nakke lægger Du din Haand;
Din Faders Sønner ned for Dig sig bøie.
En Løveunge Juda er;
Af Rov min Søn du bliver stor;
Som Løven krum han ligger, som Løvinden;
Hvo ægger ham?

Intet Under, at ogsaa ældre Fortolkere heri have fundet en Beskrivelse af Davids seierrige Regjering. Paa ham alene passer Billedet af den mætte Løve, som hviler rolig over sit Rov, og som Ingen vover at ægge. Efter det jødiske Riges Deling var Juda aldrig saa mægtigt eller frygtet af Nabofolkene, at nogen Digter kunde være bekjendt at smigre dets Konge med slig Beskrivelse, lige-

som Juda ei heller meer saae sine samtlige Brødre at bøie sig for ham.

Det længste man følgelig kan nedsætte dette Digts Forfattelse er til Salomons Regjering; dette lader sig tænke, eftersom denne Konge nogenlunde vedligeholdt Faderens Regjerings Glands, i det mindste i den Grad, at en patriotisk Digter (jeg siger ikke Hofpoet; thi for en saadan anseer jeg ei vor Forfatter) kunde, uden at sige Kongen en Sottise, tillade sig dette Billede. Ogsaa var jo Salomon netop den Thronarving, hvem efter 2 Sam. 7, 12. 13. hiin Forjættelse gjaldt, som vor Digter her synes at tage Hensyn til:

"Fra Juda viger Sceptret ei;
Paa Fyrster af hans Æt det ei skal mangle."

Ogsaa det Udtryk i 20 Vers om Asers Land:

"Det Kongen lækkre Retter gier."

viser tydeligt, at Jøderne, dengang vor Digter sang, kun havde een Konge. Efter Rigets Deling hørte Aser til Israels Rige, og leverede altsaa ikke lækkre Retter til Kongen i Jerusalem. Dette bemærker jeg for at gjendrive den muelige Indvending: "at vor Digter ved at nævne Kongen, havde forstaaet κατ' ἐξοχην Kongen i Juda;" og at oversætte som Michaelis: "han skal give Retter paa

kongelige Borde„, strider imod Sprogbrugen, hvorfor Ingen ved slig Oversættelse vil forkaste mit Beviis.

Paa disse Grunde er jeg overbeviist om, at Jacobs saakaldte Spaadom er et Digterværk fra den davidisk-salomonske Periode, skjøndt jeg derfor ikke tillægger hele Pentateuchen en saa tidlig Oprindelse. Det var meget at ønske, at saamegen Vished endda lod sig tilveiebringe om de øvrige poetiske og prosaiske Stykker, hvoraf Pentateuchen er sammensat; men at dette kun om nogle faa er at haabe, viser Vaters skarpsindige Sønderlemmelse og Bedømmelse af de enkelte Fragmenter.

Den eneste Indvending, som kan gjøres imod den angivne Tidsbestemmelse er den, som de ældre Theologer ideligen raabte paa, og som nogle nyere begynde at istemme, skjøndt den tilintetgjør al kritisk Behandling af de bibelske Skrifter. De forbyde os nemlig at behandle de hellige Bøger paa samme Maade som de profane, og erklærer det for formasteligt blot at sammenligne en Spaadom i det G. T. med en lignende hos en hedensk Digter, end sige at ville bedømme den efter samme Maalestok som denne.

der ved at tyde dette Stykke om Israeliternes Hændelser i Gosen Land *).

Saaledes tør jeg da antage, at dette Digt er omtrent fra samme Tid som Davids Elegie, eller dog ei meget yngre. Nu staaer altsaa kun tilbage at tilføie et Par Ord om den Plads, jeg indrømmer Fragmentet af Job.

Om dette herlige Digts Alder ere Meningerne saa deelte at det vilde føre mig for vidt om jeg blot fuldstændigen skulde opregne end sige bedømme dem. Dette skal mueligen skee i et følgende Bind, hvor da og Grundene skal vorde anførte for min Mening. Af de tre Hovedhypotheser, som erklære sig for Moses', Salomons eller Exilets Alder, troer jeg at den mellemste kommer Sandheden nærmest, skjøndt den feiler ved at angive Salomon selv for Forfatter, ja overskrider allerede den beskedne Kritiks Grændser, naar den bestemmer netop Salomons Regjeringstid til Jobaidens Forfattelse. Rigtigere er det med Bauer at udstrække Tiden noget længere; og hvis man af mig vilde fordre det Tidsrum fastsat, inden hvis Grændser med høi Sandsynlighed dette Digts Fødsel kan sættes, da vilde

*) Se hans Bemerkungen über Psalm. und Genes. S. 416. fg.

jeg foreslaae de tre Aarhundreder som begrændses af Salomons og Esaias' Levetid (fra A. 1000 til 700 f. Chr.). Fra begge disse Tidsaldere have vi uomtvivlede poetiske Arbeider tilbage, som overbevise os om, at den derimellem liggende Periode var den jødiske Litteraturs opblomstrende Alder. Og skulde man ikke til denne henregne det skjønneste Product, som den orientalske Genius nogensinde skjenkede Verden? Alle indvortes Grunde tale derfor og ingen udvortes formene det.

Dette være nok til foreløbigt Forsvar for min Tidsbestemmelse. De faa øvrige fornødne Anmærkninger skulle følge efter Digtene selv.

I.

Deboras Seiersang.

(Dommernes B. 5 K.)

At Israel Lænken har brudt,
At Folket sit Liv har villig tilbudt,
Derover bryder i Lovsange ud.
Hører I Konger, lytter I Fyrster!
Jehovas Priis at sjunge mig lyster,
At spille for Jova Israels Gud.

Da Du Jehova gik fra Seir ud, (a)
Da Du drog over Edoms Sletter,
Da bæved' Jorden, Himlen dryppede;
Fra Skyerne neddrypped' Vand.

V. 5. For Jovas Aasyn Bjergene henfløb',
Hiint Sina for Jehova, Israels Gud.
I Samgars Dage (Anath-Søns),
I Jaels Dage hviled' Veiene (b)
Den krumme Bjergsti søgte Vandreren,
Der forhen gik ad kongelige Veie.
Man mangled' Høvdinge i Israel,
Til Debora mon træde frem,
Jeg Debora, for Israel en Moder.
Nye Guder havde de sig kaaret;
Nu Fienden kom for Portene;
Ei Skjold, ei Lantse var at see
Blandt Isra'ls firti Tusende.
Modtag min Tak! I Israels Høvdinge!
Og I, som stilled' Jer frivillige.
Priser Jehova!

10. I, som paa hvide Aseninder ride,
I, som paa kostelige Tæpper sidde, (c)
I, som tilfods ad Veien vandre,
I samtlig pønse med hverandre
Paa festlig Sang! (d)

En Jubelsang for dem, som Bytte fik,
Hvor forhen Vand at øse man udgik.
Der vi nu først Jehovas Kraft lovsynger,
Hans Heltes Kraft — o Israels Ry! —
Derpaa Jehovas Folk i store Klynger
Nedstiger takfuldt, hver til egen By. (e).
Vaagn op! o Debora, velan!
Og digt en Sang! — Og Barak! Han
(Abinoamsøn (f)) træde frem
Til Kamp at føre Fanger hjem!
Da drog med ham en Hob imod de Stærke;
Jehovas Folk drog ned mod Heltene;
Først Ephraim, som boer paa Amalek; (g)
Dig følger Benjamin blandt dine Hære:
Fra Machir indfandt sig Krigshøvdinge;
Fra Sebulon kom de, som Mønstringsstaven bare (h).

5. Om Debora var' Fyrster Isaskars,
Og Andre steg' med Barak ned i Dalen.
Ved Rubens Bække overlægges stærkt:
Hvi, Ruben! dvæler Du blandt Kilderne
At høre dine Hjordes Brægen?
Ved Rubens Bække overveies stærkt.
Hiinsides Jordan Gilead boer;
Hvi drog' Daniter ned mod Havet?
Hvad, dvæler Aser i sit Land langs Kysten?

Han rolig hjemme blier ved sine Havne.
Kun Sebulon for Døden sig udsætter
Og tappre Naphtali fra høie Sletter.
Mod dem kom Konger, og strede,
Canaans Konger, og strede.
Ved Megiddo's Vande de kriged';
Sølvbyttet dem ikke beriged'.
20. Selv Himlen stred imod dem; Stjernerne
Fra høie Baner stred' mod Sisera.
Af Kissons Bæk de Døde skyltes bort,
(Hiin slagberømte Kissons Bæk).
Da sønderttraadte jeg den Vældige! (i)
Da stampede Hestenes Hove
Ved Heltenes iilsomme Flugt. —
"De Feige fra Meros ei love
Vi, Brødre. De sig udelukt
Selv have fra Heltenes Ære;
At hjelpe Jehova sin Gud.
Forbandede derfor de være!"
Saa talte den, Gud sendte ud. (k)
Signet være Jael blandt alle Qvinder,
(Hustrue af Heber, den Keniter)
Velsignet blandt Teltbeboerinder!
25. Vand han fordred', hun gav Melken føde;
I prægtig Skaal hun bragde ham Fløde:
Efter Spigret hun tog med sin venstre Haand;

Med den høire hun greb efter sværen Hammer,
Berusede Siseras Hoved hun rammer,
Knuser hans Tinding, saa han opgav sin Aand.
Der laae han for hendes Fødder nedbøiet
Dødbleg og krumt tilsammenføiet.
  Fra Vinduet Siseras Moder nedskuer
Gjennem Gitteret, raabende til sine Fruer:
"Hvi tøver at komme hans Vogn ad hin Vei?
Hvi rasle alt Hjulene ei?"
  Da svar'de de Fruer saa vise,
Hun gjenmæl'de selv sig til Lise:
30. "Skal de ei hente Bytte" — "" og dele ""
"Til hver Mand en Pige" — "" vel to — ""
"Til Sisera Kjortelen broget?"
"" O ja! til Seiersindtoget
En Kjortel saa buntet og dobbelt udsyet,
Til Bytte af Fjenderne flyet!"" (1)

Jehova! saa skal alle dine Fiender
Omkomme; men de, som Dig elske,
Skal straale Morgensolen lig'.

Anmærkninger.

1) "Sangen begynder med dette Billede af Moses Velsignelse (5 Moseb. 33, 2.), hvormed ogsaa Davids Psalme 68. og Habakuks Kap. 3. begynde. Det synes derfor at have været en sædvanlig Begyn-

delse af hebraiske Seiersange; meget naturligt, fordi alle Digterne fulgte Moses, deres Homer." Saaledes omtrent Herder, og Ingen, som lader Pentateuchen (følgelig og hiin Moses' Sang) være bekjendt paa Dommernes Tid, vil indvende noget mod Rimeligheden af denne Forklaring. Men de, som holde Deboras Sang for ældre end Pentateuchen (til hvilken Mening Udgiveren bekjender sig) ville i denne Begyndelse blot finde en Allusion til den gamle jødiske Historie.

(b) Veiene hvilede d. e. vare tomme for Vandrere; disse snege sig frem ad Bjergstierne, fordi Landeveiene vare usikkre.

(c) "I som sidde paa kostelige Tæpper" d. e. rimeligviis, som Michaelis lader Texten sige: I som kjøre paa Vogne; thi saaledes have vi en fuldstændig Opregnelse af alle dem, som toge Deel i Triumphoptoget (de Ridende, Kjørende og Gaaende).

(d) Dette anseer jeg med Herder, Dathe og Flere for den rigtige og meget passende Oversættelse. Michaelis kunstler her som ofte paa Originalen, naar han udtrykker den: Ledsager den festlige Omgang.

(e) Paa dette vanskelige Sted følger jeg meest Dathe. Med ham læser eller oversætter jeg i det mindste (hvortil man altid hos en Digter er befoiet) יְרַדּוּ i Futurum יֵרְדוּ; og anseer følgelig det Hele for Beskrivelse paa Krigsskuepladsen, hvor Digterinden vil at det forsamlede Folk skal høitideligholde

Seiersfesten med Tak til Jehova, og derpaa begive sig Enhver til sit Hjem.

(f) Abinoamsøn: Læseren ville undskylde denne moderne Form og metriske Frihed istedetfor Abinoams Søn. Den første Frihed er en Følge af den anden; og denne var mig ligesaa nødvendig for at anbringe det modvillige hebraiske Navn i mit Versemaal, som det fordum var uundgaaeligt for den store Versekunstner Ovid, da han vilde skrive til sin Ven Tuticanus i elegiske Vers at kalde ham Tuticanus Men maaskee kan jeg ei vente mig samme Overbærelse som han, fordi min Undskyldning ei er fremsat saa vittigt. Se Epist. ex Ponto L. IV. ep. 12.

(g) Amalek et Bjerg i Ephraim-Stammes Land. Jeg følger Dathe, hvis Forklaring af Texten er den letteste. Andre oversætte: "Først Ephraim, som fordum Amalek betvang."

(h) Saaledes følger jeg atter Herder og Dathe i Forening. Michaelis har: "hver den, som Lodden traf," hvilket da maa forklares som: "hvem den Tællendes Stav ramte."

(i) Naar Herder oversætter de to sidste Linier:

"Kißons slangebugtede Strømme. —
Min Sjel! hæv Dig mægtig i Veiret:"

saa grunder denne første Variant sig paa en anden Læsemaade end den vedtagne Text (hvilken Herder dog ei angiver) og den sidste Forandring kan til Nød forsvares med Textens Ord; [men Dathes

Oversættelse, som jeg har fulgt, ligger dog langt naturligere deri.

(k) Den Guds Udsendte, som talte saa, kan baade være Barak og Debora (thi מַלְאָךְ er communis generis); jeg tænker derved paa Debora; men vil man end med andre Fortolkere lægge Barak de anførte Ord i Munden, saa følger dog ikke deraf, at denne Hymne bør ansees for en Vexelsang imellem Debora og Barak, da Digterinden jo gjerne kunde i sin Sang indføre denne talende uden derfor at anvise ham noget Syngepartie ved Sangens Opførelse (som Adskillige, der betragtede denne Sang med moderne Øine, have villet).

(l) Jeg følger det af Flere gjorte Forslag ved Tegn at at afsætte de vexlende Repliqver, som Digterinden her synes at tildele Siseras Moder og hendes Fruer eller Terner. Digterens spotfulde Skildring af den stolte Moders store men skuffede Forventninger faaer derved Dramaets Interesse. Den stigende Kraft, som findes i ethvert nyt Træk, gjør i det mindste en saadan Afdeling meget sandsynlig.

2.

Hannas Lovsang.

(1 Sam. B. 2 K. 1—10 V.)

Ved Jehova sig mit Hjerte fryder;
Ved Jehova er min Lykke stor.
Trods min Fjende jeg i Sang udbryder;
Thi din Frelse er mit Jubelchor.

Ingen hellig er som Du, o Herre!
Ingen Gud foruden Dig, mit Skjold!
Hvor tør I da stolt imod ham kære *)?
Lader af med Frækhed djærv og bold!

Jova er en Gud, som Alting skuer,
Dødeliges Daad han veier grant.
Ved ham synderbrydes Voldsmænds Buer;
Ved hans Kraft den Svage Seiren vandt.

5 V. Se, de Mætte tjene for dèr Føde,
Mens de Hungrige sig fryde ret:
Frugtbar Moder hengaaer uden Grøde,
Mens ufrugtbar avler syvfold Æt.

*) Et gammelt danskt Verbum, hvoraf det mere bekjendte Kæremaal.

Jova dræber og til Liv gjenkalder:
Lukker Graven, aabner den igjen.
Armod, Rigdom fra hans Haand nedfalder:
Hiin han styrter, og opreiser den,

Op af Støvet han den Uselige
Hæver fra den Steen, hvorpaa han sad;
Skjenker hannem nu et Kongerige,
Nu en Plads i prægtig Fyrsterad.

Jova Jordens Grundvold fast nedlagde,
Byggede' derpaa Lande trindt og vidt.
Han hver Daad af Menneskers fuldbragde *)!
Ingen stole paa sin Kraft for frit.

10. For hans Torden skal hans Fjender bæve;
Thi han dømmer ganske Jorderig.
Men med Kraft han skal sin Konge hæve
Og sin Salvede saa vældelig.

*) I Texten hedder det ved en fuldstændigere Skildring af de tvende Slags Menneskers Foretagender: „Han bevarer sine Venners Trin, men de Onde omkomme i Mørket.“

3.

Davids Sørgesang over Jonathan og Saul.

(2 Sam. B. 1 K. 19—27 B.)

Israels Raa! saa er Du saaret paa dine Høie!

Chor.

Heltene faldne! o Vee, hvorledes ere
de faldne?

Siger det ikke i Gad og ei paa Askalons Gader,
At ei Philistrenes Døttre derover høit skulle juble,
Og Uomskjærelsens Børn stoltelig deraf hovere.
Gilboas Bjerge, ei meer Jer Dug og Regndraaber væde!
Brat henvisne Jer Grøde! I yde den Offrende Intet!
Thi paa Eder til Jorden sank Helt'nes vældige Skjolde:
Kongens salvede Skjold, som var det ei viet med Olje.
Aldrig Jonathans Bue fra Faldnes Blod veeg tilbage,
Aldrig fra Heltenes Fedme; tomt hjemkom Sauls Sværd ei heller.

Saul og Jonathan! hulde hinanden I vare i Livet;
Elskende og uadskilt' I fulgte hinanden i Døden.
Ørnen i Snarhed og Løven i Tapperhed overgik Begge.
Israels Døttre! græder for Saul: nu meer han ei Eder
Klæder i kosteligt Purpur ei meer i gyldene Bytte.

Chor.

Heltene faldne! Hvorledes? Ak! paa Valpladsens Midje
Jonathan! yndige Raa, Du saaret paa dine Høie!

O hvor jeg sørger for Dig, for Dig, min Jonathan, Broder!
Min Forlystelse varst Du; ja jeg Dig inderlig elskte:
Med slig Henrykkelse elsker sin Brud ei ømmeste Brudgom.

Chor.

Heltene faldne! o Vee! hvorledes ere de faldne!
Og deres Stridsvaaben ligge trindt omkring dem adsplittede.

4.

Den gamle Jacobs Svanesang.

(1 Moseb. 49, 1—27.)

V. 1. 2. Forsamles! thi jeg vil forkynde Eder,
Hvad Eder hændes skal i Fremtids Dage.
Forsamler Jer og hører, Jacobs Sønner!
Og hører Eders Fader Israel!

3. 4. Min Førstefødte Ruben,
Du min Kraft, min Styrkes Førstegrøde,
I Værdighed fortrinlig som i Magt!
Opblæst som Vand Du skal hvert Fortrin miste;
Thi Du besteg st din Faders Ægteseng,
Vanærede min Seng, som Du besteg.

5-7. Simon og Levi ere ægte Brødre;
Der' Bryllupshøitid Redskab var for Vold;
I deres Samling komme ei min Aand!
Med deres Folk forenes ei mit Hjerte!
Thi i der' Vrede Mænd de myrdede,
Og sloge Tyre ned i deres Harme.
Forbandet deres Vrede: den var haard;
Og deres Harme; thi den grusom var.

Jeg vil adsprede dem i Jacobs Land,
Og dem udstrøe blandt Israel.

8-12. Dig, Juda, dine Brødre prise;
Paa Fienders Nakke lægge Du din Haand;
Din Faders Sønner ned for Dig sig bøie.
En Løveunge Juda er;
Af Rov min Søn Du bliver stor;
Som Løven krum han ligger, som Løvinden;
Hvo ægger ham?

Fra Juda viger Sceptret ei;
Paa Fyrster af hans Æt det ei skal mangle.
Han derpaa nyder Ro;
Ham Folkene adlyde. (a)

Ved Viinstok binder han sit Muuldyr fast,
Sit Asenindes Føl ved ædle Ranke.
Sin Kjortel tvætter han i Viin,
Sit Klædemon i Drueblod.

13. Ved Havets Bred boer Sebulon,
Ved Havnene;
Sin Side læner han til Sidon op.

14. 15. Et Lastdyr stærkt er Isaskar;
Ved Vandets Render hviler han;

Han seer, at Rolighed er sød,
Og angenemt er Landet.
Til Byrder bøier han sin Ryg
Og en Daglønner vorder.

6. 17. Dan dømmer selv sit Folk
Som ellers Stammerne i Israel.
Dan Slangerne er lig paa Alfarvei;
Er liig Cerasten paa en Sti:
I Hovene han Hesten bider,
Tilbage styrter Rytteren.

8. Jeg haaber paa din Hjelp, Jehova!

9. Gad vel Hærene gad gjæste;
Han Gjæsterne tilbage slaaer. (b)

0. Fra Aser kommer Bordets Fedme;
Han Kongen lækkre Retter giør.

1. En løvrig Terebinth er Naphtali;
Den breder skiønne Grene ud.

2=26. En Qvist saa spæd min Joseph er,
En Qvist ved Kilden plantet;
Men snart dens Skud sig over Muren hæve (c).
De tirre ham; med Pile kaste,

Og ængste ham, de Bueskytter.
Men fast hans Bue er,
Og snilde Arme sidde paa hans Haand.
Fra Hænderne af Jacobs stærke Gud,
Fra ham, min Hyrde, Isra'ls faste Borg,
Fra ham, din Faders Gud, som hjelper Dig,
Den Høieste, som Dig velsigner,
Nedkomme Himlens Goder ovenfra!
Og komme Dybets Goder fra Afgrunden!
Med Fosterleiets Frugt Du signes skal!
Langt fler' Velsignelser din Fader Dig
Tilbeder, end de gamle Bjerges er;
Langt fler' end gamle Høies Prydelser.
De komme over Josephs Hoved ned,
Paa Issen af den Ædleste blandt Brødre!

27. Benjamin er en Ulv saa glubende;
Han tærer af sit Rov om Morgenen:
Om Aft'nen deler han sit Bytte ud.

Anmærkninger.

(a) Ligesom jeg overhovedet ved dette vanskelige Kapitels Fortolkning har fundet den meest tilfredsstillende Oplysning i Vaters fortræffelige Commentar über den Pentateuch, saaledes følger jeg og hans Forklaring af dette dunkle Sted. Grundene vil

Læseren behage at efterseе hos ham selv, hvis man tvivler om Rigtigheden af min Oversættelse. I det mindste tør jeg haabe at Ingen her vil savne den mystiske Person Schilo, som allerede Michaelis gav Afsked i den Overbeviisning, at her ingen messiansk Spaadom fandtes.

b) Det Ordspil som her findes i Originalen, har jeg i Dansken efterlignet.

c) Her har jeg givet Dathes Oversættelse og Forklaring Fortrinet for alle andre, ei alene fordi den er skiøn og vor Digter værdig, men især fordi Billedet derved bevares noget længer end f. Ex. ved Waters, som ellers torde være ligesaa grammatisk rigtig.

5.

Jobs Forbandelse over sin Fødselsdag.

(3die Kapitel.)

Den Dag forkomme, som mig fødte,
Den Nat, som sagde: Se en Søn! (a)
O, gid den Dag maa vorde Mørke!
Gud agte ei paa den fra høien Sky!
Den intet Lys bestraale!

Den Mørket, Dødens Nat tilegne sig!
Den dække tykke Sky!
Og Dagens Rædsler skrække den tilbage!
Hiin Nat — gid Mørket den besætte!
Ei undes den meer Plads blandt Aarets Dage (b)
Den regnes ei blandt Maaneder!
Ha! denne Nat ufrugtbar vorde!
I den ei høres Fryderaab!
Den bande Dagenes Besværg're,
De, som fremmane Krokodillen!
Dens Mørke Stjernerne fordunkle!
Forgjæves vente den paa Lys!
Den skue ikke Morgenrødens Straaler! (c)
Thi den mig Moderlivets Port ei lukte,
Ei dulgte Kumren for mit Øie.
Hvi døde jeg dog ei i Fosterlivet!
Opgav ei Aanden strax, da jeg forlod det!
Hvi vare Knæer beredt' mig at modtage?
Hvi Bryster til at die mig?
Thi ellers laae jeg rolig nu,
Jeg sov og følte Hvile
Blandt Konger og vor Jords Beherskere,
Som bygde svære Borge sig,
Blandt Høvdinge, som aatte meget Guld,
Og fyldte deres Boliger med Sølv. (d)
Hvad heller jeg var skjult som et Misfoster,

Som Børn, der aldrig Lyset saae. —
Der hører de Fortrængtes Skjælven op,
Der hvile sig de Mødige;
De Fængslede der nyde Ro,
Og høre Fogdens Røst ei meer.
Der Stor og Liden lige er;
Der Slaven er for Herskab fri.

Hvi skjenkte Han (e) de Usle Lyset?
Hvi Livet til de Kummerfulde,
Som attraae Døden, skiøndt forgjæves;
Som søge den langt meer end Skatte;
Som frydefulde juble skulde,
Hvis de kun deres Grav opdaged'?
Hvi skjenktes Liv den Mand, hvis Vei er skjult,
Hvem Gud trindt afskaar hver en Udflugt?

Hvert Maaltid Mad forvandles mig til Suk,
Som Strømme Vand nedstyrte mine Taarer.
Hver Skræk, jeg aner, træffer ind,
Og hvad jeg bæver for, mig hændes.
Ei Ro, ei Stilhed, Hvile ei,
Men Angst trindt om mig føler jeg.

Anmærkninger.

(a) I Texten hedder det: "en Dreng er undfangen"; men dette skal dog ei forstaaes om Undfangelsesnatten; Digteren vexler blot med Udtrykket for ikke at sige to Gange: født. Ogsaa Moldenhawer har oversat: "ein Knäblein ist da!"

(b) Saaledes oversætter jeg med Rosenmüller, som holder sig til den vedtagne Læsemaade. Naar Andre, saasom af de Ældre Chaldæeren og Symmachus, af de Nyere Moldenhawer, Dathe og Flere oversætte:

"Den slutte sig ei meer til nogen Dag i Aaret!"

saa bliver Meningen den samme, skjøndt Læsemaaden ikke er det.

(c) Efter Ordene: "Morgenrødens Øienlaage." Det er klart at Digteren derved forstaaer dens Straaler, skjøndt det ikke er saa let at finde tertium comparationis. Rosenmüller mener, at det er det Bevægelige i begge Dele: Neppe! I det mindste forekommer dette mig ikke træffende nok til at man deraf kan forklare sig den besynderlige Overeensstemmelse, at græske Digtere bruge det selvsamme Billede f. Ex. Sophokles i Antigone V. 103. 4. Var det vist, som jeg ei tør udgive det for, at Orientalerne have havt samme Mythe om Morgenrøden (Ἠώς) som Grækerne, da

vilde Metaphoren i hiint Udtryk let lade sig forklare.

d) Jeg følger her atter Rosenmüller, som forstaaer denne Beskrivelse om fyrstelige Palladser, og ei, som mange Andre, om Gravsteder, skjøndt dette ogsaa giver en god Mening.

e) Han d. e. Gud, hvis Navn ofte er udeladt i Job.

mere Bekjendtskab med den Mand — Johan August Nøsselt — som vi Alle middelbart eller umiddelbart kunne kalde vor Lærer? Og hvor maa denne Længsel stige, naar Biographen er en Aug. H. Niemeyer, Nøsselts kjæreste Discipel og værdigste Collega? Af hans udførlige Bog om Nøsselts Levnet, Characteer og Fortjenester *) er følgende Fortælling snart en ordret Oversættelse, snart et hist og her (for Kortheds Skyld) anderledes ordnet Udtog. Udgiveren frygter ei for at have givet for Meget, med Hensyn til Bogens Udførlighed (omtrent halvandet Alphabet stor) og fleersidige Interesse. Hvo kan vel kjedes ved at høre en Xenophon fortælle om sin Sokrates? Man troe ikke, at denne Lignelse er greben paa Maa og Faa. Nei! ingen nyere Biographie har saa levende tilbagekaldet Udgiveren den xenophontiske Sophrosyne og

*) Leben, Charakter und Verdienste Johan Aug. Nösselts, Köngl. Preuß. Geheimenraths, Doctors und Prof. der Theologie. Nebst einer Samlung einiger zum Theil ungedruckten Aufsätze, Briefe und Fragmente. Herausgegeben von Dr. Aug. Herm. Niemeyer. Erste Abtheilung Biographie und Characteristik, 256 S. Zweite Abtheilung Nösseltsche Aufsätze und Fragmente, 266 S. Halle und Berlin 1809.

Pietet, der taler saa rørende til os i Memorabilia Socratis, som dette Niemeyers Mindeskrift. Det kostede mig derfor Overvindelse nok, at jeg kun turde levere udførligt Udtog af de tvende Afdelinger (den første og tredie) som for mine Læsere maatte være de vigtigste; og at jeg kun i den sidste af disse kunde forsvare at optage en af de mange lærerige Excurser, som Niemeyer har indflettet i sin Fortælling — den korte Skildring nemlig af de theologiske Videnskabers Gang og Skjæbne i det Tidsrum, da Nøsselt levede og virkede. Jeg nægter ikke, at jo denne ogsaa vel kunde have været udeladt; men da den, foruden det Lys den kaster paa Nøsselts Levnet og Virksomhed, indeholder saa mange træffende Domme om det 18de Aarhundredes navnkundigste Theologer, saa burde jeg ei ganske forbigaae den; saa meget mindre, som Læseren kan ansee denne Excurs som et foreløbigt Grundrids af de theologiske Videnskabers Historie i sidstafvigte Seculum; hvilken jeg forbeholder mig ved Leilighed at levere fuldstændigere.

Til Slutning maa jeg erindre at Bogen er prydet med Nøsselts kobberstukne Portræt, og fortjener at eies i Originalen; men desværre koster den nu i danske Penge omtrent 9 Rdlr.

---

1. Nösselts Biographie.

Johan August Nösselt var født den 2. May 1734 i Halle, hvor hans Fader var en klog, redelig og virksom Kjøbmand. Da han var 10 Aar gammel begyndte han at besøge Vaisenhusets latinske Skole, der dengang som altid havde fortræffelige Lærere. Især herskede almindeligen Forkjerlighed for det latinske Sprog; det græske blev indtil senere Tider lært altfor eensidigt. Nösselt udmærkede sig saaledes iblandt sine Meddisciple, at man allerede i den sextenaarige Yngling anede den tilkommende Lærde. Kjøbmanden ønsker sjelden sine Børn indlemmede i den lærde Stand; ogsaa Nösselts Fader havde heller seet, at hans Søn havde opoffret sig for et andet Fag. Dog beroligede han sig som religiøs Mand ved Haabet om engang at see sin Søn som Præst.

I Aaret 1751 tiltraadte Nösselt sin academiske Bane. Iblandt Halles Professorer udmærkede sig dengang i Theologien J. G. Knapp, J. S. Baumgarten, C. B. Michaelis, G. A. Freylinghausen; i Philosophie, Historie og Sprog, Meier, Weber, Wiedeburg, Simonis. Meest holdt Nösselt sig til Baumgarten, ihvorvel denne kun i enkelte Fag, mindst i den hellige Skrifts Forklaring, kunde tilfredsstille ham.

Iblandt hans kiereste Skole- og Universitets-venner vare den siden som preussisk Statsminister berømte Struensee *) og den danske Legationsraad Clauswitz. Hvorledes han siden dømte om sine academiske Lærere, viser Fragmentet af hans Selv-biographie **). Fra Adspredelse holdt hans Tilbøielighed ham tilbage. Ifølge en tidligen vakt Religiøsitet var han stræng indtil Ængstelighed i sine Pligters Jagttagelse. Kun med faa Studerende omgikkes han fortroligt; meest levede han for sig selv; og Fragmenterne af en Dagbog fra denne Tid bevise, at deels Legemssvaghed, deels hans Aands religiøse Stemning kun sjeldent tillod ham en munter Nydelse af Livet. Har han nogensinde feilet ved Umaadelighed, saa var det vel paa denne Tid ved hans Studeremaade.

I Aaret 1755 blev Religionsfredens Jubelfest høitideligholdt. Dette foranledigede hans før-

*) Broder til den danske Statsminister, hvis ulykkelige Endeligt endnu er i saa friskt Minde, og hvis Omvendelseshistorie ved Dr. Balthasar Münter endnu i sit Slags er det lærerigste Skrift for Theologen som for Psychologen. Udg.

**) Denne findes i Originalens anden Afdeling, men er her forbigaaet. Udg.

ste offentlige Arbeide. Han skrev en Dissertation "om Sporene af det guddommelige Forsyn ved Augsburger og Passauer Freden„ og forsvarede den under Baumgartens Præsidium. I samme Aar tiltraadte han en Reise i sit Fædreneland, fra hvilken man har en stor Deel Breve til hans Fader, hvem man ogsaa her lærer at kjende som Kjøbmand. At spare Tid og Penge var den fornemste Regel, som han indskjærpede den videlystne 21aarige Yngling. Ogsaa Planen for hans Reise var slet lagt. Ikke Altdorf, men Gøttingen, som dengang blomstrede i sin første Ungdomskraft, var det rette Sted til Forberedelse paa en lærd Reise. Dog ogsaa i Altdorf forøgede Nøsselt sine Kundskaber, især i Kirkehistorien, under Riederers Veiledning, ved hvis Bord han ogsaa spiste. Han besøgde derefter det sydlige Tydskland, Schweiz, og lod sig endog, uden sin Faders udtrykkelige Tilladelse, af et Par Landsmænd lokke til at see Paris. Hvor gjerne havde han her overladt sig til det rige Bytte, som han havde Adgang til, men neppe var han bleven bekjendt med de store Bibliotheker, førend Faderens Kjøbmandsaand havde beregnet Udgifterne ved et længere Ophold, og derfor bød ham strax at vende tilbage, hvilket og skede. Da Nøsselt paa Tilbageveien besøgde Gøttingen og

gjorde der Bekjendtskab med Mosheim, Heumann, J. D. Michaelis og Bøhmer, men især med den store Humanist J. M. Geßner, da følte han, hvormeget han havde tabt ved ikke at gaae strax did; og nu at dvæle længere der, tilløb Faderen ikke.

Efter hans Hjemkomst til Halle blev det afgjort, at han skulde bestemme sig til Universitetslærer. Hans Privatstudier angik fortrinligen den gamle Litteratur og Historie, hvilket man ogsaa seer af en Afhandling: De Magistro equitum ex antiquitate romana, hvormed han lykønskede sin Ven Struensee til det ham ved Ridderacademiet i Liegnitz tildeelte Professorat. Ogsaa hans Inauguraldisputats: De ætate scriptorum Tertulliani, som han forsvarede med stort Bifald, angik meer en antiqvarisk end theologisk Gjenstand.

I October 1757 aabnede han sine første Forelæsninger, og det over Ciceros Bøger om Taleren og Ernesti's Rhetorik. Hidindtil var han endnu uvis, om han skulde opoffre sin Fremtids Virksomhed til disse Fag eller til Religionsvidenskaben. Dog begyndte han allerede i næste Aar det exegetiske Cursus over det hele Nye Testamente, hvilket han uafbrudt fortsatte til sit academiske Livs Ende og regelmæssigen endte i to Aar.

I Aaret 1767 erhvervede han sig den theologiske Doctorværdighed ved en lærd Undersøgelse: De interno Spiritus Scti testimonio. Det var og imod Enden af dette Aar, at han, i Anledning af Tellers Afgang fra Helmstädt til Berlin blev igjennem Jerusalem anmodet om at modtage den i Helmstädt ledige Plads. Men han afslog denne ærefulde Indbydelse (ligesom Aaret 1780 en lignende til Giessen) "fordi han havde Aarsag til at være tilfreds med sin Stilling i Halle, hvortil han desuden nu var bunden ved Familiepligter." Han havde nemlig ved denne Tid mistet sin eneste Broder, og Omsorg for hans Børn hvilede nu paa vor Nøsselt, som nu og var traadt i Ægteskab med en ædel Hustrue, en Conerus.

Foruden en utrættelig Iagttagelse af sit academiske Embede arbeidede han i de næste Decennier som Skribent med og uden Navn. Han leverede ofte Recensioner til Ernesti's theol. Bibl. skrev acad. Dissertationer og Programmer og besørgede den 3die Deel af Theodorets Skrifter (Ny Udg.). Med Ernesti i Leipzig var han Aaret 1760 ogsaa personlig bleven nærmere bekjendt. Iblandt de nyere Theologer var det uden Tvivl denne, som han agtede høiest, og til hvis Skole han holdt sig fornemmeligen i Exegesen, hvori ingen hallisk

Theolog havde fyldestgjort ham. Dog blev han uagtet al sin Ærbødighed for den Ernestiske Skole langt fra den Partiaand, som saa let forglemmer andre Skolers Fortjenester. Et, ogsaa ved Sprog og Foredrag fortræffeligt Mindesmærke om dette upartiske Sindelag opstillede han i A. 1772, da det theol. Facultet mistede dets Senior J. G. Knapp, en Mand, som rigtig nok ved sin jevne Fromhed, sin ubestikkelige Redelighed og sit hele Væsens milde Værdighed var skikket til at forsone endog de heftigste Modstandere af den gamle hallïske Skole *) med samme. I Academiets Navn helligede han hans Minde en latinsk Erindringstale.

En ny Indbydelse til Gøttingen i Aaret 1771 gjorde ham i nogle Uger mere tvivlraadig, end han nogensinde var forhen, om han skulde forlade Halle. Iblandt saa meget, som maatte lokke ham, især det herlige Bibliothek, var en betydelig Forbedring af hans udvortes Stilling ei det Sidste. Han var ingen riig Mand, som man tit falskelig har troet. Hans ei ubetydelige Fædrenearv var medgaaet til hans Familie, da han endnu

*) At dette er den samme, som vi pleie at kalde den pietistiske, behøver jeg neppe at sige nogen Læser. Udg.

var slet lønnet af Staten. Hans hele faste Løn, efter at han i 10 Aar havde været ordentlig Professor, beløb sig endnu ei til 400 Rdlr. Han meldte derfor von Zedlitz, som nu var Universitetets Curator, sit nye Kald. Denne Minister søgde at beholde ham og lovede en — vistnok saare ubetydelig — Lønningsforhøielse, hvilket umueligen havde kunnet være en Bestemmelsesgrund til at afslaae Indbydelsen, naar ikke andre Hensyn, især Frygt for en i Göttingen meer indskrænket Lærefrihed, og dernæst saamange Venskabsbaand havde holdt ham fast ved sin Fødeby.

Allerede i nogle Aar havde han leveret Recensioner til den halliske lærde Tidende. Ved Professor Bertrams Død 1776 paatog han sig selv Redactionen. Dette kostede ham megen Tid. Han recenserede i meget forskjellige Fag. Indtil 1790 fortsatte han Directionen deraf. Først efter denne Tid tog han Deel i Allg. Litt. Zeitung.

Det Beviis paa Agtelse og Tillid, som han modtog i Aaret 1779, var ham med Hensyn til Foranledningen endog ukjert. Dr. Semler havde siden Baumgartens Død været Director for det theologiske Seminarium og deraf erhvervet sig store Fortjenester; nu blev han, fordi han deels yttrede sin Misfornøielse med nogle af v. Zedlitz's pædago-

giske Reformer, deels skrev imod den endnu af Ministeren yndede Dr. Bahrdt, ved et Rescript afsat fra sin Direction, hvilken blev overdraget Nøsselt, efterat det pædagogiske Institut (hvorved Trapp var ansat som Professor) var skilt fra Seminariet.

Ligesom denne Forretning ingen Værdigere kunde overdrages end Nøsselt, saaledes heller ikke nogen Uegennyttigere; thi kun under den Betingelse modtog han den, at den fortjente Semler skulde beholde sin hele af Seminariet oppebaarne Løn. Ministeren samtykkede i denne Bestemmelse og belønnede den med — et høfligt Svar. Indtil Semlers Død 1791 forestod Nøsselt uden Betaling hiint Embede.

I disse Aar forbittredes Nøsselts Gemyt ofte ved den skadelige Indflydelse paa de Studerende, som Bahrdt yttrede først ved sine Forelæsninger i A. 1780-87, og derefter fra sit Viinbjerg (strax ved Halle) indtil sin Død 1792. Ei fordi de Bagvaskelser til hvilke hiin Lærde som Andre nedlod sig i mundtlig Samtale, Almanakker og Skandskrifter krænkede ham: disse havde han tilfælleds med saa mange Værdige, og selv hos den bedre Deel af de Studerende opvakte de Uvillie. Men at saadanne anstødelige Optrin fra Curatoriets Side ei bleve behand-

lede med mere Alvor, at man ei anviste en Mand, hvis umiskjendelige Talenter og Kundskaber kun ved hans uovervindelige Letsindighed virkede saa skadeligt paa et Academie, en anden Virkekreds, og ei understøttede ham, som hans ulykkelige Stilling kunde fortjene, dette var hans Kummer. Hvis han tog Deel i mange Protestationer imod allehaande skadelige Meninger og Skrifter, som udgik fra Bahrdt, saa kunde dog ingen personlig Interesse blande sig deri. Thi selv hans academiske Bifald led ei mindste Tab ved Bahrdt; han kom personligen ikke i nogen Berørelse med ham. Offentligen skrev han kun een Gang (1785) et Forsvarsskrift for Facultetet, da Bahrdt offentligen havde anklaget det for Censur-Undertrykkelse.

Den i Aaret 1787 besluttede og udførte Organisation af et Overskolecollegium i Berlin, omfattede efter v. Zedlitz's Plan ogsaa Universiteterne, hvilke hidindtil blot havde staaet under det geistlige Departements Overcurator og Chef. Denne Forandring gjorde paa de preussiske Universiteter en meget ubehagelig Sensation. En kraftig Modforestilling af det halliske Academie og en indstændig Bøn om Beskyttelse for dets gamle Rettigheder flød af Nøsselts Plan. Den blev, ustridigen efter den derved fornærmede Ministers For-

anstaltning, besvaret med en meget haard Cabinetsordre. Overskolecollegiet beholdt Universiteterne, endog efterat Zedlitz maatte vige for Ministeren Wøllner, og selv Steinbart, den eneste academiske Lærer var udelukt derfra. Gedike, en som Skoledirecteur meget fortjent Mand, bearbeidede det academiske Fag, men stedse kun i en Skoledirectors Aand, uden at have fattet Ideen om et Universitet, hvorved det saa væsentligen adskilles fra en Skole. Den fortræffelige Meierotto, skjøndt ogsaa Skolemand, havde seet langt klarere, og aldrig stemt for denne Universiteternes Afhængighed af et Skolecollegium.

Ogsaa i Udlandet gjorde alt dette Opsigt. Adskillige Universiteter undlode ikke høit at anmelde deres Fortrin. Iblandt dem var Gøttingen, hvor den frimodige Schløzer triumpherede over sit Academies Lykke med bittre Sideblik til de preussiske. Af alle Professorer i Halle fik Ingen saa mange Beviser paa Deeltagelse som Røsselt. Næsten paa samme Dag indløb tvende ærefulde Indbydelser til ham fra Gøttingen og Helmstädt, som begge gik ud fra den Forudsætning, at han under saadanne Omstændigheder neppe kunde være tilbøielig til at blive i Halle, og man ei heller vilde nægte ham sin Afsked, da man i Berlin vidste, at han

i denne Sag havde ført Pennen. Det var en svar Kamp, som dette uventede Sammenstød af Omstændigheder tilberedte ham. Han var nærved 60 Aar og hans hele Existenz var saa dybt rodfæstet i Halle. Omsider tog v. Zedlitz sig alvorlig af Sagen og skaffede ham et anseeligt Tillæg. Han forblev da, ei ahnende hvilke Erfaringer der endnu forestod ham.

Strax efter Fredrik Wilhelms II. Regjerings Tiltrædelse blev, som bekjendt, en stor Forandring foretaget med Religionsvæsenet i den preussiske Stat. Unægteligen havde ved mange Omstændigheders Sammenstød — blandt hvilke Frederik den Andens Ligegyldighed for Christendommen og hans geistlige Ministers von Zedlitz's ei ulige Tænkemaade vare meget betydelige — Lære- og Skrive-Friheden ofte forvandlet sig til Frækhed og under Navn af Oplysning antastet meget Helligt og Ærværdigt uden Skaansel. At meer Alvor og Værdighed i Behandlingen af religiøse Materier, og meer Hensyn til Samvittigheden maatte gjøres især de offentlige Lærere til Lov, og at det, man kaldte Oplysning, ei maatte vurderes altfor eensidigt, var allerede længe alle religiøse Mænds Ønske. Og saaledes vilde en viis Tilbagelebelse, en fra Regjeringen udgaaende, Ærefrygt

bydende Sands, visselig have været dem velkommen. Havde man kun saaledes ledet Frederiks menneskekjerlige Efterkommer, der vistnok var oplagt til en bedre Belærelse. Havde det kun været Mænd, som Spalding, Dietrich, Sack, lige udrustede med Maadehold og Kraft, til hvem han havde skjenket sin Fortrolighed, hvis dybe Indsigt var ligesaa almeen erkjendt og beviist som deres Livs Ulastelighed! Men nu var det den forrige Landsbypræst, siden Canonicus, Kammerraad og endelig som Geheime-Finanzraad i Adelstanden optagne Wöllner, som besad Kongens uindskrænkede Tillid; nu var det en hemmelig Orden, nu var det et af Spøgelsetroe befængt eller dog denne Troe til politiske Øiemed misbrugende Selskab; nu var det i senere Tider Mænd af exalteret Phantasie som Hermes og hans Svigersøn Oswald, som skulde ophjelpe Religionen ved Edicter, ved Schemata examinum Candidatorum, og istedetfor Vantroe og Letsindighed kun indsatte det strængeste Kirketroens System, snarere end den simple Religion som Jesus og Apostlene havde lært.

Virkningerne af det bekjendte Wöllnerske Religionsedict (1788) vare i Begyndelsen ei meget mærkelige paa de preussiske Universiteter. Man syntes endog at ville vinde disse ved Tid efter anden

at give dem Beviser paa Tillid. Da i Aaret 1790 en almindelig Catechismus skulde indføres i hele Landet og Valget var faldet paa en maadelig, som var trykt for mange Aar siden, saa forlangte man en Erklæring af det hallisske theologiske Facultet, hvilket Nøsselt som Decanus udstedte og viste fremodigt, at denne Bog aldeles ikke var skikket til at foretrækkes saa mange bedre man alt havde.

Ved Semlers Død (1791) blev Nøsselt Senior. Med denne berømte Collega havde han i en lang Række af Aar levet i en uafbrudt Harmonie, ihvorvel just ingen inderlig Fortrolighed kunde finde Sted imellem Mænd af saa forskjellig Characteer. Hvor megen Ret Nøsselt lod denne i hans sidste Leveaar saa høit dadlede og stundum haardt behandlede Mand vederfares, beviser det dobbelte Minde, som han stiftede ham i latinsk og tydsk Sprog.

Ved et Kongebud blev det paalagt Facultetet at udarbeide en Lærebog i Dogmatiken for samtlige preussiske Universiteter. Ugjerne paatog Nøsselt sig dette Arbeide, og da han ei kunde overvinde sin Ulyst dertil, frasagde han sig det igjen (1792). Ved samme Tid var det bekjendte Schema examinis Candidatorum kommet ud; de nye geistlige Raader, Hermes, Hilmer og Woltersdorf

vare som en Immediat=Examenscommission satte ved Siden af den, efter Jvrernes Mening, altfor overbærende Wøllner. Denne Commission havde strax angivet Niemeiers Lærebog i den populære og praktiske Theologie, som en meget anstødelig Bog; Forfatteren var derfor krævet til Regnskab, og det var ham forbudt at bruge den ved Forelæsninger. Dette lod Nøsselt i Forveien ane, hvilken stræng Censur man og vilde underkaste hans Arbeide, og hvor lidet han vilde tilfredsstille hine Mænd, som i grundig theologisk Lærdom og i deres Dom om kirkelig Orthodoxie være ham saa ulige. Naturligviis tog Ministeren Nøsselt denne Frasigelse meget unaadigt op.

Det næste Aar (1793) henløb uden besynderlige Begivenheder. De nye Commissarier satte i Provindserne Assessorer ved Siden af Consistorierne for at vaage over Lærens Reenhed; men holdt sig selv meest til Sphæren af de theologiske Candidater. Hermes holdt endog Forelæsninger for dem, som ei bleve ubesøgte, da Tilhørerne saavel derved som ved skjændig Bagvaskelse af deres academiske Lærere lovede sig den hurtigste Beforbring. Man haabede fra Tid til anden, at Exemplet endelig engang skulde blive statueret paa en neologisk Præst. Da dette bestandigen fandt Vanskelig=

hed i Forfatningens faste Gang, saa syntes Aaret 1794 bestemt til at gjøre Alvor deraf. I April udgik flere af de bekjendte Rescripter, som nærmest traf nogle af de værdigste Medlemmer af Overconsistoriét. Men ogsaa Halle naaede Bandstraalen. Paa een Dag indløbe tvende Reskripter til Nøsselt og Niemeier, som truede dem med Cassation. Endnu seer jeg, siger den Sidste (Forfatteren af denne Biographie) det rolige aandfulde Smil, med hvilket han, da jeg ilede for at meddele ham det til mig skilede, gav mig istedetfor Svar sit tilbage. I saa Dieblikke vare vi enige om hvad vi vilde svare. Det skulde vel ikke lyde eens i Ord, men dog i Grunden være det samme: "At Ingen af os var sig noget bevidst af det, som hiin Anklagelse indeholdt; at Beforbringen af den rette Kundskab om Jesu Lære laae os begge paa Hjerte; den nærmere Bedømmelse af vor Læremaade maatte vi, da det var os umueligt at antage en anden, lade staae derhen, og roligen oppebie Følgerne af Hans Majestæts Retfærdighed." Denne Erklæring afgik paa een og samme Dag. Nøsselt fik aldeles intet Svar; men Niemeier, som havde drevet paa, at hans Erklæring af Ministeren skulde forelægges Kongen umiddelbart, fik en Skrivelse, som fast lignede en Lovtale, og stod i en synder-

lig Modsigelse med den Cassation, hvormed man faa Uger tilforn havde truet.

Alligevel blev Planen at reformere det theologiske Facultet ei dermed opgivet. Thi samme Aar om Sommeren udvirkede Hermes og Hiller et Visitations-Commissorium for sig, hvori tillige den Befaling var indrykket, "at have et skarpt Øie med det theologiske Facultet i Halle." Virkeligen kom de ogsaa; men allerede den anden Aften efter deres Sammenkomst udbrød en Tumult iblandt de Studerende, som nogle gode Hoveder, uden Professorernes Vidende eller Villie, havde organiseret, og som bragte de forfærdede Mænd saaledes ud af Fatning, at de istedetfor at fordre Beskyttelse af Øvrigheden, flygtede i Dagbrækningen ud af Staden. — For Universitetet skulde dette efter det første Rescript have de skrækkeligste Følger. Men de udebleve; og da nu den offentlige Stemme engang saa høit havde udtalt sig imod saadanne Inqvisitioner, da man næsten overalt i Monarchiet talte gunstigen om denne Explosion af Tænkefriheden, saa maatte Ministeren, som visseligen heller ikke i Hjertet var nogen Ven af disse ham selv trykkende Commissarier, endnu meer raade til Forsigtighed. Hvad de imidlertid skulde have bekjendtgjort for Facultetet, blev det

nu strax efter deres Hjemkomst meddeelt ved et Rescript. Det indeholdt Forskrifter for en Læremaades Antagelse, som intet Medlem af samme kunde lade sig behage. Selv Dr. Schulze, som ellers var ken saakaldet stræng Orthodox, oprørtes ved denne Tvang, og udkastede som Decanus et Svar, hvis Frimodighed og Værdighed overgik alle hans Collegers Forventning. Men det udrettede Intet. Der kom nye Rescripter, som krævede kategoriske Erklæringer af hvert enkelt Medlem, og som nye bittre Klager vare vedføiede. Da intet Gehør var at finde hos Ministeren imod disse nedværdigende Domme, som indeholdt de bestemteste Beskyldninger for overtraadt Embedspligt, saa besluttede Facultetet at vende sig umiddelbart til det kongelige Statsraad som sidste Instanz; og Nösselt, den ellers saa milde og forsigtige Mand, hvis Uforfærhed og Energie under den hele Forhandling var et opløftende Syn for dem, som kunde bemærke ham nærved, paatog sig at opsætte Klagen, hvori Grundighed, naturligt Forsvar af protestantiske Læreres Rettigheder, Varme for theologisk Lærdoms Haandhævelse forenede sig herligt med Udtrykkets Beskedenhed og Værdighed. Statsraadet lod ogsaa Facultetets Erklæringer om dets hidindtil brugte Læremaade vederfares al Ret; " at blive

disse Erklæringer troe vilde være den Facultetet værdigste Gjendrivelse af alle muelige bagtalerske Rygter, hvorved det kunde forskaffe sig den anstændigste Fyldestgjørelse; iøvrigt overlodes det frit til samme, istedetfor de Herrer Commissariers Underviisningsinstrux at udkaste sig en egen." Alle Ministre, undtagen v. Wöllner, havde underskrevet.

Jo nærmere man kjender disse nye Religionsanstalters Historie, desto mere maa man studse over Inconseqvenzen deri. Men just Inconseqvenz er i dette Tilfælde den største Velgjerning. "Man holder os for mægtige — sagde Hermes i Halle — og dog have vi endnu ikke kunnet afsætte en eneste neologisk Landsbypræst. Saaledes arbeider alt os imod."

Siden erfarede Facultetet ingen Angreb fra denne Side, og snart oprandt for det som for det hele Monarchie en lykkelig Tid med den ædle Fredrik Wilhelms III. Regjerings Tiltrædelse, da Overconsistoriet blev indsat i sin frie Virksomhed igjen.

Niemeier omtaler flere Smaareiser, paa hvilke Nösselt nu og da opmuntrede sit Sind, som altfor ofte nedtryktes ved Familiesorger, især ved tre haabefulde Sønners Død. Een iblandt dem (til Schlesien i Aaret 1799) frembyder den behagelige

Mærkværdighed, at hvor han kom frem, selv i Schlesiens fjerne Egne, flokkedes Disciplér om ham (af hvilke nogle havde hørt ham for meer end 30 Aar siden og atter sendt ham deres Sønner) for at bevidne ham deres Glæde og Taknemmelighed. Ogsaa hans unge Konge udmærkede ham nu ved Forhøielse af Løn, nu (og dette glædede Nøsselt allermeest) ved personlig at bevidne ham sin Deeltagelse i den frydelige Bevidsthed, "at have været saa mange duelige og værdige Mænds Lærer, som vare adspredte i det hele Monarchie." (De Præsters Antal, som havde hørt Nøsselt, beløb sig til flere Tusinde) og nu endelig ved i Aaret 1805 at give ham Characteer af kongelig Geheimeraad.

Ved denne Tid, ja allerede før, begyndte saavel hans Legems Kræfter som hans Aands frie Wirksomhed og Munterhed synligen at aftage, ihvorvel han med største Anstrængelse fortsatte sine Forelæsninger. I en saadan Tilstand traf ham den i September 1806 udbrudte Krig, og Rædselsdagen den 17de October, paa hvilken Halle gik over til de franske Seierherrer, og flere Gader, ogsaa fornemmelig den, hvori han boede, bleve til Valplads. Fiendtlige Krigere trængte ind i hans Huus, selv indtil det Værelse, hvori hans paa Besøg værende Datter for faa Dage siden var bleven forløst. Da

den matte Olding vilde gjøre Anstalt til at anvise den indqvarterede Officier hans Logis, svarede denne ham med Seierherrens Overmod: Vous n'êtes plus le maitre de la maison! (ↄ: De er ei meer Herre i Huset). Dog blev det ved Truslen, og en Anden, som saae den blege Olding at vakle, udraabte derimod: "jeg maatte ei være et Menneske, hvis jeg her brugte Magt." Ogsaa vilde den standhaftige Mand have baaret Alt, var kun ei det haardeste Slag kommet til: Ophævelsen af det ham saa dyrebare Universitet og de Studerendes Forviisning ud af Byen.

At hans skrøbelige Legeme ei vilde udholde dette Slag, kunde forudsees. Umærkeligen fortæredes hans Livskraft. Dog klagede han mindre over Sygdommens Smerter, end over sin Uvirksomhedstilstand. Endelig hensov han i sine Børns og Venners Arme den 11te Marts 1807. Fjern og nær priste man ham salig, fordi han befriedes for at opleve det, som hos ham, der hængte saa fast ved sine Venner, sin Konge og sit gamle Fæ
dreneland, vilde have sønderbrudt Hjertet endnu smerteligere.

---

2. Characteristik.

Under denne Rubrik skildrer Niemeier Nøsselt som Menneske, selskabelig Medborger, Ven, Mand og Fader; men saa lærerig end en saadan psychologisk Udvikling af en nøie bekjendt Characteer fra Niemeiers Haand maa være, og saa elskelig end Nøsselt viser sig i alle disse Forhold, maa jeg dog her indskrænke mig til at levere en Indholdsliste af denne Afdeling.

Religiøsitet var Grundtonen i hans Characteer. Den uddannede sig hos ham ganske efter den gamle fromme (men glædeskye) halliske Skoles Anviisning. Han havde derfor i sin Ungdom ofte aandelige Anfægtninger. I at handle var han betænksom. Sjelen i hans Virksomhed var Troe og Kjerlighed. Stræng i at bedømme sin Tids religiøse og moralske Aand; men billig i sine Domme om eenslige Personer. Fasthed og Mod i hans Characteer. Levende Følelse ved alskens Despotismus. Hans aabne tydske Sands. I Selskab var han gjerne stille og tilbageholden; meget beskeden, utilbøielig til at komme i store Selskaber havde han megen Forkjerlighed for den inderligere Selskabskreds. Agtelse for det andet Kjøn. Characteristik af en agtet Veninde og hans Hustrue. Nøsselt som Fader: hans Lidelser og Glæder i dette Forhold.

3. Nøsselt som Lærd, især som Theolog.

Det Tidsrum af 73 Aar, som Nøsselt gjennemlevede, hører for Tydsklands (og hele det protestantiske Europas, følgelig ogsaa Danmarks) literære Cultur ustridig til de mærkværdigste. Hele Aarhundreder af den ældre Fortid ere med Hensyn til Mængden af vigtige videnskabelige Phænomener ei at sammenligne med det, som i hiin Periode har tildraget sig. Man tænke sig ham som en Theolog fra det 17de Aarhundrede! Hvor lig blev sig ikke dengang Smag og Sprog. Derimod det Aarhundrede, som han paa tre Decennier nær gjennemlevede, hvor uligt det forrige! Hvor trængte sig ei her Begivenhed paa Begivenhed! Paa hvilke Prøver blev ikke, under denne hurtige Afvexling, hans Dom, hans Tænkemaade og hans Smag sat!

I ethvert Menneske afspeiler sig hans Tidsalder; og jo rørigere, jo meere deeltagende hans Aand er ved Alt der foregaaer omkring ham, desto flere Spor efterlader Tidsalderen hos ham. Men just her aabenbarer sig Forskjellen paa de bløde Sjele, som blot modtage udvortes Indtryk, og de mandige, som vel det Udvortes berører; men uden at udslette hos dem det Eiendommelige, og som, hvor ofte end Verden forandrer sig om dem, dog

beholde Kraft nok til frit at bevare sig deres indvortes Verden.

At den Mand, som har foranlediget disse Bemærkninger, hørte til de Sidste, vil det følgende bedst godtgjøre, naar vi i det enkelte gjenkalde os: i hvilken Tilstand han fandt den theologiske Videnskab, som han siden selv meest har bearbeidet; hvad der i hans Levetid af Andre blev forsøgt og udført indenfor dens Grændser; hvorledes endelig alt dette virkede paa ham, og hvormeget der af samme blev optaget i hans egen Maade at virke paa.

Saa lidet han var fremmed paa de til Theologien grændsende Videnskabs-Marker, saa var dog denne ret egentlig den Jordbund, paa hvilken han stod, paa hvilken han arbeidede varigst, og hvorpaa han stedse nedlagde som Gevinst hvad Udbytte han gjorde paa en i Naboplauget. Vi opholde os altsaa først ved denne. Et foreløbigt Blik paa det, som i hans Levetid har tildraget sig paa det theologiske Gebeet, torde være behageligt for de fleste Læsere.

Allerede siden Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var ved Kampen imellem den uovertalelig-strænge Orthodoxie og den Spenerfrankiske Skole, som man kaldte den pietistiske, bleven

kt en mere upartisk Undersøgelsesaand, som, Philosophien angaaer, deels den store Tho-ius's friere Læremaade, deels den Leib-wolfiske Philosophie omtrent paa sam-Tid havde sat i Bevægelse. Vel manglede det ller forhen paa enkelte philosophiske Theologer; Troen paa og Hanget til en vis Tradition i Theologiens Dele — en exegetisk, en dogma-en kirkehistorisk — havde dog bemægtiget sig leste, og hvad unge Studerende hørte paa sklands forskjelligste Universiteter, var i det ste i Formen, men i Materien selv kun lidet kjelligt. Den hallisk Skoles Lærere, efter s Methode Nøsselt i sin tidligste Ungdom var erviist i Religionen, havde vistnok intet mindre inde end det som de i Wittenberg beskyldtes for, jerne sig fra det kirkelige Lærebegreb. Men idet overalt drev paa det praktiske, og tillagde den ige Skrift langt høiere Værd end Beskjæftigelse Skoletheoriens Spidsfindigheder, formind-es dog Meningen om den høie Værdie af en taphysik, der i det 17de Aarhundrede havde t til saa megen Skoletvist. Kun geraadede man hyppigt Brug af Bibelsproget istedetfor Sy-nsproget atter i Fare for at foranledige snarere

dunkle end tydelige Ideer, meer at opvække Følelser end bringe Begreber til Klarhed.

Dog havde meget heri forandret sig, da Nøsselt begyndte at drive Theologien videnskabeligt. S. J. Baumgarten, i Begyndelsen aldeles Discipel af den ældre Skole, selv Inspector ved Waisenhuset *) og den yngre Frankes Adjunct i Præsteembedet, havde ei ved de halliske Theologers store Misfornøielse med den berømte Wolfs Philosophie (han lærte i Halle siden 1706 og blev 1723 af Frederik Wilhelm I. forviist af Landet) ladet sig afholde fra i Stilhed at studere den, og uden derfor at skille sig fra sine gamle Lærere eller komme i aaben Feide med dem, at gjøre Brug deraf i sine Forelæsninger. Overhovedet hørte Philosophiens Studium i de Aar, da Nøsselt studerede ved Universitetet, til Dagens Orden. Baumgarten blev allerede i Nøsselts Fødselsaar (1734) Medlem af det theologiske Facultet. og fulgte i sine Foredrag den systematiske Methode med en Strænghed, som nu og da aabenbart standsede Aandens frie Bevægelse. Vel blev saaledes i Theologien ved Siden af den asketiske Skole oprettet en ny meer philoso-

*) Der var stiftet af den ældre Franke, den halliske Skoles sande Fader. Udg.

physk, og den var det, til hvilken Nøsselt udelukkende holdt sig. I dogmatisk Henseende var den iøvrigt slet ikke afvigende. Kirkesystemet blev forsvaret med alle — ei alene Exegesens og Historiens, men tillige med Philosophiens — Vaaben.

Imidlertid var i adskillige andre Fag af den theologiske Lærdom en hæderlig Bestræbelse for at berigtige og udvide Videnskaben bleven vakt, tildeels ved engelske, hollandske ja selv franske Lærde, og havde parret sig med Tydskernes store Flid. Den bibelske Grundtext og Originalteksten af Oversættelserne var bearbeidet med ny Iver. Den hidindtil fast ganske miskjendte eller forsømte Kritik begyndte at blive et Yndlingsstudium for tydske Theologer, ogsaa for Saadanne, om hvis høieste Agtelse for de bibelske Skrifter Ingen tvivlede. Det unge halliske Universitets Collegium orientale begyndte saa godt som sine Arbeider med den første kritiske Udgave af det G. Ts. masorethiske Text ved Hjelp af Erfurter Haandskrifter. Mills og hans heldige Udgivers Küsters kritiske Bearbeidelse af det N. T. tilligemed de Undersøgelser, som derved foranlediges, blev nu i Tydskland mere bekjendt; dog bidrog Ingen meer til dette Studiums Opkomst end den fromme J. A. Bengel, hvis kritiske Udgave af N. T. ogsaa netop udkom i Nøsselts Fød-

felsaar, ligesom hans kritiske Apparat strax efter. Da denne gik til Universitetet var man ogsaa allerede i Besiddelse af Wetsteins vigtige Udgave, som to Aar iforveien blev forberedet ved hans lærde Prolegomena. Hvorledes disse Forarbeider siden ere benyttede og overgaaede af Kennicott og de Rossi, Michaelis, Semler, Griesbach o. m. a. behøver her neppe at erindres. For Skriftfortolkningen var allerede derved aabnet en ny Mark. Den havde faaet Opgaver at løse, hvorpaa der neppe forhen var tænkt. Ogsaa havde den exegetiske Tradition og den fra Dogmatiken udgaaende Fortolkning lidt mangt Afbræk ved den udødelige Hugo Grotius og mange andre Lærde, især udenlandske Exegeter, ved mangen friere Undersøgelse af Sprogbrugen, især det N. Ts. græske, og selv ved gode Philologers Bestræbelse for at vinde Udbytte af Classikerne for det N. Ts. Interpretation. Men en Hovedepoche gjorde den ypperlige Leipziger Humanist J. A. Ernesti, som, efterat have overført den ægte Fortolknings Grundsætninger fra de classiske til de bibelske Skrifter, fremtraadte med sin Interpres N. T. og derved saavelsom og ved saa mange af ham dannede Disciple kraftigen arbeidede imod al Vilkaarlighed og imod den Indbildning at den hellige Skrift skulde for-

klares efter andre Grundsætninger end menneskelige Skrifter *). Dog var det ligesaa lidet Ernesti's Hensigt ved den ældre Skriftforklaring som Baumgartens ved Philosophien, at ryste den kirkelige Dogmatik. Hvis begge Dele alligevel ere skete, saa laae dette snarere i deres Læremaades Aand, end i Lærernes Plan. Alle liberale Hoveder sluttede sig nu lidt efter lidt til denne Skole. Mange gik ogsaa ud over dens Grændser. Hvad Ernesti kun havde antydet og tildeels blot anet om

*) Til denne Indbildning vender nu den nyeste hyperorthodoxe Skole i Tydskland atter tilbage, og indtager saaledes i Exegesen som i de øvrige Discipliner en Standpunkt, som Protestanterne for meer end et halvt Aarhundrede siden have hævet sig over. Man se f. Ex. J. H. Chr. Schwartz's Die Lehre des Evangeliums aus den Urkunden dargestellt. Heidelberg 1808. Denne Forfatter ivrer meget mod den Regel, at forklare de bibelske Skrifter, som andre menneskelige, og anbefaler den mystiske Forklaring, ligesom man og fra Heidelberg er vant til at høre Advarsler imod den vantroe Exegese, som om Exegesen, for at bruge Niemeiers Ord paa et andet Sted, havde noget med Troen at bestille, og ikke snarere uden Hensyn til enhver Kirketroe bør gaae ud paa at opdage den sande Betydning. Udg.

en Accommodationstheorie og om en historisk Interpretation, det blev videre udviklet af Mænd som Semler, Teller og Andre; af Nogle endog udstrakt langt over det Tilbørlige. Et smagfuldt Studium af Orient havde ei mindre Indflydelse paa det G. Ts. Forklaring. Tilsidst opkastede igjen Tidens Philosophie sig til Dommer i sidste Instanz om den hellige Skrifts Mening, og til den grammatiske og historiske Interpretation skulde nu ogsaa en moralsk slutte sig, hvilken Kant endog kaldte den eneste authentiske.

Ogsaa de historiske Dele af Theologien bleve meer og meer dyrkede, og især en stor Flid anvendt paa Historien deels af de bibelske Skrifter deels af Lærebegrebet. I begge Henseender var ved Richard Simon, ved Clericus i Brevene fra hollandske Theologer, og senere fornemmelig ved Semlers dybe Studium af Kirkeskribenterne, ligesom og selv ved den ofte klartseende Mystiker G. Arnold, ved Mosheim, Pfaff og Walch meget fremtraadt i et andet Lys, end man hidindtil var vant til at see det. Især syntes i Artiklen om de hellige Skrifters Inspiration og Canon meget at blive saa uvist, at Mange endog holdt Alt det for spildt, som man hidindtil havde anført for disse Bøgers Anseelse

ved Siden af de aand- og smagfuldeste Bearbeidelser af den hellige Skrift stode de uværdigste Nedsættelser deraf; og hvad man i Aarhundredets Begyndelse neppe i en Kreds af Lærde havde vovet at yttre, er ved Enden af samme ofte bleven prædiket for Folket med oprørende Letsindighed.

Den meest paafaldende Afvigelse fra den gamle Læremaade yttrede sig dog i den egentlige Religions- eller Troeslære. Det nu almindelige Studium af Philosophien, de meer og meer udbredte Skrifter af engelske og franske Fritænkere, den især ved Frederik II. i Tydskland saa meget begunstigede Tænkefrihed og hans personlige Indifferentismus i Religionen — dog vistnok endnu langt meer de gjorde Fremskridt i rigtigere Bedømmelse af saa mange arvede Hypotheser, som havde gjældt for afgjorte Sandheder, forbunden med Exegesens og Kritikens nye Resultater, alt dette tilsammen dannede en ny Skole af theologiske Skribentere og Bedømmere, af hvilke Nogle blot lagde an paa at stille Systemet ved det, som syntes dem at være ubrugbare Ruiner, men andre reve saaledes ned, at af det, som man kaldte positiv Religion, neppe meer bleb tilbage, end hvad ethvert System af den naturlige indeholdt, kun indklædt i Bibelens Sprog. Naar Kirkens Lære endnu i Ernesti's theologiske

Bibliothek og i Döderleins Fortsættelse blev taget i Beskyttelse, saa syntes derimod en ny almeen læst og ved ypperlige Medarbeidere i alle Fag udmærket Journal, Allg. deutsche Bibliothek, især i den midterste Periode af dens Existenz, at have den Tendenz at forkynde saavel Alt hvad man kaldte Orthodoxie som alskens Mysticismus og Sværmerie Krig, ofte uden al Skaansel, uden al Hensyn til svagere Samvittigheder eller til Guds evige Orden i den moralske Verden, i hvis Plan ligger en uendelig stor Forskjellighed af Forestillinger og Dannelsesmidler. Theologer som Bahrdt dreve dette endnu langt videre. Den Frivolitet, man viste i at bekæmpe Kirketroen og haanligen behandle dens Forsvarere gav især dem, som skulde danne sig til Religionslærere, det værste Exempel. Dette undgik ikke rolige Forskere. Men den preussiske Stat greb til det uheldigste Middel for at standse det Onde — et Religionsedict!

Fra de Forsøg, som den kritiske Philosophie gjorde paa at forsone Orthodoxien med sig, kunde kun liden Hjelp ventes. Det var et Spilfægterie, som umueligen kunde skuffe Kjenderen, ihvorvel mange, som holdt fast ved den gamle Troe, glædede sig i Stilhed over at have paa deres Side en Lære, som just hørte til Dagens Orden.

I Moralen, paa hvilken alle disse afvexlende Phænomener havde mindst Indflydelse, syntes hiin Philosophie igjen at ville sætte Christendommens første Strængbed istedetfor en vaklende Lyksalighedslære; man saae derfor paa een Gang et betydeligt Antal af christelige Moralsystemer at tilskjæres efter kantiske Principer.

Disse ere Grundtrækkene til Theologiens Historie i den Periode, hvori Nøsselts Dannelse og Virksomhed traf ind. Lader os nu see, hvorledes han, som stedse var en opmærksom Jagttager, holdt Skridt med Tidsalderen, og hvorvidt han modsatte sig, hvad der i dens Aand forekom ham fordærveligt.

I Almindelighed hørte han ei til de Lærde, som bryde nye Baner i Videnskaberne, eller ved deres Aands Originalitet og Ildkraft pludseligen fremkalde Lys der, hvor det i Aarhundreder har været mørkt. Dette var han sig ogsaa meget vel bevidst; men desto mere geraader det ham til Ære, at han lod saadanne Mænd, endog naar han var af anden Mening og befrygtede, at deres Dristighed gik forvidt, vederfares al Ret, og undskyldte deres Feil og Overilelser med, at man ei maatte maale dem som originale Hoveder med den sædvanlige Maalestok. Hvad der udmærkede ham paa

enhver Mark, som han bearbeidede, var den sunde Dom, hans Sands for Sandhed, og reen Stræben efter at finde den: hans levende Interesse for alt Videværdigt, hans upartiske Agtelse for enhver Tilvæxt i Kundskab, fra hvem den end maatte komme; hans utrættelige Flid, som aldrig lod ham staae stille, men allevegne saa kjendelig bragte ham videre; den uafbrudte Nøiagtighed og Grundighed i Alt hvad han tog fat paa, som endog stundum kunde gaae over til en feilagtig Bestræbelse for at udtømme Alt.

Der gives ogsaa iblandt de Lærde krigerske Naturer, som fra Tid til Tid reise sig til sand Fordeel for Videnskaberne, og hvis Forretning meer bestaaer i at nedbryde og erobre end opbygge og ordne. Afsogte Fiender af al stolt Uvidenhed, af enhver sig bag hellige Ord skjulende Aandsarmod, gjennembryde de den skuffende Taage ubekymrede om den pludselige Lysstraale vil blænde eller brænde svage Øine. Der gives Andre, som mindre lægge an paa at fortrænge det Gamle, end at indaande det som drives uden Liv og Aand, ved bedre Behandling en ny levende Aand og derved opvække Interesse derfor. Atter Andre blev det givet, at forskaffe selv den sprødeste Materie Skikkelse og Ynde, og overføre deres Følelses Fylde

eller deres Phantasies Rigdom paa Gjenstande, som man forhen holdt for ganske uskikkede til en saadan Behandling. For blot at nævne de Døde, saa kunde man til første Klasse i Theologien regne Semler, og i Philosophien den, efter Mendelsohns Udtryk, Alt sønderknusende Kant, J. D. Michaelis til den anden og Herder til den tredie Klasse.

Til ingen af disse hørte Røsselt. Men han var desto meer oplagt til at prøve Alt hvad af disse udsandtes, til at bearbeide det Sande og Fortræffelige af ethvert Slags, som laae indenfor hans Videnskabs Kreds, og ved sin paa Tusende virkende Underviisning at befordre det videre.

Man kjender allerede de Mænd, som havde den meste Indflydelse paa hans Dannelse. Hvor meget han end agtede de ældre Lærere af den spenerske Skole for deres Fromhed og deres Iver i at anvende Religionen paa Livet, saa tilfredsstillede de ham langt fra ikke som Lærde. Ganske anderledes virkede Baumgartens Grundighed paa ham, især da, naar han udviklede eller sønderlemmede Begreber, i hvilken Henseende hans Moral og Polemik stedse forekom ham at være Mønstre.

Saa meget han imidlertid ærede Baumgartens store, især hans historiske Lærdom, saa lidet tilfredsstillede han ham som Exeget. Da Nøsselt selv tidligst bearbeidede det exegetiske Fag, og paa en vis Maade al ægte Theologie gaaer ud derfra, saa betragte vi først hans Fortjenester fra denne Side.

Forberedt var han ved et con amore drevet Studium af den gamle Literatur, især den romerske, mindre af den græske, som — man sige om Nutidens Skolevæsen hvad man vil — fordum endog paa de bedre Skoler blev drevet langt tarveligere og smagløsere end i de nyere Tider *). Da ingen udmærket Humanist lærte paa Academiet, imedens han studerede der, havde han sin egen Flid det meste at takke. Men den bedre Methode i det N. Ts. Fortolkning blev ham ustridigen meget lettet ved Forgjængernes Arbeider.

I Begyndelsen af sit Læreembede har han af og til holdt Forelæsninger over det G. T. Men

*) Denne Niemeiers hæderlige Dom om det græske Sprogs Studium i vore Dages lærde Skoler har jeg ei villet forbigaae, da den fuldkommen gjælder ogsaa om vort Fædrelands, for hvis reformerede Skoler ogsaa samme Studiums Forbedring er den største Anbefaling. Udg.

den betydeligste Deel af sin Tid som af sit Privatstudium opoffrede han paa det N. T. som ingen Dag kom af hans Hænder, og hvori kun faa vare saa bevandrede som han. Dagligen lærte han bedre at forstaae og forklare det af dets eget Indhold og Sprogbrug. Ogsaa hans hermenentiske Grundsætninger bleve stedse liberalere, saa at Ernesti's Interpres ei meer blev Grændselinien, som han ej vovede at overskride; ældre dogmatiske Forestillinger fik stedse mindre, nyere philosophiske derimod mere maaskee for megen Indflydelse paa hans Forklaringer *).

*) Der henvises til et Par meget frie Forklaringer iblandt Bilagene, som vist ere fra hans Livs senere Aar, det ene: de spiritu veritatis, quem Christus promisit Apostolis, ut eos ad omnem veritatem dirigeret, hvori han tvivler om de have Ret, qui hoc interpretantur de eo, quod *præter* doctrinam ipsius Jesu Christi iis revelatum sit, og mener snarere: Apostolos usos doctrina jam percepta ex ore Jesu, adhibita comparatione et usu eorum, quæ vidissent, et cognovissent (e. c. mortuum esse et resurrexisse Christum) sensim sensimque ad perfectiorem intelligentiam doctrinæ pervenisse. Man veed, at denne Forklaring siden, formodentligen ved Nosselts Disciple, er bleven antaget i adskillige exegetiske Skrifter.

Opdagelsen af den enhver det N. Ts. Skribent eiendommmelige Sprogbrug, dernæst Pa=

Den anden endnu mærkeligere Yttring lyder fuldstændigen saaledes:

Om Kirkens Lære om Fader, Søn og Aand.

1. Eget Bekjendskab med Patribus og Hist. Ecclesiastica har lært mig, hvor tvunget og kunstlet det er, som lidt efter lidt har lagt Grunden til de forskjellige lærde Forestillinger herom, f. Ex. hos Justinus Martyr, Tertullianus, Origines etc, og naar jeg spørger mig paa min Samvittighed: vilde Du, dersom Du endnu ikke kjendte Kirkens Lære, nogensinde ved den hellige Skrifts Læsning falde paa denne Forestilling? saa maa jeg sige Nei. Disse Forestillinger kan man ei gjøre sig blot ved at sammenligne de derom handlende Steder i den hellige Skrift. Det er altsaa tydeligt, at hos alle hine Skribenter ligge allerede visse philosophiske tildeels platoniske Ideer til Grund, efter hvilke de have villet forklare sig hine Steder. Dette viser Kirkefædrenes Forklaringer af denne Lære ogsaa klart; og kun deraf, aldeles ikke af Sprogbrugen, bevise de jo disse deres Dogmer (om Fader, Søn og Hellig Aand). Allerede af Souverain og Røßler kan man overbevise sig derom.

alellismen og endelig den historiske Mening vare Hovedprinciperne ved hans mundtlige og

2. Hos Jøderne var Basis for al Religion denne: "Der er kun een Gud." Havde Christus altsaa nogentid talt om tre som om Gud eller Guder, saa havde dette alene været tilstrækkeligt til at bræbe ham, om han endog havde giort Underværker, ifølge 5 Moseb. 18, 20. Hvorfor og Jesus, da det forekom Jøderne, som sagde han noget saadant om sig Joh. 10, 33. forsvarer sig, og siger ikke: at han er Gud i selvsamme Forstand som Faderen; men bemærker at Navnet Gud i selve det G. Ts. Skrifter tillægges i uegentlig Forstand dem, som vare Guds Sendebud. Han giør selv kun Fordring paa Navn af Guds Søn i samme Betydning, som Øvrighederne †. I denne indskrænkede Betydning kan Benævnelsen vel tilkomme den, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε — Messias.

†. Anm. Her gaaer Nøsselt øiensynligen forvidt (endog videre end de meer moderate Unitarier), da allerede de bekjendte Udtryk: Guds eneste Søn, Gud Eenbaarne ere tilstrækkelige til at vise den høiere Betydning, hvori Jesus tillagde sig denne Værdighed fremfor alle Øvrighedspersoner og Andre, som i det G. T. undertiden betegnes dermed. Udg.

skriftlige Exegese. Han var mistroisk imod enhver ulærd Forklaring. I mange Punkter var han utilfreds med Tellers Wörterbuch des N. T. Det var ham klart at Teller altfor ofte laante Apostlene en mere philosophisk Christendoms Idee. Ogsaa ivrede han imod Misbrugen af Accommodations-theorien. Dog blev han stedse meer tilbøielig til at finde en Nedladelse til jødiske Begreber i Jesu Taler og Apostlenes Skrifter. Ogsaa blev det ham stedse meer en Trang at bringe Christendommen i Harmonie med andre Fornuftkundskaber.

Hvad der i Andres Forsøg til dette Øiemed forekom ham ugrundet, end sige forbundet med

3. Just i Joh. Evang. hvilket man formedelst K. 1, 1. fg. holder for den kirkelige Læres Hovedstøtte, gjentager Christus ved alle Leiligheder ret med Flid "at han var sendt fra Faderen, at hvad han har, har han modtaget af Faderen; at han maatte adlyde Faderen o. s. v." saa at man umueligen kan tvivle om, at han ved denne hyppige Gjentagelse har villet forebygge, at Ingen skulde tillægge ham en αὐτοθεωτης ɔ: Væsenslighed. — Efter saadanne bestemte Erklæringer skulde man alene bedømme Apostlenes Udsagn, da de dog for os maa være afgjørende.

Spot mod hidtil antagne Meninger, som Bahrdts Briefe im Volkston opvakte hans høieste Mishag. Men saasnart samme Diemed kunde opnaaes ved Sprogkundskab, Historie, lykkelig Combination eller psychologisk Jagttagelsesaand, saa blev hans Dom gunstigere. Saaledes indeholdt Paulus's Commentar over det N. T. Meget, som stred imod hans Exegese; men dette kunde ei afholde ham fra at tale med største Agtelse derom, eller i sin Recension i Allg. (Hallische) Lit. Zeitung — hvor han rigtig nok paaankede mange Feil — at lade Forfatterens Fortjenester vederfares Ret. Meest interesserede ham heri de historiske Excurser og de historisk-psychologiske Forklaringer af de usædvanlige Begivenheders pragmatiske Oprindelse og Sammenhæng, hvori just det Forviklede og Kunstfulde havde en egen Tillokkelse for ham (hvem man selv stundum har anklaget for Tilbøielighed til en altfor kunstig Interpretation) ihvorvel han ved enkelte Steder blev uvis om hvorvidt han skulde tiltræde Paulus's Mening. Naar man gjorde ham den Indvending, at deslige Forsøg dog kun bidroge lidet til at bortrødde den Anstødssteen, som det Underfulde var for mange, saa længe blot een eneste Begivenhed maatte betragtes som Under, og uagtet al derpaa anvendt Skarpsindighed ei heller vare

istand til at bevirke en fuldkommen Overbeviisning, saa pleiede han at svare: at enhver historisk Kritik alligevel beholdt sit Værd, og at, om endog blot nogle Opløsninger af det Gaadefulde lykkedes, blev den Formodning stedse bestyrket, at, hvis vore Efterretninger ikke vare for korte, vilde sandsynligviis endnu meget, der nu forekommer os som Under, indtræde i Rækken af de naturlige Begivenheder.

Desto bestemtere erklærede han sig imod en Skriftfortolkning, som man i Kantisk Betydning kaldte den moralske. Gjerne tilstod han ifølge sin sædvanlige Billighed, at Kants Hensigt ikke var at man skulde bortmoralisere den sande grammatiske Mening; men han forudsaae Misbrugene af den kantiske Grundsætning og advarede derimod.

Jo fortroligere Røsselt ved halvtredsindstyveaarigt Studium af det N. T. var bleven dermed, desto beklageligere er det, at han ei fik udført sin Plan, at levere en ny Udgave af det N. T. hvori med Forbigaaelse af alt bekjendt kun de ham eiendommelige Bemærkninger skulde være nedlagde.

Den historiske Deel af Theologien begyndte Røsselt tidligen at gjøre til et af sine Hovedstudier. Ogsaa er denne i hans Anviisning til unge Theologers Dannelse be=

arbeidet med synlig Kjerlighed til Sagen. Hans Kundskab heri var øst af Kilderne, som han stedse excerperede. I Kirkehistorien var Mosheim hans store Ideal. Om Beausobre talte han dog fast med samme Varme. Ogsaa blev han Mosheims Methode troe, i at foredrage Kirkehistorien efter Aarhundreder, ifølge Mosheims Compendium, hvorover han læste. Ogsaa drev han dette Studium ret pragmatisk, hvorfor det og havde saa stor Andeel i hans liberale Anskuelse af Religion og Theologie. Han har ofte yttret for sine Fortrolige, at det var just dette Studium, som havde befriet hans Aand for saa mange Lænker, og ført ham op paa en høiere Standpunkt.

Ogsaa Literatur-Historien interesserede ham fra hans tidlige Ungdom og man veed hvad han præsterede i den Deel deraf, som laae ham nærmest. Iblandt Kjendere er der kun een Stemme om, at hans Anweisung zur Kenntniß der bessern allg. Bücher in allen Theilen der Theologie er et hidindtil uovergaaet Værk.

Den systematiske Theologie har han sjeldent behandlet som Skribent, men næsten uafbrudt som academisk Docent med meest Forkjerlighed for den praktiske Deel, Moralen. Heri holdt han sig i Begyndelsen til Baumgarten,

der havde benyttet den wolfiske Philosophie; men siden sluttede han sig nærmere til de Moralister, som uden at gaae ud fra nogen philosophisk Skoles Grundsætninger, blot samlede med philosophisk Aand den hellige Skrifts practiske Lærdomme, og bearbeidede den i Forbindelse med alt hvad der hører til Kundskab om den menneskelige Natur og det Sædeliges sidste Grunde *), iblandt hvilke Mosheim saa glimrende udmærkede sig i sin Tidsalder. Senere hen tilfredsstillede denne ham mindre; han følte, at Strænghed og Grundighed ofte var opoffret for Veltalenhed. Derimod fik Læsningen af de aandrige engelske Moralister, en Shaftesbury, Hutcheson o. s. v. en stor Tillokkelse for ham. Derimod kunde den kritiske Philosophies Indflydelse paa Moralen ei behage ham, saalidet som de deraf opstandne, hinanden hurtigt fortrængende Systemer, just fordi de fordrede perem-

*) Dette Tillæg forekommer mig ei at høre til denne Classes Characteristik; thi alle de Moralister, som i at foredrage den christelige Sædelære gaae tilbage til det Sædeliges sidste Grunde, maae nødvendigen gaae ud fra en vis theoretisk Philosophies (være sig nu en fremmed Skoles, eller en af dem selv udfunden Philosophies) Principer. Udg.

torisk, at man enten skulde i eet og Alt være med dem eller imod dem. Hvad deri var Sandt og Brugbart for den christelige Moral, meente han var ikke Nyt; og hvad deri var Nyt, holdt han for enten at være Falskt, eller dog ufrugtbart for dens Øiemed, derimod meget udsat for Misbrug. Dog læste han Kants Skrifter og nægtede ham ei den Agtelse, der tilkom en dybsindig Tænker. Derimod kunde han aldrig beqvemme sig til at anvende sin Tid paa de mange Produkter af en philosophisk-poetisk Mystik, som hyppigen fremkom i nyere Tider, om hvilke han pleiede at udraabe: "Gode Gud! bevar os den sunde Menneskeforstand!" Hvis han iøvrigt i nogen theologisk Disciplin ei holdt Skridt med Tidsalderen, saa var det i Moralen. Hans Forestillinger heri vare langt mere afsluttede end i Dogmatiken.

Men derfor vil ingen, som hidindtil har lært at kjende ham som Theolog, underkjende Lessings Dom om ham: "Det er dog endnu en Theolog som han bør være!" Saa dømte han paa en Tid da han ved Udgivelsen af de wolfenb. Fragmenter havde lagt sig ud med den hele theologiske Verden.

Men heller ikke de øvrige Videnskabers Fag vare Nøsselt ubekjendte; paa de ham nærmest liggende var han endog saa godt som hjemme. Især

var det Philosophie, Philologie og Historie, for hvilke han havde stor Forkjerlighed. Meest interesserede ham Philosophiens praktiske Dele, de som lede til en dybere Kundskab om den menneskelige Natur, dens Anlæg og Kræfter; Philologien især fra den grammatisk=kritiske Side. Sin tidlige Forkjerlighed for det latinske Sprog beholdt han til sin høieste Alderdom, og vilde have foretrukket det til visse Slags Skrifter f. Ex. exegetiske, om end Convenienzen ei havde ført dette med sig. At han udtrykte sig heri correct og ægte romersk, have de competenteste Dommere som Ernesti ofte bevidnet. Men derfor var han dog ikke ligegyldig for Modersmaalet, og talede aldrig med Spot, som stundum Ernesti gjorde, om die Frau Muttersprache. Historien, hvori han som i Geographie og Chronologie var vel bevandret, var ham lærerig som fortolkende Udvikling af Forsynets Planer. Alt nyt, som i disse Fag udkom, drog hans Opmærksomhed til sig, og han recenserede mange didhørende Skrifter. Fortrinlig høit agtede han møisommelige, med Sagkundskab, Aand og Skarpsind udførte Undersøgelser, lyse Fremstillinger, og heldig Opklaren af dunkle Egne ved Kritikens Fakkel eller en lykkelig Divicationsevne. Alt dette fandt han sikke i den Grad forenet hos nogen Skribent,

som hos Lessing; og derfor var Lessing i hans Øine den tydske Literaturs sande Heros. Hans Skrifter holdt han for det meest fuldendte i Maneer og Sprog.

Mathematik, Naturlære og Naturhistorie havde han egentligen aldrig studeret, og læste af de sidste Fag kun det Populære, forsaavidt som det gav hans Videlyst Næring. Æsthetiske Arbeider, især de tydske Classikers agtede han vel meget høit; men dog var hans Phantasie aldrig levende, hvorfor han i Almindelighed foretrak gode Prosaister for Digtere. Poesiens Lysmørke (clair obscure) stemte ei med hans øvrige Attraae efter tydelige Ideer og tilforladelig Kundskab. Derfor kunde han ei heller sympathisere med Lavater; ja, ihvor høit han agtede Herders store Genie og mangfoldige Kundskaber, yndede han ei hans Maneer at behandle Gjenstande, ved hvilke det kom an paa rolig Prøvelse, halvpoetisk, og allevegne at tale i Billeder; dog mishagede ham allermeest Sammes — dog jo kun tilsyneladende — Orthodoxie, som hist og her forledte ham til de intoleranteste Yttringer.

---

4. Nøsselt som academisk Lærer.

(Indhold) Om Universiteternes Værdighed og Bestemmelse havde han en saare høi Idee. Videnskabelig Aand, Grundighed og sikker Lærdom udmærkede hans Foredrag. Om hans theologiske Encyclopædie (hvilket Collegium vi have at takke for hans ovennævnte Anweisung zur Bildung angeh. Theol.); hans exegetiske Forelæsninger over det N. T., over Moral, Dogmatik og Kirkehistorie. Hans Foredrag og Sprog (hiint var frit, ei bundet til Hæftet, og blev hvert Aar indholdsrigere, hvoraf dog fulgte den Ulempe, at han sjeldent kunde ende sit Cursus til bestemt Tid: dette var den sande Læretone; intet kunstlet deri og ingen Declamation. Han havde vel ei den Gave at at kunne begeistre, som man har roest hos Semler, Michaelis og Koppe; men desto mere fremlyste hans sædelige Natur, hans Gemyt i hans Foredragsmaade). Det Alvor i religiøse Gjenstandes Behandling, som stedse udmærkede de hallinske Theologer, tilhørte ham af Naturen. Som han selv var beskeden, saa søgte han ogsaa at bibringe sine Tilhørere Beskedenhed; han afskyede den afgjørende Tone; men opholdt sig desto længere ved sine Forgjængeres Fortjenester. Han lærte næsten i 50 Aar

med uafbrudt Bifald, og det ved Siden af andre berømte Lærere. — Ogsaa ved Privatomgang gavnede han de Studerende. — Han hængte fast ved den gamle Universitetsforfatning og haandhævede dens Privilegier, især Lærefriheden, som gjorde ham Halle saa dyrebart. — Som Collega var han elskelig og fredsommelig.

---

5. Nösselt som Skribent.

Han skrev forholdsmæssig lidet. Hans Skrifter have mindre Originalitet end Gehalt. Hans Stil i det latinske Sprog var meer fuldendt end i det tydske, hvilket han undertiden formede efter Latinernes især Ciceros Periodebygning. — Et Overblik af de Forandringer i den tydske Smag, som han oplevede. Hans Interesse for tydsk Sprog og Literatur. Oversigt af hans samtlige Skrifter.

Anden Afdeling af Skriftet indeholder følgende:

1) Fragtment af en Selvbiographie, begyndt den 2den December 1806.
2) Fragment af en Dagbog, som Bilag til Forfatterens religiøse Stemning i hans 21de Aar.

3) Undersøgelse om hvorledes jeg (Nøsselt) har at forholde mig, især efter min Ankomst til Fædrelandet.

4) Nogle Breve fra Ernesti til Nøsselt.

5) Breve fra Rochow, Dahlberg, Spalding og Struensee.

6) Nøsselts Anskuelse af Universiteternes Bestemmelse og Værdighed.

7) Fragmenter af et til det preussiske Statsraad indgivet Klageskrift imod Hermes, Hilmer og Woltersdorf.

8) Fragment af et i Haandskrift forefundet Ideemagazin.

9) Nøsselts Mindeskrifter over Knapp, Semler og Struensee.

10) Fragmenter af fortrolige Breve.

Lutter interessante Actstykker, men ei skikkede til at leveres i Udtog og desuden for en Deel benyttede i det foregaaende.

Theologisk Bibliothek

udgivet

af

Jens Møller,

Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet.

Andet Bind.

Kjøbenhavn, 1812.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,

store Kannikestræde No. 46.

Indhold.

Side

I.

Hvad har Opdrageren at gjøre for at modsætte sig Tidens fordærvelige Aand?

(En Tale af Udgiveren *).)

Naadigste Prinds!

Hæderlige Forsamling!

Ungdommens og Oplysningens Venner!

Vi høitideligholde i Dag en Fest, hvorved vi saa meget snarere tør overlade os til en uforstyrret Nydelse, som de Glæder, den vækker, ei alene ere

*) Om denne Tale, som blev holdt ved det Christianiske Instituts sidste Examenshøitid i H. H. Prinds Christians og en udmærket Forsamlings

uskyldige, men endog kunne blive en Næring for ædelt Borgersind og glad Tilfredshed. Vi befinde os i en Forsamling af unge Mennesker, som ved deres Fremgang i Videnskaber og Færdigheder paa ny have stadfæstet den glædelige Erfaring, at vort Fædreneland med ufortrøden Iver paaskjønner en viis Regjerings Omsorg for hensigtsrigtig Underviisning. Vi have været Vidne til, at den ædle

Overværelse, end ikke havde en aabenbar religiøs Tendenz, saa vilde jeg dog ikke have betænkt mig paa her at optage den, naar den kun havde, som mine Venner maaskee altfor skaansomme have forsikkret mig om, pædagogiskt Værd. Jeg har nemlig lovet i mit Bibliothek ogsaa at bearbeide Præstens practiske Discipliner; og af disse er Opdragelseskunsten en af de vigtigste. Ei heller troer jeg at handle inconseqvent ved nu og da at optage en ikke-aandelig Tale, skjøndt Prædikener ere udelukkede af min Plan; og ligesaa lidet derved at foranledige den Mistanke, som satte jeg en god Prædiken nedenfor en anden god Tale. Nei, Aarsagen hvorfor jeg har udelukket Prædikener var alene, som i Subskriptionsplanen er sagt, Frygt for at blive oversvømmet med et altfor stort Antal maadelige Prædikener, naar jeg først havde indlemmet i min Samling een god.

Christianis Aand vedbliver at hvile over denne Læreanstalt, som lover Efterslægten endnu mange skjønne Frugter af hans pædagogiske Virksomhed.

Det er, besynderligen i Tider som de nærværende, et styrkende Syn at betragte den tillidsfulde Sædemand, som, uden at ændse Øieblikkets Slud eller Stormvinde, udstrøer Sæden i den velberedte Ager, forvisset om at den til sin Tid vil fremspire, voxe, modnes og bære mangfoldig Frugt. Vente vi end ikke selv at tage Deel i Høsten, saa kunne vi dog ei undlade at glæde os med ham og billige hans Forventninger. Forekom endog disse os at være for høit spændte: hvo iblandt os kunde vel have Hjerte til at nedstemme dem? Ja opdage vi maaskee, at Stormen bortviftede mangt Korn, som ei kom til at fæste Rod; troede vi at kunne forudsige et haardt eller ustadigt Veirligt, som vilde qvæle mangen Spire eller knække mangt Straa: vi vilde dog vogte os vel for ved tvetydige Ord eller uheldspaaende Varsler at betage ham sit Haab om Løn og sin Lyst til Markarbeidets Fortsættelse. Menneskekjerlighed og Klogskab vilde lige meget fraraade os dette; ja selv Erindringen om vort korte Syn burde holde os tilbage. Thi hvor usikkre ere ei alle de Skridt, som vore Tanker vove ud over det Nærværendes

Grændser? Hvor skuffes vi ikke ideligen i Forestillinger om Fremtidens Optrin? Hvi vor hele Divination paa ligesaa ustadige Ki mærker, som Veirpropheternes ere? Eller vovede vel paa — jeg vil ei sige, Phanta men selv den forfarne Viisdoms — Vinger at s sig ud over Nutidens Skranker og kige bag F tidens Dække, uden at skue dens fjerne Skil langt anderledes, end de siden træde frem Virkelighedens Skueplads? Denne Erfarin vel ei smigrende for den menneskelige Forfæn hed; men den er dog velgjørende. Den gj rolige i Modgang som i Medgang; maadehol i Frygt som i Haab; trygge ved Ulykkens S ler; men fremfor Alting forsigtige i vor Do de Ting, som skulle komme. Have vi denn faringssandhed for Oie, da kunne vi dristigen lade os til den Tilbøielighed, hvoraf vi plages, at udfinde det Tilkommende ved Sam ligning imellem det Nærværende og Forbiga Vi skulle da ei udgive det Muelige for Virk eller det Sandsynlige for Sandt; vi skulle e mindre som Sværmeren tage vor Phantasies B der for Virkelighedens Børn. Men denne F tighed iagttoge ei altid vore Dages Sandsi naar de, efterat have udkastet det sorteste M

af Tidsalderens Sæder og Indretninger, Digten og Tragten, fremførte efter Horaz den skrækkelige Spaadom:

En Fædreslægt, ei god som Bedstefædres,
Har frembragt os, langt større Nidinget,
Som snart en værre Æt os efterlade *).

Uden at undersøge, hvor Meget der i disse velmeente Varsler er overdrevet, tør vi vel antage, at de ei ganske ere en frygtsom Indbildningskrafts Fostere, men at et Uveir maa true os og vore Børn; og Alle ere enige om, at kalde det Væsen, som har trukket det sammen over vore Hoveder, Tidens Aand. Lykkeligviis er Faren endnu ei større, end at den, efter de sindigste Jagttageres Mening, ved Kunst kan bortledes. Dertil vil jeg stræbe, at levere et ringe Bidrag, idet jeg benytter mig af den hæderfulde Opfordring at være Ordfører paa denne Høitidsdag, til at anstille Betragtninger over det vigtige Spørgsmaal:

Hvad har Opdrageren at gjøre for at modsætte sig Tidens fordærvelige Aand?

*) Ætas parentum peior avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.
Horat. Carm. L. III. Ode 6. v. 46. sq.

Det er et synderligt, ubeskriveligt, Alle bekjendt og dog stedse omtvistet Væsen, som man er bleven enig om at kalde Tidens Aand: en sand Proteus som hvert Dieblik skifter Skikkelse, Tale og Adfærd. Dog — ligesom Fabelen fortæller, at hiin Havgud kunde bringes til at aabenbare Alt, hvad han vidste, det Tilkommende som det Forbigangne, naar den Spørgende kun ei lod sig skrække ved hans Forvandlinger, men holdt ham fast i stærke Baand; saaledes vil den opmærksomme Jagttager lettelig opdage, hvorhen Tidens Aand stræber, hvilke Forsætter den yttrer, og hvad Raad den, saa at sige, for Fremtiden oplægger. Og har han først fuldstændigen fattet dens Væsen og overskuet de forskjellige Retninger, hvori den virker, da vil han som Menneskeven benytte sig af dens Stræben, hvor Maalet er ædelt, den sigter til, men modsætte sig dens Indflydelse, naar denne vilde geraade den nærværende eller kommende Slægt til Fordærvelse. Jeg opfordrede derfor Opdrageren kun til at modsætte sig Tidens fordærvelige Aand, og ei enhver Tidsalderens Tendents. Thi jeg miskjender ei de enkelte gode Træk, som udmærke selv den nyeste Tid — for ei at nævne den bedre næstforbigangne — fremfor enhver anden, Historien har afmalet. At netop den nu saa al-

mindelige Iver for Underviisnings- og Opdragelsesvæsenets Forbedring hører med til denne vort Aarhundredes agtværdige Side, vil Ingen nægte. Lad saa være at vi kunne ei saa meget rose os af at have først fattet denne Tilbøielighed, som af at bevare den liig en dyrebare Arv fra foregaaende Generation; det er dog allerede roesværdigt, at det 19de Aarhundrede i dette Stykke træder i det 18des Fodspor. Ei heller vare vore Fædre komne saavidt, at vi jo nok ved Anstrængelse heri lettelig kunne overgaae dem. Hvor mange Individuer, ja hele Byer, Egne og Stænder trænge ikke endnu deels til nye deels til forbedrede Skoler? Hvor ofte savne vi end ikke de høistfornødne Kundskaber og Færdigheder hos Bonden, Haandværkeren, Kjøbmanden og flere? Ved at afhjelpe disse Savn kan endnu mangen Borgerkrone vindes, endnu evig Berømmelse fortjenes. Men — det var ei derom jeg lovede at tale; denne liden Udskeielse skulde blot vise, at det var med beraad Hu, jeg krævede Modvirkning af Opdrageren kun imod Tidsalderens fordærvelige Aand.

Paa hvilke Maader denne yttrer sig, hvorhen denne stræber at føre os og vore Børn, behøver jeg ei for en saa oplyst Forsamling at udvikle. Vi leve jo samtligen paa den fornemste Skueplads

for dens Virksomhed, i Hovedstaden, som vi vel med Tacitus tør kalde alle Lasters frugtbare Moder *); og advares dagligen for Tidsalderens smittende Fordærvelse. Klagerne ere saa almindelige, at man frygter for at kjede ved deres Gjentagelse. Dog ville vi ei anklage men heller takke hine Religionens og Sædernes alvorlige Talsmænd, som søge — var det endog stundom ved overdrevne Trusler — at vække os af den farlige Drøm, hvortil maaskee ogsaa Nogle iblandt os engang overlode sig: "at det var Fornuftens Tidsalder, hvori vi levede; at vi omstraalede af dens Lys ei vare udsatte for at styrte i nogen aaben eller tildækket Grav; at Menneskeslægten havde naaet sin Modenhed, og ei meer kunde gaae tilbage." O skuffende Indbildning! Farlige Vildfarelse! Nære vi først denne, da have vi alt begyndt at gaae tilbage; men forkaste vi den, kunne vi haabe at gaae frem. Opdrageren bør derfor baade selv vogte sig og tillige advare andre for dette Blændværk. Hans i Livets og Historiens Skole erhvervede Menneskekundskab har lært ham, at Menneskenaturen er altfor dan-

*) — — — per urbem; quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Tac. Ann. L. XV. c. 44.

nelig til at dens Uddannelse i dette korte Jordliv kan fuldendes; at Fuldkommenhedens Maal er sat saa fjernt, at det, skjøndt beskueligt for vort Øie, dog aldrig naaes af den udstrakte Haand. Thi hvor finde vi i Aarbøgerne den fuldendte Mand, hvem ei een eller anden Fuldkommenhed manglede? Vi kjende nogle Faa, der bragte det saare vidt, der kom det herlige Klenodie saa nær, som den menneskelige Kraft synes at tillade (og derfor staae deres Navne til evig Beundring og Efterligning prægede i Historiens Tavler); men Ingen, som kan gjælde for et Ideal. Er det i vore Dage sjeldent ja fast mageløst, at Nogen i Storhed naaer hine Fortidens Herver, da maae vore Sæder og Indretninger vissselig heller ikke være saa fuldkomne, som Mangen troer, da maa det vel lønne Møien at undersøge hvori Manglerne ligge. Og findes Opdragelsen at have nogen Deel deri, bliver det Opdragerens Pligt at raade Bod derpaa.

Raadspørge vi da Tidernes skarpsindigste Jagttagere om vor Opdragelses Brøst: da er det især Grundighed, som Forfædrenes Underviisning, og Religiøsitet, som deres Opdragelse siges at have forud for den i vore Dage sædvanlige. I Sandhed! dette dobbelte Savn maatte, hvis det var almindeligt, tilintetgjøre

alle de Smaaforbele, som vor Opdragelseskunst forresten kunde have forud for de fremfarne Tiders. Thi hvad nytter det at vide mange Ting, naar man ei veed Meget; naar disse mange Ting ere uden Kjærne og Sammenhæng, liig løse Avner, som vel fylde, saalænge de ligge stille i Eierens Lade, men adspredes saasnart de bringes uden for ved første Vindkast. Ligedan forholder det sig med den udvortes Politur og Lethed, som vi altfor ofte støde paa istedetfor Fortidens jevne Fromhed og Alvor. Vi fordømme ei fine Sæder (de ere en sand Prydelse hos Ynglingen) men vi frakjende dem alt Værd, naar de ei ere forenede med indvortes Sædelighed. Den tænkende Opdrager vil søge at forene begge Dele; og ei forvirres ved Tidens uheldige Indvirkning paa hans Bestræbelser. Grundene til hiint sørgelige Phænomen ligge aabenbare for Enhvers Øine. Afleder man Flodens Vande igjennem flere Canaler, eller bringer man den ved Kunst til at udbrede sig over et heelt Land, da vil den ei længer flyde saa stridigt eller skjære saa dybt som i dens gamle Løb. Saaledes maatte Læregjenstandenes Forøgelse nødvendigen medføre mindre Grundighed i de Underviisningsfag, hvortil Fortidens Ynglinge bleve holdte. Spørgsmaalet bliver da, om det er mueligt ved forøget An=

strængelse og en hensigtsmæssigere Udvikling af Sjelekræfterne at forene Nutidens Fordele med Fortidens. Og herpaa svare vi overeensstemmende med Menneskenaturens Perfectibilitet det bestemteste Ja. Kun maa Opdrageren være idelig opmærksom paa Tidernes Tegn; han maa prøve Alt, det Nye som det Gamle med lige Strænghed; han maa trodse Modens som Oldtidens Fordomme; han maa, kort sagt, ingen Møie skye; men gjøre Heltens Valgsprog til sit: at Intet er gjort, saalænge Noget staaer tilbage at gjøre. Mindst vil den selvstændige Opdrager lade sig indbyse af Døgnets smigrende Aand, naar den søger at nedsætte Grundighed og Fromhed for overfladisk Polyhistorie og irreligiøs Letsindighed. Af denne dobbelte Forførelse truer den første fornemmeligen Læreren, den anden Opdrageren. Hiin kan forsaavidt lettere trodse Faren, som det staaer til ham selv ved grundig Underviisning at afvende den fra hans Lærlinge; Opdrageren derimod behøver megen udvortes Hjelp for at modstaae Døgnets letfærdige og frække Tænkemaade. Fristelserne til moralsk Svækkelse og Fordærvelse ere især i Hovedstaden saa mange, at selv den omhyggeligste Opdrager let kan see sin dyrebareste Yndling forført og sin Omsorg spildt, naar ei Forælـ

dre, Slægtninge og Andre, som udenfor Opdragelseshuset omgive Ynglingen, komme ham til Hjelp. Det er ofte sagt og kan ei for tit indskjærpes, at de Forældre, som af Opdragerens Haand kræve et ufordærvet Barn tilbage, men selv give det et slet Exempel, gjøre det samme som den, der af Gartneren vilde kræve ranke Træer, uagtet han fra den første Plantning havde selv krummet og forvredet de spæde Stammer. Men da Opdrageren ei engang tør haabe i det Tilfælde, da Forældrenes samvittigste Omsorg forener sig med hans, at bevare den tilvoxende Yngling for Tidsalderens saavelsom den almindelige Sandselighedš Fristelser, saa kan han, selv med Hensyn til sine egne Opdraglinge, ei forholde sig rolig ved Smittens Udbredelse, skjøndt den ei endnu har naaet hans Kreds. Lig en ædel og modig Feldtherre vil han ei bie med sit Forsvar til han angribes af hine Ungdommens Fiender inden sin Skoles Mure, men gaae dem imøde og jage dem paa Flugten, længe førend deres pestsvangre Aande kan nærme sig hans skyldfrie Børneflok. Det er til slig uforfærdet Modstand mod Tidens Laster og lastværdige Tænkemaade, at jeg i Menneskehedens Navn vover at opfordre Opdrageren. Det er af ham, at Efterslægten for en stor Deel modtager sit Vee og Vel;

det er ham, som udsaaer og tillige bør vogte den Sæd, hvoraf de følgende Slægter skulle fremvoxe. Vigtigt er hans Kald, og svar den Kamp, han maa udholde med alskens Daarskab, Forfængelighed, Vellyst og hvad Døgnets øvrige Skjødesynder hedde; men stor er og Lønnen for hans Seier. Han vil derfor ei lade sig skrække af Fjendernes talrige Hær; men styrkes ved Tanken om den gode Sag han strider for, og ved Haabet om mange værdige Medstridere. Thi sandt er det, at enkelt Mand kan ei bevare eller frelse en heel Slægt; men hver den, som antager sig en saa god Sag, kan og gjøre sikker Regning paa kraftig Bistand. Mange have allerede erkjendt, og tydelige Tegn tvinge dagligen Flere til at erkjende, hvor dybt vi ville synke, om ei en talrig Borgerskare forener sig med Landets Fader til vore Nationaldyders Bevarelse og vor Almeenaands Gjenoplivelse. Hvormed vi som Lærere og Opdragere skulle ruste os til denne Kamp, har jeg allerede antydet, idet jeg pegede paa Grundighed i Underviisningen og Religiøsitet i Opdragelsen. Det er kun ved hiin, at vore Ynglinge kunne blive duelige Borgere, og kun ved denne, at de kunne vorde retskafne Mennesker. Kun den, som kjender grundigen hvad han har lært, veed at anvende det i Livet; kun

han kan handle selv, imedens den halv-oplærte maa overlade de vigtigste Anliggender til Andre. Betroes ham en Plads i Kunstens eller Lærdommens Rige, da kan han fælde en selvstændig Dom, og behøver ei at rette sig efter enhver Vind, som Moden deri opvækker. Bestemmer han sig for Forretningslivet eller endog for den store Verden, da vil han maaskee glimre mindre end den fiint polerede Verdensmand, men hvo som veed at skille Kjærnen fra Skallen og i Erfarenhedens Skole har lært at søge Fortjenester bag Beskedenhedens Slør, han vil henvende sig til den grundige Tænker og ei til den pralende Lykkejæger. Denne Bemærkning, skjøndt maaskee meer anvendelig paa andre Stænder, gjelder dog ogsaa om den, hvortil de her underviste Ynglinge ere bestemte, Handelsstanden. Thi ere end de Sprog og Videnskaber, som Kjøbmanden bør lære, lettere at fatte end de lærde Sprog og de høiere Discipliner, saa bør han dog i sit Fag være ligesaa bevandret som den Lærde i sit. Ei heller er det nogle faa, let overkommelige Kundskaber og Færdigheder, som man nuomstunder fordrer af den dannede Kjøbmand: et Overssyn af dette Instituts Læregjenstande viser os de mangfoldige Materier, hvorom han bør være underrettet. Her er aabnet den videlystne Yngling

en viid Mark; og vil han ei nøies med at gjennemfare den ad den korteste Vei, men vil han gjøre sig fortrolig med alle dens Udsigter og yndige Biveie: da vil han baade finde tilstrækkelig Næring for de heldigste Anlæg og Trang til en grundig Veiledning.

Ei heller trænger Kjøbmanden mindre end Borgere af andre Stænder til en religiøs Opdragelse; man kunde endog paastage — hvis det ellers heri var tilladt at give nogen Stand det mindste efter — at Handelsmanden trænger saameget meer dertil, som hans Haandtering udsætter ham for idelige Fristelser til Egennytte og Uredelighed. Det er af alle practiske Moralister bemærket, og af alle fordomsfrie Kjøbmænd selv tilstaaet, at den idelige Syslen med og Attraae efter Gevinst letteligen besnærer endog de mere velvillige Gemytter og bortvender Calculantens Blik fra det høieste Formaal til det underordnede: at forøge sin jordiske Lykke. Vel sandt, at en grundigere Beregning burde lære Kjøbmanden, at selv til hans Velstands Fremme torde Redelighed være tjenligere end Bedragerie, Sanddruhed varigere end Troløshed: i det mindste kan jeg ei tænke mig et mere lokkende Firma, end Retskaffenhed i Selskab med Orden. Vil man for at prøve min Paastand gjen=

nemgaae de ved Velstand og almeen Tillid lige berømte Handelshuses Historie, da skulde jeg meget feile, om ei de allerfleste befandtes at have lagt en langt varigere Grundvold til deres Lykke ved Ordholdenhed og gammeldags Retsind, end enten ved store Fonds eller lykkelige Bedragerier. Ja dette gjælder ei alene om enslige Personer, hvilket alle Handelsstæders Historie kan lære, men endog om hele Folkeslag, iblandt hvilke hine Borgerdyder have været almindelige. Thi hvad var det vel, som hævede de fattige Memnoniter i Holland, og de foragtede Qvækere i England og Nordamerika til en saa høi Grad af Velstand og Agtelse, uden den Anbefaling, at deres Ja stedse var Ja og deres Nei altid Nei? Med dem kunde Enhver handle uden Frygt for at bedrages, ja endog uden de sædvanlige Forsigtighedsregler. Pandt var her ligesaa overflødigt, som Vidner paa Mandens Ord under mundtlig Fordrag. Løftet var aflagt i Guds Paahør; og skulde den Alvidende ei være et frygteligere Vidne, end alle Mennesker? Med slige Redelige ønske Alle, den Eenfoldige som den Forstandige, at indlade sig. Naar derfor Memnonitfabricanten eller Qvækerkjøbmanden kom til Markedet med sine Vare, var han altid vis paa Afsætning; ligesom han og søgtes hjemme i sit

Huus. Og det uagtet adskillige religiøse Fordomme ja tildeels latterlige Sæder syntes at maatte afholde de øvrige Christnepartier fra Samqvem med disse synderlige Mennesker. Men saameget formaaer Redelighed, denne Betingelse for alle selskabelige Dyder, at man for dens Skyld overseer mange Skrøbeligheder. Hvor vigtigt maa det da ei være Opdrageren at give den vordende Kjøbmand denne Dannismandens Characteer, som, ophøiet over alle Fristelser af den jordiske Mammon, sikkrer Manden fortjent Høiagtelse uden at lægge Hindring i Veien for Borgerens timelige Velstand. Men skulde jeg nu nævne det Middel, hvorved denne ædle Characteer til alle Tider er bleven dannet og befæstet, og som i vore Pengegjerrighedens og Overdaadens Dage, da man fast offentligen raaber som fordum paa Roms Gader: "Først Penge, siden Dyd!" alene vil befindes at være sikkert, da er det en fra den spæde Barndom indpræntet Ærefrygt for det høieste Væsen. Eller, hvis man troer, det er den eensidige Theolog, der giver dette Raad, da sige man mig, ved hvilket andet Middel man afholder det af Naturen vindesyge Menneske fra at forfordele sin Broder i det Øieblik, han troer at kunne skjule sit Bedragerie for Menneskene. Jeg nægter dermed ikke, at jo

enkelte ophøiede Sjele kunne af blot Agtelse for Pligtbudet afholde sig fra utilladelig Binding; men hvor Faa ere disse imod den store Mængde af Egennyttige, som behøve stærkere Bevæggrunde for at blive Pligten troe. Aldrig har endnu den philosophiske Moral dannet hele Folkeslag til at blive det for Borgersamfundet som Memnoniterne og Qvækerne ved en tildeels misforstaaet men dog Sjelen opløftende Religion ere blevne. Hvad tør vi da ei vente af samme, naar vi foredrage vore Børn Evangeliet i dets oprindelige Reenhed og gjennemtrænge dem med dets uegennyttige Aand? Det sidste har man i vore Dage kun altfor meget forsømt. Men ogsaa i denne Henseende kan dette Institut ønske sig til Lykke saavel med sin Stifter, i hvem vi alle have erkjendt og nu savne en af Religionens varmeste Talsmænd, som med sin nærværende Forstander, der, skjøndt ingen geistlig Mand, dog viser sig overbeviist om at Religionen sætter Kronen paa Menneskets Dannelse. Dette beviser saavel den vigtige Andeel, han har betroet flere værdige Religionslærere i sine Lærlinges Dannelse, som den beskedne Tone, der hersker blandt Institutets Disciple.

Dog — jeg frygter for at trætte den oplyste Forsamlings Opmærksomhed ved at fortsætte disse løse Udkast, som Tid og Sted dog ei tillader mig

videre at udmale. Jeg vil derfor være tilfreds, om det er lykket mig at give et Par nyttige Vink om Tidens Farer og Midlerne til at afvende dem. Iføre vi os kun den anpriste Harnisk, da behøve vi ei at reddes for Tidsaandens truende Varsler. Men forsømme vi det, og forblive vi som saamange af vore Landsmænd hidtil, rolige Tilskuer af den imellem Lyset og Mørket, imellem Borgersind og Niddingsaand begyndte Kamp: da vil sikkert den fordærvelige Tænkemaade, der i de sidste Aar saa betydeligen har udbredt sit Herredømme, fremture i sin Seier; thi den trættes aldrig. Hvilken Beskæmmelse da for os, som stride for den gode Sag, om vi af den lode os overgaae i Virksomhed. Ei heller ere Udsigterne endnu saa mørke, at vi skulde fortvivle. Hvad der er tabt, kan med Forsynets Hjelp vindes tilbage. Vi have en ædel og oplyst Regjering, et kjert og frit Fødeland og et kraftfuldt Folk til Landsmænd. Vore Børn ere endnu ubekjendte med Døgnets Fordærvelse og selv vore Ynglinge ere ei deraf saaledes besnærede, at de jo, naar de selv ville, kunne vorde duelige og retskafne Borgere.

Men, hører det, elskte Ynglinge! og indpræger denne Sandhed dybt i Eders Hjerter: I maae selv ville det, og alvorligen yttre denne Vil-

lie; ellers bliver al Regjeringens, Eders Forældres og Læreres Omsorg frugtesløs. Og hvilket Ansvar vilde det blive for Eder, hvis I forskjøde, eller dog skjødesløst benyttede den herlige Leilighed, som her bydes Eder til at forøge Eders Kundskaber og forædle Eders Tilbøieligheder. Dog nei — Intet beføier mig til at nære saadan Mistanke; I ville ei heller i Fremtiden lade det mangle paa Flid og Lærvillighed, men taknemmeligen paaskjønne den sjeldne Lykke, I have forud for saamange Medmennesker, der sukke efter blot en Draabe af dette Kundskabs Vœld, som sprudler for Eders Fødder. I have Alle opvakt meer eller mindre Haab om Brugbarhed i Eders tilkommende Stilling; ja Nogle iblandt Eder endog i den Grad fyldestgjort Eders Dommeres Fordringer, at De for Eders Flid og Fremgang have tilkjendt Eder deels en hæderlig Omtale, deels Belønninger, der maae være Eder kjere baade som Beviser paa Eders Læreres Tilfredshed med Eder, og som Opmuntringer til at fortsætte Eders roesværdige Anstrængelse. Modtager disse hæderfulde Pandter af en Mands Haand, der, skjøndt ei bunden til Eder ved Lærerens eller Frændens Baand, dog glæder sig ved Eders Fremgang og lykønsker Eder dermed. (Her uddeeltes Præmierne). Men, idet I med inderligt Velbehag betragte disse Belønninger og høre

Eders Navne udtalte for en saa hæderlig Forsamling, da forglemmer ikke, at I kun saalænge kunne sætte nogen Hæder deri, som I vedblive at vise Eder denne Udmærkelse værdige. Ei heller ville I deraf lade Eders forlede enten til en daarlig Indbildning om dybe Indsigter, som ere en modnere Alder forbeholdne, eller til Stolthed imod Eders Meddisciple. Ligesaalidet ville I, øvrige Børn og Ynglinge! med uædel Skinsyge betragte Eders lykkeligere Brødre. Lader Eder af deres Held opmuntre til fordobblet Flid, men ei ægge til misundelig Efterstræbelse. Og I kunne med Tiden vente samme Udmærkelse. Desuden er det ei saa meget for Udmærkelsestegn, I skulle arbeide, som for Eders eget Bedste, som for derved at tækkes Landets Fader, Eders Forældre og Lærere, hvem I skylde saa meget, ja Eders himmelske Fader selv, hvem I skylde Alt. Han den Retfærdige, som gjengjelder Manden og Oldingen Barnets og Ynglingens Flid, han vil og belønne Enhver af Eder efter Fortjeneste. Han den Alvidende, som seer og upartisk bedømmer alle vore Anslag og Idrætter, han vil og med Velbehag skue ned paa denne Læreanstalt, og velsigne dens Id, saalænge deri nyttig Kundskab fremmes, Dyd indskærpes og Religion holdes i Ære.

II.

Den practiske Theologies og Pædagogikens Vendepunct i vore Dage *).

(Af Heidelbergische Jahrbücher der Literatur für Theologie und Pædagogik. 1808.)

Fra den Tid af at Moralen blev adskilt fra Dogmatiken, forsvandt Religionen meer og meer af

*) Som bekjendt udgjøre de lærde Tidsskrifter for nærværende Tid en vigtig Deel af den tydske Literatur. Om den i samme herskende Aand burde altsaa den danske Theolog af og til underrettes. Dertil finder jeg imidlertid kun sjelden Leilighed, hvad de kritiske d. e. Recensions-Journalerne angaaer. Desto hellere benyttede jeg den mig ved ovenstaaende Afhandling tilbudne Leilighed til at forelægge mine Læsere en Prøve paa den Aand, som taler i de bekjendte Heidelbergske Aarbøger. Den theologisk-philosophiske Afdeling af disse aabnes nemlig med to Afhandlinger, den første af

begge *). Herved gik begge deres Opløsning imøde. Da imidlertid Religionen evig lever i Menneskehedens Hjerte, saa var det ogsaa den,

Daub om det theologiske Element i Videnskaberne især Theologien selv, og den anden af Fr. H. Chr. Schwarz, hvilken sidste jeg valgte fremfor den første af to Aarsager: 1) fordi den uagtet sit dunkle og affecterede Sprog forekom mig langt forstaaeligere, da maaskee ikke een af 100 Læsere havde fattet Daubs; 2) fordi jeg i Schwarz's Afhandling, som jeg selv fuldkommen forstod, var istand til at kunne benytte det interessante Indhold uden heelt igjennem at beholde den kunstlede og preciøse Stil. Enkelte Steder har jeg beholdt den, hvor det enten kunde være Læseren magtpaaliggende at have Forfatterens egne Ord (f. Ex. i hans Dom om Pestalozzi) eller hvor det Characteristiske vilde tabt alt for meget ved at oversættes i min jevne danske Prosa. Nogle urigtige Paastande, som jeg iligemaade for Sammenhængens Skyld maatte beholde, har jeg berigtiget i Noterne, hvor jeg ogsaa har tilføiet andre Oplysninger. Men hvad min Oversættelse derved er bleven længere, er den ved Udelukkelse af meget Uvæsentligt bleven kortere. Udg.

*) At dette er urigtigt, veed Enhver som mindes, at det var Calixt som før Midten af det 17de Aarhundrede iværksatte denne Adskillelse. Udg.

som endnu hemmeligen, og ligesom ved et Under opholdt den systematiske Theologies brøstfældige Bygning, hvorpaa det theologiske Laug (?) møisommeligen arbeidede; den opvakte derfor stedse Mænd, der lærte som egentlige Theologer, ja ogsaa Saadanne, som forsøgte at udbedre, eller endog at opbygge fra Nyt. To saadanne Mænd stikke mærkeligen frem i Theologiens nyere Historie, dog saa, at den Ene staaer ligeover for den Anden og affondrede ved næsten 100 Aar: Enhver betegnende sin Tidsalder, en protestantisk Theolog og en kritisk Philosoph, Spener og Kant. Den første blomstrede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ved Siden af den berømte Thomas, der som en Genius indledte denne oplysende og opløsende Tidsalder. Han traadte tilbage til Religionens gamle Helligdom, følte, erkjendte og lærte Salighed i Evangeliet — de Nyere kaldte det practisk Christendom — han viste Fromhedens og Dydens Enhed i Gudsfrygt, og vilde paa denne rene Pietismus ogsaa grunde selve Theologiens Studium. Deri bestod Speners fromme Ønsker. At Pietisteriet gik ud fra hans Skole, var ikke hans Skyld; thi det er alle store Mænds Skjæbne, at deres sildigere Disciple fordærve det aandige Arvegods, imedens deres Aand udbredende sig over det

Hele fortsætter sit Liv i Stilhed. Men denne hans Aand er ogsaa kjendelig i Theologiens hele Gang fra hiin Tid af, nemlig i det tiltagende Fiendskab imod Skolastiken og i den tiltagende Iver for det Practiske. Ogsaa den katholske Kirke glædede sig ved denne Iver, delende den med Protestanterne, da deres Lære og Gudsdyrkelse ei alene elskede de gode Gjerninger,, men ogsaa opfyldte Hjerterne med Tro, Kjerlighed og Haab. Saaledes begyndte i det Indre fra hiin Tid af en evangelisk Forening; thi en Fenelon, i hvem Christendommen viste sig i saa reen og høi en Skikkelse, var ei blot Speners Samtidige, men begge vare Aandsbrødre; deres Sjele stødte sammen i stille, men endnu bestandig vedvarende Virksomhed. Og saaledes søgte man overhovedet i den christelige Kirke siden den Tid Forening ved den practiske Christendom, og did stræbte ogsaa de Lærdes Lære.

Vi erkjende heri vel Guds Aand, som stedse paa ny aabenbarer sig i den christelige Religion, men vi see ogsaa heri dens Kamp med Verdens Aand.

Denne, skinnende i en Lysgestalt, havde sit Væsen i Forstandsculturen *). Saaledes avledes

*) Man veed, det hører med til Dagens fornemme Tone at skjende paa Forstanden; Ud-

hiin Tidens Aand, som udtalte sig i sin brillanteste Glands igjennem franske Skjønaander, men og saa vanhelligede for den redelige Gransker Philosophiens Navn, og i ethvert gammelt, hvert helligt System indaandede et opløsende Princip, som i Begyndelsen lyste, men snart begrov Alt i Gruus og Nat.

Ogsaa derimod kjæmpede ægte Philosopher; men tillige med det theologiske Systems Omstyrtning imod Enden af det 18de Aarhundrede viste sig en Theologiens Frelser, der lovede at opholde den ved Philosophien. Det var Kant. Som genialsk Tænker begyndte han et nyt og stort Værk; men som en Mand, i hvem dog ogsaa Tidens Aand levede, havde han i sin Kritik endnu noget af hiint opløsende Princip. Han rensede Tomten for sin Theologie ved at bortrødde alle hidindtil sammenholdte Ruiner, og af hans sædelig-religiøse Aand fremsteg den nye Bygning. Det var en from Jubel,

giveren har sin Forstand altfor kjer til at tage Deel i den Klage, som føres i Almindelighed over Forstandens Cultur. Hvis derimod nogen enkelt moderne Philosoph er misfornøiet med sin egen sunde Forstand, vil jeg ei sige, han har Uret. Udg.

hvormed man betragtede denne; hiin Philosoph maatte endog frabede sig den Forgudelse, hvormed Theologerne ophøiede ham; thi man kaldte ham høit en anden Christus. Men just herpaa kjende vi, at Religionen levede op paa ny i Videnskaben. Thi idet han vilde gjøre Moralen til den strængeste Videnskab, udgaaende fra Moralloven som det Absolute, og følgelig troede ved den saakaldte praktiske Fornuft at grunde Dogmatiken paa Sædelæren, førte han virkelig Menneskene tilbage til Fornemmelse af Guds Stemme i Samvittigheden, til det Guddommelige, til Religionen selv. Dette var det, hvad vi ahnede, da vi hørte ham, og som de fra hans Skole høiere opstegne Philosopher i den nyeste Tid fremstillede fuldkomnere. — Saaledes blev da i de sidste 20 Aar Theologiens Stræben til det Practiske ogsaa fra Philosophiens Side fremhjulpet.

Hvad Spener havde grundet paa Følelsen, det henførte Kant til Begrebet. Fra begge Sider traadte Religionen frem, her middelbar, hist umiddelbar.

Speners troende Aand virkede fornemmelig i Theologernes asketiske Skrifter, idet den siden Gellerts Tid forbedrede Smag forbandt sig dermed. I Samvirkning med Fenelons Aand, som endnu

meer udgjød Kjerligheds Følelser i Læren, dannede sig nu en meer æsthetisk Theologie, som har virket saa kraftigt i Lavaters og endnu virker mangfoldigt i de Nyeres asketiske Skrifter. Fra hiin Tid af er endnu de gamle Theologer en vis Ærværdighed egen, som ogsaa indgjød den rask dømmende Neolog Agtelse. Den senere Overfladiskhed blev nogenlunde ved den praktiske Theologie af den kantiske Skole igjen forvandlet til Grundighed, men denne Sædelæres Formalismus, som forviste al Varme af Hjertet, oprettede dog intet varigt System. De Skrifter i den praktiske Theologie, som kom fra denne Skole, vare lykkeligviis inconseqvente; thi de vilde dog tale til Hjertet.

Ligesom midt imellem hine tvende mægtige Aander holdt sig imidlertid den større Deel af de practiske Theologer, som endnu før Kant midt under de lærde Oplysninger dannede sig med fast evangelisk Aand. Ofte bittert dadlede som ei kolde og ei varme, fordi de ikke traadte ind i den nye Skole, men ogsaa paa den anden Side høiligen roste, netop fordi de holdt den saakaldte Middelvei, beviste de snarere, at de ei som Mængden vare hildede af Tidsaanden, og de nærede hiin roligere Stræben, som uddanner sig med Tiden, og bestandigen virker velgjørende paa Tidens Theologer.

For Prædikanterne var dette fornemmeligen Zollikofer, for de Studerende var det Herder; og for Moralen og den geistlige Veltalenhed blomstrer end som Saadan Reinhard.

Imidlertid længtes man allevegne efter strængvidenskabelig Begrundelse af den samtlige practiske Theologie. Thi det var meer en dunkel Følelse, hvorved dette og hiint Princip og selve Afdelingen af den practiske Theologie vedligeholdtes, end fordi denne Videnskabs Sandhed, Mangfoldighed og Eenhed var gjort indlysende. Det fuldkomneste Værk, som indbefatter den hele praktiske Theologie, er Niemeyers, som udrustet med Klarhed og Popularitet har forskaffet sig den største Indflydelse, hvilket de gjentagne Oplag bevise *).

At imidlertid den practiske Theologie ikke ved den kantiske Skoles Understøttelse var bleven saa befæstet som man troede, beviste Schleiermachers Kritik, som gav hiin Klippe et saa vældigt Stød, at man begyndte at troe den opført uden Grundvold. Denne Kritiker fuldendte hvad Kant

*) Det menes hans Haandbog for christelige Religionslærere, som ogsaa er oversat paa Dansk, og som sikkert ei fra Heidelberg har faaet meer Roes, end den fortjener. Udg.

havde begyndt, skjøndt i Modsætning med ham; thi han viste, at Moralen ei kan afgive Grundvolden til Religionslæren, og med en from Sands talede han for Religionens Selvstændighed. Og erkjende ei overhovedet vore nyeste Philosopher det høit, at den maa være Grunden ogsaa til Philosophien? *). Hvad fra den hellige Lære Begyndelse blev erkjendt, og til alle Tider under Systemernes Vildfarelse kundgjort, at Religionen er det Første af Alt, det maa nu og den practiske Theolog erkjende; og derfor tale han det guddommelige Ord med Aand og Liv, vogtende sig for de Vildfarelser, hvormed i denne Henseende Tidens Aand truer os.

Ligesom overhovedet Livet paa sin fortløbende Bane udvikler sig til Reflexion, saaledes var Op-

*) Ja! det er sandt om Tydsklands; men, Gud være lovet, ei om Danmarks Philosopher, der ei lade sig drive hid og did af enhver Modens Vind. Tvertimod lærer Treschow, hvad der er og bliver evig sandt i sit nyeste Skrift om Philosophiens Natur og Dele S. 68,: "At Philosophien er saavel Religionens som Dydens sikkreste ja endog eneste Grund. Aabenbaringen selv maa nødvendig forudsætte Begreb om Gud og Sædelighed som bekjendte." Udg.

dragelsen ogsaa længe til, inden man talte derom. Men siden Videnskabernes Gjenfødelse viser sig Overgangen til sammes Betragtning d. e. til en Pædagogik. Ved Skolevæsenet forvandledes Ungdommens Opdragelse fra en huuslig Sædvane til en offentlig Indretning. Dog blev den endnu længe dreven blot som Sædvane. Saasnart man begyndte at overtænke denne Gjenstand, rødede Reflexionen sig i Forandringer; og saaledes kom Moder ind i Opdragelsesvæsenet. Nu fordrev den ene den anden, snart en bedre snart en værre, alt efter Tidsaandens Indvirkning. Man havde Skolemestere, Læremestere, Hofmestere; de gamle alvorlige Præceptorers Skoletugt maatte vige for galante Hofmesteres og Gouvernanters Artighed, og intet var vigtigere, end at følge Modernes Afverling. Dog fandt det mangfoldige Uvæsen nogen Modstand i den gamle fromme Sands for huuslig Opdragelse, indtil denne ei heller længer kunde bestaae i sin Enfoldighed, da Reflexionen over Opdragelseskunsten gik frem med Oplysningen, og bebudede en Omveltning. Denne viste sig paa flere Maader i de Lande, som nøde en friere Cultur. Man talede og skrev om Opdragelsesvæsenet, og dannede efter de udbredte Grundsætninger større og mindre Anstalter. Saaledes virkede under 30 Aars

Krigen den store men sværmerske Amos Comenius fra Mæhren paa en halv Verden; thi han maatte organisere Skolevæsenet i store Lande, og tillige gav han Mødrene en Bog ihænde til deres Børns Dannelse *). 50 Aar senere talede den engelske Philosoph Locke **) milde Ord, som virkede paa Opdragelsen over hele Europa; og fra den Tid af blev den Gjenstanden for almindelig Underholdning i Skrifter og daglig Tale.

Dog gik det meste endnu Sædvanens Gang; og det afgjørende Dieblik kom først med Rousseau's Emil. Denne Bog angreb fra Grunden af den forrige pædagogiske Slendrian, og gammel Vedtægt maatte vige for nye Grundsætninger: den nye Aand, som bød Opdragelsen grunde sig paa Regler, seirede efter en kort Kamp; og først fra denne Tid af gives der egentligen en Pædagogik.

*) Se om ham og de andre ældre Pædagoger Ruhkopfs Gesch. des Schul- und Erziehungswesens in Deutschland. 1ster Bd., eller Prof. Sanders Udtog deraf i hans Bidrag til Pædagogiken og dens Historie. Udg.

**) Om Locke saavelsom de to følgende pædagogiske Reformatorer, Rousseau og Basedow, findes der interessante Efterretninger i Prof. Sanders nysnævnte Værk. Udg.

Rousseau var den store Mand, ved hvem det evig Sande i Opdragelsen kunde gjøres gjældende; men han førte dog meget af sin Tids Aand i sit Skjold; og hans Grundsætninger dannedes noget eensidigen ved Modsætningen af den forrige pædagogiske Ucultur. Han vilde føre tilbage til Naturen og derved afhjelpe al Menneskehedens Elendighed, men han gjorde for meget af den gemene Natur. Meget betydningsfuldt er det Monument man opreiste ham: det forestiller en Opdrager, som holder en Dreng i en Blomsterkjæde, imedens denne hamrer paa en Slæde. Det er meer characteristiskt, end hans blinde Tilbedere sandsynligen tænkte. Vistnok sønderbrød han de Lænker, hvori Ungdommen smægtede; han tilbageforbrede Børnenes Rettigheder til Huset, til Legepladsen, til Forældrene, til en venlig Opdragelse. Snart blev nu paa mange Steder de mørke latinske Skoler forladte, elegante Opdragere legede hjemme med Børnene, og lærte dem fremfor Alt at snakke med stor Viisdom; Børnelege og Botanik bleve Modestudier for de moderne Pædagoger; og det hørte til den gode Tone at opdrage à la Rousseau. Men derved forstod man at lade Naturen spille frit i dens Raahed. Den Utæmmelighed, som heraf maatte opstaae, blev imidlertid saaledes forvandlet ved Tidsalderens ud-

vortes Artighed, at begge paa en vis Maade neutraliserede sig til en almindelig Slappelse, som først kjendtes paa Ungdommen af den fornemmere Klasse.

Imidlertid antændte det virkelig Store i Rousseaus nye Lære en Aand af lige Tænkemaade og Originalitet, men af langt mere virkende Kraft. Det var Basedow. Han vilde omfatte det hele Menneske og den hele Nation. Han udkastede Ideen til Philanthropiner, og vandt sine Samtidiges, især de Stores og Riges, men fornemmelig den ædle Fyrste af Dessau's Hjerte, og opvakte almindelig Enthusiasmus. Vel mislykkedes hans Foretagende; men hans Idee uddannedes, og har i adskillige Aartier levet i Schnepfenthal ved den patriarchalske Salzmann i en vel forandret, men fuldkomnere Skikkelse.

Ogsaa blev det siden Skik og Vei til Hæder at forbedre Skolerne, og allevegne opblomstrede Opdragelsesanstalter i den milde nye Aand. Man adskilte Menneskets Opdragelse som den tidligere og vigtigere fra Borgerens; man skrev og stred derom som om den hele Opdragelsestheorie og dens enkelte Dele; man iagttog, opfandt, samlede, afsondrede, forenede — kort det pædagogiske Liv var i sin rørigste Drift. Et Mindesmærke derom have

vi i det af Campe foranstaltede Revisionsværk. Det bebudede Overgangen til en kritisk Revision af den hele Pædagogik. De derpaa arbeidende Pædagoger bragte det og til et vist Extrem, men tildeels skatterede de ogsaa meget af det Gamle. Saaledes erhvervede sig paa hiin Side Mænd som Resewitz og Trapp, og paa denne Side Ehlers, Gedike og andre en værdig Hæder.

Det var en glædelig Samvirken af fortræffelige Mænd, og man sporede det paa Ungdommens frodigere Trivelse. Selv den laveste Folkeklasse erfarede deres velgjørende Bestræbelser; thi hvor langt bedre staaer det sig f. Ex. nu med vore Almueskoler! hvor meget er ikke Børnenes physiske Pleie selv i Landsbyerne bleven forbedret i de sidste 20 Aar!

Men ogsaa heri blandede sig Verdens Aand. Den udbredte den Indbildning, at man nu var kommet til Maalet med Menneskets Dannelse, man behøvede kun at sanctionere alle Nutidens pædagogiske Grundsætninger til evige Love og for bestandig organisere alle Skoler derefter; derfor anbefalede den en skjøn raffineret hvorvel gemeen Form under Navn af Almeengavnlighed, og søgte saaledes ved Pædagogiken at indpræge Egoismen i Menneskenes Hjerte til deres Ødelæggelse.

lag bevise, at Agtelsen for det Practiske endnu ikke var tabt, trods den Haan, som Systemsygen ofte udgjød derover. Men i det vi misbillige Theoretikernes Eensidighed, glemme vi dog ikke, at de have bevaret os fra den gemene Praxis, som man ellers gjerne havde drevet med Pædagogiken. Ved hine Mænds forenede Bestræbelser er det blevet klart, at ogsaa Pædagogikens dybere Theorie ei kan undvære Livet, ei Opdragerens Talent, ei Naturens eller Menneskekundskabens Fremskridt; men at den endnu fra alle Sider behøver meget til sin Fuldendelse. Og snart vil man tydeligen erkjende, at Principet for Opdragelseslæren ei kan hentes fra nogen Skole, men at det ligger i Livet selv, og det i det inderste og helligste Liv d. e. i Religionen selv, hvorfra det bør udbrede sig i Praxis saavelsom i Læren.

Men ei blot om Opdragelsen fik man Skrifter; man søgte endog umiddelbar at ombanne Børnene ved Lecture. Saaledes opstod det skjønne Værk Weisses Kinderfreund; men især svarede Campes Kinderbibliothek til Tidsaandens Fordringer, ved at befordre Tænkekraftens Øvelse og fremme Oplysningen i almeennyttige Ting. Det meest fuldendte Værk, hvori den moderne pædagogiske Cultur træder fuldstændigt frem,

er dog Campes Robinson, som er oversat og læses i alle Europas Sprog *). Denne Skribents Færdighed bliver stedse en Gjenstand for Agtelse, endskjøndt Erindringen om hiin ældre og mere underfulde Robinson Crusøe nu atter oplives paa ny, og man indseer, at Hanget til det Underfulde ligesaa vel fortjener Næring, som Forstanden.

Desværre eie vi nu hele Bibliotheker af Børneskrifter; dog erkjender man allerede Forvildelsen, og lærer høit, at det er bedre at gjøre Barnet bekjendt med Verden af Erfaring end af Bøger.

I denne den nyere Pædagogiks Historie **) have vi endnu een Hovedgreen tilbage at oplyse, Lærekunsten. Den er iligemaade bleven enig med sig selv; kun er den bleven et Skridt tilbage

*) Dette er forstaaet om Europas cultiverede Sprog bogstaveligen sandt; med mindre man til disse vilde regne det tyrkiske, som da gjør en Undtagelse: paa ny-græsk er Robinson oversat.
Udg.

**) Her giver Forfatteren den halve Deel af sin Afhandling det rette Navn; men det klingede ikke fornemt eller originalt nok til at bruges til Titel.
Udg.

fremfor Opdragelseskunsten. Ogsaa den modtog ved den nye Aand Stof og Form. Man stræbte efter kun at lære det Almeennyttige; Real- og Borgerskoler traadte istedetfor det gamle Trivium; Gymnasier og Pædagogier bleve moderniserede. Man saae frie Docentere paa Kathedret; havde man kun ikke ofte tillige seet Ynglinge, som kritiserede Læreren.

Amos Comenius gjorde det første Forsøg paa i sin Janua reserata linguarum og i sin Orbis pictus at forbinde Sprogunderviisning med Sagkundskaber. Man yndede denne Idee; og udvidede den snart til alle Kundskaber. Man fordrede, at Drengen skulde være en Polyhistor efter en formindsket Maalestok. Denne Mening forfinedes noget ved Basedow. Efter hans Elementarværk fulgte adskillige af samme Slags, som toge mere Hensyn til de virkelige Fornødenheder. Men herved maatte man tillige bemærke Forskjellen imellem det Materiale og Formale, og Hensyn til det Sidste maatte ved Pædagogikens Fremskridt faae Fortrinet. Dette see vi udtrykt først i Heusingers Familien Werthheim.

Dermed var ogsaa Reflexion over Methoden bleven herskende. Man opfandt Meget snart til Underviisningens Lettelse, snart til dens Vanske-

liggjørelse. Man vilde spøgende lære, og lærende spøge. Idet Læregjenstandene forøgedes, tænkte man paa at simplificere Methoden, og underkaste Alt dens Grundsætninger, selv Underviisningen i A. B. C. Methoden blev nu en Hovedsag.

Paa en ganske anden Vei forsøgte Telemachs Forfatter at forene Opdragelsen med Underviisning; kun er den fromme Fenelon indtil vore Dage ei bleven rigtigt vurderet som aandrig pædagogisk Skribent *).

"Imedens man efterhaanden nærmede sig den Indsigt, at Ungdommens Viden ogsaa pædagogiskt maatte tilveiebringes, imedens man begyndte at føle den Vildfarelse, hvori man ved hine Encyclopædier for Børn var geraadet, imedens man bemærkede, at hiin formale Dannelse dog bestandig kun var en Paatrængen udenfra, og ingenlunde en naturmæssig Udvikling af Kraften, imedens man allerede yttrede, at al Underviisning snarere

*) Jo visseligen er han det; allerede af Herder vel kort men træffende i Adrastea, 1s Stuck S. 35. fg. (Her læses og den rigtige Bemærkning: at Telemach høiligen misbruges, naar Børn deraf skulle lære fransk) og udførligen af hans nyeste Biograph, Biskop Bausset. Udg.

maatte være dynamisk, at alle Afdelinger i Videnskaberne for Børn maatte forsvinde, og andre naturlige Forhold af sig selv fremgaae, — imedens man saaledes søgte at fatte Opdragelsens og Underviisningens Eenhed: da opstod en Kraftmand, som ved sin guddommelige Drift til at ophjelpe Menneskeslægten, under en Række af Anstrængelser og Kamp er af sig selv kommen paa en Opdragelse, som paa een Gang lover Opdragelses- og Underviisningslæren sand Eenhed og gjennemtrængende Eenhed, en Mand, i hvem hiin Genius, som drev en Comenius, Rousseau og Basedow, atter viser sig i en fra Tidsaanden udgaaende, men den overgaaende Skikkelse; denne genialske Opdragelsesmand er Pestalozzi *)."

*) Udgiveren har ei nænt at afskjære noget af den Lovtale, som her holdes den vakkre Pestalozzi, skjøndt han anseer den for overdreven, og følgelig skadelig for Mandens sande Hæder. Intet har skadet den pestalozziske Læremethode meer end dens Forguderes urimelige Anbefaling deraf, som var den liig Gudsfrygt nyttig til alle Ting. Dens hele Fortjeneste bestaaer i at den lette Elementarunderviisningen, gjør Barnet paa en anskuelig Maade bekjendt med allehaande Tids og Rums Forhold, og sætter Lære-

Vel vil det Slette i Tidsaanden endnu modsætte sig, men af Tydskernes pædagogiske Rørighed, hvorpaa Gutsmuths-Journal vedbliver at være et glædeligt Mindesmærke, tør det ventes, at den pestalozziske Læremethode vil have Indflydelse paa den hele Pædagogik.

ren istand til paa een Gang at undervise mange Børn. Og hvor meget er ikke allerede dette? Skulde en saadan Opfindelse ei alene være en Borgerkrone værd? Man betænke, hvor heiligen netop vore Pugeskoler trænge til et saadant Lettelsesmiddel! Udgiveren har havt Leilighed til at kjende Methoden practisk d. e. af dens Udøvelse og Virkninger: derved har han overtydet sig om at jo meer den indskrænkes til sin egentlige Sphære, desto hensigtsmæssigere vil den befindes at være. Naar man derimod anpriser den som et Universalmiddel, og anvender den f. Ex. paa historiske eller æsthetiske Gjenstande, da giver man kun dens Modstandere Leilighed til fortjent Spot. Hvor tvungent anvendte ikke Plamann den selv paa Geographien, som dog er en sandselig Disciplin? Til at lære et Barn, at Berlin liggen norden for Wien, behøver han omtrent otte Lectioner.

Med denne Indskrækning benægter iøvrigt Udgiveren ikke Pestalozzis øvrige Fortjenester af sit

Endnu et gammelt Onde i den nye Tid staaer tilbage at bekjæmpe, den Indbildning: som var vor Tid den bedste, og som vare vi især i det Pædagogiske komne paa et Trin, langt høiere end det, hvorpaa den classiske Oldtid stod. Vi have i de nyere Tider maaskee for meget befattet os med Læreanstalter. En Lykke var det endda, at genialske Mænd som en Lessing ogsaa gav Pædagogen mangen Erindring, og at selv Göthe kastede Lysglimt paa det simpelstore Opdragelsesværk. Ja et af den nyeste Tids meest genialske Værker har endog Opdragelsen ganske til Gjenstand: Jean Poul Richter har i Levana skabt en Opdragelsesgudinde, der har opsamlet alt det Gode, som herover hidindtil er tænkt, og udgyder det nu som Blomster og Guldkorn af sit Overflødighedshorn.

Allerede i adskillige Aar har man fremsøgt hvad de Gamle havde leveret i dette Fag. Klüber

Fædrelands Opdragelsesvæsen; ogsaa disse veed han at skatte, fornemmelig den religiøse Sands, som Pestalozzi saa heldigt bibringer sine Lærlinge. Ogsaa i denne Henseende kunne vi gaae i Skole hos ham; kun høre disse ei væsentligen til hans Methode (som en ny Opfindelse betragtet) skjøndt de af vor Forfatter og mange andre sammenblandes dermed. Udg.

gjorde os igjen bekjendt med de Gamles næsten ganske forglemte Hukommelseskunst, imedens v. Aretin udfandt den som ny paa sin egen Vei. Dog er Mnemoniken ei det eneste, vi have tilbagevundet fra de Gamle. Hvad allerede Hochheimer havde leveret os i sin Pædagogikens Historie hos Grækerne, fortjener at bringes i det Rene og forbindes med det øvrige Udbytte, som vi maa takke den nyeste Philologie for. Allerede hører det til den gode Tone at nævne Platon flittigen i pædagogiske Skrifter; og vi tør haabe ved Hjelp af vor Alders dybe Oldkundskab ei alene at lære at kjende Lykurgs og Solons Opdragelsesgrundsætninger, men og komme til den Indsigt, at de Gamle have betragtet denne Sag fra et høiere Standpunkt end vi, fordi deres Opdragere vare Lovgivere, og deres Lovgivere Opdragere: ogsaa her saae de meer paa Menneskedannelsens Hele. Kun i Reflexionen ere vi langt videre; og siden vi vide dette, maa den have naaet sit høieste Maal. Den vender følgelig tilbage i sig selv, og fører atter ganske til Naturen.

Naturens Hellighed erkjendes nu i ethvert Barns individuelle Anlæg; man indseer, at Familien er det rette Sted for Opdragelsen, og at Mennesket og Borgeren dannes paa een Gang,

høiere Glands, maaskee i Moralen eller Politiken. Dens Fremskridt maa føre til denne Simplification i menneskelig Viden, ligesom den ægte Lærekunst afskaffer sig selv; thi den forsvinder i Livet.

Det høieste Punkt, som Pædagogiken paa dens Bane hidindtil har naaet, og som allerede i en vis Henseende er blevet høit forkyndet af Pestalozzi, er Religionens pædagogiske Vigtighed. Den sande Opdragelse vil characterisere sig som en religiøs Indvirkning paa det vordende Menneske, for at uddanne det Guddommelige hos ham d. e. for at opløfte ham til Religion. Da nu ogsaa Theologien paa dens Bane er kommen til det samme Punkt, saa slutter den sig i de practiske Dele nu fastere til Opdragelseslæren, for kraftigere at forkynde Religionens Hellighed. Vistnok vil Verdensaanden søge fra en ny Side at skaffe sig Indflydelse, og vi skulle aldrig blive fritagne for enhver Kamp, ligesom og just hiin Forening vil være nødvendig, for at gjøre den Modstand. Men da udfolder Menneskeheden sin herligste Kraft, naar den fra inden af uddanner det Guddommelige. Følgelig viser sig dette Foreningspunkt imellem Moralen og Pædagogiken som det Punkt, hvortil nu begge bøie sig.

III.

iographier og Characteristiker *).

Fenelon.

1) Indledning af Udgiveren.

et er en synderlig Glæde, som vi føle, naar vi er nogen Tids Frastkillelse føres tilbage til en elsket

*) Aarsagen, hvorfor denne Rubrik i nærværende Bind er rykket saa langt frem, er den, at jeg hertil havde valgt Fenelons Characteristik. Da der nu oftere i foregaaende Afhandling er talt om ham, som practisk Theolog og Pædagog, fandt jeg passende strax at tilføie denne Skildring, hvori jeg først selv skal udkaste hans Billede i almindelige Træk og dernæst lade Bausset male os ham i et særeget Forhold. Udg.

Familiekreds, og der fornye eller udvide vort Bekjendtskab med ædle Mennesker. Ligedan gaaer det os ofte i Literaturen, naar vi ved et nyt Værk gjenkalde os gamle behagelige Erindringer om de os dyrebare Hedengangne, eller endog forøge vore Kundskaber om deres Daad og Fortjenester. Denne Glæde nød Udgiveren nys i fuldeste Maal, da han bekom i Hænde det i enhver Henseende kostbare Værk, hvoraf han nedenfor agter at levere Udtog: Histoire de Fenelon, composée sur les manuscrits originaux par Mr. L. F. de Bausset, ancien Eveque d'Alais. III Tomes; hvoraf anden og forøgede Udgave er udkommen (Paris 1809. hvilken her er benyttet. Den første Udgave udkom først Aaret tilforn, 1808).

Jeg kjendte iforveien Fenelon saa nøie, som hans store Indflydelse paa sin Tid, og som min Ærefrygt og Kjerlighed for hans store Dyder krævede; og han stod, skjøndt catholsk Erkebiskop, dog i mit Pantheon ved Siden af de faa øvrige Mynstere, der dagligen bør svæve os for Öine, for at opløfte os til en høiere Dyd, end den som desværre Mængden anseer for tilstrækkelig til at fortjene Navn af Christen. Ja jeg tilstaaer det oprigtigt, at jeg ei i vor egen Kirkes mindes nogen Lærer, hvis m o r a l s k e Fuldkommenhed jeg i den

Gud elsker og beundrer som Fenelons. Melanchton staaer naturligviis øverst baade som den Ældste og som den Ypperste af de Lærere, der have hædret vor Kirke som ædlere og frommere Væsener i menneskelig Skikkelse. Ogsaa erkjender jeg Melanchtons store Fortrin for Fenelon, naar Talen er om Fordomsfriehed og intellectuel Kraft; men i Henseende til Standhaftighed i at forsvare hvad Samvittigheden dømte at være Ret og Sandt, staaer Fenelon ved Siden af Tydsklands almindelige Lærer; og i Herredømme over hver menneskelig Lidenskab (men deri bestaaer jo den moralske Styrke?) overgik han Melanchton og hver anden mig bekjendt Dødelig, der sattes paa saa haarde Prøver som han. Hvilken Harmonie imellem hans Lære og hans Levnet! Den uegennyttige Kjerlighed til Gud, for hvis Forsvar han maatte lide saa megen Forfølgelse, blev han tro i sine Handlinger som i sit Hjertes Inderste. Man høre ham prædike, man see ham handle, man læse hans Skrifter: allevegne viser han sig som en Himlens Genius — for at bruge Herders Ord *) — der aabenbarer sig iblandt Men-

*) Se Adrastea 1s Stück S. 88. i Afdelingen: Maintenon und Fenelon.

nesttene uden at attraae af den jordiske Slægt enten Tak eller Roes. Aldrig har Nogen bogstaveligere end han opfyldt Jesu Bud: "Elsker Eders Fiender; velsigner dem, som forbande Eder, gjøre vel imod dem som hade Eder, og beder for dem, som forfølge Eder!„ Opfyldelsen deraf vil man finde i de forskjelligste Forhold, hvori han stod; være sig nu til en gammel Veninde (Mad. Maintenon) som havde forraadt og forladt ham, men som han talede vel om og undskyldte lige indtil sin Død; eller til en forfængelig-despotisk Konge (Ludvig XIV.), der aldrig havde yndet den jevne, oprigtige Sandhedsven, men vel benyttet hans Talenter, indtil hans Overtroe indtog ham ogsaa imod disse, men hvem desuagtet Fenelon aldrig afstod at agte, at forsvare og tjene; eller til en herskesyg og rænkefuld Collega (Bossuet) der skjøndt hans fordums Ven, tillod sig de nedrigste Midler til hans Ydmygelse fra det Dieblik af, da hans Skinsyge i Fenelon befrygtede en Medbeiler; og dog vedblev Fenelon med Overvindelse af alle Hjertets og Forstandens Modsigelser at betragte den bossuetske Cabale som et Værk af hans orthodoxe Iver; eller man skue endelig Fenelon i sit Forhold til Paven — af alle det, hvori han meest ydmygedes — da denne omsider imod sit eget Ønske og egen Over-

beviisning lod sig af Ludvigs (d. e. Bossuets) Trusler bevæge til at fordømme en Bog *), som var Forfatterens Forstand og Hjerte saa kjer, og som Paven selv med megen Opbyggelse havde læst, og hvori Fenelon uimodsigeligen havde godtgjort, at mange den catholske Kirkes Hellige og især i nyere Tider Franz de Sales havde næret og lært hans (og Mad. Guions) Meninger om det indvortes Liv og den uegennyttige Kjerlighed til Gud. Ubegribelig bliver Fenelons Selvovervindelse, naar man her læser hans nøie Underretning om de usle Intriguer, hvormed man bevirkede hans Ydmygelse. Man seer at Fenelon, som ogsaa havde sin Agent i Rom, kjendte alle Bossuets Rænker og hemmelige Forbindelser i Rom; og, som bekjendt, havde han, fordi han ventede at hans Bog vilde blive fordømt, udbedet sig som en Naade, at man, ved at fordømme hans Sætninger, vilde angive, i hvilken Betydning de vare fordømmelige. Dette skede ikke; og dog opførte han sig saaledes, som om Pavens Magtsprog havde paa det fuldkomneste overbeviist ham. Han ilede med at tilkjendegive Paven sin sønlige Lydighed mod den ufeilbare Mo-

*) Explication des maximes des Saints sur la vie interieure.

men i disse Forhold tør jeg forudsætte at han er mine Læsere nogenlunde bekiendt. Vistnok kunde jeg til enhver af sidste Egenskabers nærmere Oplysning og Udvikling levere af Baussets Historie adskillige nye Bidrag; men først valgte jeg dog deraf, hvad der meest maatte have Nyhedens Interesse, idet jeg uddrog de Steder, hvor Fenelon skildres som Missionær og Omvender, i hvilken Egenskab han torde være mine Læsere mindre bekiendt. Og dog maa han fra denne Side (siden hans Omvendelsesiver fornemmelig anvendtes paa Protestanter) være os fortrinlig interessant. Maaskee befrygter Nogen, at han her vil forekomme os mindre elskelig, siden han strider imod den gode Sag; men denne Frygt vil forsvinde, naar man bliver nærmere bekjendt med hans Grundsætninger og Fremgangsmaade. Kun maa man ogsaa her ifølge en billig Regel bedømme ham som født og orthodox Catholik, der som saadan troede at virke for den gode Sag ogsaa i dette Tilfælde. Hvo kan tvivle om, at han født eller opdragen i vor Kirke vilde have fægtet ligesaa ivrigt for den; og da gjort saa mange flere Proselyter, som han da, med den Retskaffenhed og Veltalenhed, der vandt ham en af de ædleste Proselyter (hans første Biograph, Skotteren Ramsay) havde kunnet for-

ene istedetfor Traditionens sophistiske Grunde den hellige Skrifts overbevisende Udsagn. Saa meget beroe vore Meninger og vor deraf flydende Virksomhed paa udvortes Omstændigheder; ja saa aldeles afhænger det Lys, hvori vi betragte Tingene her i Verden, af det Dienglas, hvorigjennem vi fra Barndommen af vænnes til at betragte dem!

Men er dette saa, hvor stor en Grund til Overbærelse med Andres Vildfarelser finde vi da ikke heri d. e. i Forsynets Villie og Styrelse (thi Ingen af os tvivler om, at hvad vi kalde tilfældige Omstændigheder, ere de uoverskuelige Hjul og Drivefjedre i den nøie sammenhængende, af Verdens Bygmester opførte og sammenholdte Maskine) hvor stærk en Opfordring til at bedømme alle Menneskers Handlinger efter deres Overbeviisning og ikke efter vore Meninger? Følger man denne Maalestok, da vil man ei frakjende den catholske Missionær Fortjenester, selv naar han søger at omvende Protestanter. Man vil da heller ikke forstyrres i den søde Nydelse af en saa fuldendt Harmonie, som Fenelons Characteer frembyder, ved de enkelte Dissonanzer, som et mere protestantisk end evangelisk Øre maaskee deri vilde bemærke. Og saa billig som denne Regel er, saa velgjørende for Hjertet er dens flittige Anvendelse. Bekjendt-

skab med dydige Mennesker af en anden Confession var til alle Tider den sikkre Vei til Religionstolerance; jeg er derfor vis paa, at dersom vore gamle danske Theologer, som erklærede, at ingen Salighed var at vente i den catholske Kirke, havde kjendt en Catholik som Fenelon, vilde de dømt mildere; om de just ikke som Ramsay vilde have ladet sig omvende af ham; thi dertil vare de for faste i Systemet. Nuomstunder da de danske Theologer ere ligesaa skaansomme som hine Fædre vare haardhjertede, behøver jeg ikke engang Fenelons Exempel for at overtyde dem om Muelighheden af at erholde Salighed ved den catholske Troe; og maaskee har jeg i en Tidsalder, da man har mere at befrygte af Indifferentismen end af Intolerancen allerede sagt for meget om denne Materie. Dog — de nyeste Tiders Tegn, saa gunstige de ere Catholicismen, true ikke desto mindre den sande Tolerances Grundpiller, Lære- og Dømmefriheden. Disse Ord torde altsaa endda ei være ganske utidige.

Angaaende Værket, hvoraf jeg har samlet nedenstaaende Fortælling, da er det af høieste Vigtighed baade for Frankrigs Kirke- og Statshistorie. Til den sidste hører især en Mængde hidindtil utrykte Memoires af Fenelon, hvilke han for største Delen efter sin Forviisning fra Hoffet ud-

arbeidede for dermed at komme det synkende Statslegeme til Hielp, da dets Aftagelse ikke længer kunde skjules, end ikke for den stolte Ludvig. Disse herlige Mindeskrifter bleve vel for en stor Deel ubenyttede, da mange af dem vare beregnede paa det lykkelige Tidsrum, som skulde opgaae for Frankrig, naar Fenelons Opdragling, Hertugen af Bourgogne tiltraadte Regjeringen. Men, skjøndt han altfor tidligen bortrykkedes til at kunne benytte Fenelons Raad som Konge, vare de dog ikke ganske spildte; thi mange havde han brugt som Prinds til heldigen at fuldføre de ham overdragne Krigs- og Statssager. Desuden seer man af denne Historie, at Fenelon paa den Tid, da Ingen torde nævne hans Navn i Versailles, virkede langt meer i det franske Cabinet, end imedens han selv levede ved Hoffet, fordi de tvende dydige Hertuger, Svogrene Beauvilliers og Chevreuse (af hvilke den første var virkelig Statsminister og den anden sin Svogers hemmelige Raadgiver) vedbleve at raadføre sig med deres Ven Erkebiskoppen af Cambrai, om Alt hvad der kunde tjene til Statens Frelse. I disse Fenelons Raadgivninger, i disse Regjeringsplaner og Maximer lærer man først ret at vurdere ham som Statsmand, og skattere Frankrigs Ulykke, som ei vilde, at han og hans

værdige Opdragling skulde komme til med viis og kraftig Haand at styre Rigets Roer istedetfor den bigotte Ludvig eller — efter hans Død — den liderlige Hertug af Orleans.

Men saa lærerig som ogsaa denne Deel af Baussets Historie er, saa forbigaaes den naturligviis ganske i dette Udtog, som ei engang er istand til at indfatte Alt hvad Nyt eller forresten Mærkværdigt, der findes i Værkets kirkehistoriske Deel, hvilken, som man kan vente, udgjør den langt større Part af Bogens tre tykke Bind. Vistnok vil ingen dannet Mand, end sige Kirkehistoriker, som kan overkomme Originalen (der koster omtrent 30 Rdlr. D. C.) lade sig afskrække af Tykkelsen fra dens Læsning; thi begynder han endog denne, som Udgiveren tilstaaer at have gjort, med det Forsæt at springe det Bekjendte over, vil han dog snart opgive dette: saa behagelig er Indklædningen og saa meget Nyt forekommer der i hvert Capitel. Forfatteren har overalt heldigen benyttet de mange vigtige Documenter, som vare faldne i hans Hænder, og derved sat Læseren istand til selv at dømme. Han har altsaa ikke forsætligen været partisk for Nogen, mindst for sin Helt (som rigtig nok heller ikke trængte til Partiskhedens falske Glands, da han straaler i Fortjenestens sande

Glorie); derimod har han ofte af sine individuelle Meninger og Forhold ladet sig forlede til at be- ømme adskillige Personer med Forkjerlighed. Dette gjælder især om Ludvig XIV. og Bossuet: begge øger han med Partiskhedens venstre Haand at give ilbage hvad han nødes til (ved uforkastelige Vid- tesbyrd) med Retfærdighedens høire at berøve dem. Allevegne skal Hiins Ære reddes, fordi Forfatte- en fra sin Barndom af er bleven vant til at be- ragte ham som den store Ludvig; og Den- ies Rænker skulle betragtes som en kun lidt for vidt dreven Nidkjerhed for Orthodoxien; thi han var o den gallicanske Kirkes Orakel, hvis Medlem og- aa vor Forfatter er. Ligesom man nu i disse For- atterens Skildringer gjenkjender snart den fran- ke Patriot, som foretrækker le siècle de Louis XIV. for enhver anden Tidsalder i Historien, snart en franske Bisko p, hvem Bossuets unæg- elige Fortjenester have gjort blind for hans Feil, aaledes skinner naturligviis ogsaa Catholiken rem, naar der tales om Religionsmaterier; men enne Partiskhed er man saa vant til i alle, især ca- holske, kirkehistoriske Værker, at Ingen vil vente et anderledes. Og vi ville saameget snarere tilgive vor catholske Bisskop de Præg, hvormed snart hans Stoe snart hans Individualitet har stemplet dette

Værk, som han dog stedse, efter sin Helts og Collegas Mønster, helder til de mildere Meninger. Beviset saavel for min Ankes Gyldighed, som for denne Indskrækning deri, ville Læserne finde i følgende korte Characteristik (hvormed jeg har forbundet Hovedmomenterne af Biographien) ihvorvel jeg stundum ved at sammendrage Fortællingen har tilladt mig at forbigaae de utidige Declamationer imod det protestantiske Kætterie.

---

2. Fenelon som Missionair og Omvender.

François de Salignac de Lamothe Fenelon blev født den 6te August 1651 af et gammelt berømt adeligt Huus. Hans Opdragelse var jevn, fornuftig og christelig. Kun 12 Aar gammel sendtes han til det dengang blomstrende Universitetet i Lahors og et Par Aar efter til Paris, hvor han studerede i Collegiet du Plessis med saa megen Udmærkelse, at man tillod den unge Abbed i sit 15de Aar at prædike, hvilket han gjorde (som Bossuet i samme Alder) med overordentligt Held. Kort efter satte hans Farbroder, den berømte Marquis, ham ind i St. Sulpitii Seminarium, hvor

han under den stræng-gudfrygtige Forstander Tronson blev gjennemtrængt af den Fromhedsaand og de høie Begreber om Geistlighedens Bestemmelse, som han siden i sit hele Liv udtrykte. Efterat have her modtaget den præstelige Indvielse øvede han sig i alle præstelige Forretninger. Allerede forhen havde hans Iver for Christendommens Udbredelse indgivet ham det Forsæt at gaae til Canada for at omvende Hedninge; men det var lykket hans Onkel Biskoppen af Sarlat at afvende ham derfra ved Betragtning af hans skrøbelige Helbred. Nu (1675) optog han sin Yndlingsidee, med den Forandring, at tage Deel i den levantiske Mission, hvor ingen Fare for hans Helbred var at befrygte. Hvor begeistret han var af denne Idee, og hvorledes Christendommens Udbredelse hos ham var det samme som videnskabelig Cultnrs og Menneskelyksaligheds, viser følgende Brev fra dette Tidspunkt (som formodentlig er til Bossuet):

— — — "jeg tænker paa en større Reise. Hele Grækenland ligger aabent for mig; Sultanen trækker sig forfærdet tilbage; allerede aander Peloponnes frit, og Menigheden i Corinth vil opblomstre paa ny. Apostelens Stemme skal der atter lade sig høre. Jeg føler mig henfløttet til hine skjønne Steder, iblandt hine kostbare Ruiner, for

det at opsamle tilligemed de mærkværdigste Monumenter selve Oldtidens Aand. Jeg opsøger hiint Areopagus, hvor St. Paulus forkyndte Verdens Vise den ubekjendte Gud; men det Profane forenes med det Hellige, og jeg ladær ikke haant om at nedstige til Piræus, hvor Sokrates udkaster Planen til sin Republik. Jeg bestiger Parnassets dobbelte Spidse, jeg plukker Laurbær i Delphi, og nyder Tempes Behageligheder."

"Naar skal da Tyrkernes Blod blande sig med Persernes paa Marathons Sletter, for at overlade hele Grækenland til Religionen, Philosophien og de skjønne Kunster, der betragte det som deres Fædreneland

— — — Arva beata
Petamus arva, divites et insulæ.

"Ei skal jeg forglemme Dig, Du Øe! som er helliget ved den elskede Discipels himmelske Syner, o lykkelige Pathmos; paa Jorden skal jeg kysse Apostlenes Fodspor og troe at see Himmelen aaben. Der skal jeg føle mig henreven af Fortrydelse over den falske Prophet, som har villet forklare den Sandbrues Spaadomme, og jeg skal velsigne den Almægtige, der langt fra at styrte sin Kirke som Babylon gjør den seierrig og holder Dragen i Lænker. Jeg seer allerede Skismaet at

forsvinde, Orient og Occident at forene sig, og Dagen igjen at fremgrye i Asien efter en saa lang Nat; jeg seer det Land, som er helliget ved Frelserens Fied og vædet med hans Blod, befriet for dets Vanhellige og iført en ny Ære; jeg seer endelig Abrahams Børn, hidtil adspredte over hele Jordens Kreds og talrigere end Firmamentets Stjerner, at samle sig fra de fire Hjørner, og komme i Hobetal for at erkjende Christus, som de have gjennemboret, og mod Dagenes Ende at vise Omvendelse. — — Se! har de ikke der Nok, naadige Herre; og De vil vist være veltilfreds med at erfare, at dette er mit sidste Brev, og Enden paa min Enthusiasme, som maaskee vil uleilige Dem."

Men saa kjer som denne Idee var Fenelon, opoffrede han dog ogsaa den for sin Onkels Ønsker, især da man faldt paa at give hans Iver en anden Retning. Der bestod alt i nogen Tid en Anstalt i Paris for nysomvendte qvindelige Proselyter (les Nouvelles Catholiques). Til Forstander for denne Stiftelse blev nu Fenelon, skjøndt kun 27 Aar gammel, udnævnt af Erkebiskoppen i Paris, der maa have været ligesaa overbeviist om hans rene Sæder som indtaget af hans Talenter; thi denne Post betroedes ellers kun til erfarne og gamle Geist-

lige. Her var Fenelon baade som Lærer og Raadgiver paa sin Post. Vel var den ei forbunden med saa glimrende Farer lovede ei heller saa udbredte Frugter, som Missionen, men den havde dog og sine Vanskeligheder. Det er ofte vanskeligere, siger vor Forfatter, at seire over Vildfarelsen (han mener de protestantiske Grundsætninger) end over Afguderiet, og at nedrive Meninger, der ere antagne som renere og strængere, end udsvævende Overtroe, der hverken kan forføre Forstanden, eller tilfredsstille Egenkjerligheden. Vor Abbed forstod baade ved et tydeligt og passende Sprog at stadfæste sine Omvendte i den catholske Troe, og ved sin fortrolige og hjertelige Opførsel at gjøre dem Dyden elskværdig. Allerede nu lagde Bossuet, som Fenelon agtede meget høit, Mærke til dennes sjeldne Talenter og Duelighed, og besluttede at danne ham til en vældig Stridsmand for Catholicismen. Han lærte ham at udrede sig af de Vanskeligheder, der saa hyppigen møde i Kirkefædrenes Skrifter *) og som undertiden kunne standse den mindre Øvede; han viste ham Kjetternes Troløshed, som ofte støtte deres Meninger paa et isoleret Sted, for at be-

*) Naar man nemlig deri vil finde det nyere catholske System. Udg.

vise, de ei have fjernet sig fra Kirkens gamle Lære; han overtydede ham om, at det er fornemmelig i de hellige Skrifter og i deres ved Tradition sanctionerede Fortolkning, at man bør søge Beviserne for det hele kirkelige System. Ogsaa var det vist i Bossuets Skole, at Fenelon erhvervede sig den lykkelige Lethed i at danne sig en naturlig Stil af bibelske Tanker og Udtryk.

Fenelon var imidlertid og bleven bekjendt som Skribent, da en ny Leilighed aabnede sig for hans apostoliske Virksomhed. Ludvig XIV. tilbagekaldte det Nantiske Edict (1685), fordrev de evangeliske Præster og vilde have alle de øvrige Hugonotter omvendte. Ved denne Leilighed foreslog Bossuet Kongen at bruge Fenelon ved Missionerne i Poitou og Saintonge. Kongen vidste, med hvilken Iver og Klogskab han havde forvaltet et lignende Embede hidindtil, og udnævnte ham med Fornøielse, da han intet ønskede hellere end at see alle sine Undersaatter førte tilbage til den ene saliggjørende Kirkes Skjød. Fenelon fulgte med Glæde dette Kald; kun udbad han sig at maatte selv vælge sine Medarbeidere. Det blev ham tilstaaet; og nu udkaarede han lutter Mænd, som vare udmærkede ved deres Dyder og Talenter, Abbed Langeron

— Fenelons kjereste og trofasteste Ven — Abbed Fleury, den berømte Skribent; Abbed Bertier, siden Biskop af Blois og Abbed Milon, siden Bisskop af Condom.

Da Fenelon blev kaldet til Kongen før sin Afreise, var den eneste Naade, som han udbad sig, denne, at Kongen vilde fjerne sine Tropper og alle Krigstilberedelser fra de Steder, hvorhen han var kaldet for at udøve et Fredens og Menneskeligheds Embede. Ogsaa dette blev ham tilstaaet.

Fenelon, bemyndiget af Ludvig XIV. til at følge hvilken Methode der forekom ham selv den meest passende til Protestanternes Omvendelse, vidste at forene en Missionærs Iver med den Skaansel og Mildhed, som laae i hans Characteer. Hans første Omsorg, da han var kommen til Hovedstedet for sin Mission Rochelle, var at fremstille sig for Bisskoppen der, og erholde af ham for sig og sine Medhjelpere saavel hans Velsignelse som den fornødne Fuldmagt til sit Embeds Udøvelse. De nye Missionærers Berømmelse var kommen forud til disse Egne. Bisskoppen modtog dem som Engle sendte fra Himmelen for at understøtte hans Iver; og Folket, som var underrettet om den ædle Tilliq, hvormed Fenelon havde afslaaet militær Bistand, modtog dem som Fredens Tjenere.

Virkeligen var det et ganske nyt Skuespil for disse Provindser, som havde i saa lang Tid været det fornemste Værn for den protestantiske Fristat i Frankrig, og Skuepladsen for saa mange Krige, Oprør og Ulykker, at see Geistlige, udmærkede ved Fødsel, Embeder og Talenter, at forlade deres Hofbetieninger og give Slip paa alle Hovedstadens Behageligheder for at paatage sig i usunde og ødelagte Lande den ydmygste og besværligste Tjeneste.

Det var ganske naturligt, at Contrasten af saa store Offere og saa megen Tillid ved Siden af den saa forskjellige Tilberedelse, man havde truffet i andre Provindser, udvirkede i Forveien en gunstig Mening hos det forundrede Folk. Jo meer Skræk de Beretninger havde indgydet det, hvilke man havde udbredt om den af Missionærerne udbredte Ødelæggelse i Languedoc og Vivarais, desto meer Beroligelse og Trøst maatte det føle ved at finde i disse saa frygtelige Missionærer ømme og deeltagende Fædre, som toge sig af alle dets Fornødenheder, formildede dets Lidelser og Ulykker, og bestræbte sig for at forjage af dets Sjel enhver Tanke som Tvang og Voldsomhed.

Forstanden er altid villig til at høre med Velvillie dem, som have vidst at finde Veien til vort Hjerte, og man giver snart Slip paa sine Fordom=

me imod en Religion, hvis Tjenere udtrykke Hellighed i deres Sæder og Opførsel.

Fenelon troede at den letteste og sikkreste Maade at føre Protestanterne tilbage til den gamle Kirke paa, var at vise dem, hvorledes deres Præster havde uretmæssigen tilegnet sig en Myndighed, som ei var dem overdragen, som de ei kunde fremvise den oprindelige Udkomst til, som ei ved en lovmæssig Succession var overført til dem, og ved hvis Udøvelse de følgelig ikke kunde meddele nogen af de aandelige Gaver, som ere fornødne til Salighed. Dette var det fornemste Punkt, som Missionærerne henførte deres Underviisning til; de forudsaae, at i det Oieblik, da Disciplene bleve overbeviste om, at deres forrige Præster havde anmasset sig en Titel og en Myndighed, som ikke tilkom dem, vilde de høre deres Stemme, som vare forsynede med alle en gyldig Indvielses Rettigheder.

Fenelon havde allerede forberedet sig til dette vigtige Spørgsmaals Afgjørelse i sin Afhandling om Præsteembedet (Traité du Ministere des Pateurs) som han vel endnu ikke havde ladet trykke, men hvoraf han heldigen benyttede sig i sine Forhandlinger med Protestanterne i Poitou.

Fenelon søgte dernæst at betage dem de Fordomme, hvormed deres Præster havde underholdt dem, imod den romerske Kirkes Andagtsøvelser og Skikke. Han underviste dem i de uundgaaelige Handlinger, som den foreskriver, og lærte dem, ei at sammenblande disse med de opbyggelige Vedtægter, som den tilraader, tillader eller taaler. Og denne hans nøiagtige og simple Maade at foredrage Religionen paa maa det Held tilskrives, som han og hans Medarbeidere havde. Alligevel var han langt fra at skuffes af det glimrende Skin, som saa mange pludselige Omvendelser havde. Han bemærkede tvertimod med Smerte, at Mistillid og blot menneskelige Betragtninger bevirkede ofte uoprigtige Afsværgelser; forgjæves havde han udvirket, at ingen Tvangsforanstaltninger truede den forfærdede Hob: han saae den bestandigen besjeles af den Frygt, som meddeeltes samme ved Beretningen om de Voldsomheder, der udøvedes i andre Provindser. Vilde man, saa skrev han til Bossuet, formaae dem til at afsværge Christendommen og følge Koranen, behøvede man blot at vise dem Dragoner *).

*) Og dog indbildte Maintenon, Louvois og Jesuiterne Kongen, at alle de Proselyter, som

Langtfra at tilskrive sig, som andre Missionærer gjorde, den Ære at have omvendt hele Provindser, regnede Fenelon kun de Omvendelser for sande, som betegnedes ved en varig Forandring i Meninger og Sæder. Han havde den faste Overbeviisning, at de Sæd hedens og Menneskekjerlighedens Ord, som han udbredte i disse ulykkelige Provindser, hvor Vildfarelsen (?) saalænge havde seiret, ei skulde være ganske spildte for en ny Slægt, og at de med Himlens Velsignelse skulde frembringe Salighedes Frugter, dem Tiden skulde udvikle.

Det synes virkelig (bemærker med Velbehag vor antirepublicanske Biskop) som Forsynet har retfærdiggjort, paa en kjendelig Maade, Fenelons Ønsker og Forhaabninger; thi det er ret mærkeligt, at just disse Provindser, som dengang talte et saa stort Antal protestantiske Indbyggere og som havde viist en saa halstarrig Hengivenhed for deres Sekt, just ere de, som for kort Tid siden (i Vendée-Krigen) have lagt for Dagen den største Iver for den

hans Dragoner gjorde, vare vel omvendte og ærlige Catholiker. Mon Bossuet nogensinde forebragte ham disse Fenelons mærkelige Ord? Vist neppe!
Udg.

catholske Religion, da man vilde omstøde de Altere, som vare oprettede af Fenelon *).

Desto vanskeligere vil man kunne troe, at Fenelon behøvede at retfærdiggjøre sig for den Methode, han fulgte for at lette sig Protestanternes Omvendelse. Men virkeligen har man Breve fra ham til Statssekretæren, Marqvis de Seignelay, hvoraf man seer, at ivrige Catholiker havde lagt ham og Medhjelpere til Last, at de i deres første Prædikener til Protestanterne udelod Ave Maria og de øvrige Helgen-Paakaldelser. Sammesteds udbeder han sig milde Præster til at befæste sit Arbeide, og foreslaaer Jesuiterne, som de ene-

*) Dog torde nok kun lidet af denne Ære tilkomme Fenelon. Den, som kjender Historien, vil let opdage det Eensidige i Forfatterens Ræsonnement; thi for det første var det ei saa meget for Troen, som for Kongehuset at Poitous troe Bønder sloges (hvilket allerede sees deraf at der vare mange Protestanter i den royalistiske Armee) og dernæst maa den Andeel, som catholsk Iver havde i den tappre Modstand, man her viste de republikanske Hære, vist alene sættes paa yngre catholske Geistliges og navnligen paa de eedvægrende (antirepublikanske) Præsters Regning. Udg.

ste, der kunde paatage sig dette; "thi de ere agtede for deres Videnskabelighed og Dyd; kun maa man vælge iblandt dem saadanne, som bedst kunne gjøre sig elskede" *).

Overhovedet var det blot af stadig Underviisning og et godt Exempel at Fenelon ventede varigt Held for sin Mission. "Der udfordres kun, skriver han til Seignelay, Prædikanter, som hver Søndag forklare simpelt Evangeliets Text med en mild og indsmigrende Myndighed. Jesuiterne begynde godt; men den første Fornødenhed er at faae opbyggelige Sognepræster, som forstaae at undervise. Folket, opdraget i Kjætterie, vindes kun ved Ord. En Præst, som veed at fortolke Evangeliet med Følelse og vinde Familiernes Fortrolighed skal kunne udrette hvad han vil. Uden dette vil al Pastoral-Myndighed nedværdiges ved Forar-

*) Overhoved agtede Fenelon Jesuiterne meget høit. Deres Iver for Lærdom, Skolevæsen og Christendommens Udbredelse havde ganske vundet ham. Og hans eget Hjerte var altfor ædelt til at kunne troe de mange Misgjerninger, som de alt dengang anklagedes for. Ogsaa hans nærværende Biograph roser gjerne denne Orden og besmykker dens Laster, hvor han ei kan forbigaae dem. Udg.

gelse. Folket siger til os: I ere her kun for en kort Tid; og dette hindrer dem i at binde sig ganske til os. Religionen skal tilligemed den Præst, som foredrager den, umærkeligen rodfæste sig i alle Hjerter. Ogsaa burde man, min Herre! med Ødselhed uddbrede nye Testamenter; men store Bogstaver ere nødvendige; thi de knnne ikke lære de smaae. Man maa ei vente, at de kjøbe catholske Bøger; det er alt meget at de læse dem, som intet koste; den største Deel har ei engang Evne til at kjøbe dem. Berøver man dem deres Bøger uden at give dem nogen igjen, da ville de sige, at deres Præster nok havde sagt dem, at vi ei vilde lade dem beholde Bibelen af Frygt for at man deraf kunde see Fordømmelsen af vor Overtroe og vort Afguderie; og de ville fortvivle„*). — — Fenelon ender dette Brev med at aflægge Regnskab for sine frugtesløse Bestræbelser ihenseende til Saint-Hermine's Omvendelse. Denne Præstes Overtalelse var ham saa meget vigtigere som hans Overgang

*) Hvilket ærefuldt Vidnesbyrd baade for de franske Protestanter, som vilde fortvivle, hvis Bibelen berøvedes dem, og for den catholske Missionær, som af dens Læsning ingen Fare befrygtede for sin Kirkes Lære. Udg.

vilde virke stærkt paa Almuen, og som han var beslægtet Mad. Maintenon, der meget længtes efter hans Omvendelse. For at overbevise ham om sin Vildfarelse tog Fenelon sin Tilflugt til et besynderligt Middel. Da han ingen protestantisk Præst kunde finde, som vilde indlade sig i Dispyt med ham (Fenelon), fordi alle de, som før havde paataget sig dette, enten vare omvendte eller flygtede, saa paatog han sig selv en protestantisk Præsts Rolle og indlod sig flere Gange i Saint-Hermine's Overværelse i en ordentlig Disputats med Abbed Langeron. Fenelon viste ved denne Leilighed en Ærlighed, som man kun hos ham ei vil omtvivle. Langeron behøvede alle de Midler, som Sandhedens (?) Forsvar altid tilbyder, for at gjendrive de spidsfindige Grunde, som en saa sindrig og saa forførerisk Modstander som Fenelon kunde modsætte ham. Fenelon selv forsikkrer at have fremsat alle de Skingrunde (?) som Protestanterne kunde komme frem med, og mener, at St. Hermine haft følt Svagheden af hans Grunde; men vedblev endda standhaftigen at vægre sig, i hvad Vending han end gav dem *).

*) Man tillade Udgiveren en Bemærkning i Anledning af denne for Psychologen saa mærkværdige

Man har fra denne Tid (1686) et Brev fra
nelon til Bossuet, hvori han blandt andet mel=
: "Med vore Omvendte gaaer det lidet bedre;
n Fremgangen er meget langsom. Det er ingen
naating at forandre et heelt Folks Tænkemaade.

Fortælling. Jeg tvivler ingenlunde om Fenelons Ærlighed endog ved denne Prøve, ihvor svar den var for hans religiøse Iver; men jeg undrer over, at en saa tænkende Mand ei kunde begribe, hvor lidet al hans Ærlighed kunde gjelde i St. Hermine's Øine. Maatte denne ikke under hele Striden føle den uhyre Forskjel imellem Sandhed og Forstillelse, hvor lidet Fenelon var i Stand til grundigen og fuldstændigen at fremsætte Protestanternes Beviser, som han ei selv begreb end sige var overbeviist om? Fenelon beretter at St. Hermine ofte gjendrev ham inden Langeron kom til Orde: men er dette ikke Beviis paa, at Fenelon kun fremførte, som han selv naivt nok siger, Skingrunde. Altsaa intet Under, at St. Hermine kunde føle hans Grundes Svaghed, og dog blive ved sin gamle Overbeviisning. Han vilde visselig ei have undladt selv at forsvare sin Religion ganske anderledes, naar han ei havde vidst, at det var forgjæves, da alle de Udveie, som der var tilbage for hans Religions Bekjendere var — at tie og tænke. Udg.

Hvilken Vanskelighed maae ikke Apostlene have fundet ved at forandre Verdens Udseende, ved at omstøbe den menneskelige Forstand, at overvinde alle Lidenskaber og indføre én dibindtil uhørt Lære, da vi ei ere istand til at overbevise de Uvidende ved tydelige og bestemte Ord, som de læse hver Dag, til Gunst for deres Forfædres Religion, og da selv den kongelige Myndighed sætter alle Lidenskaber i Bevægelse for at gjøre os Overbeviisningen lettere. Men ligesom denne Erfaring beviser, at Virkningerne af Apostlenes Taler var et stort Mirakel, saaledes viser Hugonotternes Svaghed os, at Martyrernes Kraft var guddommelig.. (fordi de nemlig, saa haardnakkede de vare imod de catholske Præster, saa snart bukkede under for Ludvigs Dragoner). Iøvrigt havde dette Brev den Virkning, at Fenelon efter sit deri yttrede Ønske fik Tilladelse at vende tilbage til Paris, hvor han aflagde Kongen Regnskab for sit Arbeide, anbefalede ham dets Fortsættelse og angav Midlerne til dets lykkelige Fuldbringelse. Han vendte derpaa tilbage til sit gamle Embede, og sørgede i Stilhed for sine Nouvelles Catholiques, indtil han uventet blev trukken bort fra denne ubetydelige Post til en af de meest glimrende, som de franske Prindsers Hofmester.

Men her maae vi forlade ham for siden igjen at betragte hans Opførsel imod Protestanterne som Erkebiskop i Cambrai. Stedet er i Tom. II. Liv. V, pag. 512. sqv. og da Forfatterens Fortælling her baade er kort, smuk og uanstødelig for protestantiske Øren, vil jeg oversætte ham troe, for tillige at levere en Prøve paa hans Foredrag.

"Alle Voldsomheds og Forfølgelses Handlinger vare Fenelons Characteer og Grundsætninger saa medsatte, at han ei frygtede for høit at fordømme den Strænghed, som nogle myndige Befalingsmænd vedbleve at udøve imod fredelige og underkastede Protestanter. Han dadlede iligemaade den ubetænksomme Iver, som man anvendte paa at afnøde disse snarere forfærdede end oprigtigen omvendte Mennesker visse Religionshandlinger, som kun burde været betragtede som hyklede. "Det offentlige Rygte gaaer her i Landet — skrev han til Hertugen af Beauvilliers — at Raadet ihenseende til Hugonotterne blot tager strenge Forholdsregler. Dette er ikke Evangeliets Aand; Guds Gierning paa Hjerterne udrettes ei med Vold; jeg formoder, at hvis Strænghed finder Sted, kommer den ikke fra Dem, og at De ei kan mildne den.„

Men Fenelons Maadehold og Overbærelse indskrænkede sig ikke til golde Ønsker eller simple Raad. Alle hans Handlinger, som Kirkens Bestyrer bare Præget af hiin oplyste Religion, som attraaer allevegne at herske i hengivne og oprigtige Hjerter. Han blev underrettet om, at i de Dele af Hennegau (Haynaut) som vare indbefattede i hans Stift, var der et stort Antal af Bønder, som nedstammede fra protestantiske Forfædre, men lode som de vare omvendte og besøgte endog de (catholske) Kirker, for desto bedre at fordølge deres Sindelaug, men benyttede sig siden af Naboskabet med Grændserne, for med Protestanterne i Nabolandene at iagttage alle deres gamle Religions Handlinger. Fenelon saae med Smerte denne Vanhelligelse af det Helligste, som gives iblandt Menneskene. Han besluttede derimod at anvende det eneste Middel, som stod i hans Magt. Han bad Præsten Brunier komme til sig, som besad disse Ulykkeliges Tillid og sagde til ham: "Gaae hen til dem; skaf mig deres og deres Slægtningers Navne, og jeg giver Dem mit Ord, at inden et halvt Aar skal jeg skaffe dem Passer, det er alt hvad jeg kan gjøre for at formilde deres Skjæbne."

Disse vare til alle Tider Fenelons Grundsætninger; han havde høit bekjendt dem, forend han

blev Biskop, og til den Tid, da Regjeringen havde antaget de strengeste Forholdsregler imod Protestanterne. Marskalken Noailles, Commandant i Languedok, og befuldmægtiget til at fuldbyrde Kongens Befalinger i denne store Provinds, raadførte sig med Fenelon som Abbed om, hvorledes han skulde forholde sig imod fremmede Soldater, af forskjellig Religion, man hvervede for Kongens Tjeneste. Vi vide, at nogle Commandanter, for at vise deres Nidkjerhed, ogsaa heri gik videre end Kongens Ordre bød. Fenelon svarede Marskalken: "Mig synes det er ei passende, ved Piinsler eller Paatrængenhed at bringe de udenlandske kjetterske Soldater til at omvende sig. Man vilde ei heller opnaae sin Hensigt dermed: i det høieste vilde man bringe dem til at hykle, og de vilde desertere i hobeviis. Det er nok, efter Kongens Hensigt, ei at taale offentlig Religionsøvelse. Naar en Officier eller nogen Anden kan bibringe dem et godt Ord, eller bevæge dem til frivilligen at lade sig undervise, dette er fortræffeligt; men ingen Tvang eller upassende Paatrængenhed *). Blive de syge, da kan man strax lade en eller anden catholsk Offi-

*) empressement *indiscret*. Vi Danske have, som bekjendt intet eget Ord for indiscret, det latinske ineptus. Er det maaskee af samme Grund, som den

cier besøge dem, for at trøste dem og bibringe dem et godt Ord. Dersom dette ei hjelper, og Sygdommen vedbliver, kan man gaae et Skridt videre, men med Mildhed og uden Tvang, i det man viser dem, at den gamle Kirke er den bedste, og at det er den, som kommer fra Apostlene. Dersom den Syge ei er istand til at forstaae disse Grunde, troer jeg, at man bør nøies med at lade ham udøve Fortrydelses-, Troes- og Kjerligheds-Handlinger, ofte tilføiende: "Min Gud! jeg underkaster mig Alt, hvad den sande Kirke lærer; jeg erkjender den for min Moder, paa hvad Sted den end monne findes." Ihenseende til Begravelsen bør man følge den Regel, som er bestemt af Stiftets Biskop, og undgaae al Opsigt, saa meget man kan, uden at nedværdige Religionen."

Skulde man troe, at en Opførsel, som stem-

Cicero anfører til Grækernes Mangel af dette Ord (de Orat. II. 4. Hoc vitio cumulata est eruditissima Græcorum natio. Itaqve quod vim huius mali non vident, ne nomen quidem isti vitio imposuerunt). I det mindste er Niemeyer (i Nösselts Leben S. 107.) tilbøielig til at anvende denne Grund paa Tydskerne, vore Halvbrødre i Fuldkommenheder som i Feil. Ogsaa de ere nemlig med al deres Sprogrigdom her ligesaa fattige som vi. Udg.

mer saa ganske med den catholske Religions Aand, har tjent nogle Skribenter til pludseligen at forvandle Fenelon til en af det attende Aarhundredes Philosopher, til en Indifferentist med Hensyn til alle Religioner.

Hvorledes? naar man har læst Fenelons Værker, naar man har havt Leilighed til at iagttage denne saa religiøse Mand i alle det offentlige og private Livs Anliggender, der var saa nidkjer for alle den Religions Dogmer og Handlinger, hvilken han forsvarede ved sine Skrifter og ærede ved sit Exempel; naar man har seet ham i sine fortroligste Breve til de kjereste Venner og Slægtninge uophørligen at henvende alle deres Tanker og Følelser til Religionen, at gjennemtrænge dem med dens Hellighed, at forestille den som den eneste Rettesnor for deres Pligter, deres eneste Trøst i Modgang, den eneste Gjenstand, som er værdig at opflamme deres Hjerte; naar man har hørt de rørende Toner, af hiin rene og dybige Sjel, som kun længes efter at hæve sig til den Gud, hvorom han havde udkastet sig et saa høit Billede, og som man endog har bebreidet ham at have elsket med en altfor uegennyttig Kjerlighed: hvorledes har man da kunnet falde paa at gjenkjende i des-

lige Træk en **Philosoph ligegyldig for al Religion?** *).

Latterligheden af denne Forudsætning kan kun overgaaes af den, at man har villet af en saa foragtelig Rolle udlede for Fenelon en Adkomst til Hæder. Fenelon blev fordømt af Kirken; og har havt den Ære at opbygge den ved sin religiøse Underkastelse: Fenelon tabte Kongens Yndest, og han hædrede sin Unaade med Dydens Mod; men den grusomste Fornærmelse skulde vederfares hans Minde ved skammelige Lovtaler, dem hans fortørnede Skygge forkaster med Foragt."

Men for at kjende hele Fenelons Duelighed til at hverve den catholske Kirke Proselyter, tør vi ei forbigaae hans Omvendelse af den berømte skotske Adelsmand, Ramsay, som siden blev hans første Biograph. Længe drev Skepticismen denne fra et Religionssystem til et andet. Paa sin Reise

*) Enhver seer uden min Erindring, at Forfatteren ved denne Characteristik af en det 18de Aarhundredes Philosoph tænker paa dem, som i Frankrig, med d'Alembert og Diderot i Spidsen, udelukkende tilegnede sig dette Navn — **Encyclopædisterne** nemlig, hvis Irreligiøsitet ei engang blev staaende ved Indifferentisme. See herom Henkes Gesch. der christl. Kirche. 6r Th. S. 212. fg. **Udg.**

raadførte han sig med Philosopher af alle Skoler, med Theologer af alle Sekter. Omsider syntes han i Holland at have erklæret sig for den reformerte Kirke, hvis Simpelhed i Dogmer og Skikke mindst syntes at binde hans frie Undersøgelsesaand. Men i en Religionssamtale med en berømt fransk emigreret Præst opstod hos ham nogle nye Tvivl om Aabenbaringens Tilstrækkelighed som eneste Religionskilde, hvorfor han benyttede sig af Nærheden, hvori han befandt sig med Cambrai, til at besøge Fenelon for at raadspørge ham om de piinagtige Tvivl, som foruroligede hans Forstand. Han reiste did i Aaret 1709, og blev modtagen af Fenelon med faderlig Godhed. Han oplod ham sit Hjerte, og tilstod for ham sit oprigtige Ønske at finde hos ham Sandhed, som han forgjeves havde søgt hos saa mange Andre; men han forbulgte ham ei heller den Modstand, som han vilde vise imod hans Bestræbelser for at overbevise ham, og det libet Haab, han havde om at blive overbeviist.

Fenelon ydede hans Oprigtighed og Frimodighed den fortiente Roes, lovede ham at forklare sig med samme Oprigtighed, og stolede ihenseende til lykkeligt Udfald af sit Foretagende meer paa Himmelens Bistand, end paa sine egne Indsigter. Han indbød tillige Ramsay at boe hos sig,

for at være desto mere istand til at underholde sig med ham om hine vigtige Spørgsmaale i de Mellemrum, som hans Forretninger lode ham have frie. Dagligt Samliv med Fenelon maatte nødvendigen aabne den unge Proselyts Hjerte for dennes Lærdomme, da det var umueligt andet, end at det idelige Syn af et Levnet, som Fenelons var, maatte indgyde Ramsay en gunstig Fordom for den Religion, hvis Organ og Tjener en saa dydig Biskop var *).

Hr. v. Ramsay har selv aflagt for Publikum Regnskab for de Samtaler, han havde med Erkebiskoppen, og den lykkelige Forandring, som de bevirkede i hans Forstand, idet de uforanderligen befæstede al hans Uvished. I denne Beretning finder man baade et mærkeligt Malerie af den voldsomme Kamp, som han maatte udholde med sig

*) Denne Forfatterens Bemærkning er meget rigtig. Det var upaatvivleligen langt meer Fenelons Dyder end hans Dogmer, som gjorde Ramsay til Catholik. Fenelon kunde sikkert ingen ny Grund fremføre for Catholicismens Fortrinlighed; men anbefale den til en Tvivler, i hvis Hjerte føltes en religiøs Tomhed, hvilken han længtes efter at faae udfyldt, dertil var Ingen bedre skikket end den i Fenelon personificerede Religiøsitet. Udg.

selv i hine Tvivlens og Ængstelsens Dieblikke, og en Bekræftelse paa den Oprigtighed, hvormed Fenelon vedblev at haandholde sig til sin Bogs Fordømmelse. "I denne den yderste Beængstelses Tid, siger Ramsay, fristedes jeg stærkt til at forlade Erkebiskoppen af Cambrai. Jeg begyndte at mistænke hans Ærlighed; der var kun eet Middel til at overvinde min Kummer, det var at betroe ham den. Jeg bad ham altsaa om et hemmeligt Møde; han tilstod mig det; jeg kastede mig paa Knæe for ham og tiltalede ham saaledes: "Tilgiv mig min yderste Kummer; Deres Oprigtighed er mig mistænkt, og jeg kan ei mere høre Dem med Lærvillighed. Dersom Kirken er ufeilbar, saa har De jo fordømt Læren om den rene Kjerlighed, idet De fordømmer Deres Bog, som lærer den (des Maximes des Saints); men hvis De ikke har fordømt denne Lære, saa er Deres Underkastelse forstilt. Jeg seer mig sat i den haarde Nødvendighed at betragte Dem som en Fiende enten af Sandheden eller af Kjerligheden. Neppe havde jeg udtalt disse Ord førend jeg brast ud i Taarer. Han løftede mig op, omfavnede mig med Ømhed, og talede saaledes: "Kirken har ikke fordømt den rene Kjerlighed, idet den fordømte min Bog: denne Lære foredrages i alle catholske Kirker; men de Udtryk, jeg havde

betjent mig af for at forklare den, vare ei passende for et dogmatisk Værk. Min Bog er intet værd; jeg gjør intet Væsen deraf; det var min Aands Misfoster, og ingenlunde en Frugt af Hjertets Salvelse; jeg ønsker ei, at De skal læse den.„ Man begriber let, hvormegen Vægt en saadan Oprigtighed maatte lægge til de Beviser, hvorpaa Fenelon støttede Gyldigheden af Kirkens Kjendelser. Vistnok maatte han i sit inderste Hjerte være overbeviist om denne høieste Dommers Ufeilbarhed, siden han anførte sin egen Fordømmelse som Beviis paa den Lydighed, der skyldes Kirken.

Ramsay havde ei været saa ulykkelig nogensinde at omtvivle Guds Tilværelse; og da først Fenelon havde denne faste Grundvold at bygge paa, var det ham en let Sag at overbevise en saa lærvillig Discipel om den catholske Religions Sandhed *).

*) Ramsay var nemlig eengang bleven kjed af Deismen, som ei tilfredsstillede hans fromme Higen efter den høieste religiøse Vished. Fenelons Grundsætning var — saa aldeles miskjendte han Protestantismen — at fra Catholicismen til Deismen er der kun et Skridt. Intet Under da, at Ramsay under en saadan Lærer ei blev staaende paa Halvveien (den protestantiske Kirke) som forekom ham at være paa Bredden af den deistiske Afgrund. Udg.

IV.

Anviisning til Valg af et theologisk Haand-bibliothek for Fædrenelandets Religions-lærere.

Af

Udgiveren.

Hvad der først bevægede mig til at udkaste denne Anviisning, var den Pligt at give literære Raad til unge Theologer, især Candidater, som, naar de befordres til Præstekald, ofte raadføre sig med mig om Valget af de vigtigste Bøger, de i Fremtiden behøve saavel til deres Embedsførelse som til deres Studiers Fremme. Men til at optage denne Anviisning i nærværende Skrift, torde ei saa meget den Tanke bestemme mig, at jeg selv herefter kunde spare nogen Uleilighed (ved at henvise de unge Theologer hertil) som den Betragtning, at kunne

derved tjene Flere, og navnlig Præster i Provindserne, som mangen Gang vel ønske at kjøbe en god Bog, men ei altid vide, hvilken iblandt saa mange gode der er dem den uundværligste. Til at træffe et saadant Valg skal nedenstaaende Fortegnelse tjene; og ei som Veiledning for dem, der agte at anlægge en større være sig privat eller offentlig (f. Ex. Stifts eller Herreds) Bogsamling. De som have det sidste Diemed, ere sikkert saa bevandrede i Literaturen, at de ikke behøve mig til Veiviser; og skulde end et eller andet umisteligt Værk være dem ubekjendt, saa vide de at søge den fornødne Hjelp enten i Niemeyers Predigerbibliothek (ogsaa oversat paa dansk i 3 Dele, og værdt at eies i den skjønne Oversættelse af Enhver, som bekymrer sig om Literaturhistorie) eller i Nösselts Anweisung zur Kenntniß der besten allgem. Bücher in allen Theilen der Theologie, eller i Keils systematisches Verzeichniß (som ikke er stort andet end et Udtog af Nösselts Anviisning) eller i Thyms Encyclopædie; og hvad Valget af den nyeste Literaturs Skatte angaaer, da mangler det heller ikke paa Veiledning dertil. Men alle disse Anviisninger ere stilede paa Anlægget af en stor Bogsamling, som i disse Tider kun faa Studerende ere saa lykkelige at kunne tænke paa. Vil derfor

den, som maae indskrænke sig til de uundværligste Bøger, betjene sig af hiin Veiledning, da gaaer det ham ei sjeldent som Manden, der ei kunde see Lunden for bare Træer; han veed ei hvilken af saa mange og store Skatte han skal udkaare til sin Helligdom, og fordi han ei kan tilegne sig dem alle, forsømmer han let, ligesom af Fortvivlelse, at vælge sig nogen, eller hvis han vælger paa Lykke og Fromme, griber han stundum det mindre kostbare Klenodie. Det af mig foreslagne Haandbibliothek indeholder derimod ikke flere Bøger, end at de endnu uagtet Tidernes Dyrhed kunne lidt efter lidt anskaffes af enhver Præst, som sidder i et taaleligt Kald, og endnu lettere af Candidaten, naar han opholder sig i Hovedstaden, hvor han ofte har Leilighed til at anskaffe sig mangen god Bog for bedre Kjøb. Især med Hensyn til de Sidste, som just ei behøve at forskrive ethvert Skrift fra Bogladen, men stundum ved Auctioner kunne overkomme snart denne snart hiin Bog, har jeg undertiden nævnt flere Værker af samme Indhold og omtrent samme Værd. Er der stor Forskjel enten paa Værdien eller Hensigtsmæssigheden, da staaer det ene som in subsidium f. Ex. Mosheims Moral til Brug for dem, som ei kunne erholde Reinhards System.

Ved at kalde mit Haandbibliothek theologisk, har jeg villet antyde, at man heri kun maatte søge Skrifter, som umiddelbar vedkomme Religionslæreren; jeg har derfor ei engang indlemmet i min Plan de saakaldte Forberedelses- og Hjelpe-Videnskaber, fordi jeg var overbeviist om, at enhver Præst, som vedbliver at dyrke disse (Philosophie, Philologie, Historie og Poesie), selv kjender hvad deri fortjener at studeres. Man kan altsaa ikke misforstaae mig, som om jeg ansaae alle de Bøger for overflødige, hvilke jeg ikke har anført; nei, jeg holder dem ei engang for undværlige; men jeg vilde kun nævne de uundværligste. For Korthebs Skyld har jeg og saa meget muligt sammentrukket Bøgernes Titler.

A. Kilder, Hjelpemidler og Anviisninger til det hele theologiske Studium.

1. Kilder. Bibelen i Grundsprogene: af det nye Testamente bør enhver Theolog eie en correct Udgave; har han Valget, da anskaffe han sig, om han end ikke er Kritiker af Profession, Griesbachs nyeste Recension, for dog at kunne læse sit N. T. i den reneste Text, som hidtil har kunnet tilveiebringes. Af det gamle Testamente er de Rossi's

Udgave altfor kostbar, og selv for den, som bekymrer sig om Kritiken, mindre uundværlig, siden de vigtigste Varianter deraf ere optagne i den Leipzigske Haandudgave af Döderlein og Meisner (Biblia hebraica etc. Lips. 1793). Hvo som ei befatter sig med Ordkritiken, kan godt hjelpe sig med en af de ældre Udgaver (Reineccii, Michaelis, Simonis). Iligemaade kan Reineccii Haandudgave af Septuaginta være tilstrækkelig til almeent Brug.

Hjelpemidler. Foruden dem, som siden nævnes (især de exegetiske) høre hid et godt Haandlexicon for det græske og det hebraiske Sprog. Af første Slags er blandt de ældre Hederici Lex. græc. af Ernesti, og blandt de nyere Schneiders Wörterbuch den bedste. Af sidste Slags var Simonis ved Eichhorn det bedste til vi fik Gesenius', hvoraf endnu kun første Deel er udkommen. Gode Oversættelser i ældre og nyere Sprog. For den danske Theolog ere vor vedtagne Kirkeoversættelse, Bastholms og Guldbergs N. T. de vigtigste; af udenlandske kommer ingen nyere Luthers nær i Værd eller historisk Vigtighed.

Niemeyers Characteristik der Bibel (over=

kostning anskaffes. Dernæst kan man til Huusbehov hjelpe sig med Dathes latinske Oversættelse (med Noter) af det G. T. og J. G. Rosenmüllers Scholia in N. T. (vor Professor Taubers og Forfatterens egne to sidste Udgaver have betydelige Fortrin fremfor de to første). Havde Koppe faaet fuldendt sin Udgave af N. T. cum annotatione perpetua (hvoraf han kun fik selv besørget Brevene til de Gal., Thess. og Ephes.) da skulde dette Værk blevet Exegetens Haandbog. Nu maa han vælge forskjellige Commentatorer over de forskjellige Bøger saasom Pott, Heinrichs og Krause (Koppes Efterlignere) over Brevene, Eichhorn over Apocalypsis, Kuinöl over Evangelierne (ei fuldendt) og Heinrichs over Apostlernes Gjerninger (endnu kun particula 1ma, som gaaer til Kap. 12.) Efterat Exegeten i disse Værker har erhvervet sig en sikker Takt for rigtig Fortolkning, vil han ei alene uden al Fare og Anstød, men endog med mangehaande Belærelse kunne bruge Prof. Paulus's Commentar über das N. Test. (hidtil 4 Theile over de 3 første Evangelier og det Halve af Johannes). Mange især ældre Commentarier over det nye Testamente kan den undvære, som eier Schleus-

neri Novum Lexicon Græco-lat. in Nov. Test. 2 Tom.

C. Historisk Theologie.

Kirkehistorie. Hovedværket er Schröckhs Kirchengeschichte, men da den er altfor kostbar at anskaffe for de Fleste (med den nyeste Kirkehistorie siden Reformationen er den 43 Bind) maae disse nøies med Spitlers Grundrids (oversat) og Münschers Lærebog (oversat) hvortil de dog ved Leilighed ville føie Henkes (mesterlige) Geschichte der christl. Kirche (hidtil 6 Theile; afbrudt i det 18de Aarhundrede, men Fortsættelse er lovet af Vater) eller i Mangel deraf *Moshemii* Institutiones Historiæ eccles. (endnu classisk, ei alene for det classiske Latins, men og for Materiens Skyld) eller andre gode Haandbøger, saasom J. E. C. Schmidts Handbuch der chr. Kirchengesch. eller Stäudlins Universalgeschichte der christl. Kirche.

I den danske Kirkehistorie glæde vi os ved Pontoppidans sagrige Annales, skjøndt vi vel ønskede dem og andre Kilder bearbeidede til en saa pragmatisk Historie som Biskop Münters Reformationshistorie (2 Dele 1802) af alle erkjendes for at være.

2. Dogmehistorie. En god almindelig Haandbog derover mangle vi endnu. Augusti's Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte er kun et Compendium til Brug ved Forelæsninger. Münschers Handbuch der christl. Dogmengeschichte er paa den anden Side altfor udførlig og gaaer desuden endnu (i 4 Deel) kun til Enden af 6te Aarhundrede. Saalænge indtil Biskop Münter skjenker os et ligesaa skjønt Værk over den hele Dogmehistorie, som hans Haandbog (i 2 Dele 1801) er i den første Periode, maae vi hjelpe os med forskjellige fremmede over de forskjellige Tidsaldere *). Heldigst ere vi i Middelalderen, saa langt som Cramers Fortsetzung von Bossuets Einleitung strækker sig (den ender med 7te Fortsetzung, som gaaer til det 15de Aarhundrede).

*) Som jeg skriver dette, erfarer jeg, at der sidste Messe er udkommet en kort Lærebog i Dogmehistorien af Münscher. Hvis den svarer til de Forventninger man billigen gjør sig derom, skal jeg besørge den oversat paa Dansk, da jeg netop behøver en saadan Lærebog til Grundlag ved mine Forelæsninger, hvor jeg hidindtil har maattet dictere af mit Eget, siden jeg ei kunde bruge Augustis. Jeg vil dermed ei nedsætte hans og-

Det vigtigste om de enkelte Dogmers Historie kan ogsaa læres af Döderleins nedenanførte Institutio.

Patristik. Denne Rubrik turde maaskee ganske forbigaaes i et Haandbibliothek; men kan et saadant end ikke rumme alle Patres, saa lidet som det kan fordres af Præsten, at han skal læse dem alle: saa vil han dog ikke undlade, naar Leilighed gives, at anskaffe sig enkelte, helst af de ældre. Rößlers Bibliothek der Kirchenväter indeholder (i 10 smaae Dele) en stor Skat for hvem der kan overkomme den.

Symbolisk Theologie (som vel rigtigst regnes til den historiske). Skjøndt den danske Kirke kun erkjender som symboliske Byger den augsburgske Confession og Luthers liden Katechismus, saa bør dog Religionslæreren foruden disse nøie kjende saavel den gamle Kirkes fornemste Symboler (i det mindste af *Chr. G. F. Walchii* Breviarum Theologiæ Symbo-

saa ovenfor anførte Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte; men den passede aldeles ikke med min Plan, da den indeholder meget som jeg i dette Collegium forbigaaer, og udelader meget f. Ex. Dogmatikens Historie, som jeg troer at burde medtage.

licæ ecclesiæ Luth. hvoraf haves flere Udgaver eller endnu fuldstændigere af samme Forfatters Bibliotheca Symbolica vetus; hvilket dog kun til lærdt Brug behøves) som og den lutherske Kirkes øvrige symbolske Bøger, hvilke findes samlede i Baumgartens Christliches Concordienbuch. 2 Th. Halle 1747, og hvorover en Commentar findes i Walchii nysnævnte Breviarium. De Danske Reformatorers 43 Artikler (som egentlig burde ansees for den dansk-evangeliske Kirkes ældste Symbolum) findes i Biskop Münters Reformationshistorie 2den Deel S. 109. følg.

D. Systematisk Theologie.

1. Dogmatik. Man vedbliver at benytte de to Haandbøger man har brugt til Examen: *Mori* Epitome Theol. Christ. og *Döderleinii* Institutio Theologi Christiani (2 Tomi) især det sidste Værk, som endnu er det meest classiske vi eie. Til populært Brug vil man endnu lære mere af samme Forfatters tydske Bearbeidelse deraf: Christlich. Religionsunterricht, som desværre blev afbrudt med 5te Deel ved Forfatterens Død, men dog siden er bleven fuldendt af Junge i 7 Bind (altsaa

i alt 12 Dele, og følgelig nuomstunder meget kostbart). Heri vil Religionslæreren finde samlet og (især i de første Dele) fortræffeligen bearbeidet Alt, hvad der kan og bør siges til den christelige Læres Forsvar. (Det hører følgelig og for en Deel til næste Rubrik).

Apologetik. Heri kan Professor P. E. Müllers Alt i Korthed omfattende Lærebog være tilstrækkelig, især for dem, som eie Döderleins nysanførre Unterricht. Hvo der kan anskaffe sig Jerusalems og Kleukers (mere specielle) Forsvarsskrifter, gjør vel deri. Ogsaa Conferenzraad Fleischers: Den christelige Religions Sandhed og hvori den bestaaer, og Bisskop Balles: Religionen orsvarer sig selv, fortjene oftere at læses. At Præsten ei bør læse Angrebsskrifterne naar han ei ex professo vil være Apologet) eri er jeg ganske enig med Hr. Pastor Grundtig *). Saameget som han deraf behøver at ide, finder han i Apologierne.

opulær og practisk Theologie. Vi

*) See Kjøbenhavns nyeste Skilderie No. 80. for 1811: Om en Bogsamling for Siællands Præster.

have deri to ypperlige Lærebøger paa Dansk Griesbachs og Niemeyers (denne udgjør første Deel af hans Haandbog for christelige Religionslærere).

4. Moral. Atter her ere vi saa lykkelige at eie i vor Literatur de to ønskeligste Lærebøger: Prof. P. E. Müllers kortfattede Kristelige Moralsystem og Reinhards udførlige System i den krist. Moral (hvoraf de tre Dele ere oversatte af Pastor Holm, og Resten vil sikkert følge, efterhaanden som Originalen udkommer *).

Mosheims Sittenlehre, fortsat af Miller i 9 Dele (foruden Indledning).

*) Da dette Værk letteligt turde være det ypperligste, som vi i mange Aar have den tydske Literatur at takke for, og det tillige har havt den Lykke at falde i en duelig og flittig Oversætters Hænder, saa tør vi haabe, at Hr. Holm i et nyt Oplag, som vist ikke vil udeblive, tilføier det som han især i den første Deels Noter har udeladt. Enhver Anmærkning hos en Reinhard er den lærde Læser interessant; og Prisen forøges derved ubetydeligt, da tre Ark er Alt hvad der er sparet i den tykke første Deel ved Oversætterens Udeladelser. Ogsaa den haarde Orthographie turde mangt Øie og Øre ønske forandret.

Anm. Studerer man disse Fag i deres hele Omfang, da behøver man ei særskilt at studere bibelsk Theologie, Asketik eller Casuistik, end sige Mystik; thi man har da udtømt hvad der giver disse Discipliner (som saadanne betragtes de stundum) deres hele Værd. Kun hvad Asketiken angaaer, kunde endnu tilføies nogle Opbyggelsesbøger, især Prædikener. Men her kan ingen Præst være forlegen, da vi allerede paa Dansk have mere eller mindre efterlignelsesværdige Prædikener af Bastholm, Balle, Treschow, Paludan, Clausen, Pavels, Marezoll (oversatte), Mynster, Blair (første Deel oversat af Birch) og Flere. Ogsaa ere de første fremmede Prædikanter, en Saurin, Zollikofer og i vore Dage først og fremmest en Reinhard saa almindelig kjendte, at Ingen, som ved Leilighed kan forskaffe sig deres Prædikener, vil forsømme det.

E. Pastoralvidenskaber.

Forberedelse. Niemeyers Udsigt over de umiddelbare Forberedelsesvidenskaber, der udfordres til Præsteembedet, oversat af Malthe Møller.

Spalding über die Nuzbarkeit des Predigtamts und deren Beförderung (3 Udg. 1791).

C. Bastholms korte Tanker til nærmere Eftertanke over den geistlige Stand. 1794.

Ogsaa Biskop Hansens Afhandling om en Religionslærers Gravitet 1795 indeholder mangen nyttig Anviisning og Advarsel.

2. Homiletik, Pædagogik og *in specie* Katechetik.

Niemeyees nysnævnte Haandbog (anden Deel).

Sammes Grundsætninger for Opdragelse og Underviisning oversat af Prof. Guldberg. 2 Dele.

Biskop Plums Haandbog for Skolelærere.

Biskop Boysens Katechetik.

3. Pastoralanviisning. Samme Deel af Niemeyers Haandbog.

Præsten som Taler, Lærer og Fader for sin Menighed af Kindervater, oversat af Pastor Meden.

Landsbyepræsten af Pastor Krog.

Bastholms geistlige Talekunst (endnu det bedste Værk Literaturen eier derom).

Marezolls Den geistlige Talers Bestemmelse, oversat.

4. Kirkexet. I den almindelig-protestantiske have vi endnu ingen bedre Haand-

dog end Mosheims Allgemeines Kirchenrecht der Protestanten, herausgeg. von Windheim. Helmstädt 1760. Og i den danske Kirkeret in specie mangle vi al Anviisning *). Desto vigtigere er det for Præsten at kjende de Love og Anordninger, som vedkomme ham og Kirken. Mindst kan Provsten undvære Schows Udtog af Forordningerne og Fogtmans Samling af Forordninger og Rescripter der angaae Geistligheden.

Anm. Mange saavel til den practiske som theoretiske Theologie henhørende Afhandlinger findes i Pastor Fallesens tre Samlinger, hans Magazin, Maanedsskrift og Fjerdingaarsskrift; ligesom og nærværende Bibliothek skal stræbe at udfylde mangt Hul i den danske theologiske Literatur.

*) Dette Savn kunne vor Tids Candidater ligesaalet som fuldstændigt faae afhjulpet ved at høre Assessor Ørsteds Forelæsninger over den danske Kirkeret i det theologiske Seminarium. Dog vilde denne berømte Jurist gjøre sig baade sine Tilhørere og endnu meer ældre Geistlige høiligen forbundne, hvis han til sine øvrige Fortjenester af Literaturen vilde føie Udgivelsen af en dansk Kirkeret.

V.

Om Slægtskabet mellem Dyder og Laster.

Af Dr. Tzschirner.

(I Udtog af Udgiveren).

Reinhard's Bemærkning i hans Moral, at et eget Skrift om denne Materie endnu manglede, bevægede Forfatteren til nærmere at overveie den, og bekjendtgjøre i en academisk Dissertation sin Plan til dens Bearbeidelse. Denne har han siden udført i nærværende Skrift, hvis tydske Titel er: Ueber die Verwandtschaft der Tugenden und der Laster. Ein moralisch-antropologischer Versuch von Dr. H. G. Tzschirner, Prof. der Theol. zu Wittenberg. Leipzig. 1809. Forfatteren forudsender sin Afhandling en Indledning, hvori han paa følgende Maade deducerer sin Plan.

Da Slægtskab i egentlig Forstand betyder en Forbindelse imellem flere Individuer, der enten beroer paa en fælleds Herkomst eller en Kausalnexus, saa synes det tropiske Udtryk: Slægtskab mellem Dyder og Laster at være passende til at betegne den naturlige Forbindelse imellem dem, deels fordi det udelukker Tanken om en blot tilfældig Forbindelse imellem Menneskets sædelige Egenskaber, deels fordi det antyder, at Dyder og Laster hænge sammen med hverandre, for saavidt som de nedstamme fra samme Aarsager, og den ene af disse Beskaffenheder avles og næres ved den anden. Men skjøndt Slægtskab udtrykker en naturlig Forbindelse, antyder det dog ikke en nødvendig Sammenværelse, og altsaa bliver dette Udtryk ogsaa anvendeligt paa Dyders og Lasters Forbindelse, da denne heller ikke er nødvendig.

Men til at antage et saadant Slægtskab imellem Dyder og Laster nødes man ved den Stadighed og saa at sige Regelmæssighed, som bemærkes i Forbindelsen af disse Beskaffenheder. Thi ved Phænomener, hos hvilke vi iagttage Eensformighed, maae vi forudsætte visse Love, hvorefter de indtræffe. Naar vi følgeligen finde visse Dyder og Laster hyppigen forbundne med hverandre, kunne vi ei udlede dette af tilfældige Omstændig-

heders Indflydelse, men maae slutte til varige Aarsager.

Dette Slægtskab er, forsaavidt som det viser sig i Erfaringen, firedobbelt.

1. Visse Dyders Slægtskab med andre Dyder. Den Bemærkning, at Sanddruhed, Liberalitet og Selvfølelse, Frihed for Lune, jevnt Sind (Gleichmuth) og Tilfredshed, Selvkundskab, Strænghed imod sig selv, Samvittighedsfuldhed og Religiøsitet stedse findes ved Siden af hinanden; at man hos de Characterer, i hvilke ligge Mod og Standhaftighed, ogsaa finder Tillid til Menneskene, Enthusiasme for det Gode og Høimodighed, og at man hos de til Beskedenhed og Sagtmodighed oplagte Gemytter finder Tilbøielighed til de velvillige Dyder, at Taalmodighed, Sagtmodighed, Sparsomhed, Maadehold og Vedholdenhed pleie at ledsage Flid, disse Bemærkninger bevise, at imellem disse Dyder maa findes et vist Slægtskab d. e. en i varige Aarsager grundet Forbindelse.

2. Visse Lasters Slægtskab med andre Laster. Dette bemærkes derpaa, at nogle Laster oftere end andre findes i en samtidig eller successiv Forbindelse hos eet og samme Subject. Den Er-

faring, at Mangel paa Sanddruhed (Løgnagtighed) ofte er forbunden med Illiberalitet, og Nederdrægtighed med Stolthed, Bagtalelse og Forhaanelse; at i feige Characterer hyppigen findes Falskhed, Forstillelse, Smiger, Karrighed, Mistænkelighed, Snedighed og List; og hos frivole Mennesker tilligemed Vægelsindighed og Ubetænksomhed, Forfængelighed, Hang til Adspredelser, Samvittighedsløshed. Irreligiøsitet; og den Bemærkning, at Fremfusenhed pleier at ledsage Stolthed, Troløshed Feighed, Haardhed Gierrighed, Forstillelse Bedragerie, og Falskhed Ondskab, maa overbevise Iagttageren om, at der ogsaa imellem Lasterne maa gives et Slægtskab.

Visse Dyders Slægtskab med visse Laster. Herved forstaaes ikke den Blanding af Godt og Ondt, som overhovedet finder Sted i Menneskenes Characterer, men kun, at nogle Dyder med en vis Regelmæssighed ledsages af visse Laster. For at forklare den Erfaring, at Forvovenhed, Insolenz og Hevngjerrigged meget ofte findes ved Siden af Mod, Ødselhed ved Siden af Gavmildhed, Prippenhed ved Siden af Æreskjerhed, Gjerrighed ved Siden af Sparsommelighed, Vindesyge ved Siden af Arbeidsomhed,

Nationalstolthed ved Siden af Fædrelandskjerlighed, maa man antage, at der gives varige Aarsager, paa hvilke den hyppigere Forening af disse Beskaffenheder grunder sig.

4. Visse Lasters Slægtskab med visse Dyder. Thi ogsaa den Erfaring, at visse Laster ofte findes i Selskab med visse Dyder, at f. Ex. Strænghed imod Andre ofte er forbunden med Strænghed imod sig selv, Stolthed med Mod og Aabenhjertighed, Ærgjerrighed med Virksomhed, Egensindighed og Trods med Standhaftighed, Forfængelighed med Tjenstagtighed, kan ei forklares uden ved at forudsætte et Slægtskab imellem disse Egenskaber.

Efter denne firedobbelte Forskjellighed viser sig Dydernes og Lasternes Slægtskab i Erfaring, og til Empirikerens Brug var det nok at fremstille Bemærkninger over denne Gjenstand efter denne Forskjellighed. Men Philosophien, som søger at forklare de den af Erfaring overleverede Jagttagelser af de sidste Grunde, og saaledes, at ingen anden Forklaringsmaade er muelig, Philosophien, siger jeg, kan ikke nøies med en saaledes ordnet Fremstilling af de tilfældige Jagttagelser, men maa snarere i Phænomenernes sidste Aarsager søge Grundene til deres Mangfoldighed, og i disse Inddes

ingsprincipet for Behandlingen af de vidhørende Gjenstande.

Friheden, Naturen og de af begge fremkommende Beskaffenheder, Dyderne og Lasterne selv re Aarsagerne til Dyder og Laster, til deres Opindelse og Fremvext; og da foruden disse Aarsager ingen andre Grunde ere tænkelige; saa ere ogsaa kun tre Slags Slægtskab imellem Dyder og Laster mulige.

Formedelst sin Frihed kan Mennesket bestemme sig til at handle efter Grundsætninger og Maximer, og jo oftere han i visse eensartede Tilfælde retter sig efter een og samme Grundsætning eller Maxime; desto lettere bliver det ham, naar disse Tilfælde vende tilbage, at følge samme Grundsætning eller Maxime, idet saavel Agtelsen som Ikke-agtelsen for Loven befæstes ved den gjentagne Jagttagelse eller Krænkelse af samme; og derved opkommer en Tilbøielighed, til enten at opfylde eller overtræde Budet i lignende Tilfælde. Paa denne Maade ere Dyderne og Lasterne grundede i Friheden. Saa vel den gode som den onde Villie, der begge betinges ved Friheden, oploſe sig i mangfoldige Grundsætninger og Maximer efter de manghaande Tilfælde, i hvilke Moralloven fordrer Pligtopfyldelse; og den onde Villie kræver

Pligtens Krænkelse. Hvor en Grundsætning eller Maxime, som er Grunden til Pligtopfyldelse eller Pligtovertrædelse i visse lignende Tilfælde, viser sig stedse virksom, der maae fremkomme Beskaffenheder, som indeholde Aarsagen til en vis Tilbøielighed til og Færdighed i at opfylde eller overtræde Pligten i de enkelte Tilfælde, som indbefattes under hiin Art; der maa fremkomme Dyder og Laster, hvilke indbyrdes ere beslægtede, saasom de ere grundede i een og samme Grundsætning eller Maxime. Denne Art Slægtskab imellem Dyder og Laster kalder jeg ethisk.

Dog bestemmes Mennesket ikke allene ved sig selv; men det staaer ogsaa nnder Indflydelse af den udvortes Natur. Naturen, som bestemmer Maalet af hans Sjels- og Legemskræfter, Forholdet imellem det Aandelige og det Sandselige, Organisationen af det Animaliske og Indretningen af Gemyttet, frembringer visse Prædispositioner enten til Dyder eller til Laster, eller til begge tillige, d. e. visse Beskaffenheder, hvori indeholdes en naturlig Grund til Færdighed i og Tilbøielighed til et vist Sindelaug og visse Handlinger, af hvis oftere Gjentagelse fremkomme enten visse Dyder, eller visse Laster. I enhver af disse Prædispositioner ligger Grunden hvorfor En er tilbøielig til

e saadanne Handlinger, ved hvis Gjentagelse
der og Laster avles; og følgelig maa der imel-
i alle, disse Dyder og Laster findes en naturlig
rbindelse, hvis fælleds Aarsag er samme Natur-
æg, og dette Slægtskab, som grunder sig paa
turanlæggene, kalder jeg anthropologisk.

Endelig blive de af Friheden og Naturen frem-
nne Dyder og Laster selv Aarsag til andre Dy-
s og Lasters Oprindelse eller Fremvext, og det
en saaledes, at Dyder avle Dyder, og Laster
e Laster, eller saaledes, at visse Dyder blive
ranledning til visse Laster, og omvendt. Over-
ngen fra den ene af disse Beskaffenheder til den
den tilveiebringes snart ved de Forestillinger,
: ligesom udgjøre Indholdet af visse Dyder og
ster, snart ved de Følelser og Begjeringer, som
bligeholde dem levende i Gemyttet, snart ved de
hniske Færdigheder eller Sædvaner, hvis Op-
mst de foranledige, snart ved de Forandringer,
n foregaae i Legemet. Genetisk Slægtskab
nes at være det meest passende Navn til at be-
gne den Forbindelse imellem Dyder og Laster,
m er grundet i den ene af disse Beskaffenheders
ndflydelse paa den anden.

Forfatteren afhandler derpaa efter denne Ind-
dning, som han anseer for ligesaa nødvendig som

fuldstændig, sin Materie i tre Kapitler, hvori den samme Orden saa nøie iagttages, at Eensformigheden næsten bliver trættende. Det sidste Kapitel (om det genetiske Slægtskab imellem Dyder og Laster) forekommer Udgiveren at være det interessanteste: deraf vil han derfor levere lidet forkortet Sectionen III. som nærmest afhandler den fremsatte Materie.

Aldrig kan (hedder det S. 297 og følg.) den gode Villie være Aarsag til det Onde, eller den onde Villie være Aarsag til det Gode; og i denne Forstand er altsaa et ethisk Slægtskab imellem Dyder og Laster ligesaa utænkeligt, som det er umueligt, at den gode Villie kan foresætte sig noget Ondt, eller den onde Villie noget Godt. Men formedelst den menneskelige Naturs Indskrænkning kunne de Kraftyttringer og Forandringer, som udgjøre det Materielle i Dyderne, blive Aarsager til Lasters Oprindelse og Fremvext. Thi omendskjøndt disse Yttringer og Forandringer iværksættes ifølge Villiens Bestemmelse, saa virke de dog ikke paa Gemyttet efter Villiens, men efter Naturens Lov; og da det, som Naturen virker, hverken er godt eller ondt, men kan blive den foranledigende Aarsag til begge Dele, saa ligger der intet Stødende i den Tanke, at de ved Dyder frembragte Kraftyttringer

; Forandringer ei sjeldent ere de foranledigende ; medvirkende Aarsager til visse Laster.

Det genetiske Slægtskab imellem Dyder og ster er for det første intellectuelt, hvilket be- aaer deri, at deels Forestillingerne selv, som gaae fra visse Dyder, foranledige og understøtte sse Laster, deels at de ved deres oftere Tilbage- mst give Forestillingsevnen en Retning, som bli- r Aarsag til visse Laster. I Mod indeholdes oragt for Farer. Men den Forestilling, at Fa- n er ringe og let at overvinde, bestemmer Men- esket til, ikke blot da at gaae den imøde, naar ligten byder at søge den, men ogsaa at foragte n da, naar blot Trang til Kraftyttring eller Li- enskab sætter Mennesket i Bevægelse; saaat Mo- et ved den Forestilling om Farens Ubetydelighed, vilken det holder vedlige i Gemyttet, kan blive en arsag til Dumdristighed og Forvovenhed. Ære- jerhed har den Virkning, at Alt hvad der staaer Forbindelse med Æren, forekommer Mennesket teget vigtigt, og at det tager Alt fortrydeligt op, vad der kun paa den fjerneste Maade kunde røbe Mangel paa tilbørlig Agtelse: deraf den hyppige orbindelse imellem Ærekjerhed og Empfindtlighed. Selvfølelsen, forsaavidt som den udtrykker sig ved Selvtilfredshed i en god Mening, vedligeholder i

Gemyttet Forestillingen om Uafhængighed, men denne Forestilling kan let foraarsage en lastværdig Ringeagtelse af den offentlige Mening. Denne samme Selvfølelse bevirker, at Mennesket, naar først Begjerlighed efter Ære engang er opvakt i dets Gemyt, sætter sig det Maal, hvorefter det stræber, saameget høiere: ligesom derfor Æresygen har Indflydelse paa Selvfølelsen, saaledes virker Selvfølelsen tilbage paa Æresygen. Den modereerte Vurdering af Eiendom, som udgjør Gavmildhedens Væsen, kan let hos Mennesker, som leve under Forhold, hvor enten deres Sandselighed stærk pirres, eller en formeentlig Velstand fordrer store Udgifter, foranledige Ødselhed; deraf kommer det Phænomen, at ædle og høimodige Mænd (thi kun disse ere oplagte til Gavmildhed) ofte bleve Forødere, og ei sjeldent, naar Mangel bragte dem i Forlægenhed, toge deres Tilflugt til nedrige Erhvervelsesmidler, og siden, naar de engang havde overvundet Skammen, nedlode sig til Handlinger, hvortil ingen Grund laae i deres Characteer. Strænghed imod sig selv bliver ofte Aarsag til en vis Haardhed imod Andre, idet den bevirker, at Forestillingen om hvad der kan og bør iagttages, stedse er levende i Gemyttet; og at Mennesket i det han selv formaaer, finder Maalestokken for fremmed

Kraft uden stedse at tage Hensyn til Forskjellen imellem sin Kraft, sin Stilling, sine Forhold og den Andens. — Dernæst skeer det undertiden, at de i visse Dyder indeholdne og ofte tilbagevendende Forestillinger give Forestillingsevnen Retning til en Indbildning og Vildfarelse, der bliver Aarsag til visse Laster. Saaledes er det f. Ex. muelig, at Gemyttet faaer ved Religiøsitet, især naar denne gaaer ud fra uluttrede Begreber, en Retning til Mystik; og at den Indbildning avles i det religiøse Menneskes Gemyt, at han kan skue det Guddommelige, og træde i en real Forbindelse med den oversandselige Verden. Af denne Indbildning flyder en anden, den nemlig, at Mennesket er forpligtet til at rive sig løst fra alt Jordiskt, at frasige sig enhver Glæde, og undertrykke enhver opkommende Begjering, ei at tilstaae nogen sandselig Bevæggrund Indflydelse paa sine Handlinger, men tragte efter, at han ganske kan døde Kjødet, og blot være og leve i Gud. Men da det nu er umueligt, at Mennesket nogensinde kan vorde afklædt sin sandselige Natur, da han aldrig kan forebygge, at sandselige Begjeringer opkomme, og sandselige Motiver blande sig med Bevæggrundene til hans Handlinger; da han aldrig formaaer at naae det Ideal, som Mystiken foreholder ham:

saa griber han Skinnet af den mystiske Dyd og Fromhed og bliver en Hykler, idet han søger at overtyde sig og andre om, at Sandseligheden ei meer formaaer noget over ham. Saaledes bliver det forklarligt, hvorfor Religiøsitet og Hyklerie ei sjeldent findes forenede i eet Gemyt. Thi mange af dem, som man pleier at kalde Hyklere, ere i Sandhed religiøse Mennesker (ihvorvel det Tilfælde er tænkeligt, at et Menneske bestræber sig for at udtrykke religiøse Følelser som ere ham ganske fremmede); og deres Hyklerie bestaaer ikke deri, at de yttre religiøse Følelser, men deri, at de søge at overtyde sig selv og andre om, at Religionen har udslettet enhver sandselig Tilbøielighed og Begjering i deres Gemyt, og hævet dem, Jordens Sønner, ganske til Himmelen. — Ved Ydmyghed, som foreholder Mennesket stedse, at dets Sindelaug og Handlinger ei svare til Loven, kan Gemyttet let, især naar denne Ydmyghed findes hos et religiøst Menneske, og følgelig ei blot er Ydmyghed for Loven, men ogsaa for Lovgiveren, erholde en Retning til den Indbildning, at det hører til den sande Dyds Væsen at fornedre sig selv og undertrykke al Følelse af sit Værd og sine Fortrin: deraf begribes let Forbindelsen imellem Ydmyghed og Mangel paa Selvfølelse og Selvtillid. —

det de Dyder, som udgjøre den moralske Selvbe-
ring, stedse vedligeholde Ideen om Menneskets
øiere Bestemmelse levende i dets Gemyt, kan det
ee, at det ledes til den Indbildning, som om
ttræben efter udvortes Goder var ufordragelig med
n sande Dyd, hvorudover et saadant Menneske
stræber sig for ganske at undertrykke de Tilbøie-
gheder, som ere stilede paa det Reale hos Perso-
n, paa Nydelse, Eiendom, Frihed og Ære;
an kan derhos ei undres over, at der, hvor slig
ndbildning havde drevet den moralske Bedrings
ligter videre, end Moralloven byder, at der d. e.
moralske Sværmeres Characteer ofte ved Siden
Selvkundskab, Agtvaagenhed over alle Gemyt-
s Forandringer, Strænghed imod sig selv, Sam-
tighedsfuldhed, Ydmyghed og Religiøsitet fandt
overspændt Selvfornægtelse, Mangel paa
ands for Nydelse og Lykke, samt Mangel paa
erlighed til Livet, til Frihed og Ære. — Endel
kan Fædrenelandskjerlighed let foranledige den
dbildning, at det Folk, som man tilhører, er
største og ædelste, dets Forfatning den fuldkom-
te, og dets Bedrifter de beundringsværdigste.
nne Indbildning vorder Grunden til en falsk
dømmelse, naar man sammenligner sin egen Na-
n med andre Folkeslag; og denne eensidige Be-

dømmelse er det Punkt, i hvilket Fædrenelands-kjerlighed og Nationalstolthed berøre hinanden.

For det andet er Slægtskabet imellem visse Dyder og Laster pathologiskt, hvilket bestaaer deri, at deels de i nogle Dyder indeholdne Følelser og Begjeringer selv blive Foranledning til visse Laster, deels at de bidrage til at give Gemyttet en Tone eller et Hang, hvorved det bliver disponeret til visse Laster. Saaledes er f. Ex. den Overlægenheds- og Uforfærdetheds-Følelse, som gaaer ud fra Modet, en Aarsag til at Mennesket, saasnart det paa en eller anden Maade troer sig udæsket, opflammer i Vrede, og føler sig fristet til at tugte og vanære den, som vovede at drille eller krænke det. Den af Ydmyghed flydende Angersfølelse kan hos ængstelige Gemytter med lidet oplyste Religionsbegreber blive en Aarsag til Selvfornedrelse, og Følelsen af moralsk Selvagtelse kan, da Bevidstheden om egen Fuldkommenhed overhovedet let flyder sammen med Bevidstheden om eget sædeligt Værd, vorde en Aarsag til Stolthed. — Naar Arbeidsomhed lønnes med Held, kan den vække og nære Begjerlighed efter Gevinst; og derved frembringe Vindesyge. — Sparsommelighed vedligeholder og forøger Lysten til Eiendom, fordi man faaer alt det kjert, som man stadigen sørger for; og den

kan paa denne Maade foranledige Gjerrighed. — Ved den Bestræbelse, at erhverve sig Menneskenes Hengivenhed, kan det Ønske, at erholde deres Gunst, let blive altfor levende, af hvilken Bestræbelse kan flyde Smigrerie og de dermed beslægtede Laster. — Det er i Selskab at Ønsket om at behage vækkes, og Begjerlighed efter Roes og Næring finder Næring; deraf den Forbindelse imellem Selskabelighed og Forfængelighed, som stadfæstes ved den Erfaring, at det selskabeligste Folk i Verden tillige er det forfængeligste. Og idet Mennesket tragter efter at udmærke sig og at udvide sin Virkekreds, stiger ofte hans Begjerlighed efter Ære og Magt (idet han uafladeligen forestiller sig disse Øiemeed, og enhver Begjerlighed voxer i Forhold til den Næring, den finder) saa høit, at den udarter til Ærgjerrighed og Herskesyge. Saaledes kunne de af visse Dyder flydende Følelser og Begjerligheder selv bevirke en Overgang til Laster. — Men dette udrette de endvidere ved den Tone, eller det Hang, som de meddele Gemyttet. Sagtmodighed og Taalmodighed frembringer rolig Sindighed som den varige og herskende Tone i Gemytsstemningen. Da nu Mennesket kun finder Velbehag i de Følelser, som stemme med den i dets Gemyts herskende Tone, og søger at undertrykke alle Følelser, ved

hvilke den forstyrres, saa vil den, som er stemt til Sindighed, skye og fjerne fra sig de hæftigere Følelser, som Bevidstheden om krænket Ære, om Verdens Uretfærdighed og Forestillingen om den menneskelige Elendighed foraarsager: i den Taalighed, som Taalmodighed og Sagtmodighed meddele Gemyttet, ligger følgelig en Aarsag til disse Dyders Forbindelse med Mangel paa Ærekjerhed, paa levende Fortrydelse over Uretfærdighed og paa Enthusiasme. — Ved Tilfredshed opstaaer et Hang til Rolighed, og en Ulyst til at forlade den Tilstand, hvori man befinder sig; det er derfor ei underligt, at hos rolige og ulidenskabelige Mennesker bemærkes hyppigen Mangel paa de Dyder, som sigte til Forbedring af det udvortes Forhold. — Det huuslige Liv kan let frembringe et Hang til Sløvhed og Eensomhed, som tilintetgjør al Lyst til at udvide sin Omgangskreds og opsøge selskabelige Glæder, ligesom og det selskabelige Liv let vækker et Hang til Selskab og Forandring, som opsluger al Sands for det stille og eensformige huuslige Liv, saa at de huuslige Dyder kunne foranledige Mangel paa Selskabelighed, og de selskabelige Mangel paa Huuslighed. — Af Sandsen for det Skjønne og Høie udspringer let et Hang til at beskjæfte sig blot med Ideer og Følelser: deraf

det Phænomen, at Mennesker, som have opnaaet en høi Grad af æsthetisk Dannelse, mangle de Dyder, som yttre sig ved regelmæssig og vedholdende Virksomhed i det borgerlige Livs Sphære.

En tredie Grund, som gjør Overgangen fra Dyder til Laster forklarlig, ligger i Handlingernes Mechanisme, ved hvilke mange Dyder yttre sig, idet der ved den hyppigere Gjentagelse af lignende Handlinger, fremkommer Sædvaner, d. e. Grunde til den Tilbøielighed at bestemme sig eller lade sig bestemme uvilkaarligen i visse Slags Tilfælde paa en lignende Maade. Dette Dydernes asketiske Slægtskab med Lasterne beroer derpaa, at deels mange ved visse Dyders Udøvelse frembragte Sædvaner concurrere saavel ved Pligtopfyldelsen som ved Pligtkrænkelsen, deels bidrage nogle af visse Dyder flydende Sædvaner, til at frembringe saadanne Sædvaner, hvilke ere at betragte som medvirkende Aarsager til visse Laster.

Den Standhaftige og Udholdende haandhæver sin Villie imod Hindringer og Vanskeligheder, og idet han gjør dette i en lang Række af tilbagevendende Tilfælde, bliver det en Sædvane hos ham at haandhæve sin Villie. Denne Sædvane kan ligesaavel vorde en medvirkende Aarsag til Standhaftighed og Udholdenhed, som til Trodrag og

Egensindighed, alt eftersom det Øiemeed, hvorefter Mennesket stræber, er fremsat enten af Fornuft eller Lidenskab. Og saaledes concurrerer den ved Standhaftighed avlede Sædvane, at haandhæve sin Villie, saavel ved Pligtopfyldelsen, som ved Pligtkrænkelsen; og dette hjelper os til at forklare det Phænomen, at Standhaftighed og Udholdenhed ofte findes ved Siden af Trodsighed og Egensindighed. — Den ved Sagtmodighed erhvervede Sædvane (Færdighed), at undertrykke Følelsen af Uvillie, vorder paa den ene Side en Grund til at forblive rolig ved Alt, hvad der pirrer den egoistiske Ærgrelse og Vrede, og letter følgelig Sagtmodighedens Øvelse i lignende Tilfælde. Men paa den anden Side kan den og blive en Aarsag til, at Mennesket let undertrykker sin Uvillie over det Uretfærdige i Verden, og at følgelig Indolenz (Ligegyldighed) avles for al den Uret, der skeer i Verden, for alt Tyrannie, Undertrykkelser og alskens Ondskab. — Ved Aabenhjertighed og Frimodighed opkommer gjerne den Sædvane, at forklare sig, saasnart man seer sig foranlediget dertil, og udsige sin Mening uden Hensyn til udvortes Forhold. Idet denne Vane letter Sanddruhedspligten, kan den tillige vorde Aarsag til Mangel paa den selskabelige Dyd, som vi kunne kalde Mildhed

i Modsigelse; og virkeligen kan man ofte gjøre den Bemærkning, at de aabne og frimodige Mænds selskabelige Tone mangler den fornødne Fiinhed og Artighed. — Ved Herredømme over Følelserne erhverves den Vane, at skjule hvad der foregaaer i det Indre af Gemyttet; og denne Vane, ligesom den understøtter Udøvelsen af adskillige Dyder, saaledes concurrerer den ogsaa med Falskhed og Forstillelse, hvilke Laster derfor fortrinligen bemærkes hos saadanne Mennesker, om hvilke man pleier at sige, at de have Magt over sig selv. — Hertil kommer at de Vaner, som paadrages ved visse dydige Handlingers Mechanisme, undertiden frembringe saadanne Vaner, som ere at ansee for medvirkende Aarsager til visse Laster, Sparsommelighed f. Ex. forsaavidt som den udøves af Konerne ved Huusvæsenets Bestyrelse, udfordrer, eftersom Folkene ofte ere Bedragere, en bestandig Opmærksomhed paa de Personer, som bruges ved Huusvæsenet. Men denne Vane at betragte Mennesker, af hvilke man kan blive bedraget, med stadig Opmærksomhed, kan let medføre den Vane, at nære Mistanke imod Menneskene i Almindelighed: deraf kommer det, at huusholderiske Fruentimmer ofte ere tilbøielige til Mistanke. Dernæst fordrer Sparsommelighed, forsaavidt som den bestaaer i

Huusholderiskhed, at paatale smaae Forseelser af de Personer, som bruges i Huusholdningen, og den deraf opkomme Vane, at bemærke og paatale enhver liden Forseelse, har ofte til Følge en Trættesyge eller Ærgerlighed, som iligemaade findes hyppig hos huusholderiske Koner.

Endelig er det i det mindste tænkeligt, at ogsaa de ved visse Dyder frembragte Legemsbeskaffenheder kunne blive Foranledning til visse Laster, og at følgelig ogsaa et physiologiskt Slægtskab imellem visse Dyder og Laster finder Sted. Thi skulde f. Ex, ikke den indtil stoisk Afholdenhed drevne Maadelighed, idet den fjerner fra Legemet det muntre og behagelige Spil i Fibrer og Nerver, som er en Følge af Nydelse, kunne vorde en Foranledning til en gnaven og mørk Gemytsstemning, fra hvilken udgaae Forestillinger og Følelser, som indeholde en Spire til Laster? Skulde ei det hærdede Legemes Tilstand foraarsage Forestillinger og Følelser, af hvilke paa den ene Side Standhaftighed og Udholdenhed, men ogsaa paa den anden Side Trods og Gjenstridighed fremgaaer? Dog for at oplyse denne Gjenstand paa en tilfredsstillende Maade, udfordres en Kundskab om Menneskets dyriske Natur, som Forfatteren ei tiltroer sig.

VI.

Om det salige Liv. Af L. C. Lactantius *).

(Oversat med Anmærkninger af Udgiveren.)

Kap. 1—3. (Indhold).

Epicur er den eneste af de gamle Philosopher, som har dømt rigtigt om Verdens Beskaffenhed, at den har havt en Begyndelse og skal have en Ende,

*) Dette er deels et Udtog deels en fuldstændig Oversættelse af den 7de Bog (de vita beata) i det bekjendte Værk: Institutiones divinæ. Først agtede jeg blot at levere en Oversættelse af det 10de Kap. om Dyder og Laster som et Anhang til foregaaende Afhandling, men da dette forekom mig at være deels for kort deels ingen træffende Parallel til Tzschirners: saa valgte jeg heller at oversætte det meste af den hele Bog (fuldstændigt fra Kap. 4—12. inclus.) og give

ihvorvel ogsaa han meer har gjættet sig frem, end tydeligt indseet Sagen. I denne Bog skal handles om det tilkommende Liv og den Dom, som Herren ved sin sidste Ankomst skal holde, da Enhver skal faae Løn for sine Gjerninger.

Kap. 4.

Vi ville nu undersøge Grunden til Menneskets Skabelse; thi det er en afgjort Sag, som ogsaa Stoikerne tilstaae, at Verden er bleven til for Menneskenes Skyld: kun feile de groveligen, naar de sige, at den ikke er skabt for Mennesket, men for Menneskenes Skyld. Thi Benævnelsen af een Enkelt indbefatter hele Menneskeslægten. Men saaledes tale de, fordi de ei vide, at Gud kun dan-

et Udtog af det mindre interessante eller mig mindre vedkommende. Denne lille Prøve vil være tilstrækkelig til at gjøre dem, der ei allerede ere fortrolige med denne Kirkefader, bekjendte med hans Maneer og Characteer. Ogsaa vil man, skjøndt jeg har valgt en af de Materier, der er lykket Lactanz bedst, kunne overbevise sig om Rigtigheden af Hieronymi Bemærkning: at Lactanz er langt heldigere i at bestride sine Modstandere, end i selv at udvikle og bevise den christelige Troe. Udg.

nede eet Menneske, hvorimod de troe, at Menneskene ere voxede op i alle Lande paa Markerne ligesom Svampe. Hermes vidste dog, baade at Mennesket var skabt af Gud og efter Guds Billede. Men jeg vender tilbage til min Plan. Der er efter mine Tanker ikke Noget til, som er skabt for sin egen Skyld; men Alt hvad der er til, maa nødvendigt være skabt til nogen Nytte. Thi hvo er vel enten saa ukløg, eller saa forlegen med sin Tid *), at han skulde foretage sig et frugtesløst Arbeide, hvoraf han ingen Nytte, ingen Fordeel kunde vente? Den som bygger et Huus, gjør det ikke blot for at et Huus skal blive til, men for at Nogen kan boe deri. Hvo som bygger et Skib, arbeider ikke blot for at et Skib kan fremstaae, men for at man kan seile i det. Ligemaade den som anlægger og danner et Kar, gjør det ikke alene for at man skal see, han har gjort det; men for at en eller anden Fornødenhed kan gjemmes i det tillavede Kar. Det samme gjælder om alle andre Ting, som blive til; de udarbeides ei til Overflod, men til et eller andet nyttigt Brug.

*) Anderledes kan otiosus her neppe oversættes. Jeg tilstaaer at det er en sjelden og maaskee ikke classisk Bemærkelse; men saadanne vil man oftere finde hos Lantanz.

Verden er altsaa skabt af Gud, og vistnok ikke for dens egen Skyld; thi eftersom den mangler Følelse, behøver den hverken Solens Varme eller Lys, eller Vindens Susen, eller Regnens Vædske, eller Markfrugternes Næring. Men ei engang det lader sig sige, at Gud har skabt Verden for sin egen Skyld, eftersom han kan være til uden Verden, ligesom han har været før den; og selv ei bruger noget af alle de Ting, som ere eller frembringes i den. Det er da klart, at Verden er indrettet for de levende Væseners Skyld, eftersom disse nyde de Ting, hvoraf den bestaaer; og paa det at de kunne leve og opholdes, forsynes de til visse Tider med alt Nødvendigt. Men at de øvrige levende Skabninger atter ere dannede for Mennesket Skyld, er klart deraf, at de tjene Mennesket, og ere overgivne til dets Beskyttelse og Brug, eftersom de, hvad enten de ere Landdyr eller Søedyr, ei kunne som Mennesket fatte, hvorfor Verden er til. Her maae vi besvare en Indvending, som flere Philosopher, og navnlig Cicero har gjort, naar han siger: "Hvorfor har Gud, hvis han skabte Alt for vor Skyld, frembragt saa stor en Mængde Vandsnoge og Øgler? hvorfor udstrøet saa mange fordærvelige Ting over Land og Hav?„ — En vidtløftig Materie at afhandle, men som her i Forbigaaende

kun kan kortelig berøres. Eftersom Mennesket er sammensat af forskjellige stridige Dele, Siel og Legeme, det er: af Himmel og Jord, af noget Fiint og Grovt, noget Evigt og Timeligt, noget Aandeligt *) og Dyriskt, noget Lyst og Mørkt: saa fordrede Fornuften og Nødvendigheden selv, at baade Ondt og Godt maatte forelægges Mennesket: Godt, som han skulde benytte sig af; og Ondt, som han skulde skye og vogte sig for **).

*) Modsætningen viser, at sensibilis her maa oversættes saaledes. Egentlig forstaaer Lactanz derved det, som Platonikerne kaldte το ψυχικον; det skulde altsaa oversættes ved det Sieliske, naar man med hine Philosopher vilde antage et dobbelt Livsprincip, ψυχη og πνευμα eller νους ɔ: Sjelen og Aanden. Men denne Nøiagtighed var ikke paa dette Sted saa meget værd, at jeg for dens Skyld skulde optage et Ord, som endnu ei har Borgerret.

**) Hvo som er vant til at fordre tilfredsstillende Beviser, vil uden min Erindring mærke at Ciceros Indvending ei gjendrives ved Lactantii Grunde; thi Cicero kunde med Føie svare, at der kunde være Leilighed nok for Menneskene paa Jorden til at øve deres Forstand og frie Villie, skjøndt der ingen Vandsnoge eller Øgler fandtes. Dette

Thi derfor er Viisdom given ham, at han skal kjende Forskjellen paa det Godes og Ondes Natur og bruge sin Forstand til at attraae hiint og afskye dette. De øvrige Dyr ere, fordi de mangle Forstand, forsynede med Klæder af Naturen, og

burde for lang Tid siden gjort Apologeterne, saavel naar de behandlede denne Sag som den beslægtede Materie om den bedste Verden, noget forsigtigere og beskednere. Maaskee ligger den første Feil (πρωτον ψευδος) i den ubeviislige Sætning, som ogsaa Lactanz anseer for afgjort: at Verden er skabt alene for Menneskenes Skyld. Vil man endog her forstaae Verden om vor Jord, bliver Sætningen dog tvivlsom. Fordi nogle Dyr tjene til Menneskenes Brug, er det endnu ei sagt, at alle ere skabte for dets Skyld. Saa sandt Skaberens Godhed ogsaa strækker sig til Dyrene, kunne de jo let tænkes at være blevne til for deres egen Skyld. Hvo tør desuden bestemme alle Skaberens Hensigter? Hvo afgjøre, hvilken der er Dyrenes første og høieste Bestemmelse? Naar vil dog Mennesket ophøre med at lade Egennytten have Indflydelse paa de vigtigste Spørgsmaales Besvarelse! — Hermed sammenligne man Prof. Treschows korte men træffende Bemærkninger om denne Sag hist og her i Moral for Folk og Stat.

bevæbnede: istedetfor alt dette fik Mennesket den ene Gave, som ogsaa er den vigtigste, Fornuft. Derfor skabte Gud ham nøgen og værgeløs, for at Viisdommen baade skulde beskjerme og klæde ham. Han fik sine Vaaben og sin Prydelse, ei udvendig men indvendig, ei paa Legemet, men i Hjertet. Hvis der altsaa ei fandtes noget Ondt, som han maatte vogte sig for, som han maatte adskille fra det Gode og Nyttige, saa skulde han ei behøve Viisdom. Følgelig maa Marcus Tullius vide, at enten er Mennesket derfore blevet fornuftigt, at det til sin Nytte kunde fange Fisk, og til sin Frelse skye Vandsnoge og Øgler; eller og Godt og Ondt er blevet ham forelagt af den Aarsag, at han havde faaet Forstand, hvis hele Kraft viser sig i at adskille Godt og Ondt. Stor og ret og beundringsværdig er da Menneskets Kraft og Fornuft og Magt, for hvis Skyld Gud har skabt Verden selv og Alt hvad deri findes, hvem han agtede værdig nok til at sættes over det Hele, fordi han alene kunde beundre Guds Gjerninger. Derfor siger vor Asklepiades meget rigtig i den Bog, han har skrevet til mig, idet han handler om det guddommelige Forsyn: "Altsaa kan man med Føie troe, at det guddommelige Forsyn har anviist den Skabning nærmest Plads efter sig selv, som kunde fatte dets

Indtetning. Thi der er nu Solen: Hvo betragter den saaledes, at han kan skjønne, hvorfor en Sol er til, og hvad Tjeneste den gjør de øvrige skabte Ting? Der er Himmelen: Hvo skuer op til den? Her er Jorden: Hvo dyrker den? Her er Havet: Hvo beseiler det? Der er Ilden: Hvo bruger den?" Altsaa har den store Gud indrettet alle Ting ei for sin egen Skyld, thi han trænger ikke til noget; men for Menneskets Skyld, som kunde bruge dem paa en passende Maade.

Kap. 5.

Vi skulle nu gjøre Regnskab for selve Menneskets Skabelse. Havde Philosopherne vidst dette, skulde de enten have forsvaret den Sandhed, de havde fundet, eller i det mindste ei geraadet i de største Vildfarelser. Thi dette er det første og vigtigste. Den som har fattet dette, han vil ei ganske gaae Glip af Sandheden. Dette er endelig Aarsagen, hvorfor de ei udfandt den rette Grund: hvis den havde viist sig for dem; hvis de havde kjendt Menneskets hele Forbindelse, da skulde Academiet (Akademikerne) ei saa let have gjendrevet deres Paastande og hele Philosophie. Ligesom da Gud ei skabte Verden for sin egen Skyld, thi han behøver ei dens Herligheder, men for Menneskets Skyld,

benytter sig deraf, saaledes skabte han derimod
nnesket for sin egen Skyld. "Hvad Nytte har
Gud af Mennesket, spørger Epicur, at han
de skabe det for sin egen Skyld?" — Den, at
skulde være Nogen til, som kunde fatte hans
rninger, som kunde baade selv beundre og høit
e hans Viisdom i at ordne, hans Forstand i
skabe og Kraft i at fuldbyrde. Og Følgen af
dette er, at han maa dyrke Gud. Thi den
er ham, som indseer dette: den viser alle Tings
ber og sin sande Fader tilbørlig Dyrkelse, som
mmer hans høie Majestæt efter Opfindelsen,
yndelsen og Fuldendelsen af hans Gjerninger.
d tydeligere Beviis kan vel fremføres for, at
har skabt Verden for Menneskets og Menne-
for sin egen Skyld, end at det er det eneste af
Dyr som er dannet saaledes, at dets Oine
e mod Himmelen, dets Aasyn skuer op til
, det har Udseende tilfælleds med sin Fader,
Gud synes ligesom med udstrakt Haand at
hævet det af Støvet og vakt det til sin An-
se. "Hvad nytter da, siger man, Menneskets
kelse Gud, den Lyksalige, som ikke trænger til
t? Eller, om han har viist Mennesket saa
n Ære, at han for dets Skyld skabte Verden,
stede det selv med Forstand for at gjøre det til

Herre over alt Levende, og elskede det som sit Barn, hvorfor gjorde han det da dødeligt og skrøbeligt? hvorfor udsatte han den, han elskede, for alle Ulykker, da Mennesket dog burde være lyksaligt, saasom det er beslægtet med Gud og ham nærmest, og udødeligt, ligesom han er, til hvis Dyrkelse og Anskuelse det er dannet?"

Endskjøndt jeg har afhandlet dette hist og her i de foregaaende Bøger, saa vil jeg dog, siden selve Materien her fordrer det, hvor jeg har foresat mig at handle om det salige Liv, nøiagtigere og fuldstændigere oplyse det, paa det at Guds Anordning og Værk og Villie kan vorde kjendt.

Skjøndt Gud altid kunde ved sine udødelige Aander *) frembringe utallige Sjele, ligesom han

*) Det er vanskeligt at sige hvilke Demiurger (Verdenskabere) Lactanz her tænker paa. Havde han været en Gnostiker, da havde hans Ord ingen Vanskelighed havt. Meest Lys faaer dette Sted, som Rößler bemærker i Bibliothek der Kirchenväter 3ter Th. S. 412. ved at jevnføres med et foregaaende i 4de Bogs 5te Kap. hvor disse Ord forekomme: Deus — antequam praeclarum hoc opus mundi adoriretur, sanctum *incorruptibilem spiritum* genuit, quem *filium* nuncuparet, et quamvis alios postea innumerabiles *per ipsum* creavisset, quos angelos nuncupamus,

r avlet Englene, der nyde Udødelighed uden al
ygt og Fare for at geraade i noget Ondt; saa ud-
nkte han dog det ubeskrivelige Værk, hvorlunde
n vilde skabe en uendelig Mængde Sjele, hvilke
n først vilde forbinde med skrøbelige og svage Le-
mer, og sætte midt imellem det Gode og det On-
, for at lade dem, som bestaae af en dobbelt Na-
r, selv vælge Dyden, saa at de ikke ved en blød
vellystig Levemaade skulde erlange Udødelighed;
en kun ved megen Møie og mange Besværlighe-
r naae hiin uudsigelige Belønning — det evige
iv. For da at kunne iføre dem tunge og sandse-
ge Lemmer (i det tomme Rum kunde de ei svæve,
Legemets Vægt trykkede ned ad) saa besluttede
n først at bygge dem et Sæde og Opholdssted.
Ved ubeskrivelig Kraft og Vælde anlagde han der-

hunc tamen solum primogenitum divini nominis appellatione dignatus est, patria scilicet virtute ac majestate pollentem. Men derved faae vi endda kun een udødelig Aand, som Gud kunde bruge ved Verdens Skabelse: hvoraf da den pluralis, som her bruges? At den skulde blot være en licentia poetica, som Lactanz saa ofte bruger, vil jeg ikke troe; og ligesaa lidet har han derved, efter min Mening, tænkt paa den Hellig Aand: snarest have nok nogle af de første Engle svævet ham i Tankerne.

for Verdens herlige Værk, saaledes at de lette Elementer hævede sig i Veiret, og de tunge sank til Bunds *); han befæstede de himmelske Legemer, og anordnede de jordiske. Det er ufornødent her at gaae i det Enkelte, da jeg i den anden Bog har udført den hele Materie.

Paa Himmelen satte han hine Lys, hvis Styrelse og Skin og Bevægelse er læmpet paa det bedste efter de Levendes Tarv. Men Jorden, som skulde være deres Opholdssted, gav han Frugtbarhed til at frembære forskjellige Ting, for at den ved Overflødighed paa Frugter og Urter skulde yde dem Næring efter hver Arts Natur og Nødtørft. Efterat alt det, som hørte til Verdens Indretning, var fuldendt, dannede han Mennesket af selve Jorden, som han i Begyndelsen havde indrettet til dets Bolig, d. e. han indsluttede sin Aand i et jordiskt Legeme, for at Mennesket, sammensat af forskjellige og stridige Ting, skulde erfare Godt og Ondt, og ligesom Jorden selv viser sig frugtbar ved at frembringe Frugter, saaledes fik ogsaa det menneskelige Legeme, som er taget af Jord, Evne

*) Man jevnføre hermed Ovids poetiske Beskrivelse af Elementernes Affondring og Verdens Skabelse i Begyndelsen af hans Forvandlinger.

til at avle og fortsætte sin Slægt. Derfor maa Mennesket, siden det som en skrøbelig jordisk Skabning ei kan være evigt, vige, naar Jordlivets Bane er tilbagelagt, og ved en fortsat Afløsning fornye det, som udgjør dets skrøbelige og svage Deel. "Hvorfor dannede da Gud det dødeligt og skrøbeligt, skjøndt han for dets Skyld havde skabt Verden?" — Først for at en utallig Mængde Sjele kunde fødes og opfylde den hele Jord.; dernæst, for at kunne forelægge Mennesket Dyden, det er: Tadlmodighed under Ulykker og Møisommeligheder; hvorved det skulde naae Udødeligheds Løn. Thi eftersom Mennesket bestaaer af to Dele, Legeme og Sjel, hvoraf hiint er jordiskt, denne himmelsk, saa har Mennesket faaet et dobbelt Liv: et timeligt, bestemt for Legemet, og et evigt, som tilhører Sjelen. Hiint faae vi ved Fødselen, dette erholde vi ved Arbeide, for at Mennesket ei (som jeg ovenfor sagde) uden nogen Vanskelighed skulde vinde Udødelighed. Hiint er jordiskt ligesom Legemet, og ophører derfor; dette er himmelsk ligesom Sjelen, og har derfor ingen Ende. Det første faae vi uden at vide det, det andet med Bevidsthed; thi det skjenkes ei Naturen, men Dyden, fordi Gud vilde, at vi i Livet skulde erhverve os et andet Liv.

Af den Aarsag har han altsaa skjenket os det nærværende Liv, at vi enten ved Laster skulde forskjertse eller ved Dyder fortjene hiint sande og varige. I dette legemlige findes ei det høieste Gode; thi ligesom det ifølge Guddommens uforanderlige Villie (necessitate divina) er blevet os tildeel, saaledes skal det efter samme Nødvendighed igjen opløses. Hvad der er endeligt, kan ei udgjøre det høieste Gode. Men i hiint aandelige Liv, som vi erhverve os selv, indeholdes det høieste Gode, eftersom deri hverken Ondt eller Ophør kan finde Sted. Dette kan bevises af Legemets Natur og Beskaffenhed. Thi de øvrige Dyr bøie sig imod Jorden, fordi de ere jordiske, og erholde ei Udødeligheden, som er ovenfra *). Men Mennesket skuer opreist imod Himmelen, fordi Udødeligheden er det bestemt; dog erholdes denne kun af Gud. Thi der skulde ingen Forskjel være paa den Retfærdige og Uretfærdige, hvis ethvert Menneske, som fødes, blev udødeligt; altsaa er Udødelighed ei en

*) Denne Tanke findes allerede hos hedenske Skribenter. Saaledes synger f. Ex. Ovid:
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus.
Metamoph. L. I. v. 84. sqv.

Følge af Naturen, men en Belønning for Dyd *). Endelig gaaer Mennesket ikke opreist strax efter Fødselen; men er i Begyndelsen et firefødbet Dyr, eftersom det har Legemets og det nærværende Livs Beskaffenhed tilfælleds med de umælende Dyr; nogen Tid efter, naar dets Kræfter udvikle sig, reiser det sig, Tungebaandet løsnes, det taler og ophører at være et stumt Dyr. Denne Jagttagelse lærer os, at Mennesket fødes dødeligt; men bliver siden udødeligt, naar det faaer begyndt at leve efter Guds Villie, d. e. at følge Retfærdighed, hvilken bestaaer i Guds Dyrkelse, og naar Gud faaer opvakt Mennesket til Himmelens og sin Beskuelse. Og dette skeer, naar Mennesket, renset ved det himmelske Bad, aflægger Barndommen med al det foregaaende Livs Ureenlighed, og ved Tilvext i guddommelig Fyrighed bliver et fuldkomment og fuldstændigt Menneske.

Eftersom altsaa Gud har bestemt Mennesket til Dyden, saa ere Sjel og Legeme, skjøndt sammenføiede, dog stridige indbyrdes og bekrige hinanden. Sjelens Goder ere Legemets Onder, saasom Tilsidesættelse af Rigdom, Afskye for Vellyster,

*) Det er ogsaa heraf klart, at Lactanz antager immortalitas for synonymt med vita beata.

Foragt for Smerte og Død. Iligemaade ere Legemets Goder Sjelens Onder, saasom Begjerlighed og Attraae efter Midler, og forskjellige Slags sød Wellyst, hvorved Sjelen svækkes og tilintetgjøres. Derfor er det nødvendigt, at den Retfærdige og Wise maa være bestedt i alskens Ulykker, da Kjækhed viser sig i at overvinde Ulykker; men de Uretfærdige maae være omringede af Rigdom, Ære og Magt. Thi det er legemlige og jordiske Goder. Disse føre et jordisk Liv, og kunne ikke erholde Udødelighed, fordi de have overgivet sig til Wellyster, Dydens Fiender. Altsaa bør dette timelige Liv være hiint evige underordnet, ligesom Legemet Sjelen. Hvo som derfor giver Sjelens Liv Fortrin, han maa nødvendig foragte Legemets Liv *); og man kan ei vente at naae det Høie, uden man seer foragteligt ned paa det Lave. Og den som

*) Man seer, at Lactanz af Lyst til at tale stærkt og i idelige Antitheser ofte kommer til, som her, at sige noget, som han neppe vil have bogstaveligen forstaaet, eller som i det mindste bogstaveligen ei er sandt. Men det tilkommer mig ei som Oversætter at formilde hans Udtryk. Dette bør jeg troligen beholde, ligesom og hans Constructioner, ihvor meget det hyppige Itaque, Ergo, Igitur støder mit Øre.

lder sig fast til Legemets Liv, og sætter sin Lyst
det Jordiske, kan ei erholde hiint høiere Liv. Men
o som ønsker at leve vel for evig, maa leve ilde
en Tid; og han skal lide alle Besværligheder og
jenvordigheder, saalænge han lever paa Jorden,
: at erholde evig og himmelsk Erstatning. Men
o som vil heller leve vel til en Tid, han skal for
ig leve ilde; thi han skal ved Guds Dom fordømmes
es til evig Straf, fordi han foretrak de jordiske
oder for de himmelske. Derfore forlanger altsaa
ud at dyrkes og æres af Mennesket som en Fader,
a det at det kan holde fast ved Dyd og Viisdom,
n ene skjenker Udødelighed. Thi efterdi ingen
nden end Gud kan skjenke den, saasom han alene
i Besiddelse deraf, saa vil han belønne Mennes
ts Fromhed og Ærefrygt for Gud dermed, at
t skal blive evig lyksaligt, og være hos Gud og
d Gud til alle Tider *).

*) Her følger i nogle Udgaver, ogsaa i den Würzburgske, som jeg betjener mig af, et Tillæg til dette Kapitel; men da det kun findes i nogle Haandskrifter og af nyere Kritiker frakjendes Lactanz, saa forbigaaes det her. Var det end ægte, burde jeg dog neppe oversætte det her, da det ei indeholder stort andet end en Gjentagelse af det Foregaaende.

Kap. 6.

Nu vil jeg kortelig antyde den hele Undersøgelse. Verden er skabt, for at vi kunde fødes; vi fødes for at erkjende Verdens og vor Skaber, Gud; vi erkjende ham for at dyrke ham; vi dyrke ham for at erholde Udødelighed til Løn for vore Besværligheder; vi faae Udødeligheds Løn for at blive Englene lige, for at tjene uafladeligen vor ypperste Fader og Herre, og udgjøre Guds evige Rige *). Dette er Hovedsagen, dette er Guddommens Hemmelighed, dette Verdens dunkle Gaade (mysterium); og den fatte ei de, som higende efter Øieblikkets Fornøielse have hengivet sig til jordiske og forfængelige Goder, og nedtrykt deres himmelbaarne Sjele i dødelige Vellyster ligesom i Søl og Dynd.

Lad os nu paa den anden Side undersøge, om flere Guders Dyrkelse paa nogen Maade kan bestaae med Fornuften. Hvis der er mange Guder, hvis disse alene dyrkes af Menneskene for at skaffe dem Midler, Seiervindinger, Hæderspøster og hvadsomhelst andet der kun strækker sig til det Nærværende; hvis vi fødes tilfældigviis; hvis intet

*) Lactanz har her kortelig angivet Indholdet af den hele Bog de vita beata.

Forsyn viser sig i Menneskets Skabelse; hvis vi fødes af en Hændelse for vor egen og vore Forlystelsers Skyld; hvis intet bliver tilbage af os efter Døden: hvad kan da være saa overflødigt, saa tomt, saa forgængeligt som Menneskelivet og selve Verden? Men skjøndt denne er utrolig stor, og paa den forunderligste Maade indrettet, findes dog intet Uhensigtsmæssigt deri. Hvorfor sætte vel Vinde Skyerne i Bevægelse? Hvi glimter Lynilden? Hvi brøler Tordenen? Hvi falder Regnen? — Paa det at Jorden skal frembringe Frugter og nære adskillige Fostere. Hvi arbeider endelig den hele Natur paa at forsyne Mennesket med alle de Ting, som Livet fordrer, hvis dette er tomt, hvis vi blive til intet, hvis Gud ei har nogen høiere Bestemmelse med os? Saa sandt denne Tanke er formastelig, og saa nødvendigen der maa være nogen Grund til en Indretning, hvori saa megen Fornuft aabenbarer sig: saa sandt er det, at der ingen Forstand er i de afgudiske Religioners Vildfarelser, eller i de Philosophers Meninger, som holde for at vore Sjele ere dødelige. Og hvad Grund kunne de anføre til, at Guderne saa omhyggeligen give Menneskene alting til sin Tid? Mon for at vi skulle ofre dem Korn og Viin, og Røgelse og Blod af Dyr? Disse Ting kunne

hverken være de Udødelige behagelige, forbi de ere forgængelige, eiheller de Ulegemlige nyttige, eftersom de ere kun tjenlige for dem, som have Legeme. Desuden, hvis de ønskede sligt, kunde de selv skaffe sig det, naar de vilde. Men hvad enten man antager, at Sjelene forgaae, eller at de leve evigt, saa spørger jeg: hvad Forstand findes der i Afgudsdyrkelsen, eller af hvem er Verden indrettet? Hvorfor eller naar ere Menneskene skabte, og hvorlænge skulle de som saadanne bestaae? Hvi fødes og forgaae de? Hvi afløse de hinanden og fornyes? Hvad Nytte have Guderne af deres Dyrkelse, naar de efter Døden blive til intet? Hvad godt gjøre de? Hvilke Forjættelser og hvilke Trusler fremsætte de, som kunne være Menneskene og Guderne værdige? Eller hvis Sjelene vedblive efter Døden, hvad gjøre de, eller hvad ville de gjøre med dem? Hvad behøve de en saadan Skat af Sjele? Og Guderne selv, af hvad Kilde udspringe de? Hvorledes og hvorfor ere de blevne flere? Heraf sees, at naar man afviger fra den Hovedsætning, som jeg ovenfor fremstillede, forsvinder al fornuftig Plan, og Alt falder tilbage til Intet.

Kap. 7.

Fordi Philosopherne ei fattede denne Hovedsætning, derfor kunde de heller ikke fatte Sandheden, skjøndt de nogenlunde indsaae og forklarede de Grunde, hvorpaa Sætningen selv beroer. De forskjellige Mænd frembragte meget forskjellige Resultater, fordi de ikke forbandt Tingenes Aarsager, eller Følger eller Sammenhæng, naar de skulde gjøre Regnskab for Verdens Sammensætning og Forsynelse med Skabninger. Det er en let Sag at vise, at næsten hele Sandheden var fordeelt hos de forskjellige Philosopher og Sekter. Thi vi omstøde ei saaledes al Philosophie, som Academikerne pleie, hvis Maneer det er, at gjøre Indvendinger imod Alt, hvilket snarere kan kaldes at bagvaske og spotte; men vi paastaae, at ingen Sekt har været saa vildfarende, og ingen Philosoph saa blændet, at han jo indsaae noget af Sandheden. Men idet de ere opblæste af Modsigelseslyst, idet de deels forsvare deres egne Vildfarelser, deels forkaste Andres Sandheder, gik de ei alene Glip af Sandheden, hvilken de foregav at søge, men de opoffrede den fornemmelig ved deres egen Forseelse. Hvis der havde været Nogen, som havde samlet den hos alle Sekter og enkelte Philosopher adspredte Sandhed og bragt den i System, da skulde han ei have

afveget fra os *). Men dette kan Ingen gjøre, uden den som kjender og forstaaer sig paa Sandhed. Og Sandhed forstaaer kun den sig paa, som er oplært af Gud. Thi ellers kan han ikke forskyde det Falske, og vælge eller bifalde det Sande: gjorde han derimod dette af en Hændelse, skulde han vissselig være Philosoph; og kunde han end ei forsvare Sandheden med guddommelige Vidnesbyrd, saa skulde den dog opklare sig ved sit eget Lys. Derfor er det en utrolig Vildfarelse, hvori de geraade, som efterat have bifaldet og overgivet sig til en Sekt, fordømme de andre som falske og løgnagtige, ruste sig strax til Krig, og hverken forsvare eller benægte noget efter Overbeviisning; men angribe uden Forskjel Alt, hvad deres Modstandere fremføre.

Formedelst disse haardnakkede Stridigheder var der aldrig nogen philosophisk Skole, som kom Sandheden nærmere; thi Sandheden var udstykket imellem dem og fandtes ei heel hos nogen. At Verden er skabt af Gud, siger Plato. Det samme forsikkre Propheterne; og det sees tillige af de sibyllinske Vers. De feile altsaa, som sige, at

*) En meget ærefuld Yttring for den gamle hedenske Philosophie, men vi skulle ret strax see, at hvad Lactantius indrømmer den i dette Øieblik, berøver han den igjen i næste.

Alt er kommet enten af sig selv, eller af smaae sammenvoxede Sædekorn, eftersom en saa stor, saa ordnet og betydelig Verden hverken kunde blive til, eller indrettes og ordnes uden en viis Ophavsmand; og selv den Maade, hvorpaa Alting opholdes og bestyres, røber en Skaber af den viseste Forstand. At Verden og Alt hvad deri findes, er skabt for Menneskenes Skyld, paastaae Stoikerne; det samme lærer os den hellige Skrift. Altsaa feilede Democritus, der troede at de vare udgydede af Jorden ligesom Orme uden nogen Skaber, uden nogen Aarsag. Thi Aarsagen, hvorfor Mennesket er skabt, er en aabenbaret Hemmelighed; efterdi han nu ei kunde vide den, saa gjorde han det menneskelige Liv til intet. At Menneskene fødes for at vorde dydige, lærte Ariston; det samme erfare vi af Propheterne. Aristip har følgelig Uret, naar han gjør Mennesket ligesom Fæet til en Slave af Vellyst, d. e. af det Onde. Sjelenes Udødelighed indskærpede Pherecydes og Plato; ogsaa denne Lære er vor Religion særegen. Altsaa feilede Dikæarch tilligemed Demokrit, som forfægtede, at Sjelen opkom og opløstes tilligemed Legemet. Zenon den Stoiker lærte, at der er en Underverden, og at de Frommes Opholdssted er adskilt fra de Ugudeliges; at hine beboe rolige og behagelige Egne, men at

disse lide Straf paa mørke Steder og i skrækkelige moradsige Afgrunde; det samme lægge Propheterne os klart for Dagen. Altsaa foer Epicurus vild, naar han ansaae dette for at være et Digt, og forklarede hine Underverdenens formeentlige Straffe om dette Livs. Saaledes have Philosopherne berørt den hele Sandhed, og vor guddommelige Religions hele Hemmelighed. Men naar Andre modsagde, kunde de ei forsvare hvad de havde fundet, fordi de ei havde Ret i hver enkelt Deel, og kunde ei henføre de sande Bemærkninger, de havde gjort, til en Hovedsandhed, saaledes som jeg ovenfor har gjort.

Kap. 8.

Eet er altsaa kun det høieste Gode, nemlig Udødeligheden, til hvis Erholdelse Menneskene baade fra Begyndelsen af ere skabte og vi fødte. Efter denne stræbe vi; til denne sigter Menneskenaturen; til denne hæver os Dyden.

Nu staaer tilbage, eftersom vi have fundet dette Gode, at handle om Udødeligheden selv. Hvad Platos Grunde angaaer, da have de, skjøndt de fortjene Opmærksomhed, ei Styrke nok til at bevise hiin Sandhed fuldstændigt, eftersom han hverken gjennemskuede den hele store Hem=

meligheds Sammenhæng, eller fattede den under Eet, eller havde det rette Begreb om det høieste Gode. Thi skjøndt han erkjendte Sandheden af Sjelens Udødelighed, talede han dog ei derom som om det høieste Gode. Vi kunne derfor udlede Sandheden af vissere Kjendemærker, vi som ei slutte os dertil af tvivlsomme Gisninger, men som kjende den af en guddommelig Aabenbaring (divina traditione). Plato sluttede saaledes, at hvad der i sig selv har Følelse, og stedse bevæges, det maa være udødeligt; thi det som ikke har nogen Bevægelses Begyndelse, kan heller ikke ophøre, fordi det ei kan forlades af sig selv. Ved denne Slutning skulde han ogsaa have tilkjendt de umælende Dyr Evighed, hvis han ei havde affondret dem ved at tilføie Begrebet om Viisdom. For at undgaae dette Fællesskab, lagde han derfor til, at den menneskelige Sjel nødvendigen maatte være udødelig, da den røbede en beundringsværdig Kløgt i at opfinde, Hurtighed i at tænke og Lethed i at fatte og lære; da den kunde erindre sig de forbigangne og forudsee de tilkommende Ting, da den havde en guddommelig og himmelsk Indsigt i utallig mange Kunster, hvilken de øvrige Dyr mangle; da endvidere denne saa meget omfattende, saa meget gjemmende Sjels Oprindelse ingensteds findes

paa Jorden, siden den ei bestaaer af nogen jordisk Bestanddeel: derimod er det nødvendigt, at det, som hos Mennesket er tungt og opløseligt, maa opløses til Jord; men hvad der er fiint og aandigt, det maa være udødeligt, og vil, befriet ud af sin legemlige Bolig som af et Fængsel, flyve til Himmelen og sit Ophav. Dette er saa omtrent i en kort Sum Platos Lære, som af ham forklares meget udførligen.

Af samme Mening var allerede tidligere Pythagoras og hans Lærer Pherecydes, hvilken efter Ciceros Beretning var den første, der foredrog Sjelens Udødelighed. Men skjøndt alle disse udmærkede sig ved deres Veltalenhed, saa havde dog de, som modsagde deres Mening, ei mindre Anseelse netop i denne Sag, (disse vare først Dikæarch, siden Demokrit og endelig Epikur) hvorudover Sagen selv, hvorom de strede, blev kaldet i Tvivl. Ja Tullius selv erklærede, efterat have fremsat alle disse Mænds Meninger om Udødeligheden og Døden, at han ei vidste hvad der var det Sande. "Hvilken af disse Meninger der er sand, siger han, maa Gud vide." Og et andet Sted siger han: "begge Meninger have meget lærde Talsmænd, og hvad Sandheden er, lader sig ei gjætte." Men vi, som Guddommen selv har aabenbaret Sandheden, behøve ei at gjætte os frem.

Kap. 9.

Ved Hjelp af følgende Grunde, som hverken
ito eller nogen anden har udfundet, kan Sjele=
evige Varighed bevises og indsees. Jeg har
ilet dem kortelig, fordi jeg iler til Beskrivelsen
Guds store Dom, som skal holdes paa Jorden,
ir Dagenes Ende nærmer sig. Paa det at da
gen af Guds Usynlighed skulde slutte saaledes:
Jud er ikke til, siden han ei kan sees med døde=
e Oine,„ saa har han iblandt mange andre un=
fulde Indretninger ogsaa frembragt mange Ting,
s Kraft vel fornemmes, skjøndt deres Væsen ei
i sees, saasom Røsten, Lugten, Vinden, paa
at vi af disse Tings Exempel skulde overtydes
at kunne skue Gud, om ikke umiddelbart med
nene, saa dog i hans Kraft, Virkninger og Gjer=
iger. Hvad er klarere end Røsten, hæftigere end
nden og kraftigere end Lugten? Enddog kunne
sse Ting, naar de drives igjennem Luften og be=
re vore Sandser og virke paa dem med hele deres
tyrke, ei skues med Oinene, men vel fornem=
s af andre Legemets Dele. Iligemaade bør
ud ikke fattes af os med Synet eller nogen anden
jemlig Sands; men med Sjelens Oine bør
n betragtes, naar vi skue hans herlige og be=
dringsværdige Værker. Thi man kunde paastaae

staae, at de, som have benægtet Guds Tilværelse, ei alene ikke vare Philosopher, men ikke engang Mennesker, da de liig Umælende blot have bestaaet af Legeme, og intet seet med Sjelen, men henført Alt til Legemets Følelse, antagende Intet at være til uden hvad de betragtede med Øinene. Og fordi de saae, at det snart gik de Gode ilde, snart de Onde vel, troede de, at Alting beroede paa et Lykketræf, og at Verden var indrettet af Naturen selv, ei af Forsynet.

Herfra forfaldt de nu til Daarligheder, som nødvendigen fulgte af en saadan Mening. Hvis der derimod er en ulegemlig og usynlig og evig Gud til, da er det ei troligt, at Sjelen, skjøndt den ei sees, forgaaer, naar den forlader Legemet, da det er klart, at noget Følende og Levende er til, som ei falder i Øinene. "Men, indvender man, det er vanskeligt at begribe, hvorledes Sjelen kan beholde sin Følelse adskilt fra de Legemets Dele, hvori Sjeleevnen er nedlagt." — — Hvad da om Gud? mon det er let at begribe, hvorledes han lever uden Legeme? Hvis de derfor troe, at der er Guder til, maae de nødvendigen antage, at de menneskelige Sjele bestaae paa samme Maade, (thi Guderne maae jo være ulegemlige), da det er klart for den sunde Fornuft, at der findes Lighed

imellem Menneskene og Gud. Endelig er det og et gyldigt Beviis, hvilket ogsaa Marcus Tullius har indseet, at Sjelens Udødelighed kan kjendes deraf, at intet andet Dyr har nogen Kundskab om Gud; og at Religionen er fast det eneste, som adskiller Mennesket fra de Umælende; og da denne ene er falden i Menneskets Lod, viser dette uimodsigeligen, at vi stræbe efter, attraae og dyrke det, hvormed vi i Fremtiden skulle vorde bekjendte og fortrolige.

Betragte vi de øvrige Dyrs Natur, hvilke det guddommelige Forsyn har skabt med nedbøiede og mod Jorden heldende Legemer til Beviis paa, at de intet have med Himmelen at skaffe: hvo indseer da ikke, at Mennesket af alle Dyr er det eneste himmelske og guddommelige, hvis opreiste Legeme, hvis mod Himmelen vendte Aasyn og ranke Stilling søger efter sit Ophav, og stræber, ligesom med Foragt for den lave Jord, op imod det Høie, fordi det føler, at det hos den Høieste maa søge det høieste Gode; og mindende sig sin udmærkede Forfatning, skuer det op mod sin Skaber. Denne Beskuen kaldte hiin Oldtidens store Lærer (Trismegistus *)) med Rette θεωπιδα (Gudskuen); og denne

*) Dette er, som bekjendt, den ærbødige Benævnelse, som især de nyere græske Philosopher tillagde den

Beskuelse finder ei Sted hos de umælende Dyr. Da nu Viisdom, som alene er bleven Mennesket til Deel, ikke er andet end Kundskab om Gud, saa er det klart, at Sjelen hverken døer eller opløses, men varer evig, ligesom den baade søger og elsker den evige Gud, ifølge Naturens Drift, fordi den føler, enten hvorfra den er udsprungen, eller hvorhen den skal vende tilbage. Endvidere er det et ei ubetydeligt Beviis for Udødeligheden, at ene Mennesket benytter det himmelske Element (Ilden). Thi da hele Naturen bestaaer af de to indbyrdes stridige Elementer, Ilden og Vandet, hvoraf det ene tilskrives Himmelen, og det andet Jorden, saa bruge de øvrige Dyr, fordi de ere jordiske og dødelige, det jordiske og tunge Element; Mennesket ene benytter sig af Ilden, som er det lette, fine, himmelske Element. Men hvad der er tungt, nedtrykker til Døden; hvad derimod er let, hæver til Livet, fordi Livet findes i det Høie, men Døden i det Lave. Og ligesom Lys ei kan findes uden Ild, saaledes heller ikke Liv uden Lys. Ilden jer

gamle mystiske Person Hermes, fra den Tid da Alexandrinerne indbildte Folk, at al Viisdom laae skjult i de uægte Skrifter, man tillagde ham.

:for Lysets og Livets Element; og heraf skjøn-
s, at Mennesket, som benytter den, har faaet
udødelig Bestemmelse; thi det er jo fortroligt
d det Element, som levendegjør *).

Et stort Beviis for Sjelens Udødelighed er
ogsaa, at Dyden er forbeholdt Mennesket alene.
:nne skulde nemlig ei være overeensstemmende
d Naturen, hvis Sjelen døde, efterdi den er
:delig i det nærværende Liv. Thi det jordiske
, som vi have tilfælleds med de umælende Dyr,
ever Forlystelse, i hvis forskjellige og søde Frug-
det finder Behag, og det skyer Smerte, hvis
tterhed opfylder de levende Væseners Natur med
ehagelige Følelser, og truer med selve Døden,
n tilintetgjør Livet. Hvis derfor Dyden baade
:byder Mennesket de Goder, som Naturdrifterne
raae, og driver det til at underkaste sig det On-
, som Naturdrifterne afskye: saa er jo Dyden en

*) At dette Beviis er heelt sophistiskt og Intet bevisen-
de, vil Læseren see uden min Erindring; derimod
tør jeg gjøre ham opmærksom paa, at Lactan-
tius, formodentligen for at faae et Beviis meer,
paa dette Sted kun antager to Elementer, da
han ellers med de fleste gamle Philosopher og
Digtere, f. Ex. Ovid i Metamorphosis, pleier
at tælle fire, Ilden, Jorden, Vandet rg Luften.

Ulykke og en Fiende af Naturen, og hvo som lægger Bind paa den, maa nødvendigen erklæres for en Daare, eftersom han skader sig selv baade ved at flye de nærværende Goder og ved at attraae, hvad der er ubehageligt, uden Haab om større Belønning. Thi da det staaer os frit for at nyde de behageligste Fornøielser, maae vi jo synes at mangle Følelse, naar vi foretrække at leve i Ringhed, Fattigdom, Foragt og Skam, eller rettere sagt: slet ikke at leve: men pines af Smerte og døe, uden at vi af disse Ulykker høste nogen Frugt, hvorved den tilsidesatte Glæde kunde erstattes. Men hvis Dyden ingen Ulykke er, saa handler den Dydige baade rigtigt, idet han foragter de lasterfulde og skjendige Fornøielser, og kjækt, idet han for at blive Pligten tro, hverken frygter for Smerte eller Død; følgelig maa han nødvendigen erholde et Gode, større end hine, han foragtede. Men hvad andet Gode kan efter Døden haabes end Evigheden?

Kap. 10.

Lader os nu paa den anden Side gaae over til det, som strider mod Dyden, for at Sjelenes Udødelighed ogsaa deraf kan sluttes: Alle Laster ere timelige, thi de sættes i Bevægelse for Die-

blikket. Vredens Heftighed stilles efter erholdt Hevn. Vellysten ender med den legemlige Nydelse. Enten mættes Begjerligheden ved Besiddelsen af de Ting, den attraaer, eller den undertrykkes ved Opvækkelsen af andre Lidenskaber. Ærgjerrigheden slappes efterat den har opnaaet de Hædersposter, den ønskede sig: ligesaa lidet have de øvrige Laster nogen Bestandighed eller Varighed; men endes under selve Nydelsen *). De vige derfor og vende tilbage. Men Dyden varer uafbrudt og bestandig ved; og den som først engang kommer i Besiddelse deraf, kan ei forlade den. Thi hvis den lider noget Afbrud, hvis vi nogensinde give Slip paa den, vende strax Lasterne tilbage, hvilke bestandig bekjæmpe Dyden **). Den er altsaa ei rigtig fattet,

*) Det Ubestemte og Halvsande af denne Paastand falder af sig selv i Øinene; Lasten selv endes ligesaa lidet som Dyden i selve Daadens eller Nydelsens Øieblik; men vel Lastens Glæde, da derimod Glæden over en udøvet god Handling varer bestandig.. [Fo]rfatterens Lyst til at tale i korte Antithesér er her som ofte Skyld i at han udtrykker sig mindre rigtigt.

**) Altsaa kan Dyden ligesaa vel som Lasten afbrydes, og er følgelig ei altid varig, som Forf. nys paastod!

naar den forlader Nogen, naar den underliden viger bort. Naar den har opslaaet sin faste Bopæl, maa den nødvendigen vise sig i enhver Handling; og den kan ikke troligen uddrive Lasterne og jage dem paa Flugt, med mindre den faaer befæstet det Bryst, hvori den boer, med et varigt Værn. Saaledes viser selve Dydens Varighed, at den menneskelige Sjel, naar den er gjennemtrængt af Dyden, varer evig; baade fordi Dyden er evigvarende, og fordi Menneskets Sjel alene er oplagt til Dyd *). Eftersom nu Lasten er det Modsatte af Dyden, maa begges Væsen nødvendigen være forskjelligt og stridigt. Eftersom Lasterne oprøre og forvirre Sjelen, maa Dyden tvertimod formilde

*) Lactanz synes her at have havt en Ahnelse om det moralske Beviis for Sjelens Udødelighed; men han har antydet det altfor kort og ubestemt til at jeg tør paastaae, at han har fattet det. Sikkert har han hverken tænkt sig det saa klart eller bragt det i en saa skjøn Forbindelse med det moralske Beviis for Guds Tilværelse, som Kant i vore Dage har lært. Som bekjendt, vinder det moralske Beviis i Styrke, naar man paa een Gang fatter den dobbelte Sandhed i Diet, som det skal bevise, Guds Tilværelse og Sjelens Udødelighed.

berolige den. Eftersom Lasterne ere timelige og
tvarende, maa Dyden være varig, standhaftig
altid sig selv lig. Efterdi Lasternes Frugter,
er: Nydelserne, ere ligesaa flygtige som de selv,
te og timelige, saa er Dydens Frugt og Løn
g; efterdi Lasternes Behagelighed findes i det
rværende Liv, saa maa Dydens findes i det til-
nmende.

Heraf følger, at Dyden i dette Liv ingen
n faaer, fordi Dyden selv endnu er til. Thi
esom Lasterne erholde deres Glæde og Løn i
iadens Dieblik, da de tillige endes, saaledes
ger Belønningen umiddelbar paa Dyden, naar
ı er fuldendt. Men Dyden endes aldrig uden
Døden, ligesom den og fortrinligen viser sig i
gaae Døden imøde. Saaledes faaer Dyden først
Løn efter Døden. Endelig har Cicero i sine
ıskulanske Undersøgelser følt, skjøndt med nogen
ivl, at det høieste Gode først efter Døden bliver
'ennesket til Deel. "Med freidigt Mod, siger
, skal man, naar Omstændighederne fordre det,
ae Døden imøde, i hvilken vi erkjende enten det
ieste Gode, eller dog intet Onde." Altsaa tilin-
tgjør Døden ikke Mennesket, men steder det til
ydens Belønning. Den derimod, der, som
mme Philosoph siger, har besmittet sig med La-

ſter og Misgjerninger og været en Slave af Vellyſt, han ſkal, fordømt, lide den evige Straf, hvilken den hellige Skrift kalder den anden Død: denne varer evig og er ledſaget af de haardeſte Piinsler. Thi ligeſom et dobbelt Liv er Menneſket beſtemt, hvoraf det ene er Sjelens, det andet Legemets: ſaaledes er det ogſaa udſat for en dobbelt Død, den ene Legemets, ſom alle ifølge Naturens Lov nødvendigen maae underkaſte ſig; den anden Sjelens, hvilken paadrages ved Misgjerning, men undgaaes ved Dyd. Og ligeſom dette Liv er timeligt, og har viſſe Grændſer, fordi det er Legemets, ſaaledes er ogſaa Døden timelig og har en Ende, fordi den vedkommer Legemet.

Kap. 11.

Naar nu den Tid er omme, ſom Gud har beſtemt til Dødens Varighed, da ſkal Døden ſelv ophøre. Og ſiden kun en timelig Død følger paa et timeligt Liv, ſaa er det naturligt, at Sjelene ſtage op til et evigt Liv; thi den timelige Død har ophørt. Paa den anden Side, ligeſom det Sjelens Liv, hvori den nyder ſin Udødeligheds guddommelige og ubeſkrivelige Frugter, er evigt: ſaaledes maa ogſaa den Død vare evigt, hvori den for ſine Synder lider uafladelig Straf og uendelige

Piinsler. Tingen forholder sig følgelig saaledes, at de, som ere lykkelige i dette legemlige og jordiske Liv, skulle hisset blive evig ulykkelige *), fordi de allerede have nydt de Goder, som de gave Fortrinet: dette er deres Lod, som tilbede Afguder, og tilsidesætte den sande Gud. Tvertimod skulle de, som, udøvende Retfærdighed i dette Liv, vare elendige og foragtede og fattige, ja mangen Gang just for deres Retfærdighed bleve forhaanede og fornærmede (eftersom Dyden ei paa anden Maade kan bevares), de, siger jeg, skulle vorde evig lyksalige, paa det at de, som have lidt Ondt, ogsaa skulle nyde Godt. Dette bliver naturligviis deres Lod, som, foragtende de jordiske Guder og de forgængelige Goder, følge Guds himmelske Religion, hvis Goder ere evige ligesom Giveren selv.

Og nu Legemets og Sjelens Værker? vise de ikke at Sjelen er udødelig? Thi fordi Legemet selv er skrøbeligt og dødeligt, ere og alle de Værker, det frembringer, forgængelige. Der er, som Tullius siger, intet gjort ved Menneskehænder, som jo engang skal gaae under ved Menneskenes Vold, eller ved Ælden selv, alle Tings Fortærer.

*) Atter en Usandhed, som en Følge af den altfor almindelige Udtryksmaade!

Derimod see vi Sjelens Værker at være evige. Thi de, som, hævende sig over deres Samtidiges Foragt, have efterladt Mindeskrifter om store Mænd og store Bedrifter, de have vidst at gjøre Mindet om deres Forstand og Dyd uudsletteligt. Hvis derfor Legemets Værker ere forgængelige, fordi det selv er forgængeligt, saa kan man ogsaa slutte sig til Sjelens Udødelighed deraf, at vi see dens Værker trodse Døden.

Iligemaade vise Legemets og Sjelens Ønsker, at hiint er dødeligt, denne evigvarende. Thi Legemet attraaer intet uden timeligt, saasom Spise, Drikke, Klæder, Hvile, Fornøielser; og selv disse Ting kan det hverken begjere eller erholde uden Sjelens Vink og Bistand. Men Sjelen attraaer i og for sig mange Ting, som ei vedkomme Legemets Tjeneste eller Nytte, og disse ere ei forgængelige men evige, saasom Berømmelse for Dyd og sit Navns Amindelse. Thi den sande Guds Dyrkelse, som bestaaer i Afholdenhed fra Laster og Begjeringer, i Taalmodighed under Lidelser, i Foragt for Døden, attraaer Sjelen endog imod Legemets Tilbøielighed. Det er følgelig troligt, at Sjelen ei forgaaer, men kun adskilles fra Legemet, efterdi Legemet intet formaaer uden Sjelens Hjelp, men Sjelen formaaer meget uden Legemet. Ja! hvad

mere er, det, som Øiet kan see, og Haanden berøre, kan ikke engang være evigt, eftersom det er udsat for udvortes Vold. De Ting derimod, som hverken kunne fornemmes eller sees, men blot ytre deres Kraft, Fornuft og Virkninger, ere evige, fordi de udvortes Ting ingen Indflydelse have paa dem. Men hvis Legemet er dødeligt, fordi det baade kan sees og fornemmes, saa er Sjelen udødelig, fordi den hverken kan berøres eller beskues.

Kap. 12.

Nu vil jeg gjendrive deres Grunde, som paastaae det Modsatte: Lucretius har udført disse i sin tredie Bog. "Eftersom Sjelen, siger han, fødes tilligemed Legemet, maa den nødvendigen ogsaa forgaae med Legemet." Men Beskaffenheden er ikke den samme hos begge. Thi Legemet bestaaer af en fast Materie, kan sees og føles: men Sjelen er aandig og undflyer baade Synet og Følelsen. Legemet er dannet af Jord, men Sjelen har intet sammensat, intet jordiskt ved sig, som Plato viste. Thi den kunde ei have saamegen Kløgt, saamegen Kraft, saamegen Hurtighed, hvis den ikke var af himmelsk Oprindelse. Eftersom altsaa Legemet er dannet af et tungt og forgængeligt Element, og er berørligt og synligt, saa forgaaer det, og døer;

og det kan ei modstaae den udvortes Vold, forbi det er udsat for Synet og Berørelsen. Men Sjelen kan ikke ved noget Stød opløses, fordi den ifølge sin Aandighed undgaaer al Berørelse. Endskjøndt de derfor findes indbyrdes forenede og forbundne, og skjøndt den ene Deel, som er dannet af jordisk Materie, er ligesom den andens Redskab, hvilken er af himmelsk Fiinhed, saa vender dog enhver især tilbage til sit naturlige Ophav, naar en eller anden Kraft adskiller begge, hvilken Adskillelse kaldes Døden: hvad der var af Jord, det opløses til Jord igjen; hvad der nedstammede fra den himmelske Aand, det bestaaer og lever evigt, efterdi den guddommelige Aand er evig. Ogsaa glemmet Lucretius selv det, som han forhen forsikkrede, og den Læresætning, han forsvarede, naar han siger i følgende Vers:

Saa hvad tilforn var af Støv, tilbage vender til Støvet;
Men hvad fra Ætherens Egne var nedsendt, det fordre tilbage
Himmelens funklende Templer. — — —

Hvilket den Digter ei burde sige, som engang har paastaaet, at Sjelen omkommer tilligemed Legemet; men han lod sig overvinde af Sandheden, om den engang overraskede den Ukloge.

Desuden er hans Slutning, at Sjelene opløses, det vil sige: forgaae tilligemed Legemerne, fordi de fødes tilsammen, baade falsk, og lader sig anvende til det Modsatte. Thi Legemet forgaaer ei paa samme Tid; men, efterat Sjelen har forladt det, bliver det i mange Dage heelt og ofte holder det sig, naar det balsameres, meget længe. Hvis nu begge forgik paa een Gang, ligesom de fødes paa een Gang, da skulde Sjelen ei pludselligen gaae bort og forlade Legemet; men begge Dele skulde i eet Øieblik forsvinde tilsammen; og ligesaa hurtigt som Sjelen viger bort, ligesaa hurtigt skulde ogsaa Legemet, imedens Livsaanden endnu var i det, svinde hen og forgaae; og Sjelen skulde ved Legemets Opløsning forsvinde, ligesom det Flydende, der spildes, naar Karret slaaes itu. Hvis derimod det skrøbelige og jordiske Legeme ei strax efter Sjelens Bortgang opløses og falder i Støv, hvoraf det har sin Oprindelse, saa forgaaer ei heller den uforkrænkelige Sjel, men varer evindelig, fordi den udspringer fra den Evige. Endvidere siger han, "efterdi den menneskelige Aand tiltager i Barndommen, er i sin fulde Kraft i Manddommen *), og aftager i Alderdommen, saa

*) Da her kun tales om tre Aldere, anseer jeg det for mere passende at kalde den mellemiste (in ju-

er det klart, at den er dødelig." — For det første maa det mærkes, at Liv og Sjel ikke er eet; det er et Princip, ved hvis Hjelp vi leve, og et andet, ved hvilket vi tænke. Naar vi sove, er det Livsaanden og ikke Sjelen, som dysses i Søvn; og hos de Gale er det kun Forstanden (mens) som forsvinder, Sjelen (anima) bliver tilbage: derfor kaldes de ikke afsjelede (exanimes) men uforstandige (vanvittige, dementes). Forstanden *) tiltager og aftager altsaa efter Alderen; Sjelen forbliver bestandig i den samme Tilstand, og fra det Øieblik af, den har modtaget Evne til at aande, bliver den uforandret, indtil den, ud-

venibus) for Manddommen end Ungdommen; som og overhovedet juvenes svarer mere til vore Mænd, end til vore Ynglinge, hvilke bør hedde adolescentes. Denne Anmærkning skal blot tjene Micrologen til Beviis paa, at jeg vælger endog det enkelte Ord med Eftertanke.

*) At mens her bør oversættes ved Forstanden, er klart af Forfatterens Oplysning: id est, intelligentia! men saaledes kan det umueligt gives i den hele vanskelige Tirade. Jeg har søgt at udtrykke Meningen tydeligt, og kun hvor Tanken ei leed derved beholdt Ordspillene.

sluppen af Legemets Fængsel, flyver tilbage til sit Opholdssted. Dernæst maa man agte, at skjøndt Sjelen er os indblæst af Gud, saa er den dog ikke her, efterdi den er indsluttet i Kjødets mørke Bolig, i Besiddelse af den Kundskab, som egner Guddommen. Den hører derfor og lærer Alting, og ved at høre og lære bliver den viis: ei heller tager Viisdommen af, men forøges snarere i Alderdommen, om man ellers har henlevet Manddomsalderen dydigt. Men naar en altfor høi Alderdom svækker Lemmerne, naar Synet sløves, Tungen forstummer og Øret døves, da er det ikke Sjelens men Legemets Skyld.

"Men, indvender man, Hukommelsen slappes." Hvad Under, at Forstanden undertrykkes ved den nedstyrtende Boligs Fald, og glemmer det Forbigangne, da den ei paa anden Maade kan blive guddommelig, end ved at undflye det Fængsel, hvori den holdes?

"Men, vedbliver min Modstander, Sjelen er underkastet Smerte og Sorg, den primer i Drukkenskab: Beviis paa at den er forgængelig og dødelig." Jeg svarer, derfor er Dyd og Viisdom nødvendig, paa det at baade Sorgen, som paadrages ved at lide og see noget Uværdigt, skal bekæmpes med Mod, og Vellysten overvindes ved

Maadelighed ei alene i Drik men i alle andre Ting. Thi hvis Sjelen mangler Dyd, hvis den blødgjøres ved Hengivenhed til Vellyst, da bliver den underkastet Dyden, efterdi Dyden er, som jeg har viist, baade Udødelighedens Bevirker og Dødens Løn. Dog Døden dræber og tilintetgjør, som jeg har beviist, ei ganske den Lastefulde; men straffer ham med evige Piinsler. Thi aldeles forgaae kan Sjelen ikke, da den nedstammer fra Guds Aand, som er evig.

"Sjelen, siger han videre, føler ogsaa Legemets Sygdom, kan glemme sig selv, og baade blive syg og komme sig igjen." Dette er en Grund meer til at anvende al Flid paa, at Sjelen ikke skal svækkes ved nogen legemlig Smerte, og ikke glemme sig selv, om end Forstanden bringes dertil. Denne kan nemlig, efterdi den indtager et vist Sted i Legemet, naar Sygdommens Hæftighed angriber dette Sted, fordrives derfra, og ligesom qvæstet forlade sin Bolig, for at vende tilbage, naar Lægedom og Sundhed har bragt dens Bolig istand igjen *). Thi fordi Sjelen er forenet med

*) Hvor vidt Lactantius her feiler, tør Oversætteren, der ikke er Physiolog, ei bestemme; men forunderligt er det at see Forfatteren, som sikkert

;emet, smittes den af dettes Sygdom, dersom
ı mangler Dyd; og Forstanden paadrager sig
appelse ved dens Forbindelse med det Skrøbelige.
:n naar Sielen først bliver adskilt fra Legemet,
l den bestaae ved sig selv, og ikke meer fristes af
jen Forkrænkelighedens Vilkaar; thi den har
aftet det forkrænkelige Hylster.

"Ligesom Diet, vedbliver han, udrevet og
skilt fra Legemet, Intet kan see: saaledes kan
elen, adskilt derfra, heller intet føle, fordi og=
den udgjør en Deel af Legemet." Denne Ind=
ıding er falsk og ikke træffende; thi Sjelen ud=
r ingen Deel af Legemet, men boer i Legemet.
jesom det, der gjemmes i et Kar, ei udgjør en
:el af Karret, og ligesom de Ting, der findes i
Huus, ei siges at være Dele af Huset: saaledes
Sjelen ei heller nogen Deel af Legemet, da Le=
met er enten Sjelens Kar eller dens Tilflugtssted.

manglede de allerførste Kundskaber om Physiolo=
giens og Anatomiens Hemmeligheder, tale saa
afgjørende om en endnu saa omtvivlet Sag.
Dog — han behøvede ei at frygte for at gjendri=
ves; og iblandt Blinde er jo den Eenøiede Kon=
ge; eller — kunde man føie til — hvis og en
Eenøiet mangler, saa den Blinde, som kan ind=
bilde de andre Blinde at han seer.

Endnu mindre vægtig er den Grund for Sjelens Dødelighed, "at den ei hurtigt gaaer ud af Legemet, men lidt efter lidt trækker sig tilbage fra alle Lemmer, begyndende yderst ude fra Fødderne." Ret ligesom den skulde bryde ud i eet Øieblik, dersom den var evig. Og dette finder jo Sted hos dem, som omkomme ved Sværd. Men de, som døe af Sygdom, opgive Aanden langsommere, paa det at Sjelen lidt efter lidt kan forjages af de styrknede Lemmer *). Da nu denne indeholdes i Blodet, ligesom Lyset i Olien, saa maae nødvendigen, naar hiin Materie ved Feberheden er fortæret, de yderste Lemmer styrkne først, eftersom de tyndeste Aarer strækker sig til Legemets yderste Dele, og naar Kildevældet tager af, tørres først de fjerneste og mindste Bække. Dog maa man ei troe, at Sjelens Følelse tilintetgjøres og forgaaer, fordi Legemets Følelser ophøre. Thi Sjelen bliver ikke følesløs ved Legemets Aftagelse, men Legemet nok ved Sjelens Bortgang, fordi den tager al Følelse med sig. Da nu Sjelen ved sin Nærværelse meddeler Legemet sin Følelse, og gjør, at det lever: saa maa den nødvendigen leve og føle ved sin egen Kraft; thi den er selv Liv og Følelse.

*) Her feiler uden Tvivl vor Forfatter atter, fordi han vovede sig udenfor sine Kundskabers Sphære.

Hvad følgende Yttring hos samme Digter anaer:

Hvis af Udødligheds Haab vor Sjel var fast trængt igjennem,
Skulde den ei i sin Dødsstund klage over Opløsning;
Men sig snarere glæde ved Hjemmet at øine, og skyde,
Snogen lig, Hammen: — — —

har Jeg for min Deel Ingen hørt paa Sottesen- ı at klage over, han opløstes. Men maaskee ode Lucrez seet en Epicureer, som endnu i sin ødsstund philosopherede, og i det sidste Aande- et afhandlede sin Opløsning.

Hvorledes vil man vel og faae at vide, om elen føler, at den opløses eller befries af sit ngsel, da Tungen forstummer, i det samme Sje- gaaer bort? Saalænge Mennesket føler og kan e, er det endnu ikke opløst; og saasnart det er løst, kan det hverken føle eller tale meer. "Men, ıde man sige, det aner før Opløsningen at det vorde opløst." See vi da ikke de fleste Døende, detfor at klage over Opløsningen (som Digteren ɛr) at yttre deres Forvisning om, at de gaae t, begive sig paa en Reise og paa en Vandring: at de enten ved Gebærder tilkjendegive dette, r med Stemmen udtale det, hvis de kunne?

Det er heraf klart, at der ikke foregaaer nogen Opløsning, men kun en Adskillelse, der viser, at Sjelen vedbliver.

De øvrige Grunde for Epikurs Læresætning bestride Pythagoras, som lærte, at Sjelene fløtte ud af de ved Ælde og Død fortærede Legemer ind i friske og nyfødte, samt at de stedse fødes paa ny snart i et Menneske, snart i et Faar, snart i et Nød, snart i en Fugl, og at de paa denne Maade ere udødelige, idet de ofte skifte Bopæl i forskjellige og ulige Legemer. Denne Mening af et vanvittigt Menneske *) fortjener ei engang alvorligen at gjendrives, da den er latterlig og en Gøgler værdigere end en Philosoph: hvo, som gjendriver den, synes nemlig at frygte for, at Nogen skulde antage den. Vi ville altsaa forbigaae, hvad der anføres til Forsvar for een falsk Mening imod en

*) Denne foragtelige Characteer skulde Lactantius ei have givet Oldtidens skarpsindigste og opfindsomste Philosoph, hvis han rigtigen havde fattet hans Lære i Almindelighed og den om Sjelevandringen i Særdeleshed. Hvo der vil betragte denne i det fordeelagtigste Lys, og see hvor meget der endnu i vore Dage kan siges til dens Forsvar, læse blot Professor Treschows Elementer af Historiens Philosophie.

anden: det er os nok at have gjendrevet det, som er blevet paastaaet imod Sandheden.

Kap. 13—27. (Indhold).

I det 13de Kap. anfører Forf. Vidnesbyrd om Sjelens Udødelighed af Hermes og Flere. Derpaa gaaer han over til at afhandle Verdens Ende og de Tegn, som skulde foregaae samme. Han paastaaer dristigen, at den skal forgaae efter 6000 Aars Forløb, fordi Gud skabte Verden i 6 Dage, 14de Kap. — Han gjennemgaaer først de fjernere, siden de nærmere Tegn, som skulde foregaae. Hine ere en stor Ugudelighed iblandt Menneskene og det romerske Keiserdømmes Ødelæggelse; Kap. 15. De besynderligste Gisninger om Tiden og Maaden, hvorpaa det skulde gaae under, i 16, 17 og 18 Kap. De nærmere Tegn: et Sværd skulde falde ned fra Himmelen, og Christus, ledsaget af Engle, nedstige midt paa Jorden, hvorpaa Englene skulde overgive de Uretfærdige i de Retfærdiges Hænder. Kap. 19.

Derefter handler han om den yderste Dag, hvis Beskaffenhed han kortelig beskriver. De som have kjendt Gud, skulle dømmes; deres onde og gode Gjerninger skulde afveies imod hinanden; de, hvis gode Gjerninger veie meest, skulle gaae ind

til det lyksalige Liv; men de, som have begaaet fleest onde Handlinger, skulle fordømmes til Straf. Ved denne Leilighed undersøger han det Spørgsmaal: hvorledes Sjelen, som er udødelig, kan straffes. Stoikerne antage, efter vor Forfatters Mening, for de Ugudelige en vis Mellemtilstand imellem Udødelighed og Dødelighed, Kap. 20.; men han beraaber sig paa den guddømmelige Almagt, der nok er istand til at ramme, og straffe, som den behager, ogsaa det Ulegemlige. Han mener derfor, at en guddommelig Ild skal have den dobbelte Virkning paa een Gang at opbrænde og igjen skabe de Ugudelige. Ogsaa de Retfærdige skulle efter Dommen underkastes en Ildprøve. Kun de ganske Uskyldige skulle undgaae den; thi saa stor er Uskyldighedens Magt, at hiin Ild flyer tilbage for den uden at gjøre den Skade, Kap. 21. Hertil føier Forfatteren hvad Digterne have skrevet om Dommedag, og Philosopherne om Opstandelsen, Kap. 22. og 23.

Som en fyrig Chiliast beskriver han nu det

Tusindeaars Rige, da Christus selv skulde komme ned og regjere over Menneskene, Kap. 24. Han bestemmer endnu nøiere, naar denne Tid skulde komme og Verden forgaae. Det skulde i det høieste kun vare 200 Aar *), Kap. 25.

Hvad der skal skee, naar de tusinde Aar ere forløbne. Verden skal fornyes: Himmel og Jord forandres; Menneskene skulle af Gud omskabes til Lighed med Englene, være hvide som Snee, idelig svæve for den Almægtiges Aasyn, offre til Herren og tjene ham evindelig. Paa samme Tid skal den anden og almindelige Opstandelse finde Sted, ved hvilken de Ugudelige skulle opvækkes til evige Piinsler, Kap. 26.

I det 27de Kap. slutter han det hele Værk med Lykønskning til Kirken over den ved Constan-

*) Hvor farlig en Sag var det dog altid for en Skribents Eftermæle at agere Spaamand! Verden har nu snart staaet 1500 Aar efter denne Spaadom, og den er endnu ikke gangen i Opfyldelse!

tin den Store erholdte Fred, og med Opmuntring til Alle, at forlade Afgudsdyrkelsen, overgive sig til den sande Gud, og saaledes undgaae den evige Straf *).

*) At jeg kun leverer et Udtog af de sidste Kapitler, er fordi det ikke her var min Hensigt at gjøre Læserne nærmere bekjendte med Lactanzes Meninger om Omstandelsen og Tusindaarsriget, saa mærkelige end disse ere, men vel med hans Grunde for Sjelens Udødelighed. Om de nu finde dem meget skuffede i den Forventning, Titelen: de vita beata har opvakt, da er det ei ganske min Skyld. Hvis Nogen ventede heri at finde et Pendant fra den gamle Kirke til Fichtes Anweisung zum seligen Leben, det nyeste Skrift om denne Materie, da bliver han rigtig nok bedraget. Derimod vil det for Religionslæreren baade være lærerigt og trøsteligt (nemlig som et Beviis paa Christendommens frugtbarere og rigtigere Behandling i vore Dage) at jevnføre Lactanzes sjeldent tilfredsstillende, ofte sophistiske og ofte svage Grunde for Sielens Udødelighed med Hr. Kirkeraad Christianis fortræffelige Udvikling af denne Sandhed i hans Skrift: Die Gewißheit unserer ewigen Fortdauer.

VII.

Om Lucas's Øiemed med at forfatte Apostlernes Gjerninger.

Af

Udgiveren.

Hvis der iblandt mine Læsere skulde gives en gammel Theolog, som var ubekjendt med Literaturens Retning og Gang i de sidste 40 Aar, da kan jeg forestille mig at han vilde ryste med Hovedet ved at læse denne Afhandlings Overskrift, og spørge, om det vel var Umagen værd at undersøge en Historieskrivers Øiemed, hvilket jo ikke kan være andet end det, som Lucian allerede for et Par tusende Aar har angivet i sin liden Bog om Maaden at skrive Historien paa, nemlig at fortælle hvad der er skeet. Ogsaa torde dette naive Svar efter fuldendt Undersøgelse fore-

komme mine øvrige Læsere om ei tilfredsstillende, saa dog rigtigere, end man skulde troe. Imidlertid maae vi for at overbevise os om, hvorvidt dette Svar her kan og bør gjælde, gjøre os bekjendte med Grundene, hvorfor saa mange lærde og skarpsindige Mænd have anseet hiin Forklaring for utilstrækkelig og derfor besvaret Spørgsmaalet anderledes.

At Svaret i og for sig selv ikke er urigtigt — skjøndt det maaskee her vil befindes ei ganske udtømmende — kan allerede formodes deraf, at Theologer og Kritiker saalænge nøiedes dermed. Undertiden vovede vel en enkelt grublende Kirkefader sig noget videre; men sædvanligen var det første Skridt, en saadan Gransker gjorde, saa aabenbar falskt eller halsbrækkende, at Mængden troede det rigtigst i al Enfoldighed at blive ved den gamle Mening, og taknemmeligen benytte de kostbare Efterretninger, Lucas i den omhandlede Bog har optaget, uden at spørge om han har havt noget særeget Oiemeed med at samle og optegne dem. Den almindeligste Feil, hvori de Gamle faldt, naar de vilde angive Bogens Oiemeed, var, at de tillagde Lucas dermed en altfor viid Bestemmelse, idet de gjerne betragtede den som en egentlig Apostelhistorie (hvilket Navn endog flere nyere Sprog

Ex. det tydske have optaget) eller som kirkehi-
riske Annaler over de første 30 Aar efter Chri-
ndommens Stiftelse, formodentligen forførte
art af deres Ønske om at eie saadanne (thi hvo
re ikke det?) snart af Bogens, især den tve-
dige latinske: Acta Apostolorum *) snart maa-
e ogsaa i nyere Tider af den Skik: at lægge
te Skrift til Grund for Forelæsninger over den
ste Kirkehistorie. Andre fandt derimod lettelig
denne Bog mangler Meget, som nødvendigen
atte findes i en nok saa kortfattet Apostelhistorie,
ar den skulde være alminde lig. Og da det
tjenligt til vor Hensigt strax at erindre os de be-
eligste Mangelposter, vil jeg hidsætte dem efter

*) Jeg siger: især den latinske; thi den græske Titel kan ei forføre Nogen, da den hedder πραξεις των ἁγιων ἀποστολων og ikke αἱ πραξεις; den lover følgelig kun (nogle) Bedrifter af Apostlerne, ei noget fuldstændigt. Derimod kan man vel af den latinske Titel (siden Latinerne ingen Artikler have) lade sig forlede til at tænke paa Historien om Apostlerne, istedetfor en Historie om nogle Apostlers Gjerninger, ligesom og adskillige Tydskere, der vilde oversætte Titelen ordret, have begaaet den Feil at kalde Bogen: Die Thaten der Apost. istedetfor Thaten.

Hänleins Indledning til det nye N. Ts. Skrifter, 2 Deel S. 296 (dansk Oversættelse). Lucas udelader i denne Historie det Meste af hvad der er forefaldet i Palæstina siden Pauli Omvendelse; han fortæller næsten Intet om de ti Apostler og deres Forretninger og Reiser; Intet om de Christnes Forfølgelse paa den Tid i Judæa; han siger ikke eet Ord om Menighedens Stiftelse i Alexandrien, eller om Religionens Udbredelse i Ægypten, i det nordlige og vestlige Afrika og Europa, og i det østlige og sydlige og nordlige Asien; ei heller Noget om Pauli Reiser til Arabien, eller om Peters og andre Apostlers Reiser i Egnen ved Euphrat og Tigris; Intet om de vigtige og allerede tidligen opkomne Menigheder i adskillige Steder i Syrien og Persien: overmaade Lidet om Menighedernes Stiftelse paa Øerne i Middelhavet og Archipelagus; Intet om Religionens første Udbredelse i Italien og Rom; Lidet om Anledningen til Pauli Breve til adskillige Menigheder: endog af det der angaaer Paulus, udelader han meget vigtigt, saasom adskillige Forfølgelser, Søreiser og Livsfarer. Om Petrus fortæller han endnu mindre, og om sig selv kun sin Forbindelse med Paulus paa nogle af hans Reiser. Om adskillige vildfarende Lærere, som Paulus, Jacobus, Petrus og Johannes bestride,

finder man hos ham Intet anført. Den corinthiske og antiochenske Menigheds Tilstand lader han for største Delen være uberørt.

Disse Mangler vare for mange og for paafaldende til at man længe kunde blive staaende ved den feilagtige Betragtning, som først gjorde disse Mangler til væsentlige Feil ved Lucas's Historie; men derfor var den modsatte Betragtning af dette Værk, hvortil Monge fra hiin gik over, ei mindre urigtig. For at undgaae Scylla faldt de, som det pleier at gaae, i Charybdis, d. e. istedetfor en altfor viid Bestemmelse gave de Bogen en altfor snæver, naar de, forklarende Titelens Ord: των ἁγιων αποςολων om de to fornemste Apostler, saae heri snart en kortfattet snart en udførligere Historie om Pauli og Petri Bedrifter, i hvilken da Fortællingen om de dem uvedkommende Gjerninger skulde være optagen enten til Oplysning af deres Historie eller paa Slump. Efter at man havde en Tid lang forfægtet og gjendrevet disse tvende uheldige Forklaringsmaader, gik Spørgsmaalet ligesom i Forglemmelse, indtil det blev en Gjenstand for det attende Aarhundredes bedre Exegeter og Kritikere. Feiler jeg ikke, da var ogsaa her Johan David Michaelis den første, som i sin Indledning til det Nye Testamente yttrede herom en ny find-

rig Hypothes. Siden den Tid have Alle, som leverede Indledninger enten til hele det N. T. eller til denne enkelte Bog, berørt dette Spørgsmaal, og Adskillige besvaret det paa en eiendommelig Maade. Disse de nyere Kritikeres Meninger om Lucas's besynderlige Diemærke er det jeg i nærværende Afhandling agter at gjennemgaae og efter bedste Skjønsomhed bedømme, overladende til Læseren at vælge det rigtigste. Kun skal jeg for at lette ham Valget, bestræbe mig for at adskille vel det Afgjorte og Beviislige fra det blot Sandsynlige og Formodentlige. Ogsaa vil jeg for min Part allerede være glad, om det lykkes mig at befæste nogen Mening i denne Sag med saadanne Sandsynlighedsgrunde, at den billige Sandhedsven kan ansee den for at komme Sandheden saa nær som Sagens Natur tillader.

Men eftersom enhver Undersøgelse om de bibelske Skrifters Natur, Bestemmelse og Diemeed bør gaae ud fra de almindelige Grundsætninger, som ved profane Skrifter af lignende Indhold og Art ere befundne tilforladelige: saa kan det fordres, at jeg først viser, under hvilke Betingelser og med hvad Ret man i Almindelighed venter, at en Historieskriver eller historisk Skribent skal have noget besynderligt, ei i selve Historien begrundet Diemeed med sin Fortælling.

Det skulde være ligesaa upassende som unødvendigt, om jeg her vilde udbrede mig over Fordringerne, som gjøres til de forskjellige Arter af historiskt Foredrag. Disse har jeg desuden eengang efter Evne udviklet i mit Priisskrift om det pragmatiske Foredrag i Historien, hvor den Læser, som Sligt maatte interessere, vil finde denne Sag drøftet *). Her er det til vort Diemeed nok at lægge Mærke til Forskjellen imellem en reenhistorisk og en blandet Fremstilling af Kjendsgjerninger. Naar en Forfatter vælger den sidste, da er han ikke egentlig Historieskriver, men historisk Skribent, en Benævnelse, hvorved han ei sættes nedenfor hiin, men hvorved der anvises ham et andet Diemeed, end hiin sædvanlig har. Af ham kan man fordre og vente en anden Hensigt end blot at fortælle Noget, som er skeet: han maa fortælle dette med bestemt Hensyn til et eller andet uden for Historiens Grændse beliggende, og altsaa didactiskt Maal, det være sig nu pædagogiskt, religiøst, moralsk o. s. v. Den historiske Skribent antyder gjerne

*) Hvori bestaaer Misbrugen af den pragmatiske Historie o. s. v. hos Seidelin. 1808.

denne sin Characteer, følgelig og et besynderligt Øiemeed ved Valget og Anordningen, skyndum ogsaa ved Stilen og Tonen. Saaledes, for paa eengang at nævne baade det bekjendteste og det skjønneste Exempel af den danske Literatur, saaledes seer Enhver af vor O. Mallings Valg og Anordning af de Danskes store og gode Handlinger ligesaa klart som af den valgte Indklædning, at Forfatteren foruden den (historiske) Hensigt: at overlevere Samtid og Eftertid en Samling af mindesværdige fædrenelandske Begivenheder, havde den (didactiske), der tillige her var den høiere og ledende Idee: at give det danske Folk og navnligen den danske Ungdom et Speil, hvori det skulde skue sine Fædres efterligningsværdige Dyder. Af den Forfatter derimod, som ved sit Valg, sin Anordning og Fremstilling af Begivenhederne (ofte skjøndt ikke altid, ogsaa ved sin Bogs Titel) antyder at ville blot skrive en Historie, er man ikke berettiget til at vente andet Øiemeed, end det reenhistoriske, som den givne Materie indeholder. Men hvad man ei strængeligen er beføiet til at fordre, finder man dog ofte frivilligen ydet af den efter Fuldkommenhed stræbende Skribent. Saaledes ogsaa her. Historieskriveren føler ofte Nødven-

digheden af at lægge et høiere Princip, en ordnende Idee til Grund for sin Fortælling, for at bringe Eenhed i Materiens Mangfoldighed. Uden Eenhed i Anlæg og Udførelse lader sig intet Kunstværk eller Mesterstykke i noget Slags tænke. Ofte er denne Eenhed givet med selve Stoffet; men ikke altid. At det mindst er Tilfældet i universalhistoriske Værker, falder af sig selv i Øinene; men endog i en special Historie er det stundum vanskeligt at finde og fastholde et saadant Eenhedsprincip. Lader os atter vælge Fædrenelandets Historie til Exempel. Af alle de Historieskrivere, som hidindtil have bearbeidet Danmarks Historie i fuldstændige Haandbøger, synes Ingen at have tænkt saa meget over Planen og Anordningen som Professor Hüllman *); og han veed dog ikke bedre at skille sig derved end ved at foreslaae det store historiske Speils Sønderbrydelse d. e. at udstykke Historien i fire Afdelinger, nemlig Regenthistorien, Krigshistorien, Statshistorien og Folkehistorien, af hvilke Rubriker han dog kun selv har optaget de tre første i sit Forsøg, og forbigaaet den sidste, for-

*) Se hans Forerindring om Statshistoriens bedre Behandling, foran hans Danmarks Historie, oversat af Dr. N. H. S. Bloch. Kbhavn 1797.

modentligen fordi, som han siger S. 26., en fuldstændig Folkehistorie kan vel theoretisk udkastes, men indtil vore Tider næsten ikke udføres om noget Land. Men hvad lære vi heraf? — Kun saameget, som for det første var os vigtigt at vide, at det er saare vanskeligt endog for den tænkende Historieskriver at finde i selve Historiens Stof den veiledende Idee, som han, hvis han vil bringe Eenhed i Mangfoldigheden, behøver under sit Arbeide. Det er altsaa intet Under, om han, ledet enten af en dunkel Kunstnerfølelse, eller af tydelige Begreber om Kunstens Tarv søger udenfor sit Stof den Ariadnestraad, som skal lede ham igjennem Historiens Irgange. Derfor have ogsaa adskillige nyere Kunstdommere f. Ex. Schelling *), Creuzer **), Schelle ***) o. fl. troet at finde saadanne Principer liggende til Grund for eller dog fulgte i de berømteste classiske Historiebøger. Længe

*) Vorlesungen über die Methode des academischen Studium. 10te Vorlesung. Tübingen 1803.

**) S. Die historische Kunst der Griechen, von G. F. Creuzer. Leipzig 1803.

***) Welche alte classiske Autoren soll man auf Schulen lesen. 1r Band S. 162 og følg. afhandles denne Materie.

før har man beundret den kunstfulde Eenhed, som forbinder alle Lemmerne af Herodots Historie til eet skjønt og symmetrisk Heelt *); ogsaa forklarede man sig tidligen, allerede hos de Gamle selv, denne Fuldkommenhed af hans Studium og Efterligning af Homers episke Eenhed; men først i nyere Tider udtalte man bestemt den Idee, som synes at have styret Herodots ordnende Haand. Man har udtrykt den noget forskjelligt; mig synes, at man rigtigst bestemmer den saaledes: Herodot vilde i sit universalhistoriske Værk vise, i hvad Forhold det lille men seierrige Grækenland stod, og fra Historiens Begyndelse af havde staaet til Jordens øvrige bekjendte Folkeslag, og derved sætte Samtidige og Efterkommere istand til at dømme om sine Landsmænds Tapperhed (om de Grækeres, der havde overvundet hiin Storkonge, Persernes, som herskede over saa mange vældige Folkeslag).

Heraf er det klart, at der endog i reenhistoriske Værker (som Herodots er) kan findes Spor af en besynderlig Hensigt, en høiere Idee,

*) I ster Band af Gatterers Allg. hist. Bibliothek findes en detailleret Udvikling af Herodots Plan, hvormed kan sammenlignes Jac. Moors Versuch über die historische Composition, som findes i samme Bibliotheks 5te Bind.

som maa have svævet Forfatteren tydelig eller dunkel for Øie under dets Anordning og Udarbeidelse. Var det derfor endog afgjort, at Apostlernes Gjerninger indeholdt en reenhistorisk Fremstilling af visse tilsammenhørende Kjendsgjerninger, saa var det opkastede Spørgsmaal: Om Lucas har havt noget besynderligt Øiemeed med denne Historie og hvilket? endda ikke ganske overflødigt eller utidigt. Dog skulde dette Spørgsmaal i saa Fald ei have saa megen Interesse, ei heller være blevet saa forskjelligen besvaret, som Tilfældet er nu, da Bogen saavel ved sin Titel som ved sit Indhold (der kun bestaaer af Materialier til en Historie om nogle Apostler) og dettes Ordning aabenbar viser, at den hører til den Classe af historiske Skrifter, hvortil vort Modersmaal endnu ikke har et almeen antaget Navn, Memoires (Mindeskrifter). Ved saadanne er man stedse rede til at spørge cui bono? cui usui? og dette Spørgsmaal er uimodsigeligen vel anbragt ved en Materialsamling af en saa tænksom Historieskriver, som Lucas i sit Evangelium har viist sig at være. Om ham bør ei forudsættes, at han har samlet uden Hensigt; men hvorledes opdage vi denne Hensigt?

Hvo som veed, hvor let man af en Bogs Indhold eller Afbenyttelse kan udlede Hensigter,

som Forfatteren aldrig har havt dermed; og hvor mangehaande Anvendelser vi kunne gjøre af et Oldskrift, paa hvilke Forfatteren aldrig har tænkt, han vil vel vogte sig for at bedømme Lucas's Øiemed med at samle Apostlernes Gjerninger efter den historiske, dogmatiske eller moralske Brug, som nu kan gjøres deraf; og han vil maaskee tillige i Fortvivlelse over, ei at finde hvad han søger, ønske at det havde behaget Lucas selv at underrette os om sin Hensigt med denne liden Bogs Udarbeidelse i et kort Prooemium, ligesom han har gjort ved sit Evangelium. — Hvad om dette Ønske virkeligen af ham var opfyldt, og det var Fortolkernes egen Skyld, hvis de ikke havde gjort Brug deraf? Alle ere enige om at ansee Apostlernes Gjerninger for en Fortsættelse af Evangeliet og, saa at sige, for den anden Bog af Lucas's eneste Historie. Derom kunde ei heller være nogen Splid, siden Lucas selv i Begyndelsen af Act. Ap. henviser Læseren til sit Evangelium, idet han med Hensyn til denne Fortsættelse kalder det τον πρωτον λογον. Ligesaalidet kan der, efter min Følelse, være nogen Tvivl om, at Forerindringen til Evangeliet (I, 1—4.) jo ogsaa gjelder denne anden Deel af Bogen. Herpaa lægger ogsaa dette Skrifts nyeste Fortol-

ker Joh. Henr. Heinrichs *), tilbørlig Vægt; og det er virkeligen høist rimeligt, som han i Noten Pag. 17 mener, at, hvis Lucas havde havt et andet Øiemeed med Apostlernes Gjerninger end han havde med Evangeliet (Fortællingens første Deel) da skulde han uden Tvivl korteligen have angivet det. Dette siger han med nærmest Hensyn til Professor Paulus's Paastand, som til Forsvar for sin Hypothes (hvorom siden) gik ud paa at vise, at Lucas gjerne kunde have forandret sin Plan eller udvidet den til et nyt Øiemeed uden at erindre sine Læsere derom, hvorved — siger Paulus — han i Utide vilde have bortskrækket de anderledes Tænkende **). Muligheden af en saadan Forandring i Plan under et Arbeide kan vel ikke benægtes, især naar nogen Tid forløber imellem Delenes Udarbeidelse; men i dette Tilfælde lader denne Udflugt sig neppe forsvare. Jeg for min Deel stemmer for Hugs Mening ***), at Apost-

*) v. Acta Apost. perpetua annotatione illustr. Partic. prior. Gotting. 1809. (som udgjør Editionis Koppianæ. Vol. III).

**) v. Introductionis in N. T. capita selectiora. Scrips. Henr. E. G. Paulus. Jenæ 1799. p. 298.

***) Se Einleitung ins Neue Testament. 2ter Th. S. 201.

lernes Gierninger ere skreone kort Tid efter Evangeliet; og at Lucas, da han endte dette, allerede havde fattet Planen til den Fortsættelse, som vi have i hiint Skrift. Derom overbevises vi fuldelig, efter mine Tanker, naar man jevnfører Begyndelsen af Act. Ap. med Slutningen af Luc. Evang. Han afbryder dette ganske kort, netop da han er kommen til den høitideligste Scene (Christi Himmelfart), ret ligesom for at henvise Læseren til den udførligere Beskrivelse deraf, hvormed han agtede at begynde den anden Bog af sin Historie. Men hvis dette forholder sig saa, da har jo Lucas selv angivet sit egentlige Diemeed med disse Ord i Fortalen til Theophilus: εδοξε καμοι — — — οτι γραψαι, ινα επιγνως, περι ὧν κατηχηθης, λογων την ασφαλειαν. Spørges der altsaa kun om Lucas's nærmeste eller Hoved-Diemeed, saa er jeg ganske enig med Ziegler *), Heinrichs **) og en Recensent i Allgem. (Hallischer) Litt. Zeitung (som jeg nedenfor kommer til nærmere

*) S. Ueber den Zweck, die Quellen und Interpolationen der Apostelgeschichte, i Gablers Journal für auserlesene theol. Litteratur for 1801. 2 St. S. 125. fg.

**) l. c. Prolegom. pag. 17.

at omtale), at dette intet andet var end at fortsætte hans i Evangeliet begyndte Historie om Christendommen med bestemt Hensyn til Theophilus.

Og her vilde det give os meget Lys, og hjelpe os til at løse mange Tvivl, som opstaae hos os, naar vi sammenligne det, Lucas har fortalt i Apostlernes Gjerninger, med det han har forbigaaet, hvis vi kjendte noget til Theophili Person, Forfatning og Opholdssted. Skade derfor, at vi herom vide Lidet eller Intet med Vished. Vel have mange Lærde anvendt en uhyre Læsning paa at udfinde ogsaa her hvad Historien har skjult med sit Dække *); men de have ei bragt det videre end til nogle mere eller mindre sandsynlige Gisninger. Hug har i sin Indledning til det N. T. med sin sædvanlige Strænghed og Kulde sigtet dem, og fundet (især ved at lægge Mærke til de geographiske Vink og Oplysninger, som Lucas hist og her saavel i Evangeliet som i Apostlernes Gjerninger giver

*) De bedste Dissertationer om denne Mand findes samlede i det Bremiske Bibliotheca historico-philologico-theologica, classis 1ma; og endeel af deres Indhold gjennemgaaes af Michaelis i Indledning til det N. Test. §. 150. i 2den Deel. S. 643 følg. dansk Oversættelse.

sin Theophilus), at denne sikkert ikke var nogen Palæstinenser, ei heller Cretenser, ei heller Antiochener; men efter al Sandsynlighed (som og meldes af den, rigtig nok yngre, alexandrinske Patriarch Eutychius) en anseet Mand enten i Rom eller dog i Italien (som formodentligen, ifølge sit græske Navn, nedstammede fra en græsk Familie i Nedre-Italien, Magna Græcia). Denne Mening om Theophilus's Ophold i eller ved Rom vinder betydeligt i Vægt, og faaer den høieste Grad af Sandsynlighed, naar man lægger Mærke til, hvorledes den sidste ham dedicerede Bog (Apostl. G.) endes eller rettere pludseligen afbrydes. Lucas skildrer med megen Udførlighed Pauli Skjæbne og Forretninger før hans Fangenskab og ogsaa nogen Tid efter samme; men neppe er Paulus kommen til Rom, førend Lucas ender sin Fortælling med den Anmærkning, at Paulus tilbragde to hele Aar i Fængslet, og siger ei et Ord meer. Man har deraf sædvanligen sluttet, at Lucas netop dengang maa have udgivet sin Bog, siden han intet tilføier om Pauli Befrielse *); men vi spørge med Hug, hvor-

*) Saaledes Michaelis og de fleste Kritikere. Deraf den sædvanlige men ei ganske tilfotladelige Tidsbestemmelse, at Apostlernes Gjerninger ere skrevne

ledes man da vil forklare, at han, der stedse var ved Pauli Side i Rom, som selv maatte lide meget med, at han Intet fortæller om, hvad Paulus udrettede under sit toaarige Fangenskab? Just disse Optrin i Verdens Hovedstad vare for den christelige Historie de interessanteste og maaskee de meest rørende i hele Apostelens Liv. Klageposterne imod ham, Forhørene over ham, der — som han selv siger — gjorde hans Lænker i Prætorium ærværdige og hæderlige for Christendommen, den nye Tilvext af Tilhængere, hans Venners Bestræbelser for hans

i A. 65, fordi, siger Michaelis Indl. 2 Deel S. 746, hvis Lucas havde skrevet den sildigere, skulde han vel have fortsat sin Fortælling videre, og i det mindste meldt noget om Udfaldet af Pauli første Fangenskab i Rom, som hans Læsere maatte være begjerlige efter at vide." Denne Argumentation taber al sin Kraft, hvis ovenstaaende Bemærkning er rigtig; thi da kan Lucas gjerne have skrevet Apostlernes Gjerninger efter Aaret 64, og han maa have skrevet sildigere, hvis han, som Hug har beviist, skal have benyttet Matthæus og Marcus til sit Evangelium (som er lidt ældre end Acta); thi Matthæi og Marci Evangelier vare efter al Sandsynlighed ikke til før noget ned i Aarene Tredsindstyve. Jevnf. Hugs Tidsregning.

Frelse og hans Fienders Anstrængelser til hans Undergang, alt dette var af stor Vigtighed for den christelige Samtid og Eftertid *). Og om alt dette iagttager dog Lucas en ligesaa dyb Taushed som om Dommen der frikjendte Paulus. Dette lader sig aldeles ikke forklare ved den sædvanlige Udflugt (at Lucas netop i det samme har udgivet Apostlernes Gjerninger) fordi man seer at Lucas, inden han endte Bogen, har kjendt Pauli toaarige Fængsel; men desto lettere af den ovenfor yttrede Hypothes, at Theophilus, til hvis Brug Bogen først og egentligst er skreven, maa selv have levet i Nærheden af disse interessante Optrin, maaskee endog i Rom, hvor han da kan have været enten selv Diensvidne til de ubeladte Begivenheder, eller og underrettet derom af andre troværdige Vidner. I begge Tilfælde kunde Lucas ansee det for unødvendigt her at gjentage dem.

Herved overtydes vi paa det klareste om, hvor aldeles Lucas har indrettet sin Fortælling efter sin Vens Tarv, og kunde saaledes hartad fristes til at paastaae med Heinrichs, at Lucas har sammenskrevet sin Bog alene til Theophili Brug, og ei

*) Se Hugs Einleitung ins N. Test. 2ter Theil S. 203-4.

tænkt paa at levere et Værk, der skulde offentliggjøres *); imidlertid tager jeg i Betænkning at underskrive denne Mening, naar jeg overveier den Maade, hvorpaa saadanne Bøger, som bleve opsatte for og indviede til en eller anden anseelig Mand, hos de Gamle sædvanligen bleve udgivne. Naar denne modtog den Bog, som førte hans Navn i Overskriften og blev ham tilsendt, da blev den paa en Maade anseet for hans Eiendom eller Client; han hed, med et Udtryk laant af den romerske Statsforfatning, patronus libri, og det paalaae ham som Saadan ved Afskrifter at sørge for dens Bekjendtgjørelse **). Allerede ved Erindringen om denne Skik bringes man paa andre Tanker. Seer man nu tillige paa den umiskjendelige Flid, som Lucas har anvendt ei alene paa Samlingen, men ogsaa paa den finere Udarbeidelse af sit dobbelte historiske Værk, betænker man hans fortrinlige Dannelse og Duelighed til offentlig at fremtræde som Skribent iblandt de dengang kun lidet dannede Christne; tager man Hensyn til den Undskyldning,

*) loco cit. prologem. pag. 16.

**) Se Hugs Einleitung. 1 Th. S. 90 og de af ham paaberaabte Steder hos de romerske Skribenter.

han i sit Prooemium aflægger, for at han paa ny havde foretaget sig at beskrive Christendommens Historie: da vil man uden Tvivl finde det høist sandsynligt, at han har overgivet begge sine Bøger til Theophilus med det hemmelige Haab og Ønske, at de ved ham maatte vorde offentliggjorte, skjøndt han naturligviis baade som beskeden Mand og ifølge sin Tidsalders Sædvane overlod det til sin formuende Ven at afgjøre deres Skjebne, og deraf besørge saa mange eller saa faa Afskrifter, som han behagede. Men — kunde man indvende mig — nærede Lucas hemmelig dette Ønske og Haab, hvi tog han da ikke bestemtere Hensyn til det store Publicums Tarv? hvi opoffrede han dets Interesse for en enkelt Persons? — Jeg kunde svare, hvis Talen ikke her var om en Skribent, for hvis moralske Characteer jeg bær den dybeste Agtelse; maaskee netop for at faae sine Bøger udgivne: Midlet til at opnaae dette Øiemeed var nemlig ikke for en Oldtids Skribent at indrette sin Bog efter Publikums Smag, men efter den Vens eller Beskytters, som skulde paatage sig Udgivelses-Bekostningerne. Men i det her omhandlede Tilfælde svarer jeg heller: Lucas Ærgjerrighed var ikke nær saa stor som hans Gavnelyst; at faae sin Theophilus vel underrettet om det for ham vidværdigste af

Christendommens Historie før og efter Christi Død, var ham derfor meest magtpaaliggende. Theophilus's Tarv maatte altsaa først tilfredsstilles, til det større Publicum tog Lucas kun Hensyn forsaavidt som det havde Tarv og Interesse tilfælleds med Theophilus.

Vi have saaledes med temmelig megen Vished udfundet et fælleds Øiemeed for Apostlernes Gjerninger og Lucæ Evangelium. Og dette bør aldrig tabes af Sigte, naar man vil gjøre Regnskab for hiin Bogs Indhold.

Men — hører jeg atter her nogen at spørge — hvoraf kommer da den store Forskjel ihenseende til Behandlingsmaaden af det givne historiske Stof, som vi blive vaer, naar vi sammenligne Apostlernes Gjerninger med Evangeliet? Hvorledes begribe vi, at den samme Skribent, som i Evangeliet viser sig saa omhyggelig for at udfylde, berigtige og fuldstændiggjøre Jesu Historie *), synes i Apostlernes Gjerninger saa skjødesløs i at underrette sin Theophilus endog om mange af de vigtig-

*) Se herom min Fremstilling af den hugske Theorie om de tre første Evangeliers Oprindelse og gjensidige Forhold i første Bind af dette Bibliothek.

ste Begivenheder i den Apostels Liv, som, efter Bogen at dømme, maa have interesseret Theophilus i høieste Grad? Denne Indvending gaaer ud fra tvende ubeviste og, som jeg troer, ubeviislige Præmisser: først, at Theophilus ei alt i Forveien vidste de omtalte Begivenheder; for det andet, at Lucas til sin anden Bogs Udarbeidelse var i Besiddelse af ligesaa mange og ligesaa overflødige Kilder, som til den første Deels. Det sidste mangler ei alene Beviis, men strider endog imod det, som Læsningen af begge Bøger kan lære os. Vel have vi ovenfor med Heinrichs fundet det rimeligt, at Fortalen til Evangeliet ogsaa bør anvendes paa Apostlernes Gjerninger, men deraf følger dog ikke, hvad nysnævnte Fortolker synes tilbøielig til at antage: at Apostlernes Bedrifter vare før Lucas beskrevne af ligesaa mange som selve Frelserens. Dette er aldeles ikke rimeligt: saa vigtige og mindesværdige end hine vare, saa fordunkledes de dog ved disse; Fortællinger om hine vare altid skjerkomne, men troværdige Beretninger om disse krævede de første Menigheders dyrebareste Interesse. De sidste havdes derfor sikkert baade tidligere og hyppigere end de første. Dermed vil jeg ikke paastaae — skjøndt det ikke er utænkeligt — at Lucas var den allerførste, som skrev noget om Apostlernes

Bedrifter *); jeg forklarer kun de Mange, som Lucas i sin Fortale vidner om at have skrevet om Christendommens Historie før han, saaledes, at de allerfleste af disse Skribenter havde opholdt sig ved Jesu egne Taler og Handlinger eller Christendommens Historie indtil hans Bortgang, men kun faa eller maaskee en enkelt udstrakt Fortællingen til Apostlernes Foretagender efter Jesu Himmelfart. Er denne Forklaring rigtig, da kunde Lucas naturligviis være fuldstændigere i den første Deel af sin Fortælling, men maatte af Mangel paa Kilder (om aldrig andre Hensyn havde virket paa ham) blive ufuldstændig, naar han kom til den sidste Part. Ogsaa viser selve Fortællingen i Apostlernes Gjerninger, at Lucas har det Meste af hvad han der beretter, enten af egen Erfaring eller af andre Øienvidners Beretning. De sidste kunde han ogsaa her saa meget flittigere og sikkrere raadføre sig med, som Begivenhederne, hvorom de vidnede, vare endnu nyere og altsaa i friskt Minde. Alligevel kunde disse Fortællinger hos en saa skrupuløs Historieskriver, som vi kjende Lucas at være, ei ganske indtage de skriftlige Beretningers Plads,

*) Til denne Mening helder Eichhorn i sin Einleitung in das N. T. 2r Band. S. 33.

og følgelig ei ganske afhjelpe hans Mangel paa disse. Thi at han her havde Mangel paa Skrifter derom er ieg overbeviist; og Læseren vil snart komme til samme Overbeviisning ved at betragte den Tabel, som Heinrichs har leveret i sine Prolegomena pag. 30 og 31. over de Kilder, hvoraf Lucas efter hans Formening har øst sine Beretninger. Man faaer her en anskuelig Forestilling om hvor lidet Lucas i denne Bog kan have laant af andre Skrifter. Uagtet Heinrichs's Forkjerlighed for skriftlige Kilder veed han dog kun at angive een navnligen, de saakaldte Acta Petri, hvoraf han gjætter Lucas maa have øst sin Fortælling om Peters Bedrifter; og hvor usikker er allerede denne Gisning! Den gamle Kirke nævner os vel et saadant Skrift; men ei med saadanne Bestemmelser, at vi kunne slutte, det har været ældre end Apostlernes Gjerninger, end sige, at det dertil skulde være benyttet *). Det er ligesaa muligt, at Lucas kan have været mundligen underrettet om de Petri Gjerninger, hvilke han ikke selv havde over-

*) Hvis der nogensinde har været ægte Acta Petri til (hvilket er meget problematisk, se Eichhorns Einl. ins N. T. 2 B. S. 32.) saa ere de nu aldeles ubekjendte. To ubetydelige Steder af de for-

været. Foruden Peders Historie bliver her (ogsaa efter Heinrichs's Mening) kun to Stykker i Bogen tilbage, nemlig Kap. 6—8, 2. (Fortællingen om Stephanus) og Kap. 15, 1—34. (Forhandlingerne i Jerusalem om den jødiske Lov skulde være forpligtende for Hedninge-Christne), hvilke Lucas maaskee har laant af andre Skrifter. Ingen bør derfor forarges over Ufuldstændigheden i Lucas's Fortælling selv om den Apostel, til hvem han kjendte meest, og som synes at ligge baade ham selv og Theophilus meest paa Hjertet. Inden man altsaa spørger (som man vil finde, at næsten alle de nyere Hypothesers Opfindere have gjort) hvorfor fortæller Lucas Intet om saa mange Pauli Begivenheder, hvorom han dog maa have været underrettet, f. Ex. om hans Ophold i Arabien, paa Creta og flere Steder, Intet om mange os andenstedsfra bekjendte Gjenvordigheder til Lands og Vands (af hans mange Søereiser omtales kun den ene uheldige til Rom Kap. 27—28.) saa burde man i Forveien bevise eller i det mindste sandsynliggjøre, at han om

meentlige Actibus Petri, som ere opbevarede det ene i Origenis Commentar. in Johann. og det andet i Clement. Alex. Stromata. L. VII., have intet tilfælleds med Apostlernes Gjerninger.

disse Begivenheder havde saa tilforladelige Efterretninger, som denne samvittighedsfulde Historieskriver pleier at fordre. Er denne Paastand billig, da bør man ei lægge saa megen Vægt paa de af Lucas udeladte Partier, som f. Ex. Prof. Paulus og Eichhorn til Fordeel for deres Hypotheser have gjort; da maa man for at udfinde Lucas's Diemed meer see paa hvad han har leveret end hvad han har udeladt: hiint maa hos en saa tænkende Skribent rigtig nok Alt være samlet og ordnet forsætligt; men ei tør vi paastaae, at Alt hvad vi savne iligemaade forsætligen er forbigaaet. Om Noget vide vi dog dette med temmelig høi Sandsynlighed f. Ex. det Ovenomtalte henhørende til Pauli Ophold i Rom. Dette var da den anden Omstændighed, som vi stedse bør have i Sigte, naar vi ville dømme om Hensigten og det ufuldstændige Indhold af denne Bog. Ligesom vi først fandt, at vi ved denne Bedømmelse ei burde gaae ud fra det Spørgsmaal, hvad der for os, men hvad der for Theophilus (og dem blandt hans Samtidige, der vare i samme Stilling som han) kunde være interessant at vide: saaledes ville vi i de fleste Tilfælde, naar vi ei engang finde hans Tarv tilfredsstillet, kunne berolige os ved Be-

tragtningen af Lucas's faa og sparsomt rindende Kilder.

Jeg siger i de fleste Tilfælde, og bør ikke fordølge Læseren, at jeg jo nærer den Mening (som jeg ogsaa ovenfor har antydet) at Lucas foruden sit Hovedøiemed med denne Bog, hvilket vi hidindtil have søgt, og, efter min Formening, ogsaa omsider udfundet, kan have havt og sandsynligen har havt et mere specielt, dog Hovedhensigten underordnet og deraf flydende, Øiemeed. Og dette er det som Valget og Anordningen af de optagne Fortællinger skal hjelpe os til at udfinde. Men da vi netop her befinde os ude paa de nyeste Hypothesers Ocean, saa er det Tid, at jeg gjør Læseren i en vis Orden bekiendt med de mange ham her omgivende Tryllebilleder, der hver især med særegne Yndigheder stræber at lokke ham til sig og afviske ham Bifald. At han ei skal bortskjenke dette uden Prøvelse, dertil haaber jeg ved den ovenanstillede Undersøgelse at have bidraget, hvad der stod i min Magt; men Upartiskhed kræver, at jeg forelægger ham de forskjellige Forsøg, som af lærde og skarpsindige Mænd ere gjorte paa at løse den her forhandlede Opgave, endog naar de afvige allermeest fra min ringe Mening. Dette skal da, saavidt skee kan uden altfor stor Vidtløftighed, ogsaa blive

agttaget, helst med deres egne Ord, at jeg ei ved nin Indklædning skal troes at have svækket deres Grunde eller forandret deres Tanker. Skulde end nogle af disse Hypotheser befindes i det Hele at være falske, torde dog nogen Sandhed ligge til Grund for dem, hvilken vi i saa Fald ville udpille; og selv af deres Vildfarelser kunne vi uddrage no- get Lærerigt; thi, ligesom man — efter Lessings Bemærkning — kan skjønne, hvor stor en Digter Homer er af det Meget, Fortolkerne have vidst at inde i ham: saaledes kan man ogsaa af Kritiker- nes mange Hypotheser om Øiemedet af Apostlernes Gjerninger indsee, hvor mangfoldigen vi kunne benytte dette Mindeskrift.

Følge vi Tidsordenen, da træffe vi først paa den sindrige J. D. Michaelis. som iblandt de Nyere brød Banen. Han afhandler dette Spørgs- maal i sin Inaledning til det N. T. 2den Deel S. 167., hvor han til Slutning (S. 749-50. dansk Oversættelse) angiver dette dobbelte Øiemærke:

1) "Troværdig at optegne den hellig Aands første Udgydelse tilligemed de første Mirakler ved hvilke den christelige Religions Sandhed blev stadfæstet. — En troværdig Efterretning herom var uomgængelig fornøden, da Christus saa ofte havde forjettet sine Disciple den hellig

Land. Og naar en enten Jøde eller Hedning, som endnu ikke havde antaget den christelige Lære, skulde fæste Tro til Evangelium, saa maatte hen først opkaste det Spørgsmaal: hvorledes er Evangelium blevet bekjendt i Jerusalem og gjort troværdigt?

2) At meddele de Efterretninger, som vise Hedningernes Ret til Christi Kirke, der af Jøderne især paa den Tid blev anfægtet, da Lucas skrev sin Apostelhistorie. Selv Paulus, hvis Reisekammerat Lucas pleiede at være, sad paa den Tid fangen i Rom, efterdi han var anklaget af Jøderne, som just derfor angrebe ham, at han optog Hedningene i Kirken."

Overeensstemmende hermed forklarer han derpaa nogle faa Kapitler af Bogen; og endet med disse Ord:

"Den Tanke er endnu falden mig ind, især da jeg intet finder om den meget mærkværdige Udbredelse i Edessa, om ikke maaskee Lucas efter sin Plan kun fortæller, hvad han enten selv har seet eller hørt af Dienvidner."

At jeg her ei skal opholde mig ved et Par løseligen henkastede Ideer (hvis Rigtighed let af det foregaaende kan bedømmes) nemlig den urigtige Tidsbestemmelse og den Formodning, at Lucas

ngen skriftlige Kilder har brugt: saa er det en edfeil ved Hypothesen, siden den angiver et dob- Diemærke, at den ei bestemmer hvilket der var fornemste og hvilket der var det underordnede;)inanden sideordnede kunne de ei have været at forstyrre Planens Eenhed. Dernæst giver)aelis Bogen en altfor viid Bestemmelse, naar troer den stilet til at afhjelpe alle christelige 'elyters (istedetfor Theophili) Trang. Endelig han ikke, skjøndt han antager tvende Diemed, nder indbefatte alle Bogens Bestanddele. Ikke mindre have begge Meninger fundet Forsvarere, vilke Nogle have troet at kunne beholde den e Tanke betragtet som et Biøiemed (hvorom vi ı faae Leilighed til at tale) Andre have ophøiet sidste Yttring til Bogens egentlige Tendents. nanden for det sidste Partie er den skarpsindige fessor Paulus, som har søgt at vise i et Pro- ı Jenæ 1798 (hvilket siden er optaget som det e Stykke i hans ovenanførte Introductionis in Γ. capita selectiora), "Actus Apostolicos eo silio esse concinnatos, ut pateret, quibus initiis repurgatio Christianismi Judaizantium erstitionem excutiens progressa fuerit, quibus ndo justis præjudiciis nitatur Pauli Apostoli tra judaizantes continuus et purissimus ardor."

Af denne fuldstændige Titel sees allerede, at denne Kritiker anseer Apostlernes Gjerninger for at være udarbeidet i den Hensigt, at tjene til en historisk documenteret Apologie for Apostelen Pauli Opførsel ihenseende til Hedningernes Optagelse i det christelige Samfund og for hans Lære om den mosaiske Religions Afskaffelse.

Ingen vil nægte, at et saadant Øiemed kunde være Lucas, Pauli mangeaarige Ven og Reisefælle, værdigt; ogsaa kunne vi gjerne benytte Apostlernes Gjerninger som et saadant Forsvarsskrift; men at det derfor skulde være Lucas's Hensigt, end sige hans nærmeste Øiemed at sammenskrive i denne Bog slig Apologie, det kan med stærke Grunde benægtes. Eichhorn har med megen Udførlighed og Grundighed gjendrevet denne Hypothes i sin Einleitung in das N. T. 2ter Band §. 148. S. 23. følg. (Leipzig 1810); og da denne Deel af hans Bog vistnok endnu kun er kommen i faa af mine Læseres Hænder, vil jeg ikke nøies med at henvise dertil, men anføre Eichhorns Modgrunde *).

*) En besynderlig Hukommelsesfeil af en saa stor Literator, som Eichhorn er, findes i Noten S. 24., hvor han tilskriver Griesbach Paulus's Program og den deri indeholdne Hypothes. Er Programmet end udgivet i Jena uden For-

Ei paa alle Dele af Apostlernes Gjerninger, nærker han med Føie, lader denne Hypothes sig ɔende; og i andre ſkan den kun med megen ang lægges *). Med Hedningenes Omvendelse ɔ hverken den omſtændelige Efterretning om ɔdermenigheden i Jerusalem (2, 43.—5, 16.), r om Herodes Agrippas Forfølgelse: eller om

fatterens Navn (hvilket jeg ikke veed, da jeg kun kjender det af Capita select. Introductionis) ſaa blev det dog kort efter optaget af Paulus i hans nysnævnte Samling; og at denne maa have været Eichhorn bekjendt, da han ſkrev, forſtaaer ſig baade af ſig ſelv, og sees desuden deraf, at han citerer den i ſin Einleitung f. Ex. S. 197. i Anledning af Corinth. — Dette maatte jeg i Forbigaaende anmærke for at Ingen ved at efterſee Eichhorn ſkulde troe at jeg anvendte hans Gjendrivelse af en griesbachſk Hypothes paa en af Paulus.

*) Den passer nemlig mindſt med Indholdet af de første 15 Kapitler, hvorfor og Eichhorn tager alle ſine Indvendinger derfra, ligeſom det ogſaa kun er dem, Profeſſor Paulus i ſit Program har gjennemgaaet med Henſyn paa ſin Hypothes. Fik han den førſt forſvaret ved deres Indhold, da kunde den let afpasses til den følgende Deel af Apostlernes Gjerninger.

Jacobs Halshuggelse, eller om Apostelen Peters Fængsling for at henrettes og hans lykkelige Befrielse af Arresten, samt Forfølgerens (tilsyneladende) betydningsfulde Død (12, 1—13.) i nogen Forbindelse: hvorfor forbigik Lucas dem da ikke, som ei henhørende til hans Øiemed, ligesaavel som de mange øvrige Mærkværdigheder, hvilke han formedelst sit Øiemed maatte have udeladt.

Man har vel forsøgt paa at forsvare Optagelsen af disse Efterretninger fra det Synspunkt, at den i en Retfærdiggjørelse for Hedningenes Omvendelse høivigtige Paulus derved har skullet gjøres ret kjendelig; thi Peters Opførsel imod Cornelius og hans hedenske Venner, Forberedelsen dertil ved en Vision, og den paa disse Hedninger uden Forhaling fuldbragte Daab, saasnart som de første Foredrag af de christelige Lærdomme havde gjort sin Virkning paa dem, talede høit for Apostelen Pauli lignende Grundsætninger. Antage vi dette Synspunkt, saa skulde derved maaskee Optagelsen af det første Afsnit (1, 16.—2, 42.) være retfærdiggjort, om ellers Spor af den paulinske Lære eller tydelige Hensyn derpaa lod sig heri finde (hvilket dog, som siden skal vises, ikke er Tilfældet): men hvortil nu Indholdet af næste Afsnit (2, 43.—5, 42.), hvortil Efterretningerne om den jerusalemske Me-

gheds indvortes Tilstand? om det Bedrage-
', som Ananias og Sapphira vilde spille?
ortil Efterretningen om alle Apostlernes Hæf-
se, altsaa ogsaa om deres, som Lucas i det
gende af sit Skrift ei tillægger nogen Andeel i
dningernes Optagelse? *). — Efter nogle an-
Afsnit, i hvilke der skal forekomme Hensyn
den paulinske Lære om Hedningenes Omven-
se, følger den udførlige Beretning om hvorle-
Paulus ved et Syn blev forberedt til at an-
e det første til ham udgangne Kald til Christen-
mens Foredrag for et Selskab af Hedninger,
rnelius og hans Venner; hvorledes han ved at
ærke Virkningerne af sit Foredrag paa deres
erter, blev bevæget til ved Daaben at indlemme
i det christne Samfund (10, 1—48.); hvorle-
ham derfor blev gjort Bebreidelser af Apostler

*) For at Læseren kan have hele Eichhorns Gjen-
drivelse, optager jeg alle hans Grunde, uden at
jeg derfor finder dem alle træffende. Her gaaer
han øiensynligen for vidt; thi om endog Lucas
havde havt det Øiemed, som Prof. Paulus til-
lægger ham, og udført samme med Consequens,
kunde han dog gjerne stundum f. Ex. i det oven-
anførte Tilfælde have indblandet et Par Ord om
de øvrige Apostler.

og Jødechristne i Jerusalem, og hvorledes han forsvarede sig derimod til Alles Tilfredshed (11, 1-18.); hvorved Petrus saa fuldkommen blev fremstillet som Pauli Forgænger i Læren om Hedningernes Optagelse iblandt de Christne, at en nye Characterisering af ham fra denne Side skulde have været ganske overflødig. Og dog skal et senere staaende heelt Kapitel om Jacabs Henrettelse, Peters Hefteelse og Befrielse af Fængslet, og om hans Forfølgers, Herodes Agrippas, ominøse Død, hvori dog ikke ved nogen Kunst kan lægges Hensyn til Hedningernes Omvendelse, være optaget i Apostlernes Gjerninger for at gjøre Petrus kjendelig som Hedningeomvender? Hvorledes skulde dette kunne forenes med den antagne Mening om Apostlernes Gjerninger?

Og med hvilken Tvang lægges en Retfærdiggjørelse for Pauli Opførsel imod Hedningerne ind i flere Afsnit af Bogens første Deel? De fleste enkelte Udtryk i Jesu og Peters Taler maa først en anden Mening tillægges, end den var, hvori de kom af Peters Mund, hvis de skulle have noget Hensyn til Hedningenes Optagelse i Fremtiden. Lige indtil Fortællingen om Cornelius's Overgang til Christendommen (10, 1—48.) faldt det slet ikke Peter ind, at Hedningene skulde have Andeel i

den nye Religion, som han lærte: og dog skal han allerede i et tidligere Afsnit (3, 25.) have gjentaget den Abraham givne Forjættelse, at alle πατριαι της γης skulde blive lykkelige ved hans store Efterkommer, med Hensyn til Hedningenes Deeltagelse i Christendommen; og de Ord (4, 12.): "i den hele Verden gives der Ingen, ved hvem vi kunne blive lykkelige„ skal han have udtalt ei blot med Hensyn til Jøderne, men ogsaa til Hedningene. Petrus skal, efter denne Forudsætning, lade (3, 21.) Christus herske usynligen i Himmelen indtil alle Menneskers, følgelig ogsaa Hedningernes Bedring (αχρι χρονων αποκαταςασεως παντων sc. ανθρωπων) da dog Sproget langt snarere leder til den Mening: Christus skal herske "indtil alt, hvad Gud haver ladet forud forkynde er bragt i Stand„ (αχρι χρονων αποκαταςεως παντων sc. πραγματων). Ei heller tænkte nogen af Jesu Disciple paa Evangeliets Forkyndelse iblandt Hedningene, naar han sagde til dem, "at de skulde fremtræde som Vidner for ham i Jerusalem, Judæa, Samaria, indtil Landets (Palæstinas) yderste Grændser„, som om de havde kunnet forstaae το εσχατον της γης om Jordens Ende paa en Tid, da Jesu Læres Foredrag iblandt Hedningene endnu ikke var kommen dem i Tanke.

For imidlertid at blive staaende ved selve Petri Udtryk: hvis Lucas havde lagt Apostelen dem i Munden i ovennævnte Mening, saa maatte han enten, da han nedskrev dem, have forglemt, hvorlidet Petrus paa den Tid, da han holdt hiin Tale, var stemt for Hedningenes Optagelse; (men hvorledes var dette muligt, da han, faa Blade derefter udførligen fortæller, ved hvilken Heilighed Peters Sindelaug imod Hedningene forandrede sig?) eller Lucas maatte, uden at bekymre sig om Tænkemaadens Forskjellighed, have lagt Peter Ord i Munden efter den Sprogbrug, som Paulus bruger, i hvis Mund Vi (ἡμεις) betyder Jøder og Hedninger, hvilke han anseer for en ved Christendommen forenet Eenhed, og derfor udstrækker den Abraham givne Forjettelse til Jøder og Hedninger og ei meer indskrænker πατριας της γης til Jøder o. s. v.: men hvorledes kan en saadan Forvexling med Sandsynlighed antages hos en forresten saa betænksom Skribent?

Dog eengang forudsat, at Lucas uagtet alle sine Fortrin i Skrivemaaden havde kunnet lade sig overraske af saadanne Forseelser: hvorledes gaaer det da til, at han, naar det var ham magtpaaliggende at udføre og bevise en Sætning i Apostlernes Gjerninger, aldrig lader sig mærke dermed?

hverken i Begyndelsen, eller til Slutningen af sit Skrift? Lad saa være, at han ifølge en snu theologisk Politik ei vilde forudsende den i Indgangen, for ei at afskrække anderledes Tænkende, de imod Hedningene indtagne Læsere, fra sit Skrifts Læsning: hvorfor endte han ikke dermed, saaledes som Johannes i lignende Tilfælde gjorde i sit Evangelium. (Joh. 20, 31.)?

Og hvis et Forsvar for Pauli Opførsel imod Hedningene havde været Øiemedet af Apostlernes Gjerninger, burde dette da ikke fremlyse som Resultatet af Fortællingen om enhver optagen Begivenhed? Men hvor lidet dette er Tilfældet, røber denne Hypotheses Forsvarere selv derved, at de maae søge et saadant Hensyn i enkelte Ord og Udtryk af en Række Afsnit i den første Deel af Apostlernes Gjerninger, og ei kunne udlede det af disse Afsnits hele Indhold. Undersøger man nu dette, saa vise sig nye Vanskeligheder, som modsætte sig hiin Hypotheses Antagelse. Umueligen kan Matthias's Valg til Apostel (1, 15—26.) være fortalt af Lucas i den Hensigt at retfærdiggjøre Pauli Valg til Hedningenes Lærer, fordi derved Intet retfærdiggjøres. Hisset vare de Vælgende Apostler, her christelige Propheter, hvilke dog ikke torde sætte sig ved Siden af Apostlerne; hisset blev det fastsat

som en Characteer ved den Valgbare, at han skulde have omgaaedes med Jesus fra hans Daab til hans Himmelfart; og denne Characteer ved en Apostel fandt ikke Sted hos Paulus, som ei engang synes at have personligen kjendt Jesus: hvorledes kan da Matthias's Valg være anført i den Hensigt at retfærdiggjøre Pauli Udvælgelse til Hedningenes Apostel? Saaledes kan ogsaa Petrus ved at anføre det Sted af Joel: "at i de sidste Tider skulde Alle uden Forskjel paa Alder og Kjøn blive begeistrede af Gud„ (2, 17. 21.) umueligen have havt den Hensigt at ville forberede sine Tilhørere paa Hedningenes Deeltagelse i Christendommen, fordi den Tilsætning "uden Forskjel paa Herkomst„ i saa Fald ei torde have manglet, da først det i en Tale til Forsvar for begeistrede Jøder, holdt til Jøder, havde kunne lede til Tanken om Hedninger. Hvorledes kan Fortællingen om Almisseanstalten i Jerusalem (6, 1—15.) forberede paa Læren om Hedningenes Optagelse derved, at udenlandske Jøder og Proselyter ere traadte i Fælledsskab ihenseende til Almisser? Bleve ikke Jøder stedse modsatte Hedningene, hvad enten de levede i eller udenfor det hellige Land? og bleve ei Proselyter, som Abrahams aandelige Sønner, regnede til Jøderne, og efter erholdt Proselytdaab betragtede, som om

de havde forladt deres hedenske Slægtskab? Indlemmede i Jødedommen gik de over til Christendommen: kunde da deres Optagelse have Hensyn paa egentlige Hedninger.

Dog hvortil en videre Oplysning af denne Hypothes? For en uindtagen Læser af Apostlernes Gjerninger udfordres der neppe flere Grunde, for at overtyde sig om, at samme ingen Grund har i Valget af de deri optagne Materialier, skjøndt denne Bog indeholder rigt Stof til en Historie om Christendommens Overgang til Hedningene. Men en Bogs Øiemeed og den Brug, som lader sig gjøre deraf, ere to ganske forskjellige Ting."

Saavidt Eichhorns Gjendrivelse af Paulus; man vil deraf kunne erfare, hvor heldigt denne berømte Fortolker havde vidst ogsaa her, hvor han dog temmelig aabenbar havde Sandheden imod sig, at benytte de enkelte Steder, som kunde give hans Hypothes noget Medhold. Ogsaa lykkedes det Paulus at see sin Mening optagen i Lærebøger som en afgjort Sag, om just ikke i den Udstrækning som han gav den, saa dog som et Biøiemeed for Lucas. Saaledes vil man finde, at Hänlein i sin Indledning har søgt at tilfredsstille de forskjellige Partier iblandt Kritikerne ved at antage foruden et almindeligt Øiemeed,

nemlig, at documentere Guds Medvirkning til Religionens Udbredelse, tvende specielle, 1) ved mærkværdige Tildragelser at bevise Apostlernes Anseelse, og 2) Hedningenes fuldkomne lige Fordring med Jøderne til Deelagtighed i Christendommens Velsignelser *). Men det gaaer her Hänlein ligesom i Almindelighed dem, der ville gjøre Alle tilpas: han tilfredsstiller ei ganske noget Partie. Ogsaa skjønnes det lettelig, at hvad han kalder specielle Øiemeed, ei fortjener at kaldes saa; og at han, hvis han consequent havde villet følge denne Talebrug, havde faaet ligesaa mange specielle Øiemeed ud, som der findes forskjelligt Indhold i Apostlernes Gjerninger. Man kunde da ligesaa godt tillægge Lucas det specielle Øiemeed, at ville ved troværdige Fortællinger bevise Jesu Himmelfart, den Helligaands Udgydelse over Apostlerne paa første Pintsedag o. s. v. alle de følgende Kapitler igjennem. Men da jeg ovenfor har viist hvad der bør forstaaes ved et specielt eller eiendommeligt d. e. ikke i selve Materien begrundet Øiemeed med et historiskt Værk, saa vil jeg ei opholde mig længer ved at vise det

*) Se den danske Oversættelse, 2den Deel, 5 Kap. §. 2. S. 302.

urigtige i Hänleins Indbeling og Talebrug; kun det af ham angivne Hovedøiemeed (som for største Delen falder sammen med Michaelis's førstanførte) fortjener at komme i Betragtning, naar vi nedenfor fremsætte Resultatet af alle disse Forskninger.

Hug, som med megen Flid har bearbeidet en anden Deel af Indledningen til Apostlernes Gjerninger, nemlig Tidsregningen i samme, har saa godt som ganske forbigaaet dette Spørgsmaal. Han nøies med at tillægge Lucas Historieskriverens almindelige Hensigt med bestemt Hensyn til sin Ven Teophilus *).

Desto udførligere har Eichhorn i sin Indledning afhandlet denne Sag. Ham var det ikke nok at gjendrive sine Forgjængeres urigtige Meninger; selv vilde han, som man i en saa indviklet Forhandling af hans opfindsomme Vid og fine Combinationsgave kunde vente, sætte en ny og fastere Hypothes istedetfor de ældre **). Vi ville lade ham selv fremsætte den:

"En almindelig Historie om Mis-

*) Se hans Einl. ins N. T. 2ter Th. S. 204.

**) Se Eichhorns kritische Schriften. 6ter Bd. eller Einleit. in das N. Test. 2ter Band. §. 147. S. 19—23.

sionerns til Christendommens Udbredelse synes at have været Lucas's Diemeed i Apostlernes Gjerninger. Han ordnede den efter den christelige Kirkes tvende ældste Hovedstæder, Jerusalem og Antiochien, da hiin By havde været Middelpunktet for Missionerne i Judæa og Samarien, denne Middelpunktet for Missionerne i de hedenske Lande. Til dette Diemeed burde forudsendes en Efterretning om Modermenigheden i Jerusalem, dens Oprindelse og fornemste Skjæbne indtil den Tid, da Christendommen begyndte at udbredes fra denne sin Fødestad. Denne Gjenstand sysselsætter Lucas i de første Kapitler (1, 1.—7, 60.) indtil den Forfølgelse, som begyndte med Stephani Stenelse, fordi denne blev den sidste Foranledning til de Christnes Adspredelse, hvorved Christendommen blev bragt til Grændsen af de hedenske Lande. Fra det ottende Kapitel af ere Missionerne i Judæa og Samarien hans Hovedsag, og berører han nu Christendommens Skjæbner kun i Forbigaaende (9, 31. 12, 1—24.). Denne sin første Deel ender Lucas med nøiere Efterretninger om Antiochien, hvorledes Menigheden der var bleven stiftet ved Troesprædicantere fra Cypern og Cyrene, og ved Barnabas og Paulus bleven til et Hovedsæde for Christendommen, hvorledes de der værende

Christne havde udmærket sig ved Velgjørenhed imod Modermenigheden, og sendt Paulus og Barnabas ned deres Gaver til Jerusalem paa samme Tid, om Herodes Agrippa havde ladet Jacob henrette g Peter kaste i Fængsel, hvilken sidste dog kort ør Kongens ominøse Død var sluppen udaf sin lreest paa en Maade, der ei var bleven bekjendt 11, 19–12, 23.). Saaledes var den anden Deel af Apostlernes Gjerninger, hvilken skulde andle om Missionerne i de hedenske Lande, ble- en indledet ved Efterretninger om den antiochenske Renigheds Opkomst og Dannelse paa selv samme Raade, som i den første Deel Fortællingen om Rissionen i Judæa og Samaria var bleven forbe- edt ved Efterretninger om Modermenigheden i Je- usalem.

Den anden Deel af Apostlernes Gjernin- er leverer nu almindelige Efterretninger om den Rission, som udgik fra Antiochien, og hvis den or det meste viser Apostelen Paulus paa Skue- ladsen, saa kom det deraf, at han fra Begyndel- en af var Ordføreren, og efter Barnabas Afgang en eneste Hovedperson ved denne Mission. Dette Synspunkt retfærdiggjøres ved Begyndelsen af fortællingen, hvori udtrykkeligen bemærkes, at Barnabas og Paulus vare af Propheterne i Antio-

chien høitideligen blevne ansatte til en Mi
de hedenske Lande. Ligesom Troesprædic
gaae ud fra Antiochien, saaledes vende de
Gange tilbage til Antiochien (13, 1.—14,
36.—18, 22.); kun den tredie Reise gjør e
tagelse: fra Antiochien gaaer vel ogsaa denr
ud (18, 22.), derimod mangler Tilbagere
Antiochien; men Aarsagen dertil var Paul
telse i Jerusalem (21, 34.).

Dog vilde Lucas ei gaae videre end
Almindelige i Missionshistorien; og udelod
de besynderlige Omstændigheder ved de af
nærerne stiftede Menigheder, omendskjøndt
ham fuldkommen bekjendte. Det er ham
have beskrevet den antiochenske Menighe
læg ved Prædicanter fra Cypern og Cyr
dens Udvidelse ved Barnabas og Paulus;
len Peters Nærværelse sammesteds, og h
forefaldt imellem ham og Paulus (Gal,
forbigaaer han, ihvor nøie det maatte væ
bekjendt, med Taushed, fordi han ei vilde
sig over de besynderlige Mærkværdigheder,
droge sig i enhver Menighed. Kun paa
Steder dvæler han ved Taler, som Apostler
holdt, sandsynligen for at give Prøver a
Foredrag, saavel af deres Læreforedrag, h

beviste, at Jesus var den forventede Messias, som af deres Formaninger og Forsvarstaler. Hvoraf skulde det ellers komme, at i Beskrivelsen af Apostelen Pauli gjentagne Reiser kun eet Exempel skulde forekomme af hvert Slags Foredrag? kun eet Læreforedrag, nemlig det første i Synagogen i Antiochien i Pisidien (13, 16.), kun een Affkedstale, den til de Ældste i Ephesus (20, 18.), kun een Beroligelsestale, den til det oprørske Folk i Jerusalem (22, 1.), kun een Forsvarstale, den som holdes for Felix i Cæsarea (24, 10.), skjøndt Paulus efter den Tid har holdt end een for Festus (25, 8.). Vel kunde Talen for Agrippa (26, 2—29.) synes at være en Gjentagelse, men den var af en saa egen Beskaffenhed, at den som eneste i sin Art fortjente en særdeles Plads. Saaledes giver Lucas ogsaa kun eet Exempel paa ethvert Slags Mærkværdigheder, som traf Apostelen paa hans Missionsreiser; derfor omtaler han kun een Hæftelse og een Vidskning, den i Philippi (16, 11—44.), kun een Vision, den i Jerusalem (22, 17.), kun eet Skibbrud, det som traf ham paa hans Reise til Rom (27, 39—44.), skjøndt Pauli Missionshistorie frembød flere Bilag til ethvert af disse Forefald, som man veed af hans Breve (2 Cor. 11, 23—26. 12, 1.).

Tredie Deel (21, 17—28, 31.). Med Pauli Hæftelse i Jerusalem endtes Historien om de Missioner til Hedningenes Lande, som vare udgangne fra Antiochien. Fortællingen dvæler nu ved den fængslede Pauli Skjæbne, de forskjellige Forhører over ham, hans Bortførelse fra Jerusalem til Cæsarea og derfra til Rom, med en Udførlighed, som er uden Exempel i de øvrige Dele af Apostlernes Gjerninger. Slutter man af et saadant Phænomen i andre med Orden og Regelmæssighed forfattede Skrifter, at Afsnittene i et Skrift af denne Beskaffenhed skulde efter Forfatterens Plan udgjøre en ny Deel af samme, hvorfor skulde man da ikke i Apostlernes Gjerninger, et saa regelmæssigen forfattet Skrift, forklare det paa samme Maade, og forudsætte, at dets Forfatters Plan har været, at ende sin Bog med en udførlig Fortælling om Hedningeomvenderen Pauli sidste ham bekjendte Skjæbne, som med en tredie Part.„

Neppe vil denne Hypothes gjøre meer Lykke end de ældre, som den skulde fortrænge. De uindtagne Læsere vil den strax mishage af de samme Aarsager, som den af Paulus fremsatte Forklaringsmaade. Vel maa enhver nye Hypothes, som udfindes af en skarpsindig Mand, have nogle Fortrin fremfør de ældre urigtige; saaledes vil man finde

endeel Fortællinger i den første Deel af Apostlernes Gjerninger, hvis Optagelse lettere begribes naar man gaaer ud fra Eichhorns end fra Prof. Paulus's Synspunkt; men i det Hele kan Eichhorn dog neppe frikjendes for at have antaget ligesaa meget vilkaarligen, fordreiet og fordulgt ligesaa meget, der kunde stride imod hans Yndlingsmening, og tilladt sig ligesaa mange Udflugter, som hans Forgjængere, for at give sin Hypothes en tilsyneladende Rimelighed. De fornemste Grunde, der kunne anføres imod dette nye Forsøg paa at finde et Eenhedsprincip i Apostlernes Gjerninger, finder jeg i Korthed fremsat i en Recension af det Eichhornske Skrift i Allgem. (Hallischer) Litt. Zeitung No. 185. for, 1811 hvoraf, som af det sidste hidhørende Actstykke, jeg vil indrykke følgende:

"For det første er denne Missionshistorie intet mindre end almindelig, hvilket den dog skulde være efter Hypothesen. Den bliver blot staaende ved Petrus og Paulus, fortæller næsten slet Intet om de øvrige Apostler; ligesaa lidet Noget om de apostoliske Medhjelperes Bestræbelser, en Barnabas's, Silas's og Andres, som ustridigen ogsaa virkede meget for den nye Religions videre Udbredelse; endvidere Intet om Christendommens første Plantelse i Rom, Alexandrien, Baby-

lon, Edessa. Vel siger Eichhorn S. 21. Lucas vilde ei gaae udenfor det Almindelige i Missionshistorien, og forbigik derfor de særdeles Omstændigheder ved de af ham stiftede Menigheder, endskjøndt de vare ham fuldkommen bekjendte. Men hine Angivelser havde netop hørt til det Almindelige. Og dette modsiger desuden Forf. selv paa følgende Side, hvor det hedder: kun paa nogle Steder dvæler han ved Taler, som Apostlerne have holdt, sandsynligen for at give Prøver paa deres Foredrag, saavel paa deres Læreforedrag, i hvilke de beviste, at Jesus vår den forjættede Messias, som paa deres Formanings- og Forsvarstaler: thi af hvert Slags Foredrag forekommer kun eet Exempel o. s. v. Saaledes undskyldes denne Inconseqvenz, men ikke træffende. Thi at Lucas kun leverer eet Exempel paa hvert Slags Foredrag, er ikke rigtigt. Pauli Tale i Athenen Kap. 17. er ligesaa vel et Læreforedrag som den i Synagogen i Antiochien. Forskjellen imellem Talen 22, 1. som en Beroligelsestale til Folket, og den som findes 24, 10. som en Forsvarstale, er altfor fiin; begge torde vel være det sidste. Hvorledes de tre Taler, for Felix 21, 10., for Festus 25, 8., for Agrippa 26, 2. efter deres Tendenz vare forskjellige, havde vel fortjent en nærmere Angivelse. Saa meget

udelader altsaa Lucas, som han nødvendigen maatte have anført, hvis han havde havt det angivne Øiemed. Vi ville nu for det andet betragte, hvormeget der paa den anden Side omtales af ham, som han ret godt med Taushed kunde have forbigaaet, eftersom det intet bidrager til at oplyse den angivne Hovedsætning. Først de udførlige Fortællinger om Jerusalem Kap. 1—7. Efter Forfatt. skulle de forberede; men burde han da ei have handlet med lige Udførlighed om Antiochien, det andet Middelpunkt? Videre, Bogens Slutning, Historien om Pauli Fangenskab. Dens Optagelse forklares saaledes S. 23., at det var Lucas's Plan, at ende sin Bog med en udførlig Fortælling om Hedningeomvenderens, Pauli sidste ham bekjendte Skjæbne, som med en tredie Deel. Paa denne Maade lader sig rigtig nok Alting forene!„

Hidindtil er jeg enig med Recensenten; men naar han af Eichhorns mislykkede Forsøg udleder den Lærdom, at vi ei i Apostlernes Gjerninger mere maae søge noget besynderligt Øiemed, og paastaaer, at et saadants Antagelse er det samme som at lade Historieskriveren have mishandlet, og ei troligen overleveret sit historiske Stof: saa gaaer han videre, end en beskeden Kritiks eller en sund Logiks Regler tillade. Han vil ei selv nægte at

Apostlernes Gjerninger ligner langt mere et historiskt Mindeskrift (ἀπομνημονεύματα, Memoires) end en fuldstændig Historie; og dette opvækker, som vi forhen have seet, den Formodning at Lucas virkeligen har havt et besynderligt Diemed, som svævede ham for Die baade under Valget og Anordningen af hans Materialier. Iligemaade kan vor Mallings ovenanførte Exempel lære os, at man kan have og heldigen naae et didactisk Diemed med et historisk Arbeide, uden at forvandske Historien. Vi ville derfor ei frakjende Lucas et ledende Princip, skjøndt vi tilstaae, at det er vanskeligt nøiere at bestemme det, end ovenfor allerede er skeet med Hensyn til Theophili Underretning. Alligevel kan denne Idee, ligesom den sikkert svævede Lucas for Die, ogsaa tjene os til en ufravigelig Norm for saa vidt, at vi sikkert kunne forkaste enhver Hensigt, som ei gaaer ud fra denne og er den ligesom underordnet. Erindrer man sig da, at de ældste Christnes Underviisningsmaade i Religionen var og nødvendigen maatte være historisk; men at Tendenzen af denne som af al Religionsunderviisning dog maatte være dogmatisk; betragter man de mange og velvalgte Prøver paa Guds umiddelbare Deeltagelse i og Omsorg for Christendommens Plan-

telse, der forekomme saavel i Evangeliet som i Apostlernes Gjerninger: da bliver det høist sandsynligt (hvad ogsaa adskillige Fortolkere, saasom af de ovennævnte Michaelis og Hänlein have yttret), at Lucas i denne sin Histories anden Part vilde vise sin Theophilus (der maaskee var hans egen Discipel) hvorledes Gud havde medvirket til Christendommens Udbredelse efter Christi Himmelfart, ligesom han i den første Part havde viist Guds Medvirkning til dens første Plantelse paa Jorden ligefra Jesu Undfangelses Dieblik til hans Bortgang. Dette passer ei alene meget vel med begge Bøgers Hovedindhold; men — hvad der beviser langt mere — det er det eneste af alle hidindtil udfundne, som ligegodt kan anvendes paa begge Bøger og tillige meget vel kan udledes af Lucas's egne Ord i Fortalen til Theophilus: "ogsaa jeg haver fundet for godt at beskrive Dig dette (Christendommens Historie) ordentligen, efterat jeg paa ny haver undersøgt alle Ting, paa det at Du kan indsee Visheden af de Ting, om hvilke Du (forhen mundtlig) er bleven underviist."

VIII.

Dr. Franz Volkmar Reinhards Bekjendelser om sine Prædikener og sin Dannelse til Præst *).

(I Udtog af Udgiveren).

Min hele tidligste Dannelse takker jeg min Fader for; indtil mit 16de Aar var han min Lærer. Han

*) Originalen er udkommen i Sulzbach 1810 i Brevform under Titel: Geständnisse seine Predigten und seine Bildung zum Prediger betreffend in Briefen an einen Freund von Dr. F. V. Reinhard. 184 S. 8vo; og turde lettelig være det lærerigste Skrift, som i lang Tid er blevet Prædicanten til Deel. Havde vor Tidsalders første geistlige Taler blot leveret sin Dannelseshistorie, hvilken Medbroder vilde ei

e Præst i Vohenstrauß, en liden Stad i Hertug-
mmet Sulzbach, og erkjendtes for en af de bedste
ædicanter i den Egn. En Hovedegenskab ved
ns Prædikener var en streng og Alt nøie

begjerligen have grebet efter denne? Men da han desuden med en Strænghed, som er vort Døgn aldeles ubekjendt, gjennemgaaer og tildeels dadler sine egne Prædikener, maa selv Mesteren her kunne lære meget. Ligesom nu Fortællingen om hans Studier og Uddannelse gjør os begribeligt, hvorledes han har været istand til at frembringe nogle og tredive trykte Bind af fortræffelige Prædikener, hvoraf endog de mindre fuldendte kunne sættes ved Siden af Andres bedste Taler: saaledes finde vi i denne sjeldne Strænghed imod egne Arbeider Grunden til det Særsyn, at i den Alder, da andre Talere pleie at dale, vedbliver en Reinhard at stige til endnu høiere Fuldkommenheds Trin. Ingen Læser vil da fortryde paa (siden her er saa meget at lære) at dette Udtog er blevet noget udførligt. — Da Brevformen er noget uvæsentligt, har jeg for at spare Rum tilsidesat den; derimod lader jeg Forfatteren tale i første Person, da deri findes noget Characteristiskt. Kun hvor den forandrede Form eller Korthedens Løv fordrede det, er jeg afvegen fra Originalens Ord. Udg.

bestemmende Disposition. Hvor naturlig denne var, kan sees deraf, at jeg som en Dreng paa 10 til 11 Aar ved at høre Prækenen kunde fatte den fuldstændigt i Hukommelsen, og, naar jeg kom hjem, nedskrive den. Da jeg mærkede, at denne Øvelse behagede min Fader, saa blev den min regelmæssige Søndagsbeskjæftigelse, og jeg erholdt derved saa megen Færdighed, at intet Hovedmoment undgik mig.

Forestillingen om en strængt ordnet og i sine Hoveddele let fattelig Prædiken kom altsaa meget tidligen, og understøttet af alle det faderlige Exempels Tillokkelser i min Sjel, og satte sig saa fast deri, at den aldrig siden har ladet sig fortrænge. Fra denne Tid af var enhver Prædiken spildt for mig, som enten ingen Plan havde, eller hvis Plan jeg ikke kunde fatte.

Ei mindre følgerig var den Underviisning, som min Fader gav mig i de gamle Sprog. Han var en stor Humanist, og læste de Gamle med Følelse og Begeistring. Denne søgte han ei saameget at meddele mig paa den Tid, naar vi læste en gammel Skribent med hinanden; thi da var Alt beregnet paa at forøge mine Sprogkundskaber: men han pleiede om Aftenen, naar han udhvilede i sin Familiekreds, da han tidligen bemærkede min

Lyst til alvorlige Samtaler, at anvende paa mig den meste Tid fra Klokken 8 til 10, og tale med mig om Gjenstande, som svarede til mine Evner og Kundskaber. Her var det, han vakte hos mig hiin Forkjerlighed for de gamle græske og romerske Skribenter, som siden stedse har tiltaget. Sædvanligen var det et eller andet Sted hos disse, især Latinerne, hvorom vi samtalede. Her handledes ikke om Sprogbrugen; men hvori det Skjønne, det Treffende, det Vittige, det Store og Høie laae, det blev her udviklet med en Deeltagelse og Fyrighed, som nødvendigen meddeelte sig, og meget tidligen frembragte den Overbeviisning hos mig, at de gamle Classiker vare de sande Mestere i Veltalenhed og Digtekunst; at man af dem maatte lære, og efter dem danne sig.

Derimod var jeg ihenseende til mit Modersmaal ganske forladt. Allerede i mit niende Aar følede jeg Lyst til at digte, og denne vilde bleven meget forstærket, hvis den ei havde manglet al Næring. Men neppe var jeg istand til at læse en tydsk Digter med Følelse, da min Fader ved en Ildebrand mistede sit hele Bibliothek, hvorved min Læsning indskrænkedes til den sulzbachske, dengang meget usle Psalmebog, von Canitz's Digte og Brockes Oversættelse af Popes Es-

say on Man. Disse Vers læste jeg atter og atter, efterlignede dem, og hjalp mig saa godt som jeg kunde. Dog følede jeg, som hos de Gamle var vant til noget Bedre, at der manglede mine Mønstere meget til Fuldkommenhed. Jeg havde naaet mit 13de Aar inden jeg blev bekjendt med bedre tydske Digte. Da fik jeg von Hallers Digte til Foræring; og forgjæves stræber jeg at udtrykke den Henrykkelse, hvormed jeg læste og nedslugte denne Digter. Snart kunde jeg min Haller udenad. Den fyndige, sindrige, hvert Ord afveiende Digter havde bemægtiget sig min hele Sjel; med ubeskrivelig Fornøielse hængte jeg fast ved enhver Linie, og en Mængde Steder, som jeg ikke forstod, forhøiede kun min Ærefrygt for Digteren: de forekom mig som Orakelsprog, hvilke et helligt Mørke omgav, og som Fremtiden nok vilde opklare mig. Men fra nu af var ogsaa alt Vidtløftigt, Ordrigt, Tautologiskt mig modbydeligt; Haller gjorde mig saa forsigtig, ja jeg kunde sige, saa fattig i Udtryk, at jeg endnu bestandig ei veed at fremføre eet Ord, naar jeg ikke har en ny eller dog nærmere bestemmende*) Tanke at udtale. Naar jeg betænker

*) At dette danske participium ei alene kan bruges som præsens i Activ, men og som futurum i

n Indflydelse, Haller har havt paa mig, er jeg
verbeviist om, at min Stiil er bleven bestemt for-
mmelig ved hans Digte. At den derved har
aet en vis Tørhed, vil jeg ikke nægte: naturlig-
ls har Haller virket langt meer paa min Fornuft,
d paa min Phantasie, og maaskee kun altfor me-
t tæmmet denne. Iøvrigt hørte jeg ved denne
id gjennemreisende Fremmede tale om Klop-
ock, Hagedorn og Gellert; men det var
ig ei muligt i min Afkrog at faae noget af dem
læse. Haller blev mig Alt, indtil min hele
kjæbne med min Faders Død tog en anden Vending.

Under min Faders Veiledning havde jeg gjort
nmelig god Fremgang i det latinske Sprog,
en desto mere var jeg tilbage i Græsk og andre
ing, som høre til en videnskabelig lærd Dannelse.
in Fader følede dette dybt, og da han ikke kunde
ie mere Tid tilovers fra sit Embede til min Un-
rviisning og desuden erkjendte den offentlige Op-
agelses Fortrin: saa besluttede han at sende mig

Passiv (hvilket mange Sproglærere efter Baden have nægtet), det har Hr. Rask nyligen godtgjort af den ældgamle Sprogbrug, som vel bør være den afgjørende Dommer, Se Rasks Veiledning til det islandske Sprog S. 203. i Noten. Udg.

til den samme Skole, som havde dannet ham,
saakaldte Gymnasium poeticum i Regensb
Derved ledede han tillige af den dunkle Anelse
han ei vilde leve længe. Med al Iver sørgede
altsaa for at skaffe mig en Plads i Regensb
At dette var lykket ham, meldtes ham faa T
før hans Død. Aldrig glemmer jeg det ubeskr
lig alvorlige, men ved den inderligste Ømhed n
nede Blik, hvormed han sagde mig dette, h
med han en Tid lang taus betragtede mig, og l
som udforskede mit Inderste. Jeg blev besty
og fremstammede endelig den Forsikkring, at
skulde gjøre alt Muеligt, for at svare til hans
ventninger. At han havde Forventninger om
vidste jeg; han dulgte ikke, at han elskede
fortrinligst, og havde den Mening, at der ku
blive Noget af mig, som han pleiede at
Han modtog mit Løfte med en sig oplivende M
afskedigede mig uden at sige et Ord videre, og n
Dage efter laae han paa Liigbaaren.

Femten Aar gammel reiste jeg altsaa i E
aaret 1768 til Regensburg. Min Moder, som E
gen over min Faders Død tog af Dage endnu
end hendes halve Naadsensaar var forløbet, h
medgivet mig nogle Gylden, som jeg skulde
hyggeligen holde tilraade med. Men neppe h

jeg været nogle Dage i Regensburg, førend jeg havde brugt næsten alle mine Penge til at kjøbe tydske Digtere for, især Messiaden af Klopstock. Hvor velkommen maatte ikke denne Digter være et Gemyt, som allerede var vakt og dannet ved Haller! Jeg læste derfor min Messiade saa ofte, at jeg ogsaa kunde den snart udenad. Men at jeg ei som saa mangen Anden derved blev en Elsker af pompøse Phraser og poetisk Usands, det havde Haller forebygget, og endnu meer bevarede de Gamles Studium, hvorpaa jeg nu anvendte al Flid, mig for saadanne Vildfarelser.

Og her maa jeg taknemmelig fornye en Lærers Minde, hvem jeg især skylder, at de Gamles Læsning blev dannende for mig, og den Indflydelse, samme fik paa min hele Tænke- og Skrivemaade. Friedrich Aug. Töpfer var dengang Gymnasiets Conrector, i hvis Classe jeg kom. Da han rettede min første Stiil, sagde han venligt til mig, at han vel saae, jeg ikke var ganske uøvet; men jeg manglede endnu et latinsk Snørliv; jeg skulde derfor kun i Fremtiden følge hans Anviisning nøiagtigt. Denne bestod deri, at han selv angav os de fornemste latinske Talemaader, vi skulde betjene os af, naar vi oversatte af Tydsk paa Latin. Disse vare lette Idiotismer, som vare

valgte med største Omhue, og gave ham Leilighed til at gjøre os fortrolige med Sprogets Genius. Ogsaa ved den øvrige Underviisning viiste han sig som en smagfuld og tænkende Lærer. Desuden stod hans talrige og humanistiske Bibliothek aabent for de Discipler, som besadde hans særdeles Fortrolighed, iblant hvilke jeg var saa lykkelig snart at komme.

Dette lykkelige Forhold til Töpfer varede ved, skjøndt jeg efter to Aars Forløb kom op i Rectorens (Martini's) Classe. I de 4½ Aar, jeg blev paa Gymnasiet, levede jeg ret egentligt med de gamle Grækere og Romere. Vel blev i de offentlige Læretimer kun lidet læst, men desto meer udenfor Skolen. Ved denne Tid var Cicero min Yndlingsautor, og blev det ubetinget ihensende til oratorisk Diction, indtil jeg blev meer fortrolig med Demosthenes. At efterligne hans latinske Stiil, blev derfor min Hovedbestræbelse. Tillige havde jeg begyndt at lære det franske og italienske Sprog, og inden kort Tid kunde jeg forbinde de bedste Forfattere deri, især i det første, med de Gamle. Aldrig blev jeg kjed af at sammenligne saadanne Steder, hvori de mig bekjendte Skribenter havde behandlet een og samme Gjenstand, og aldrig vendte jeg uden at have lært

get Nyttigt tilbage fra en saadan Sammenlig-
ıg. At min Tilbøielighed til Digtekunsten un-
: saadanne Omstændigheder maatte tiltage, v.r
turligt. Jeg digtede meget, og jo mere jeg blev
jendt med de tydske Digtere, desto lettere blev
mig at skrive mangt taaleligt Vers. Ved denne
)else vandt jeg nogen Færdighed i at skrive mit
odersmaal, og dette var den største Fordeel, jeg
ode deraf; til Digter havde Naturen ei bestemt
g; noget Fortrinligt skulde jeg aldrig have leve-
i Poesien.

Ei heller for min Fremtids Bestemmelse
m Præst var mit Ophold i Regensburg uden
lger. Af Prædikener maatte jeg i det mindste
re tre om Ugen, hvilke ei bleve uden Velsignelse
: mit Hjerte, om de forresten intet bidroge til
n Dannelse. Derimod læste jeg ingen Prædike-
r, men desto mere i Bibelen, hvortil jeg fra
ı spæde Barndom var bleven vant. I Salo-
ons Ordsprog lærte jeg at læse: og neppe havde
; faaet nogen Færdighed deri, førend min Fader,
em Skriften i Religionssager var Alt, forærede
g en Bibel. Som en Dreng paa fem Aar be-
ındte jeg altsaa at læse Bibelen, og gjennemlæste
n flere Gange fra Begyndelsen til Enden, uden
gen Dag at forsømme mit Pensum. Dette var

rigtignok et barnagtigt Vovestykke; imidlertid fik jeg stedse mere Smag derpaa, især da jeg siden fik mangt Sted oplyst af min Fader, og denne Sædvane bragte jeg med mig til Regensburg, saa at jeg foruden Bibelen kun behøvede i det høieste en Psalme til Hjelp ved min Opbyggelse. Ny Tillokkelse fik denne Læsning for mig fra den Tid af da jeg kunde læse det Ny Testament i Grundsproget. Efter Bibelen greb jeg altsaa, saa ofte jeg vilde belære, opmuntre eller trøste mig; og der fandt jeg Alt hvad jeg behøvede i saadan Overflødighed; at det aldrig faldt mig ind, at see mig om efter andre Opbyggelsesmidler. Desuden var det Forsæt: at blive Præst, under mit Ophold i Regensburg blevet meget vaklende hos mig. Vel hat jeg fra min Ungdom af følt et Slags indvortes Kald til Prædikeembedet; men mit Legeme var saa svagt og min Sundhed saa vaklende, at adskillige sagde mig reent ud, at jeg ikke var skikket til Præst, og at jeg dertil manglede de fornødne Kræfter. Ogsaa var jeg to Gange dødsyg af hidsige Febre. Jeg opoffrede derfor al min Tid til saadanne Studier, som vilde være mig nyttige i enhver Livets Stilling; at jeg netop dannede mig hensigtsmæssigst til Prædicant ved at læse Oldtidens bedste Skribenter, indsaae jeg dengang ikke.

Noget maa jeg dog omtale, som staaer i mere umiddelbar Forbindelse med Prædikevæsenet. Med Gymnasiets sex Classer stod en Afdeling, som hed Auditorium, i Forening. I denne gik man over, naar man belavede sig paa at gaae til Universitetet. Heri tilbragte jeg Vinterhalvaaret 1772—73, og hørte der en Professor i Theologien, Grimm, som tillige var Præst, og i Homilier forklarede første Mosebog. Da han nu formedelst sine Forretninger ei kunde opskrive disse Prædikener, og dog gjerne vilde eie dem skriftlig, anmodede han mig om at skrive dem efter, derpaa bringe det Nedskrevne i tilbørlig Form, og da give ham Concepten. De første Forsøg faldt saaledes ud, at Forfatteren kjendte sig igjen i det, jeg havde leveret, og opmuntrede mig til Fortsættelse. Da jeg stedse bestræbte mig for at beholde Talerens altid passende og Prædikestolen altid værdige Udtryk, saa har denne Øvelse sikkert havt Indflydelse paa min Stils Dannelse. Da iøvrigt Grimm var en ivrig Tilhænger af Crusius, under hvem han havde studeret i Leipzig, og holdt Forelæsninger over hans Plan des Reichs Gottes, saa er det intet Under, at jeg kom til Sachsen med dyb Agtelse for denne Philosoph, og at hans philosophiske System var det første, jeg studerede.

Ved lykkelige Omstændigheder blev det mig mueligt at gaae til et churſachſiſk Univerſitet, da de studerende Overpfalzere ellers pleiede at vælge det langt nærmere Altdorf eller Erlangen. Efter en Velgjørers Plan skulde jeg først studere eet eller to Aar i Wittenberg, og derpaa fuldende mine Studeringer i Leipzig. Men denne Plan blev forstyrret deels derved, at Crusius døde i Aaret 1775, deels ved de Forbindelser, hvori jeg var kommen i Wittenberg.

Formedelst min store Fattigdom kunde jeg ei vente, at blive længere end i det høieste to Aar paa Universitetet: det var derfor især to Ting, som jeg strax ved min Ankomst til Wittenberg foretog mig. Først vilde jeg saasnart mueligt gjøre Forsøg paa at prædike, for at udforske, om mit Bryst og mit Legeme vilde tillade mig at studere Theologien, eller om jeg maatte vælge et andet Studium. Dernæst havde jeg besluttet, hvis hiint var Tilfældet, slet ikke at prædike mere paa Universitetet; men i den korte Tid, som der var mig forundt, at høre saa mange Collegia, som jeg kunde, og gjøre mig bekjendt med de uundværligste Videnskaber. Dette var saa meget mere nødvendigt som jeg af Forkjerlighed for mine Grækere og Romere; og af Frygt for Dan-

zius havde saa ganske forsømt det Hebraiske, at jeg, da jeg kom til Wittenberg, først maatte begynde at lære at læse.

Jeg udførte paa det punktligste mit Forsæt. Neppe havde jeg været nogle Uger i Wittenberg og begyndt at høre Collegia over det hebraiske Sprog, over Philosophien, det N. T. og Dogmatiken, førend jeg 6te Søndag efter Trinitatis holdt en Prædiken i en Landsbye-Kirke nærved Wittenberg. Forsøget lykkedes; endskjøndt jeg med Forsæt havde anstrængt mig: følede jeg dog ikke mindste Uleilighed deraf. Bønderne gave mig ogsaa det Vidnesbyrd, at jeg havde en klar Stemme og en forstaaelig Udtale; og omendskjøndt jeg aldrig før havde været i Landsbyen, og ei kjendte et Menneske der, saa forsikkrede mig dog efter Gudstjenesten baade Skolemesteren, og den Bonde, hos hvem jeg efter gammel Skik spiste til Middag, i al Fortrolighed, at jeg havde sagt Denne og Hiin, som de nævnede mig, Sandheden reent ud. Jeg erindrer slet ikke meer, hvad jeg dengang prædikede; men saa meget synes af disse Yttringer klart, at mangen anvendelig og til det daglige Liv hørende Bemærkning maa have fundet Sted i min Prædiken.

Min Beslutning: at blive Præst var nu fattet. Og mit andet Forsæt; ei videre at

tænke paa Prædikener for det første, blev nøiagtigen opfyldt. Med stor Iver lærte jeg nu ikke blot Hebraisk, men ogsaa de dermed beslægtede Sprog. Med end større Begjerlighed studerede jeg Philosophie. Deri var en Dr. Schmid, en Søstersøn af Crusius, min Lærer. Men da han ei gav sit Foredrag den fornødne Sammenhæng og Klarhed, maatte jeg paa egen Haand læse Crusius philosophiske Skrifter. Efter stor Anstrængelse lykkedes det mig saa temmelig at fatte denne skarpsindige og consequente Tænkers System. Naar jeg nu føier til, at ieg ogsaa hørte exegetiske Collegia over det Gamle og Nye Testamente, at jeg studerede Dogmatik og Mathematik, at jeg med stor Flid gjentog alle videnskabelige Forelæsninger, at jeg dagligen læste i min hebraiske Codex for at faae den fornødne Færdighed i det Hebraiske, at jeg tog Deel i Desputeresøvelser, at jeg selv søgte at spare mangen Time for mine Grækere og Romere, nu især for de første: saa skjønnes det let, at jeg i de første to Aar ei kunde have Tid til at prædike.

Vel blev det mig nu muligt at blive længer i Wittenberg end jeg i Begyndelsen havde troet; m.n da jeg i det tredie Aar kom til at høre Schrøckh over Kirkehistorien, saa aabnede sig for mit Studium en ny vid Mark. Vel holdt

jeg saavel i dette som i det følgende fjerde Aar undertiden en Prædiken, men det skede saa sjeldent, at det kun lidet forstyrrede mig i mine øvrige Arbeider. Desuden havde jeg dengang, hvilket meget er at beklage, ei engang Leilighed til at drive de Videnskaber, som staae i nøieste Forbindelse med Præstens Forretninger; hverken over Moralen, eller Pastoraltheologien kunde jeg, saalænge jeg studerede, høre et Collegium; ligesaa lidet har jeg havt Underviisning i Homiletiken eller taget Deel i et Prædikeselskab; og hvo som kjender det wittenbergske Universitets Tilstand i A. 1773 til 1776 noget nøiere, vil ikke give mig Skyld derfor.

Til denne Tid høre en Lectûre, som sikkert havde nogen Indflydelse paa min Forberedelse til geistlig Taler, og derfor ei tør forbigaaes. Et Tilfælde bragte mig Saurins Passionsprædikener i Hænder. Saurin var mig allerede nævnt af min Fader som en af de fortrinligste Prædikanter; naturligviis gjorde jeg altsaa her en Undtagelse fra min Sædvane, ingen Prædikener at læse. Og det kunde ikke feile, at jo den Alt nøie disponerende, enhver Deel i Underafdelinger kløvende og ofte disse selv sønderlemmende Saurin maatte behage mig. De levende Vendinger, som Saurin

giver sit Foredrag; og de Blomster, hvormed han bestrøer Alt, gjorde iligemaade deres Virkning. Jeg troede derfor at burde tage ham til Mønster, og Bestræbelsen for at efterligne ham viste sig i en Prædiken, som jeg holdt i dette Aar i Wittenberg, og som jeg efter mange Tilhøreres Forlangende maatte lade trykke. Den har saa temmelig tabt sig, som man let kan tænke; iøvrigt var den et Beviis paa, at Saurins Mønster ihenseende til Indklædningen svævede for mig, og at jeg var en ivrig Crusianer, som ogsaa havde gjort sig bekjendt med sin Mesters prophetiske Theologie.

Imidlertid nærmede sig den Tid, da jeg skulde forlade Universitetet. Imod Michelsdag A. 1777 sendte min Formynder mig Resten af min liden Formue til at reise derfor tilbage til mit Fødeland. Men nu søgte mine Lærere, især Schmid, Dresde og Schröckh meget alvorligt at overtale mig til at blive, og opoffre mig til det academiske Læreembede. Deres Anseelse og den Tilbøielighed, jeg i det sidste Halvaar havde faaet for Universitetet, bevægede mig til at anvende de Penge, som vare bestemte til min Hjemreise, til at habilitere mig imod Enden af dette Aar, og betræde en Løbebane, hvor jeg ei kunde vente andet end allehaande Vanskeligheder, og som syn-

s ganske at føre mig bort fra min første Bestem-
elſe. Men før jeg taler om mit Læreembede,
ære det mig endnu tilladt at anstille nogle Be-
agtninger over min foregaaende Dannelse til
ædikant.

Vistnok var det bagvendt, at jeg allerede i
t første Aar hørte Dogmatik, og først i det
edie Kirkehistorie; urigtigt var det, at jeg
et ingen Forelæsninger besøgte over den gamle Li-
ratur, Universalhistorie og Physik; endnu urig-
gere, at jeg hverken studerede Homiletik, eller
astoraltheologie, eller Kirkeret; og endelig var
et ganske utilgiveligt, at jeg ei engang har bi-
vanet et Collegium over Moralen og følgelig
rsømt det, som just for Præsten er det uundvær-
gste *).

Maaskee kan man see paa mine Prædikener,
: jeg aldrig har havt Underviisning i Homiletik,
ler taget Deel i homiletiske Øvelser; maaskee
angle de det Tilsnit, som de skulde have efter

*) Hvor mærkværdigt, at Forfatteren til det fuld-
komneste System i den christelige Moral, som
vi eie, aldrig har hørt et Collegium over Mora-
len! Saa befindes det da atter her at være
sandt, at en Autodidaktos snarest gjør Epoche i
Videnskaben! Udg.

Homiletikens Regler. Men at jeg ikke destomindre har været istand til at udarbeide saa mange Prædikener og give dem i det mindste en taalelig Skikkelse, det skylder jeg den flittige Læsning af de gamle Rhetorer og Talere, og mit øvrige Studium af Philosophien. Med Ciceros, Qvintilians og Aristoteles's Theorie sammenlignede jeg de Gamles Taler, især Isocrates', Demosthenes', Æskines', Lysias' og Ciceros; og jeg er endnu af den Mening, at dette Studium har gavnet mig meer end et Collegium over Homiletiken. Jeg maae nemlig tilstade, at derved uddannede sig hos mig den Idee om ægte Veltalenhed, som i Fremtiden stedse svævede for mig, som endnu forekommer mig at være den eneste sande, og som jeg ved mine egne Arbeider stedst har havt for Øie, skiøndt jeg aldrig har kunnet naae den. Længe var Cicero min største Mester i dette Fag, men opmuntret ved ham selv begyndte jeg endelig at læse de græske Talere, især Demosthenes; og hvor studsede jeg ikke ved i denne Oldtidens berømteste Taler at finde en Mand, som for at naae sit Øiemeed og frembringe de største Virkninger, aldrig trænger til en Blomst, et søgt Ord, en kostbar paafaldende Talemaade og mindst poetisk Prosa; men tvertimod foredrager Alt med

det Udtryk, som er det naturligste, som rigtigst betegner og meest træffende fremstiller Sagen; hos hvem derfor intet Spor findes af Affectation, af Higen efter Vittighed, og overraskende Vendinger og af hiin Forvovenhed, hvori mange finde saa meget Behag, fordi den skal være genialsk; som derimod ved sin mandige, kraftfulde, intet overflødigt Ord indeholdende Diction fængsler Opmærksomheden, som ved sine Tankers Styrke, ved sine Grundes Vægt, og ved den Overlegenhed, hvormed han udvikler dem, ligesom overvælder Forstanden; som endelig ved en Tale, der strømmer hen i harmoniske, Øret fyldende og sig selv fuldendende Perioder, bortriver Alt med sig.

Saa er da — dette blev mig stedse klarere, jo længere jeg læste denne Taler — den sande Veltalenhed noget ganske andet end Skjønsnakkerie; noget andet end poetisk, eller som Kant kaldte den, forrykt Prosa; noget andet, end hiin Bombast og Svulst, som sætter den store Hob i Forundring, fordi den ei forstaaer den. Kunde du — dette var den Slutning jeg deraf drog for mig selv — kunde du paa Prædikestolen tale saaledes, at din Tale altid var et strængt ordnet, i alle sine Dele fast sammenknyttet, og i den naturligste Orden fremskridende Heelt, kunde du altid behandle et interes-

sant med dine Tilhøreres vigtigste Anliggender nok sammenhængende og for Livet frugtbart Stof; kunde du gjøre dette saaledes, at du altid indklædte enhver Tanke i de Ord, som i Sprogets hele Skat betegne den rigtigst; kunde du følgelig til Underviisning finde det fatteligste, til Beskrivelse det anskueligste, til Formaning det kraftigste, til Advarsel det meest rørende og til Trøst det meest beroligende Udtryk; kunde du saaledes betjene dig af Sproget, at enhver Skattering i Begreberne, enhver Afvexling i Følelserne, enhver Stigen i Affecten ved den blev mærkelig, og traf den Hjertets Streng, som skulde røres; kunde du endelig forskaffe din Tale Fylde uden Ordbram, Velklang uden kunstlet Rhythmus, og en let, uhindret, Øre og Hjerte ligesom oversvømmende Flod: saa skulde det være den Veltalenhed, som passede sig for Prædikestolen; dit Foredrag skulde være tydeligt for Forstanden, beholdeligt for Hukommelsen, oplæftende for Følelsen og gribende for Hjertet; du skulde tale om Religionen med den høie Enfoldighed, med den ædle Værdighed og med den velgjørende Varme, hvormed man om den bør tale.

Dog var det især ved mit Studium af Philosophien, at Forsømmelsen af homiletiske Forelæsninger og Øvelser blev uskadelig for mig.

De philosophiske Videnskaber droge mig uimodstaaeligen til sig, saasnart jeg paa Universitetet begyndte at beskjæftige mig dermed. Det varede ei længe, førend de bleve mig vigtige for deres egen Skyld. Jeg opbød alle mine Kræfter for at blive fortrolig med Crusius's Philosophemer, og da jeg selv begyndte at undervise, og skulde holde Forelæsninger over Philosophien, blev den i nogle Aar min Hovedsyssel. Det faldt mig aldrig ind at beregne den Fordeel, jeg som Prædikant kunde have af denne uafladelige Philosopheren; jeg drev denne Sag for dens egen Skyld. Først i Fremtiden blev jeg vaer, at jeg umueligen kunde have øvet mig bedre til at vorde Prædikant.

Formedelst den uendelige Mængde af Gjenstande, som jeg havde lært at kjende i Philosophien, og som staae i mangfoldig Forbindelse med Religion og Christendom, kunde jeg nemlig, da jeg skulde begynde at prædike, ei let være forlegen for Materialier. Ligesaalidet kunde Planen til en Prædiken eller det ordentlige Foredrag af en Religionslærdom falde vanskelig for den, som havde vænt sig til at behandle Alt methodisk og efter Logikens Love, som lidt efter lidt var bleven istand til at fatte hele Systemers Sammenhæng, Organisation og gjensidige Forhold. Desuden laber hiin

Færdighed i at tænke, hvorved man fuldkommen behersker sit Stof, sig ei erhverve uden ved at philosophere: men hvor let er det ei at udkaste en Prædiken for Enhver som besidder nogenlunde hiin Færdighed! Hvis derfor noget er uundværligt ved en hensigtsmæssig Forberedelse til Prædikeembedet, saa er det efter min Mening Philosophiens Studium. Vissselig ikke, for at bringe Philosophien paa Prædikestolen, og der overlade sig til tomme Speculationer, men deels for at forskaffe sig et større Forraad af Materialier, deels, og fornemmeligen, for at kunne behandle enhver Materie grundigen, klart og overeensstemmende med Tidens og Stedets Tarv. Ret fatteligt, let og populært kan kun den tale over religiøse Sandheder, som har en ægtephilosophisk Kundskab derom. Hvo som mangler denne philosophiske Dannelse, kan vel blive en ordrig Sladderhank, men aldrig en god Prædikant; hvad han savner, kan han hverken erstatte ved høittonende Phraser, eller ved fromtklingende, salvelsesfulde Formularer; han vil i det høieste en Tidlang skuffe den store Hob, men hverken tilfredsstille indsigtsfulde Tilhørere, eller lykkeligen befordre det christelige Læreembedes sande Øiemed.

Den Iver, hvormed jeg opoffrede mig til
ilosophien, erstattede endelig ogsaa den Hoved=
, at jeg hverken havde hørt philo=
phisk eller theologisk Moral. Da jeg
de vilde selv lære, og siden ogsaa lære Andre
ilosophien i dens hele Omfang, saa maatte jeg
saa vel gjøre mig bekjendt med dens praktiske,
i med dens theoretiske Deel; jeg udfyldte altsaa
egen Flid, hvad jeg ikke havde kunnet høre. Og
kom min Kjerlighed til den gamle Literatur mig
rinlig til Nytte. Jeg forbandt nemlig med den
ctiske Philosophies systematiske Studium Læs=
gen af de gamle Moralister, især af Plato, Ari=
eles, Arrian, Plutarch og Seneca. Den, som
ider disse Skrifter, veed, hvilke Skatte af mo=
ske Sandheder, der ere sammendyngede i deres
rifter, og hvilket Liv, hvilken Kraft, hvilken
vendelighed Moralens systematiske Kundskab
er, naar en frugtbar Læsning af hine Skrifter
bindes dermed. Efterhaanden gik jeg ogsaa over
den nyere Tids Moralister, og — hvad der
været mig overordentlig nyttigt — jeg begyndte
læse de bedste Digtere og Historieskrivere
alle Tider med stadigt Hensyn paa Moralen.
ormeget Bearbeidelsen af den christelige Moral
ved lettedes mig, falder af sig selv i Øinene.

Man kan ogsaa see det allevegne paa mit System i den christelige Moral, at disse Forøvelser have havt en stor Indflydelse paa samme.

Den hele Fordeel, som jeg havde forskaffet mig ved denne Maade at studere Moralen paa, lærte jeg dog først at føle, da jeg skulde begynde at prædike. At Præsten maa besidde en systematisk Kundskab i Moralen, er ustridigt. Men den er langt fra ikke allene tilstrækkelig; det menneskelige Hjerte maae Præsten kjende; med alle dets Bevægelser, Tilbøieligheder og Kunstgreb maa han være fortrolig; Menneskenes mangfoldige Gemytter og Characterer maa han have udforsket; han maa vide, hvilke Vanskeligheder og Hindringer der modsætte sig Udøvelsen af det Gode overhovedet, og af enhver Dyd i Særdeleshed; han maa have paa rede Haand de gavnligste Raad, som ethvert Tilfælde fordrer; kort sagt, Leveviisdöm er og bliver hans Hovedsag. Men iblandt de Skribenter, der have viist sig som Menneskekjendere og fortrinligen skrevet for Livet, fortjene de gamle classiske Autores en høi Rang.

Jeg tilstaaer altsaa oprigtigen, at de i stadig Forbindelse med Bibelen, som jeg vedblev at læse, have været mit Prædikemagazin. Ved dem er jeg bleven ledet paa en Mængde Betragt-

ringer, der vare ligesaa frugtbare som vigtige for Hver; ved dem har jeg lært at finde selv i Bibelens moralske Forskrifter tusinde Ting, som jeg uden disse vel aldrig skulde have bemærket. Ingen forarge sig over denne Tilstaaelse! Sandhed bliver Sandhed, hvor og paa hvad Vei man end har fundet den; og skulde en Præst i vore Dage ei torde øse af de samme Kilder, hvoraf de indsigtsfuldeste Fædre og bedste Prædikanter i den gamle Kirke tilstaae at have øst saa meget nyttigt? *).

Ganske kort maa jeg fortælle de Forandringer, jeg erfarede som academisk Lærer til den Tid, da et Prædikeembede blev mig overdraget. — I Novbr. A. 1777 tog jeg Magistergraden, og anvendte Vinteren indtil Paaske 1778 til at udarbeide de Forelæsninger, jeg vilde holde. Ved disse Forelæsninger som vare af philosophiskt og philologiskt Indhold, indfandt sig saa mange Tilhørere, at det ei manglede mig paa Opmuntring til deres Fortsættelse: og da mange af mine Tilhørere bade mig tillige om theologiske Collegia, saa lod jeg mig i Novb. 1778 creere til Baccalaureus i Theo-

*) Se til Bevlis Basil den Stores Tale om Grækernes Læsning, hvilken findes oversat i 1ste Bd. af dette Bibliothek.

logien. I A. 1780 blev jeg udnævnt til overordentlig Professor i Philosophien, og offrede nu de philosophiske Videnskaber, ifølge mit Embede, den største Deel af min Tid, ihvorvel jeg tillige efter mine Tilhøreres Begjering holdt nogle theologiske Forelæsninger. Efter to Aars Forløb blev jeg ordentlig Professor i Theologien, men med den udtrykkelige Betingelse at jeg tillige skulde beholde mit philosophiske Professorat. 1782 blev jeg Doctor i Theologien, og deelte nu min Flid imellem begge Videnskaber, hvoraf jeg snart fik gjennemgaaet alle Hovedfag, da jeg dagligen læste fire, fem, vel ogsaa flere Collegia. Paa denne Maade arbeidede jeg atter to Aar, da tillige et ordentligt Prædikeembede blev mig betroet, idet jeg udnævntes til Provst ved Slots- og Universitetskirken. Men førend jeg siger noget om mine Forretninger som Provst, vil jeg undersøge hvad der i de foregaaende Aar var skeet for at lette mig Prædikeembedet, og sikkre mig noget Held i samme.

Øvelse i at prædike havde jeg slet ikke havt i A. 1778—1784. Jeg havde paa Cathedret og for Cathedret saa meget at gjøre, at jeg næsten ganske tabte Prædikestolen af Sigte.

Desto vigtigere var for min hele lærde Dannelse en indvortes Kamp, som jeg i de første Aar af mit academiske Læreembede maatte bestaae.

Som en ivrig Crusianer foredrog jeg Crusius' noget vanskelige System i mine første Forelæsninger. Derhos følte jeg dog stærk Trang til at lære at kjende ogsaa de øvrige philosophiske Systemer. Jeg begyndte derfor med stor Iver at see mig om i den gamle og nye Verdens berømteste philosophiske Lærebygninger og især læse Hovedskribenterne over ethvert System.

Men i hvilken Forlegenhed kom jeg, da jeg ved dette Studium opdagede en Mængde svage Sider ved mit eget System, om hvilke jeg tilforn ingen Anelse havde havt. Jo fleersidigere mine philosophiske Indsigter bleve; jo mere jeg begreb, at meget lod sig sige til Forsvar for Paastande, der vare forekomne den partiske Crusianer enten urimelige eller farlige; jo stærkere jeg følede, at ethvert System indeholdt noget Sandt og Godt, og fortjener derfor at udforskes: desto flere Tvivl udviklede sig i min Sjel; desto mere vaklende blev den Jordbund, paa hvilken jeg før troede at staae saa fast; og endelig kom det saavidt, at jeg ei meer havde noget Fast under mine Fødder, at jeg, indviklet i et Virvar af stridige Speculationer, ligesom

svævede i Luften, og vidste ei meer, hvor jeg skulde finde Land.

Denne frygtelige Gjæring i mit Indvortes steg undertiden til den piinligste Uroe ved de Stridigheder, som paa samme Tid førtes i Theologien og truede med at omstyrte den hele Dogmatik. Og til at ændse disse Stridigheder, drev mig ei alene Hjerte og Samvittighed: stedse blev det mig vigtigere at besvare det Spørgsmaal, hvorledes Philosophien forholder sig til Aabenbaringen, og hvorledes begge kunne bringes i Overeensstemmelse, især efterat jeg og var kaldet til at holde theologiske Forelæsninger. Forgjæves søger jeg at beskrive den sørgelige med hver Morgen sig fornyende, og ofte med den høieste Forlægenhed og Raadvildhed sig endende Kamp, hvori jeg saae mig indviklet. Jeg zittrede for den Tanke at forsvare nogen skadelig Vildfarelse, og dermed besmitte Ungdommen. Alligevel vare mig tusinde Ting, hvorom jeg maatte forklare mig, saa problematiske, at jeg endnu ei havde kunnet fatte nogen Overbeviisning derom. Med Taarer i Oinene, og med den fyrigste Bøn til Gud, at han vilde føre mig saaledes, at intet Skadeligt for Religion og Sædelighed skulde undslippe mig, gik jeg ofte, efterat min Collegietime var slaaet, op og ned i mit Værelse, og ei sjelden

kostede det mig megen Umage at forebygge, at min indvortes Uroe ei blev synlig for mine Tilhørere. Kun to Grundsætninger holdt jeg i denne min Uvished urokkeligen fast, nemlig, ikke i Philosophien at erklære mig for noget, som stred imod min sædelige Følelse, og i Theologien ikke paastaae noget, som stred mod Bibelens klare Udsagn.

Den sidste Grundsætning holdt mig paa en Middelvei, hvor jeg havde tilstrækkelig Frihed til at prøve, uden at jeg kunde forvilde mig altfor langt bort. At en Fordom fra min Ungdom virkede her tillige, vil jeg ikke nægte. Da jeg allerede som Barn havde læst Bibelen, og læst den som Guds Ord til Menneskene, og aldrig havde ophørt at bruge den saaledes, saa var den mig saa hellig, dens Anseelse var for mig saa afgjørende, at en Sætning, som modsagde den, oprørte min Religionsfølelse ligesaa meget, som en usædelig Paastand min moralske Sands. At jeg i Fremtiden ei undlod at prøve de Grunde, hvorpaa Skriftens Anseelse beroer, vil man vel tiltroe mig. Men ogsaa iforveien var det mig en Samvittighedssag, ei at indlade mig i Strid med en Bog, som for saa Mange af vor Slægt er en fra Gud selv kommende Underviisning, hvis guddommelige Kraft

jeg saa ofte havde erfaret i mit eget Hjerte, og for hvilken min hele Følelse meer og meer erklærede sig. Desuden var jeg født i den Kirke, som er Skriftens egentlige Rige. Deraf kom det, at jeg, ihvor stor Gjæringen var i mit Indvortes, dog strax fra Begyndelsen af ei alene kunde, men endog maatte foredrage den evangeliske Kirkes Lærebegreb, naar jeg vilde handle samvittighedsfuldt. Naturligviis skede dette siden med større Grundighed og Fryd, fordi jeg overtydede mig mere og mere om, at det i sine væsentlige Bestanddele er Skriftens sande Lære, og altfor dybt grundet i samme, til at man deri kan miskjende det, eller ved nogen Interpretations Kunster fortrænge det deraf.

For en umiddelbar og nøie beregnet Forberedelse til Prædikeembedet kan man ikke vel ansee de 6 Aar, fra 1778 til 1784, som jeg hidindtil har beskrevet; de udgjorde den mærkværdige Periode, hvori jeg kjæmpede hæftigen for Sandhed, for Vished og Overbeviisning om det, som bør være ethvert fornuftigt Menneske det Vigtigste og Helligste: paa den Forretning at prædike blev under denne Kamp slet ikke tænkt. Men middelbar var den uendelig vigtig for samme. Den Øvelse i at undersøge og tænke, som den foranledigede hos mig, den Mangfoldighed i Syns-

maader, hvortil den nødte mig, det Forraad af nyttige Materialier, som den forskaffede mig, de mange vigtige Betragtninger, hvorpaa den førte mig og allermeest den glædelige Overbeviisning om Menneskehedens vigtigste Anliggender, hvori den meer og meer opløste sig, alle disse Ting kom mig meget tilgode, da jeg skulde begynde at prædike; det manglede mig nu hverken paa Stof, som jeg kunde bearbeide, eller paa Færdighed i at give det, jeg skulde foredrage, Sammenhæng og Orden. Selv ihenseende til Udtryk og Fremstilling havde jeg snarere vundet end tabt, fordi der ei lader sig philosophere uden Ord, og Læsningen af de bedste og skarpsindigste Skribenter, hvormed jeg i denne Tid var sysselsat, maatte nødvendigen berige min Sprogkundskab og danne min Smag.

Kun 16 til 20 Gange i mit Liv havde jeg prædiket, da jeg maatte tiltræde et meget vigtigt Prædikeembede; et Embede, hvorved jeg fornemmelig havde unge Studerende til Tilhørere, og skulde tjene dem iblandt samme, der selv vilde vorde Præster, til Mønster. Jeg følede dybt Vigtigheden af mit Kald, og tiltraadte det med den Beslutning, ei at forsømme noget, som kunde befordre mine Prædikeners Gavnlighed. Men just af den Omstændighed, at jeg maatte begynde at prædike uden

lang foregaaende Øvelse, og overvældet med Arbeider af ganske anden Art, fik denne Forretning hos mig nogle Eiendommeligheder, som jeg nu vil gjennemgaae.

Jeg var næsten slet ikke Herre over min Tid, mine fleste Timer vare Ugen igjennem besatte med Arbeider, henhørende til mit Professorembede; til mine Prædikeners Udarbeidelse kunde jeg kun bestemme dem, som jeg ellers havde anvendt til at studere videre og til Læsning. Ligesaa lidet kunde jeg stole paa min Sundhed; varig havde den aldrig været; ved de Anstrængelser, som jeg nu maatte underkaste mig, kunde den umueligen vinde; jeg var derfor, udsat for pludselig Upasselighed, og navnlig for ephemeriske Febre, som ofte overfaldt mig meget ubetimelig. Jeg besluttede derfor aldrig at udsætte mine Prædikeners Udarbeidelse til den sidste Tid, men at fuldende dem saa tidligt som mueligt. Jeg indførte derfor strax den Orden, at have, førend jeg holdt een Prædiken, den derpaa følgende udarbeidet i mit Pult.

Dette bragte mig meer end een Fordeel. Jeg kom nemlig aldrig i den Forlægenhed, at tale uden Forberedelse; for ethvert Tilfælde var der sørget iforveien. Ligesaalidet kunde uforudseete Hin-

nger, Upasselighed f. Ex. skade mine Arbeider; indtraf de i de sidste Dage af Ugen, saa kunde ikke skade en Prædiken, som alt i forrige Uge bleven færdig, og til at udkaste den følgende d nødvendig Omhue, blev der endnu Tid nok ɔage. Saare vigtigt var det mig, at jeg ei ɔøvede at overile mig. Undertiden vilde det ɔ Udarbeidelsen ei lykkes mig at træffe Alting ɪr, saaledes som jeg ønskede det. Da jeg nu ode meer end en Uge for mig, inden jeg skulde lde den, saa gav jeg mig Tid, omarbeidede det :le eller enkelte Dele ofte meer end een Gang, søgte at give en saadan Udarbeidelse i det mindste gen Fuldendelse. At mine Prædikener paa denne aade bleve sig nogenlunde lige i Udseende, var turligt. Disse Fordele bevægede mig til at be- lde den beskrevne Indretning ogsaa, da jeg ikke :er var Professor, og kunde anvende meer Tid a mine Prædikener. Dette maatte jeg saa meget :er gjøre, da mit Ideal af en Prædiken stedse g høiere, og de Fordringer følgelig tiltog, som gjorde til mig selv. Jeg arbeider nu, efterat har prædiket saa meget og saa ofte, endnu me- t langsommere og ængsteligere, end da jeg endnu ɪr en Begynder, og maa derfor være desto meer

betænkt paa at vinde tilstrækkelig Tid for enhver Prædiken.

Saasnart jeg havde tiltraadt mit Prædikeembede, blev mig en Mangel, som jeg hidindtil mindre havde agtet, yderst følelig og besværlig, Mangel af en god, hurtigt beholdende Ord-Hukommelse. At beholde Ting, sammenhængende Tanker, ja en heel systematisk ordnet Kjæde af Ideer, har aldrig været mig vanskeligt; og ved den Flid, som jeg opoffrede paa Philosophien, blev denne Saghukommelse ualmindeligen øvet og styrket. Men desto meer Møie har det bestandigen kostet mig at mærke Ord og Udtryk, og sige Alt med den Vending, som det havde i min Concept. Alligevel følede jeg, at Faren for at indblande upassende og uværdige Udtryk, at forfalde til en tautologisk Snak, at tale mindre bestemt eller klart, og ved en skjødesløs Stiil opvække Misforstaaelse, i det mindste Modbydelighed, umueligen lod sig forebygge paa anden Maade, end ved stræng Iagttagelse af de samme Udtryk og Vendinger, der ved den omhyggelige Udarbeidelse vare valgte som de meest passende. Ved den Orden, som jeg havde foreskrevet mine Foredrag, kunde jeg endda snarest gjøre min ufuldkomne Hukommelse uskadelig. Jeg anvendte nu hele

Ugen igjennem mine frie Dieblikke, især Paaklædningstiden, til lidt efter lidt at faae min Prædiken i min Magt, for derpaa at kunne holde den uden Forlægenhed. Under saadanne Omstændigheder vil man ei finde den Tilstaaelse uventet, at Intet falder mig vanskeligere ved mine Prædikener, end at memorere dem. Og dog kan selv den største og samvittigste Flid ikke forebygge, at jo meget ved Holdelsen mislykkes, at mangt mindre udvalgt Ord slipper ind, og at en meget vel organiseret Periode forulykkes.

I de angivne Omstændigheder maa ogsaa for største Delen Grunden søges, hvorfor mine Prædikener have faaet den Form og det Tilsnit, som er bleven dem eiendommeligt. At efterligne noget Mønster, var mig, da jeg begyndte at prædike, ikke mueligt. Jeg havde nemlig endnu ingen Prædikener læst, uden de ovenanførte Passionsprædikener af Saurin; og til at efterligne ham forgik mig snart al Lyst deels formedelst Mængden af Forretninger, deels formedelst en Livlighed i Tænkning, som ikke gjerne lod sig paalægge Tvang. Jeg overlod mig altsaa til min egen Skjønsomhed og Følelse.

Da jeg som Professor var vant til at indrette mit Foredrag methodisk, saa fulgte denne

Sædvane mig ogsaa paa Prædikestolen. Jeg definerede, inddeelte og argumenterede i mine Prædikener, ligesom i mine Collegier og tiltællede mine Tilhøreres Andagt i Kirken alle Puncter ligesaa nøie, som mine Tilhøreres Opmærksomhed i den theologiske Høresal. Til en saadan Prædikemaade havde allerede min tidligere Dannelse gjort mig tilbøielig. Dog havde jeg og nogle særdeles Grunde til at tillade mig denne, jeg kunde sige, skolastiske Maade at prædike paa. Mine fleste Tilhørere vare Lærde og Studerende, eftersom jeg prædikede i Universitetskirken. Til disse, som samtlig kunde følge et sammenhængende Foredrag, troede jeg fornemmelig at burde tage Hensyn; de udgjorde egentlig den mig betroede Menighed. Hertil kom min egensindige Hukommelse, som kun lykkeligen beholdt det Fastknyttede og nøie Sammenhængende. Jo nøiagtigere min Prædiken var disponeret lige til de mindste Afdelinger, desto lettere blev det mig at memorere den. Endelig gjorde jeg den Erfaring, at denne Maade at prædike paa ogsaa havde sin store Nytte for de almindelige Tilhørere. Der gaves Borgerkoner, som kunde gjøre det nøiagtigste Regnskab for hvad jeg havde prædiket, og erindre den hele Plan med alle dens Hoveddele og Under-

afdelinger. Da jeg nu ansaae det for en Hovedsag, at mine Tilhørere kunde beholde hvad de havde hørt, saa troede jeg ogsaa for Nyttens Skyld at burde beholde denne Methode. At jeg derfor maatte give Slip paa mangen oratorisk Prydelse er rigtig nok sandt. Men jeg sagde mig bestandig, at den christelige Prædikant dog var meer Lærer end Taler: og at et saaledes articuleret Heelt dog ogsaa kunde modtage en behagelig og oplivende Indklædning, lærte jeg ved længere Øvelse meer og meer at indsee. Dog skal jeg siden gjøre opmærksom paa, hvad jeg ved denne Methode ei ønsker efterlignet af Landsbypræster.

Her maa jeg endnu tilføie den Tilstaaelse, at mine Prædikener i de første Aar virkeligen vare meget ufuldkomne. Dette kom fornemmelig deraf, at jeg slet ikke havde øvet mig iforveien, og først i Embedet maatte erhverve mig den Færdighed, som jeg allerede burde have medbragt til samme. Ingen, som har Tid og Leilighed dertil, lade det derfor mangle paa de nødvendige Forøvelser. Selv de største Naturgaver kunne ei erstatte Mangelen af Øvelse. Denne Ufuldkommenhed ved mine Arbeider følede jeg selv levende, ja mere levende end mine skaansomme Tilhørere. Deraf kom det, at jeg efterat have prædiket otte Aar i Wittenberg ei

kunde overtales til at lade flere end 18 Prædikener trykke. Jeg har endnu over hundrede Concepter fra den Tid tilbage; men de ere efter min nærværende Følelse saa slette, at hvis de skulde benyttes, maatte de heelt omarbeides.

Til Advarsel for yngre Prædikanter bør jeg tilføie den Tilstaaelse: at mine Prædikener maaskee tidligere vare blevne bedre, hvis jeg i det mindste nu havde studeret fremmede Arbeider af Mestere i dette Fag. Men dette skede endnu ikke, og var mig under saa mange Forretninger neppe muligt. Først efterat jeg i nogle Aar havde været Overhofpræst begyndte jeg at gjøre mig bekjendt med de berømteste tydske, franske og engelske Prædikanters Aand og Maneer, selv af Zollikofer læste jeg først i Dresden nogle Prædikener i denne Hensigt. Nu fandt jeg vistnok i disse Mænds Arbeider tusinde Fortrin, som jeg savnede i mine Prædikener, og som jeg maaskee for en Deel havde kunnet givet dem, hvis jeg før havde lært at kjende dem. Men nu var jeg bleven for gammel til at efterligne; jeg havde for meget vænt mig til min egen Maneer, til at jeg kunde forandre noget betydeligt deri; den eneste Fordeel, jeg nu kunde drage, og virkelig drog deraf, bestod deri, at jeg stedse blev strængere i de Fordringer,

jeg gjorde til mig selv, og lærte at føle meget levende, hvor langt jeg endnu var fra Fuldkommenhedens Maal."

For det orthodoxe Indhold af mine Prædikener er jeg paa den ene Side bleven bittert dadlet ja virkelig haanet, og paa den anden medlidende undskyldt og taget i Forsvar; og jeg tilstaaer oprigtigt, at det Sidste har gjort mit Hjerte mere ondt end det Første.

Jeg blev Præst paa en Tid, da det var lykket vore Theologer at gjøre det chr..elige Lærebegreb saa klart og tydeligt, at Intet blev tilbage uden reen Rationalismus. Hvo som vovede sig ud blandt Publikum uden at hylde Tidens Aand, kunde gjøre Regning paa at blive modtaget med Foragt og Spot. Hvor lidet jeg har undgaaet denne Skjæbne, hvor ubegribeligt man har fundet min Vedhængen ved det Gamle, hvor urigtigt og haardt Recensenter derom have udtrykt sig, er noksom bekjendt. Paa den anden Side fandtes ogsaa, da jeg aldrig selv skrev eet Ord til mit Forsvar, ukaldede Velyndere, som vilde komme mig til Hjelp og opløse Gaaden. At jeg af Dumhed eller Mangel paa Lærdom holdt mig til den gamle Troe, det kunde man, som de forsikkrede, ikke vel antage.

Man maatte altsaa holde min Tale for en Læmpning efter Omstændighederne. Ustridigen var jeg i Hjertet anderledes stemt og ganske enig med de nye Opklarere; men enten maatte det Land, hvori jeg levede, ei være skikket til at modtage dette Lys, eller og jeg var af den Mening, at den offentlige Religionslærer kun turde foredrage det, som Statens Love og de symbolske Bøger forpligte ham til.

Hvor maatte ej et saadant Forsvar smerte mit Hjerte! Hver den, som kjender mig, veed at jeg er en ærlig Mand; at jeg selv i det daglige Liv ei taler andet, end hvad jeg tænker; at jeg ikke engang kan tale imod min Overbeviisning, og at Ordene, hvis jeg forsøgte det, vilde døe paa min Tunge, at jeg aldrig har smigret noget Menneske, og især paa Prædikestolen, naar det var fornødent, har talt med en til Djærvhed gaaende Frimodighed, at jeg endelig, naar denne Frimodighed ikke meer taaltes, eller ikke meer kunde gavne, heller taug end talede af en anden Tone. Og dog skulde jeg i den vigtigste Sag af Verden være et uredeligt Menneske; skulde foredrage en Religion, som jeg ikke troede; skulde bestyre mit Embede som en usſel Leiesvend, hvem det ei er om Sandheden, ei om de ham betroede Sjeles Salighed, men kun om

egen Fordeel at gjøre! Kunde jeg da ikke, hvis mine Forhold i Sachsen vare trykkende, gaae til andre Lande, hvor jeg kunde nyde al Frihed, og hvortil jeg ei manglede Indbydelser? Til al Lykke gjorde hine Forestillinger intet Indtryk paa min Menighed. Der kjendte man mig af mine Sæder og min hele Handlemaade for godt til, at man skulde fatte Mistillid til mig; og hvo som tillige hørte mine Prædikener, den mærkede nok, at hvad jeg sagde kom mig fra Hjertet og var Overbeviisningens Sprog.

Det maa nu være mig tilladt med faa Ord at forklare, hvorledes jeg er kommen til denne Overbeviisning. Under min levende Stræben efter Sandhed kunde det ei undgaae min Opmærksomhed, at systematisk Sammenhæng, Eenhed i Principerne og consequent Tænkning i Religionen kun finder Sted, naar man holder sig enten ganske til Fornuften, eller ganske til Skriften, at kun Rationalisten og Supernaturalisten er virkelig consequent. Hos hiin falder Fornuften alene Dommen; Skriften er ham ei meer end enhver anden menneskelig Bog; han lader den kun gjælde, hvor den stemmer overeens med hans Meninger, og det ei som nogen Afgjørelsesgrund for disse Meninger, men kun som en Oplys-

ning til Beviis paa, at ogsaa Andre have tænkt saaledes.

Sin Grundsætning ligesaa tro er Supernaturalisten. Ham er i Religions- og Troessager Skriften det samme, som Fornuften er for Rationalisten; han betjener sig vel af denne, for at prøve Skriftens Fordringer, og bedømme Grundene for dens høiere Oprindelse; men saasnart dette er skeet, saasnart han har overtydet sig om, at Skriften indeholder en fra Gud kommende Underviisning: saa afgjør den, fra dette Øieblik af, Alt i Religionssager; Fornuften har blot den Forretning at forklare Skriften og udforske sammes Mening. Hvis denne medfører Lærdomme, som ere Fornuften fremmede, hvorpaa den aldrig skulde være falden, og for hvilken den intet Beviis kjender: saa er den ingenlunde berettiget til at misbillige disse Lærdomme, naar de kun intet i og for sig Modsigende indeholde, den maa snarere i samme erkjende en guddommelig Underviisning, og underkaste sig Guds Anseelse.

Man bliver inconseqvent, saasnart man vælger en Middelvei, og vil coordinere Fornuft og Skrift, ei subordinere den ene den anden. I dette Tilfælde lader sig paa ingen Maade bestemme, hvorvidt enhvers Rettigheder gaae, og

orledes deres gjensidige Fordringer skulle bilæg-
s. Det er regelløs Vilkaarlighed, naar man
art lader Fornuften, snart Skriften gjælde; naar
in antager mangen Fornuften ubekjendt Lærdom,
di Bibelen fremstiller den, og derimod forkaster
dre i Bibelen ligesaa tydeligt indeholdne Sæt-
iger, fordi de mishage Fornuften. Hos dem,
n gaae saaledes frem, vil aldrig Overeensstem-
lse være muelig: den Ene vil følge meer For-
ften, den Anden mere Skriften; den Ene vil
lære det fornuftstridigt, som den Anden holder
t paa, og troer at kunne forene med Fornuften *).

*) Hvis det var en ung Theolog tilladt at afbryde den ærværdige gamle Lærer, da kunde Udgiveren maaskee her indlægge et Par Ord til Forsvar for de Theologer, som have troet at burde ligesaavel forklare Skriftens Mening efter Fornuftens klare Udsagn, som stadfæste Fornuftens ubestemte Yttringer, eller løse dens Tvivl med Skriftens Hjelp. Vistnok kan i den samme Sag kun een selvstændig Dommer være den høieste; men tvende kunne gjerne paa denne Maade være hinanden coordinerede, at den Ene i øverste Instanz afgjør een Sag, den Anden en anden. Skulde de Theologer, som ifølge denne Sandhed mene

Paa denne Middelvei troede jeg at see de fleste Theologer, som arbeidede paa det christelige Lærebegrebs Renselse. Jeg siger med beraad Hu de Fleste. Thi der gaves iblandt dem Mænd, som ret vel vidste hvad de vilde, som vare sande Rationalister, men fandt det raadeligere, ei at sige det reent ud. Men den langt større Deel af de opklarende Theologer vidste virkeligen ikke, hvad de vilde, og begrebe ikke, hvorhen deres Bestræbelser førte. Man troede ret at have viist Sandheden en betydelig Tjeneste, naar man forkastede snart denne snart hiin Læresætning i det gamle System, uagtet man beholdt en Mængde andre, der af samme Grunde burde have været forkastede. Derved

at kunne forene Fornuftens høieste Myndighed med den hellige Skrifts, handle inconseqvent, som de ovenfor beskyldes for, da torde de maaskee paa samme Grund anklage Forfatteren selv for en lignende Inconseqvenz, naar han, til en Tid (nemlig indtil Skriftens Guddommelighed er beviist) lader Fornuften gjælde som øverste Dommer. Sætter man først eengang Fornuften paa Dommersædet, vil den neppe godvillig vige det for nogen Aabenbaring, uden for en saadan som lader den blive i Besiddelse af Meddommer-Embedet. Udg.

blev hele den dogmatiske Theologie saa vaklende, at der slet ikke meer kunde tales om et System.

Kan man da fortænke Lessing i, at han ved enhver Leilighed spottede med dette de opklarende Theologers jammerlige Smaaværk, og høit erklærede, at han ækledes derved, og at det slet ikke udholdt nogen Sammenligning med den gamle consequente Orthodoxie? Jeg for min Deel kunde ingenlunde beqvemme mig til, at tage Deel deri, fordi det var mig en Nødvendighed at bringe Sammenhæng i mine Kundskaber. Der blev mig altsaa kun to Udveie tilbage: jeg maatte enten blive en stræng Rationalist, og tillige med al høiere Aabenbaring forkaste Evangeliet: eller beslutte mig til en ligesaa stræng Supernaturalismus, og i Troessager underordne Fornuften for Skriften. Det Første kunde jeg paa ingen Maade beqvemme mig til. Aabenbaringen syntes mig at have altfor meget for sig, til at jeg skulde have kunnet ansee den for Bedragerie og Blændværk. Og jo mere jeg blev bekjendt med den menneskelige Fornufts Stridigheder, Modsigelser og Vildfarelser, desto meer lærte jeg at kjende Aabenbaringen, ikke blot som en ønskelig Velgjerning, men endog som en stor Fornødenhed. Endelig havde min Vedhængenhed ved Evangeliet

fra min tidligste Ungdom virket saa velgjørende paa mit Hjerte, jeg troede at have saa mange Erfaringer om sammes guddommelige Kraft, at jeg skulde have handlet imod Pligt og Samvittighed, dersom jeg havde villet rive mig ganske løs fra samme. Saaledes havde jeg da intet videre Valg; jeg maatte træde over paa Aabenbaringens Side med den Beslutning, at lade Alt, hvad der af Skriften var beviisligt, gjælde uden Undtagelse. Da nu den evangeliske Kirkes Lærebegreb syntes mig langt mere overeensstemmende med Skriften, end ethvert andet; da jeg ei heller undlod at bemærke, hvor strængconseqvent dette Lærebegreb er, og hvor let det lader sig forene med Fornuften, saasnart denne bliver sig sine Skranker bevidst, og afholder sig fra ubeviislige Paastande: saa var det meget naturligt, at jeg holdt fast ved vor Kirkes Lærebegreb, og foredrog det paa Cathedret og Prædikestolen, uden i mindste Maade at lade mig forstyrre ved det, man foretog sig derimod.

Hermed billigede jeg da ikke enhver Bestemmelse og videre Uddannelse, som de ældre Theologer og Polemikere have givet dette Lærebegreb og Skriftens beviislige Lære. Kun ved den sidste holdt jeg fast, kun den søgte jeg at fremstille i dens rette Sammenhæng. Med Fornutten kunde

jeg saa meget lettere forene den, som intet Skole-system forrykkede mig det rette Synspunkt. Mit omhyggelige Studium af alle tilværende philosophiske Systemer havde nemlig gjort mig til en Alt prøvende Skeptiker. Det Kantiske System kunde ei bringe mig paa andre Tanker.

Heraf kan Enhver slutte, at en høiere Aabenbaring er mit eneste Fodfæste: at det Visse og Afgjorte i mine Kundskaber er Evangeliets Grundsandheder. Velkommen er mig vel enhver Art af nyttige Kundskaber; men den Regel, hvorefter jeg bedømmer Alt, er Evangeliets Lære; og derved befinder jeg mig i meer end een Henseende vel.

"Følgelig er Hovedsagen ved min Overbeviisning en blot Troe paa Autoritet; jeg er ingen Selvtænker, som følger egne Indsigter og staaer paa egne Fødder; men er ligesom de Umyndige afhængig af Skriftens Anseelse." — Derimod har jeg intet at indvende; det forholder sig virkeligen saa. Kun beder jeg, at man vil tænke sig den Stilling, hvori jeg befinder mig imod Rationalisten, noget mere bestemt. Han troer ligesaa vel som jeg, nemlig paa sin Fornufts Udsagn; dens Anseelse lader han gjælde ubetinget og allevegne. Jeg troer paa Fornuftens Ophavsmand,

forbi jeg i Evangeliets Lære erkjender guddommelige Aabenbaringer: skulde dette være mindre passende for den menneskelige Naturs Værdighed end hiint? Og at man som Prædicant udretter meest, naar man gjør Alt afhængigt af Guds Anseelse, og allevegne kan beraabe sig paa, at man foredrager guddommelig Aabenbaring, Guds Villie og udtrykkelige Fordring, er af sig selv indlysende. Det gjør en ganske anden Virkning, naar man taler i Guds Navn, end naar man maa hjelpe sig med blotte Fornuftgrunde; den store Hob, det andet Kjøn, selv en Mængde af dem, som gjælde for Lærde, ville vi aldrig faae gjorte til Selvtænkere; uden Autoritet kunne de ei bestaae. Men hvo nævner mig en bedre, en høiere, en mere almindelig erkjendt, end Skriftens, forsaavidt den betragtes som Guds Ord? Og retfærdiggjør den sig ikke ved sin Virkning paa Menneskenes Hjerte saa overordentligen, at ingen anden end ikke ikke i en viid Afstand kan sammenlignes med den? — Dog her maa jeg lade Læseren kaste et Blik ind i mit Hjerte, hvorved han vil sættes istand til, fuldkommen at forklare sig min Hengivenhed til Evangeliet, og til vor Kirkes Lærebegreb. Jeg behøver, for at sige det kort, i det Forhold, hvori jeg staaer til Gud, en Frelser og Mægler,

og just en saadan, som Christus er. Ifølge en uafladelig Opmærksomhed paa mit Hiertes Tilstand, og ifølge min moralske Følelses Udsagn har jeg nemlig aldrig kunnet begribe, hvorledes man kan være forvoven nok til at trodse Gud med sin Dyd, eller endog kun dristig nok til at love sig Guds Naade og sine Synders Tilgivelse, uden at have en udtrykkelig Forsikkring derom af ham selv. Mig er det menneskelige Hiertes naturlige Tilstand fra Ungdommen af forekommen saa sørgelig og forstyrret: jeg har hos mig selv og andre fundet det, man kalder menneskelig Dyd, saa yderst mangelfuldt, saa dybt under Alt, hvad Gud kan og maa fordre af sine fornuftige Skabninger, at jeg aldrig kunde og endnu bestandig ei kan see nogen muelig Maade, hvorpaa Synderen kan sætte sig, uden nogen besynderlig Foranstaltning og Hielp af Gud, i et bedre Forhold til ham, og vorde Guds Naade værdig og vis. At begangne Feils Brøde ei formindskes, end sige tilintetgjøres ved paafølgende Bedring, ligger for Dagen. Og denne Bedring selv, naar den endog er alvorlig, hvad er den da? O jeg beraaber mig paa Enhver, som har en øm moralsk Følelse, og som veed, hvad der hører til en god moralsk Handling, naar den skal erholde den høieste Dommers Bifald. Vil han kunne rose

sig af sin Dyb for Gud; vil ei alt Mod forgaae ham, naar han prøver den for Guds Aasyn; vil han ei nødes til at tilstaae sig, at Alt hvad han gjør, endog det Bedste, er saa langt fra at være fortjenstfuldt, at det endog er saare mangelfuldt og dybt under det, som Gud kan fordre? Denne ydmygende Følelse af egen Uværdighed og Ufuldkommenhed har ved min Fremvext i det Gode ei forminddsket sig hos mig, den er endog bleven stærkere og mere levende.

Ifølge denne min sædelige Følelses Beskaffenhed er det til min Beroligelse aldeles nødvendigt at have en Erklæring af Gud selv om, at han kan og vil benaade Synderen; og at kjende en Anstalt, hvorved dette skeer paa en Maade, som er Gud fuldkommen værdig, og overeensstemmende med Menneskets moralske Natur. Den Guds Indretning, ved hvilken alle Syndere, som ville tage Deel deri, kunne ved Christum og for hans Døds Skyld benaades, forekommer mig at forene alt i sig, hvad her kan ønskes. Mig er den altsaa uundværlig; uagtet Bevidstheden om mine Synder har jeg Tillid til Gud, forbi jeg ei skal fortjene min Benaadelse; men tør vente den af Guds Kjerlighed i Christo.

Dette være nok talt om mine Prædikeners orthodoxe Indhold; jeg skal nu tale om deres Indretning og Form, og først forklare hvorledes jeg pleier at bære mig ad med Opfindelsen og Valget af mine Hovedsætninger (Themata).

Først maa jeg bemærke, at man aldrig uden Philosophie i Almindelighed, og fortroligt Bekjendtskab med Psychologien og Moralen i Særdeleshed, vil være lykkelig i at opfinde Hovedsætninger. Man maa have tænkt meget over den menneskelige Naturs Beskaffenhed, over dens Fortrin og Mangler, over dens Tilbøieligheder og Fornødenheder, over dens Pligter og Rettigheder, maa have iagttaget den i alle dens Situationer, og paa alle Dannelsens Trin, maa med utrættelig Flid til dette Oiemed have benyttet Historie og Erfaring, og derved have samlet sig et umaadeligt Forraad af brugbare Materialier, hvis man skal være istand til at udlede af enhver Text noget Tiltrækkende og Nyttigt, eller at lægge det deri paa en passende Maade.

Jeg føier endnu til, at den Nødvendighed, hvori jeg i saa mange Aar har befundet mig, uafladeligen at prædike over de samme evangeliske Pericoper, ei lidet har bidraget til at vække og skærpe Opfindelsesaanden. Da mine Prædikener

alle bleve trykte, saa maatte jeg, forbi man let kunde holde Regnskab med mig, nødvendigen tænke paa noget Nyt, saa ofte jeg vendte tilbage til den samme Text.

Først maa jeg nævne et libet Opfindelsesmiddel, som ofte har gjort mig fortræffelig Tjeneste. Jeg pleier at opskrive de Tanker, som lade sig udføre i en Prædiken, og hvorpaa jeg føres enten ved Læsning, eller ved regelmæssig Eftertanke, eller tilfældigviis, og strax henkaste dem paa Papiret saaledes som de frembyde sig, uden for det første dermed at have nogen bestemt Hensigt. Kan jeg nu ikke strax finde noget passende til en Text, hvorover jeg skal prædike, saa tager jeg fat paa hiin Fortegnelse over interessante Tanker, for at see, om maaskee en af dem kan bringes i Forbindelse med den opgivne Text. Dette er da hyppigen Tilfældet, og jeg er derved bleven bragt paa mangen lykkelig Combination, hvorpaa jeg ellers aldrig skulde være falden.

Imidlertid gjør jeg kun Brug af dette Middel, naar Eftertanke over selve Texten ikke strax fører til noget Nyttigt. Gemeenlig behøver man kun ret at fatte og tilbørlig at udforske Indholdet af en Text, for deri at finde meer end een nyttig Materie. Det maa være mig tilladt at vise, hvil-

fet Slags Betragtning og Bearbeidelse jeg har fundet frugtbarest saavel ved historiske som didactiske Texter.

Ved en historisk Text kommer efter min Mening Alt an paa, at man ganske sætter sig hen paa Historiens Skueplads, forestiller sig det Skete med alle dets Omstændigheder saa levende som mueligt, og ligesom lader Alt foregaae for sine Øine. Man maa derfor betragte enhver Fortælling i dens Sammenhæng med det Foregaaende og Paafølgende; maa forestille sig Tid og Sted, hvorpaa Alt er foregaaet, saa nøie som mueligt; maa efterforske Aarsagen og Foranledningen til ethvert Factum; maa erindre sig de samtidige Begivenheder og Følger, som enten staae i Forbindelse med, eller dog oplyse det, man har for sig; man maa endelig, som Lovene for en rigtig historisk Interpretation føre med sig, fatte Alt i den Tids Aand og Mening, hvortil den fortalte Kjendsgjerning hører.

Henvender man nu ifølge disse almindelige Forberedelser, sin Opmærksomhed paa de handlende Personer, seer man paa det Sindelaug, de Meninger, Ønsker og Fornødenheder, de yttre; lægger man Mærke til de Sæder og den Characteer, som de give til-

kjende, efterforsker man de Indtryk og Følger, som ethvert Ord, enhver Yttring, ethvert Skridt af de handlende Personer frembringer; overskuer man endelig den Virkning, som en saadan Begivenhed har havt, i Almindelighed og i det Hele: saa er det næsten umueligt, at man ei skulde komme paa Noget, som fortjente videre at overveies og udføres.

Men ligesaa nødvendigt er det, at man tillige er nøie underrettet om sin egen Tids og Menigheds Fornødenheder, ja at man er gjennemtrængt deraf. Naar flere Materier frembyde sig, som kunne afhandles, udfordres en afgjørende Grund. Denne kan for den samvittighedsfulde Præst ei ligge deri, at den ene Materie er lettere end den anden. Men hvad der efter hans Tilhøreres ham bekjendte Fornødenheder gavner meest, det, hvorved han sikkrest og hensigtsmæssigst kan virke paa deres Hjerte og Levnet, det maa han vælge og behandle med al Omhue. Paa denne Maade vil enhver Prædiken blive et Ord talt til rette Tid, en Art af Casualtale, og bevare Præsten for den Feil, at dvæle ved Almeensætninger (loci communes) som ei kunne hjelpe noget Menneske.

Brugbarheden af den ovenbeskrevne Opfindelsesmaade kan bedst bevises ved Exemplet paa Themata, som jeg har behandlet i en Række af Prædikener over den Text, som af alle historiske Pericoper er den korteste, ufrugtbarste og mindst passende med Dagen, hvorpaa den skal forklares, jeg mener Texten paa Nytsaarsdag, Luc. II, v. 21. Man skulde troe, at, naar man ei vilde anstille uvedkommende Betragtninger, skulde man have Møie med, blot nogle Gange at finde noget Hensigtsmæssigt og Opbyggeligt. Maaskee vil man dømme anderledes, naar jeg faaer gjennemgaaet mine Prædikener derover i den Orden, hvori jeg har foredraget dem.

Da Omskjærelsen først fuldendte Jesu Indtrædelse i Livet, den var nemlig hans Indtrædelse i de borgerlige og kirkelige Forhold: saa talede jeg allerede i A. 1785 i Wittenberg over den Sætning: "At Betragtninger over vor Indtrædelse i Livet ere en nyttig Forberedelse til Indtrædelsen i et nyt Aar." — Jesus underkastede sig, da han formedelst Omskjærelsen indlod sig i kirkeligt Samfund med sit Folk vanskelige Forpligtelser. I A. 1793 viste jeg altsaa, hvor nødvendigt det er ved Indtrædelsen i et nyt Aar at mindes den Sandhed, at vi tilligemed vore

Forbindelser formere vore Lidelser. Men eftersom dog Jesu Optagelse i den jødiske Kirkes Samfund formedelst Omskjærelsen ogsaa havde sine store Fordele, saa blev i det følgende Aar den Sætning oplyst, at man ved det nye Aars Tiltrædelse bør tænke paa det Gode, som Gud viser os ved Hjelp af det menneskelige Selskab. — Jesus befandt sig ret egentligen i Livets Morgenrøde, da han ved Omskjærelsen indviedes til Forbund med Gud: dette gav i A. 1795 Leilighed til at vise, hvorledes man skal hellige det nye Aars Morgen ved taknemmelig Erindring om de Velgjerninger, som Gud har viist os ved Livets Morgen. — Allerede paa den ottende Dag efter sin Fødsel følte Jesus Tidens mægtige Indflydelse, han blev Medlem af den jødiske Nation, og derved fik hans Skjæbne og hans Dannelse en eiendommelig Retning. Dette førte mig i A. 1796 paa den frugtbare Sætning: at vi ere Tidens Børn under Guds Styrelse. — Jesus fik ved Omskjærelsen sit Navn; deraf udviklede sig meget naturligt den Sætning: at vi bedst ville anvende det nye Aar, naar vort Navn er os saa vigtigt, som det bør være sande

Christne; dette Thema blev afhandlet i A. 1797. — Omskjærelsen var det samme som Optagelse i den jødiske Kirkes Skjød; dette gav i A. 1798 Leilighed til en Erindring om vor Optagelse i Jesu Menigheds Skjød. — Ogsaa under sørgelige udvortes Omstændigheder og Erfaringer fæstede Jesu Moder Tillid og glade Forventninger til det, som Engelen strax i Begyndelsen havde sagt hende om hendes Søn: deraf blev i Aaret 1799 taget Anledning til at beskrive Haabets Seier over Erfaringen, og anvende Alt paa Indtrædelsen i det nye Aar. — Aaret 1800 var Slutningen af det hele Aarhundrede; da nu den hele ældre Verdens Tidsalder sluttedes med Jesu Fødsel og Omskjærelse, og en ny fra den forrige forskjellig Tid tog sin Begyndelse: saa kunde Foranledning tages af det Eiendommelige, som Jesus havde givet sit Aarhundrede, til at vise, hvorledes vi ved et alvorligt Blik paa det bortvigende Aarhundrede skulle forberede os til det sidste Aar i samme. — Med det følgende Aar begyndte det nye Aarhundrede. Den smertelige, for det nyfødte Barns Liv og Opholdelse saa betænkelige Forandring, der allerede foregik med Jesus paa den ot-

tende Dag, og tillige paalagde ham saa svære Forpligtelser, fremböd af sig selv Opmuntringer til christelig Alvorlighed ved Indtrædelsen i det nye Aarhundrede. — Ved Begyndelsen af Aaret 1802 blev der lagt Mærke til den Omstændighed, at saa meget Vigtigt tilbrog sig med Jesus allerede i de første otte Dage af hans Liv, og at Tiden ligesom ilede med ham; derfor blev den henilende Tid gjort til Gjenstand for min Betragtning. — Det var en vel besværlig, men dog velgjørende Pligt for den af jødiske Forældre avlede Dreng, at underkaste sig Omskjærelsen allerede paa den ottende Dag; dette frembragte i A. 1803 den Hovedsætning: hvor meget vi ved Indtrædelsen i et nyt Aar have Aarsag til at velsigne Pligtens Tvang. — De nødtørftige Omstændigheder, hvori Frelseren befandt sig, da han blev omskaaren, og de tunge Pligter, som ved Omskjærelsen bleve ham paalagte, førte til den alvorlige Betragtning, som det jordiske Liv frembyder enhver upartisk Jagttager, og denne blev 1805 sat i Lyset. — Jesus traadte formedelst Omskjærelsen i ganske nye og ifølge hans Omstændigheder uundgaaelige

Forhold. Dette var i Aaret 1807 ogsaa Tilfældet med Sachsens Beboere, efterat en vigtig følgerig Fred var bleven sluttet i de sidste Uger af det foregaaende Aar: en alvorlig Eftertanke over de nye uundgaaelige Forhold, som det tiltraadte Aar fører os imøde, syntes altsaa at være meest passende med Tidsomstændighederne, hvorved dog, som billigt var, alt Hensyn til særdeles politiske Forhold blev undgaaet. — Den Omstændighed, at den, som blev omskaaren, gik en med tunge Pligter opfyldt Fremtid imøde, og behøvede meget Mod og megen Kraft, hvis han vilde fyldestgjøre samme, blev i A. 1808 Anledning til at tale om den Fatning overhovedet, hvormed vi bør gaae Fremtiden imøde.

Læseren vil have gjort den Bemærkning, at for at finde alle disse Materier, udfordredes intet videre, end ret levende at hensætte sig i de Omstændigheder, som Texten betegner, og dermed forbinde et stadigt Hensyn til det nye Aar og Tilhørernes Tarv *). Hvo som veed lykkeligen at

*) Den ligesaa beskedne som fortjente Forfatter miskjender eller fordølger her øiensynligen Indflydelsen af hans egen Vittighed og Skarpsindighed.

orientere sig i disse to forskjellige Verdener, ham vil det ei mangle paa interessante Synsmaader.

Iøvrigt hjelper et flittigt Studium af den bibelske, og især af den evangeliske Historie til saaledes lykkeligen at tænke sig ind i Omstændighederne ved enhver Begivenhed. Ved en gjentaget og sammenhængende Læsning af Evangelierne, ved en omhyggelig Sammenligning af deres Efterretninger, ved nøiagtig Kundskab om Palæstinas Geographie og naturlige Beskaffenhed, og ved et fortroligt Bekjendtskab med hele Jesu Tidsalders Omstændigheder og Begivenheder, kan man føres paa nye og meget frugtbare Synsmaader, især naar man tager saadanne Skrifter til Hjelp, i hvilke den evangeliske Historie er behandlet med Skarpsindighed og lykkelig Indtrængen i det Enkelte. Iblandt de ældre Skribenter fortjener i denne Heneeende at anbefales Chrysostomus i sine Homilier over Evangelierne. Man

Jeg indrømmer hans Regler af den Ære, de fortjene, men forgjæves vil Nogen vente blot ved deres Anvendelse at falde paa en saadan Række af træffende Themata over en tør Text, dersom han ei medbringer til sin Meditation naturlig Sindrighed og øvet Skarpsind. Udg.

finder i disse Taler ofte saa betydelige Vink, at man derved let kan ledes til videre Betragtninger. Iblandt de Nyere har Heß i sine bekjendte Værker leveret Prædicanten mange hidhørende Materialier *). Yderst interessante Synsmaader og Combinationer indeholder ogsaa Paulus's Commentar über die Evangelien, hvor de kun desværre ofte skjule sig under en Mængde usandsynlige Gisninger.

Nu blot et Par Ord om de didactiske Texter. Ved disse er den Lære, som skal afhandles, den være theoretisk eller praktisk, undertiden givet i den Skikkelse, at man ikke har noget Valg, men nødvendigen maa gjøre den til Hovedsagen, naar man ei vil forbigaae Texten. Her kommer da, saavidt jeg skjønner, Alt an paa, om man finder det, som hører til en grundig Behandling af den givne Materie, i Texten, og uden Tvang kan udlede det deraf, eller ikke. I det første Tilfælde maa man nødvendigen holde sig til Texten, og ved en naturlig eller vilkaarlig Analyse udvikle Alt af samme; man vinder derved den For-

*) Det vigtigste af disse, nemlig hans Lebensgeschichte Jesu i to Dele, tilligemed et Anhang i een Deel, haves oversat paa Dansk. Udg.

deel, at Alt fattes og indpræges Hukommelsen lettere og Tilhørerne faae tillige en Anviisning til en frugtbar Læsning af Skriften, og til nyttig Eftertanke derover. I det andet Tilfælde bringer man det i mindste saa meget, som muelig er, i Forbindelse med Textens Ord, og udfylder det øvrige ved fri Meditation.

At de fleste epistolikse Perikoper ere udførlige didactiske Texter, er bekjendt. Dog maa man ved dem vel adskille to Slags fra hinanden, saadanne, som ganske ere indviede til een eneste Materie, og saadanne, som indeholde flere Materier. Til første Slags hører for Exempel Epistelen paa Søndagen Estomihi 1 Cor. XIII. hvori den christelige Kjerligheds Fortrin prises; eller Epistl. paa 11te Søndag efter Trinit. 1 Cor. XV, 1—10., som ganske handler om Christi Opstandelse. Vil man ved saadanne Texter ei udtage en enkelt Omstændighed, og behandle den med Forbigaaelse af det øvrige, efter en fri Meditation (en Maade at prædike paa, hvorved man vel gjør sig Alt meget let, men ei synderligen fyldestgjør Texten) saa bliver intet andet tilbage, end at blive staaende ved Textens Hovedindhold, og videre udføre den angivne Materie

enten efter en naturlig, eller efter en vilkaarlig Analysis.

Langt større Vanskelighed have saadanne didactiske Texter, der ligesom udgjør en Samling af flere egentligen ei sammenhørende Materier. Hvor let man der kan falde i den Fristelse, at vælge een af samme til Thema, og tilsidesætte alt det øvrige i Texten, bevise de fleste Prædikener over Epistlerne; de ere sædvanligen udarbeidede efter denne vistnok meget lette Methode. Vil man derimod mere fyldestgjøre sin Text, og benytte den efter dens hele Omfang: saa bliver kun tilbage, at man fatter det Hele fra et høiere Standpunkt, og hæver sig til et Begreb, eller en Sætning, hvorunder hele Textens Indhold beqvemt kan ordnes.

Mangen ufrugtbarladende Text kan man blot derved aflokke noget Nyttigt, at man hæver sig over det egentlige Indhold af samme, og fatter et fjernere liggende Standpunkt. Iøvrigt gjælder ogsaa om dogmatiske Texter, hvad nyligen ved de historiske er bleven anbefalet, at hensætte sig ganske i Tiden og Omstændighederne.

Her er nu Stedet at handle om Dispositionen i mine Prædikener, og om den Methode, hvorefter Anlægget i samme er giort.

Hvorledes jeg er faldet paa at udkaste for enhver Prædiken en Plan efter Logikens strænge Regler, er bekjendt af det Foregaaende. Denne methodiske, undertiden hartad ængstelige Disponeren er saa dybt grundet i min intellectuelle Dannelse, at den er bleven mig ligesom til den anden Natur. Da jeg nu ifølge min egensindige Hukommelse, som kun griber let sammenhængende Tanker, men saare vanskeligen beholder Ord og Talemaader, aldeles ikke skulde være istand til at memorere mine Prædikener, hvis ikke alt deri ved stræng Orden var sammenknyttet; saa staaer det ei i min Magt at undlade en nøiagtig Disposition; det er mig en Nødvendighed. Ogsaa har jeg gjort den Erfaring, at det er gavnligt for Tilhørerne, man ei skjuler Meditationens Gang for dem, men letter dem Foredragets Ihukommelse ved en logiskrigtig, og fast sammenknyttet Plan.

Det er mig ei ubekjendt, hvad man modsætter denne Maade at prædike paa. Mange Præster, som gjerne vilde forestille store Talere, ere af den Mening, at det strider mod Veltalenhedens Love, saaledes at indsmede sig i logiske Lænker: det frie Sving og den fyrige Veltalenhed gjøres derved ganske umuelig. Derpaa har jeg intet videre at svare, end at en stræng Ordning af

en Tale ei alene kan bestaae med det Begreb om sand Veltalenhed, som jeg har udledt af de Gamle og ovenfor angivet, men at den endog udfordres dertil. Have da de Herrer, som saa gjerne ville være Demosthener og Ciceroner paa Prædikestolen, ikke lagt Mærke til, hvor nøiagtigt, med hvilken Kunst og ideligt Hensyn til Diemedet disse Mænds Taler ere disponerede; og at de netop ved den Maade, hvorpaa de fremstille Hovedstykkerne, og lade de enkelte Momenter følge paa hinanden, have forskaffet sig de største Fordele, og lykkeligst forberedt den Virkning, som de vilde frembringe. Om de gamle Rhetorers udførlige Anviisninger til at disponeere vil jeg ikke engang tale. Men sædvanligen kjender man de Gamles saakaldte fyrige og henrivende Veltalenhed kun af Andres Sagn, og forvexler den med mange nyere selvindbildte Taleres religiøse, halvpoetiske og desultoriske Snakken og Declameren, som rigtig nok vilde ophøre at være henrivende, d. e., forvirrende, saasnart som den skulde bindes til en logisk Orden. Hvo disponerer iøvrigt, for ogsaa at tilføie noget om de nyere Talere, omhyggeligere og strængere, end netop de berømteste Prædicanter, f. Ex. Saurin, Bourdaloue, Massillon,

Blair og Andre, og dog siger Ingen, at disse Mænd mangle Kraft og Ild.

Men en Prædiken, vedbliver man, skal ei være nogen tør Speculation, ei en kold Underviisning for Forstanden: den religiøse Følelse skal den vække og sysselsætte; paa Hiertet skal den virke; hæve Mennesket over det Hverdags og Sandselige, og opvarme det for det Hellige, Guddommelige og Evige: dette er Hovedsagen, naar man taler i Kirken. Men hvad er til dette store Øiemed mindre passende, end en ængsteligen tilskaaren og kunstmæssig Skoleøvelse?

Herved bemærker jeg for det første, at man dog til alle Tider har anseet og det med Rette Underviisning og Belæring for et Hovedøiemed ved at prædike, og desaarsag har kaldt Prædikanterne Evangeliets Lærere. Den som forviser Underviisningen fra Prædikestolen, og vil have Alt beregnet paa at røre, han berøver Prædikeembedet en stor Deel af dets Gavnlighed, især hos den store Hob, som næsten mangler al Leilighed til at berigtige og udvide sine Religionskundskaber, naar det ei skeer i Kirken. Dernæst maa jeg reent ud benægte, at Religionsfølelsen kan vækkes paa en gavnlig Maade, naar man ei baner sig Veien til Hiertet igjennem Forstanden, naar man ei

overalt gaaer ud fra en overbevisende Belæring. Man vil dog vel ikke røre ved at henvende sig til Phantasien og opflamme den; derved skulde man kun antænde en vild Ild, som vel kunde skade den sande Fromhed, men ei bringe den nogen Fordeel. Skal en from Rørelse være gavnlig og bedrende, og en Aandsopløftelse være fornuftig og frugtbar, saa maa den grunde sig paa rigtige Sandheder, som ere blevne levende fremstillede og følte; et virkelig opløftende, gribende og begeistrende Foredrag er slet ikke tænkeligt uden Underviisning, som forbereder og foranlediger Hjertets Bevægelse. Da nu denne Underviisning maa virke meest, naar man giver den Klarhed og Orden: saa skjønnes ikke, hvorfor en stræng Disposition ei skulde kunne forenes med det Øiemed, at virke paa Hjertet og Følelsen.

Saa disponere man da længe nok, vil man sige, og sønderlemme Alt, medens man mediterer, i fine Dele: men ved Udførelsen beklæde man dog dette Skelet med Hud og Kjød, og man fremdrage det ikke for Forsamlingens Øine som en Beenrad uden Aand og Liv.

Jeg tør vel holde fast paa det Billede, som ligger til Grund for denne Bemærkning. Vistnok bedækker Naturen Beenraden hos et skjønt Legeme

med mangehaande bløde Dele, og giver det derved de mægtige Yndigheder, hvorved det fængsler enhver Beskuer. Men gjør den det derfor til en Kjødmasse, hos hvilken de enkelte Dele og Lemmer ei meer kunne adskilles, deres Forhold ei iagttages, deres Ledemode ei meer paavises? Er ikke tvertimod Beenbygningen, dette faste Grundlag for det Hele, saa tydeligen tilkjendegivet, at man uden Møie seer, hvor ethvert enkelt Led begynder, og ophører, og hvorledes de alle ere forbundne med hverandre? Og er det ikke disse regelmæssige Proportioner, er det ikke denne hensigtsmæssige naturlige Sammenføielse, hvorved en skjøn Form saa meget behager? Og saaledes vil da en Tale, i hvilken Organisationen af det Hele er gjort ukjendelig ved Indklædningen, ei være et skjønt bannet Legeme fuldt af Bevægelse og Liv, men en uformelig Kjødmasse, hvoraf Ingen veed at gjøre noget, og som ei kan henregnes til noget Slags af bekjendte Former. Dette er ogsaa det Indtryk, som deslige Taler sædvanligen efterlade. Man har hørt meget Skjønt, men man veed ikke nøie at angive, hvori det har bestaaet, og kan ikke henføre det til klare bestemte Forestilliger. Jeg kan ei troe, at noget Godt stiftes paa denne Maade.

Der er altsaa neppe nogen Tvivl om, at jo en nøiagtig logiskrigtig Disposition bør ligge til Grund for enhver god Prædiken. Desto meer finder jeg mig forpligtet til, ei alene oprigtigt at angive nogle Feil, som jeg i denne Henseende har begaaet, men endog udtrykkeligen at advare yngre Præster derfor.

Ofte har jeg lagt en Hovedinddeling til Grund for mine Prædikener, hvilken paa ingen Maade kan retfærdiggjøres efter Logikens Regler, eller, for at udtrykke mig rigtigere, jeg har slet ikke inddeelt Themaet, men vilkaarligen forbundet fremmede Sætninger dermed *). Saaledes har en af mine Prædikener det Thema: Advarsler imod falsk Samvittighedsfuldhed; og er inddeelt i tre Stykker, hvoraf det første forklarer denne Feils Natur;

*) Forfatt. anfører paa enhver Feil flere Exempler; jeg har for Korthedes Skyld valgt deraf eet, som kunde være tilstrækkeligt til at oplyse Forfatterens Advarsel og til at godtgjøre hans Strængheb imod sig selv, skjøndt jeg tilstaaer, at Læseren gjerne kunne ønske flere, da man ei lettelig kjedes ved at høre en Reinhard skrifte for sig selv.
Udg.

det andet Sammes Kjendetegn og Virkninger; og det tredie Grundene, hvorfor den bør skyes. Her ligge de to første Dele slet ikke i Themaet, ifølge hvilket blot Advarsler imod den angivne Feil burde være forebragne. Den tredie deri udgjør Themaet selv. Hvis dette havde været udtrykt saaledes: om den falske Samvittighedsfuldhed, saa skulde de angivne tre Dele staae i det rette Forhold dertil; thi ved den falske Samvittighedsfølelse har man at see paa dens Natur, dens Yttringer, og dens Skadelighed.

En anden Feil som jeg finder i mange af mine Prædikener, er en for vidt dreven Bestræbelse for at inddele Alt ret methodiskt og for at fremstille Alt i stræng Sammenhæng. Jeg har ovenfor fortalt, hvorledes jeg er kommen til dette stive Væsen. Men til Efterligning kan jeg ingenlunde anbefale det; deels fordi deslige møisommelige Rustninger ikke ere nødvendige til at opnaae Hovedøiemedet med at prædike; deels fordi de i Særdeleshed der vilde være ilde anbragte, hvor man har at gjøre med almindelige, i Tænkning uøvede Tilhørere. Exempler paa en saadan for vidt gaaende Nøiagtighed i at definere og classificere vil man især

træffe i mine ældre Prædikener; i de nyere har jeg søgt at undgaae den, uden at have derfor, som jeg haaber, mindre grundigt afhandlet Materien. Ogsaa her kunde det være nyttigt at henvise til Exempler. I min første Pintseprædiken fra A. 1798, som handler om den aandelige Erfaring, er det i første Deel en altfor vidtløftig og ei engang ganske hensigtsmæssig Tilberedelse, at der tales saa udførligen om den almindelige og sædelige Erfaring, eftersom Begrebet om aandelig Erfaring gjerne kunde faae den fornødne Klarhed, om endog hine Oplysninger ei vare forudsendte. Vistnok er det nødvendigt, at man under en Prædikens Udarbeidelse tydeliggjør sig alle Hovedbegreberne ved rigtige Definitioner; man er ellers ikke sin Materie mægtig, og kan ei tale med den fornødne Bestemthed. Men dette logiske Forarbeide har ei hjemme i selve Prædikenen, hvori alt maa fremstilles uden pedantisk Sønderlemmelse med fattelig Klarhed.

Endelig kan jeg ikke nægte, at der i mine Prædikeners Disposition hersker altfor megen Eensformighed. Tildeels har denne sin Grund i selve Tingens Natur. Ved mange Materier er kun een encste Behandlingsmaade den naturlige og bedste; og man forfalder til Kunstlerie,

naar man vælger en anden. Det ligger i enhver god Prædikens Natur, at man først oplyser Forstanden ihenseende til det, som den indeholder, og derpaa gjør Alt frugtbart for Hjertet og Livet; eller med andre Ord, at den første Deel er theoretisk, den anden practisk. At denne Inddelingsmaade derfor hyppigen forekommer, er ganske uundgaaeligt; og kan følgelig ei med Rette dadles. Ligedan forholder det sig med visse Trichotomier, som ere iligemaade altfor naturlige, til at man ikke hyppigen skulde betjene sig af dem. Den som vil tale om en interessant Sandhed, gaaer meget naturligt frem, naar han oplyser, beviser og anvender den. Hvo som handler om en vigtig Pligt, maa iligemaade oplyse den, bevise den, og give Anviisning til dens Udøvelse. Den som anbefaler en Dyd, maa give et klart Begreb om samme, sætte dens Vigtighed i Lyset, og vise, med hvilke Øvelser man kan tilegne sig samme o. s. v. I saadanne Tilfælde ere Hovedinddelingerne ligesom givne, og det er snarere skadeligt end gavnligt for disse Materiers Behandling, hvis man søger at give dem et andet Snit.

Alligevel nægter jeg ingenlunde, at Inddelingerne og Planerne i mine Prædikener hyppigen

ere for eensformige ogsaa der; hvor meer Vilkaarlighed i Ordningen, følgelig ogsaa meer Afvexling ved Meditationens Gang havde været muelig. Dette har ogsaa Pastor Linde bemærket i et lærerigt Skrift: Reinhard und Ammon; Kønigsberg, 1800; og rigtigen fundet en Hovedaarsag til denne Eensformighed i et vist Hang til Symmetrie, hvilket saa meget lettere kunde faae Indflydelse hos mig, da min Hukommelse fandt sin Fordeel derved. Dog er jeg mig ikke bevidst at have iagttaget denne Symmetrie paa Materiens Bekostning.

Alligevel maa jeg advare unge Prædicanter for, ei ubetinget at holde det Symmetriske, som findes i mange af mine Prædikener, for et Fortrin, der fortjener at efterlignes. For et saadant kan nemlig denne Lighed i alle Dele og Underafdelinger kun gjælde der, hvor den ligesom er given ved Materien, hvor en anden Ordning vilde være mindre grundig og mindre naturlig.

Jeg har nu blot tilbage at tale om Udførelsen af mine Prædikener, om det, som de gamle Rhetorer kaldte Elocutionen. Det være mig tilladt derom at fatte mig kort, og kun gjøre opmærksom paa hvad jeg ved Indklædningen holder

for ufuldkomment, eller endog for feilagtigt; hvad jeg i det mindste ei ønsker efterlignet af dem, som skulle tale for meget blandede Forsamlinger, end sige for Landsbyemenigheder. Først maa jeg aflægge den almindelige Bekjendelse, at jeg aldrig har kunnet være ganske tilfreds med Elocutionen i mine Prædikener. Dertil har jeg formedelst mine mange Forretninger aldrig kunnet anvende Tid nok paa mit Foredrag. Den, som under allehaande Adspredelser skal træde offentligen frem eengang om Ugen, og undertiden oftere, kan umueligen levere noget Fuldkomment. Gjennemlæser jeg derfor noget af mine Prædikener med kritisk Nøiagtighed, saa opdager jeg allevegne i Indklædningen og Stilen Ufuldkommenheder og Feil, som vel kunde være undgaaede, dersom jeg havde havt meer Tid. Manglerne ere i Almindelighed disse: at Udtrykket ei altid er saa treffende, bestemt og fatteligt, som det burde være; at der ikke forekommer Rigdom og Afvexling nok i samme; at det snart er for kort og ikke tydeligt nok, snart for ordrigt, og indeholder noget Overflødigt; at det ofte mangler hiin Lethed i Bevægelsen, hiint flydende Løb, hvori Alt udgyder sig naturligt og ligesom af sig selv; at Øret snart stødes ved en ubehagelig Stilling af Ordene

snart bliver utilfredsstillet ved Mangler deri; at endelig Overgangene fra den ene Afdeling til den anden deels ikke altid ere lette og naturlige nok, deels komme for ofte tilbage og have for megen Eensformighed.

At Udtrykket i mine Prædikener ei altid er populært, tilstaaer jeg villigen. Ja jeg bekjender endog, at jeg har troet, i mine Forhold, og for de Menigheder, som jeg talede til, at burde tale i denne Tone. I Wittenberg prædikede jeg i Universitetskirken, hvor mine fleste Tilhørere vare Lærde. Her kunde jeg naturligviis tillade mig mangt Udtryk, mangen Forestillingsmaade, mangen Vending, som skulde have været ganske uforstaaelig for enhver anden Forsamling. I Dresden kom jeg til en Menighed, som bestaaer af lutter dannede Tilhørere, hvoraf Enhver har læst vore bedste Skribenter: her kunde jeg ei alene uden Betænkning betjene mig af Bogsproget; men jeg maatte endog gjøre det, dersom jeg ei vilde blive anstødelig og mishage.

Men derfor ønsker jeg alligevel, at man ei vil tale saaledes for meget blandede Menigheder. Vel misbilliger jeg hiin falske Popularitet, naar man taler med Voxne som med Børn og forfalder til det Gemene og Platte. Præsten skal ei

nedlade sig til Pøbelens gemene Sprog, men hæve sine Tilhørere til sig, og følgelig altid betjene sig af et alvorligt, værdigt og udvalgt Sprog. Men derhos maa dog Udtryk og Vendinger, hvormed den udannede Læser intet Begreb kan forbinde, eller dog kun et urigtigt, nødvendigen undgaaes, og bekjendtere vælges; eller Sagen omskrives. Et Exempel vil bedst oplyse min Mening. — En af mine Prædikener har til Thema: hvorledes Christne skulle betragte deres Stilling i Tiden. Dette Udtryk er ikke populært nok; den gemene Mand veed ei hvad han skal tænke sig ved: Stilling i Tiden; for ham burde man fremsætte det saaledes: hvorledes bør Christne betragte den Tid, hvori Gud lader dem leve.

Det er ikke af Veien, her at lægge Mærke til en Forskjel, som efter min Mening finder Sted imellem den gamle og nye Veltalenhed. Den gamle Taler havde egentligen aldrig et blandet Publicum at henvende sig til; hans Tilhørere havde i Hovedsagen samme Grad af Dannelse; i de Anliggender, han havde at forhandle med dem, toge de alle lige Deel; og troede sig, da det angik lutter Ting af det daglige Liv, lige duelige til deres Bedømmelse; han kunde altsaa ei alene, han

maatte endog tale i lutter almeenbrugelige Udtryk; havde han villet indblande poetiske Formeler, eller philosophiske Kunstord, da skulde man med Rette have spottet ham, eftersom han ingen Foranledning kunde have til en saadan Afvigelse fra den almindelige Sprogbrug. Med den nyere Taler, og især med Prædicanten, forholder dette sig ganske anderledes. Man skylder Bogtrykkerkunsten, at der i de nyere Tider har dannet sig et læsende Publicum, som Oldtiden ei kjendte. Da Skribenterne søgte at meddele dette allehaande interessante Sandheder, ja endog popularisere for det de abstracteste Begreber, saa opkom et eget Bogsprog, som er det blot talende og ikke læsende Publicum aldeles fremmet. Heraf ere fremkomne Fornødenheder, som sætte den nyere Taler, især Prædicanten i en Forlægenhed, hvorom de gamle Talere intet Begreb havde. Afholder Prædicanten sig nemlig fra Bogsproget, og taler i lutter almeenbekjendte Sætninger, saa mishager han den saakaldte Læseverden, som er vant til en høiere Tone, hvilken den i det mindste har lært at kjende i Romaner; den finder hans Foredrag for gemeent, til at kunne være tilfreds dermed. Betjener han sig derimod af Bogsproget, saa bliver han uforstaaelig for dem, som ikke læse. Ifølge disse

den nyere Verdens synderlige og stridige Fordringer og Fornødenheder er det næsten ikke muligt, at fyldestgjøre en meget blandet Menighed; mig vilde det i det mindste aldrig lykkes at træffe en Middeltone, som baade kunde behage de dannede Tilhørere, og være forstaaelig for de udannede. Jeg har derfor holdt det for en stor Lykke stedse at have, hvor jeg skulde tale offentligen, et lige dannet og i Bogsproget kyndigt Auditorium.

En virkelig Feil ved Dictionen i mine Prædikener er den altfor hyppige Brug af visse Talefigurer, især af Spørgsmaalet. Derved opstaaer ei alene en ubehagelig Eensformighed; men man forfeiler endog sit Øiemed. At Spørgsmaalet og gjør Declamationen besværlig, og kræver en større Anstrængelse af Brystet, vil jeg ei engang omtale. Hist og her torde ogsaa Exclamationen noget for ofte være anbragt. Dog troer jeg at have misbrugt denne Figur mindre, end Spørgsmaalet.

En ganske egen Kunst er det, at gjøre Overgangene fra et Hovedstykke til det andet, og fra en Underafdeling til den anden, paa en let og naturlig Maade. Overgangene ere i en Tale hvad Ledemodene ere i et Legeme; det hele Legeme bliver uhandeligt og stivt, naar det

mangler Lebemode, eller naar de ikke ere bevægelige nok. At jeg har gjort mig megen Umag for at forskaffe mine Prædikener ved Delenes Sammenføielse en let og naturlig Bevægelse, er jeg mig bevidst. Men aldrig har jeg kunnet tilfredsstille mig i dette Stykke; derimod finder jeg mine Overgange snart ikke naturlige nok, snart altfor eensformige.

I Foredrag, som ere nøie disponerede og beregnede paa at indpræges Hukommelsen, er intet naturligere, end at man hyppigen betjener sig af den Vending, som de gamle Rhetorer kaldte Complexionen. Den er bedst skikket til at slutte Udførelsen af en Punct, fordi den gjentager Hovedtanken, sædvanligen med de samme Ord, hvormed den er bleven angivet, og ligesom endnu engang anbefaler den til Hukommelsen. Den passede for vel med min hele Methode, til at jeg ikke gjerne skulde benytte mig deraf. Dog tilstaaer jeg, at jeg ogsaa her ei altid har holdt Maade, men brugt Complexionen med altfor stor Eensformighed endog der, hvor den uden Tab kunde være udebleven eller bortbyttet for en mere passende Overgang.

Ganske egne Vanskeligheder har jeg bestandigen fundet ved Brugen af Pronomina. Vel har jeg gjort mig megen Umag for at bruge dem

saaledes, at ingen Tvetydighed skulde finde Sted, og at intet Hensyn til et urigtigt Subject skulde være muligt. Og endda er det ei stedse lykket mig; dog støder jeg paa Steder, hvor ei alle Misforstaaelser ere tilbørligen undgaade.

At Udtrykket i mine Prædikener ei altid er bestemt og træffende nok; at det hyppigen mangler let Bevægelse; at det endelig ofte kunde være langt mere velklingende og harmonisk, end det er, har jeg allerede bekjendt, og kunde let bevise det ved en Mængde Exempler. Læseren vil altsaa vel troe mig, naar jeg forsikkrer, at jeg aldrig er kommen tilbage fra en kritisk Gjennemlæsning af mine Prædikener med reen Fornøielse; og at det endnu ikke har villet lykkes mig, ved noget Arbeide ganske at opnaae og virkeligen fremstille hvad der svævede for min Aand, og fordredes af min Følelse.

IX.

Literatur.

Denne udgjorde, som bekjendt, en staaende Rubrik i Hr. Pastor Fallesens theologiske Journal; og jeg har, skjøndt først efter nogen Betænkning, beholdt den, i den Tanke, at de fleste Læsere ville stemme for dens Optagelse i Bibliotheket. Maaskee vil denne Artikel blive forbigaaet af dem, som af Journalen for udenlandsk Literatur ere underrettede om det fremmede, og af den danske Literatur-Tidende om vort eget Bogvæsens Fremgang: men disse ville ei fortryde paa, at jeg for de øvrige Læseres Skyld eengang om Aaret giver en Liste paa de vigtigste nye Skrifter. Selv for dem vil den have den Fordeel, at de paa een Gang kunne overfee et heelt Aars Udbytte. Hvad nu min Bogfortegnelse angaaer, da

har jeg troet at burde gaae tilbage til det Tidspunkt, hvor Pastor Fallesen standsede; og altsaa levere den danske Literatur for de to sidste Aar, men den udenlandske for de trende Aar 1809—1811, eftersom den tydske Literatur ei findes i det theologiske Maanedsskrift for 1809. Ihenseende til Valget, agter jeg at være strængere end min Forgjænger. Af de udenlandske Skrifter vil jeg nemlig kun anføre de vigtigste, og alene theologiske (dog i Ordets videste Forstand), da endog disse ville vorde vanskelige at overkomme for de Allerfleste; derimod tænker jeg af danske Bøger at nævne ei alene theologiske, men endog nogle, som vedkomme Theologen og navnlig Præsten meer eller mindre, af de øvrige Fag. Man vil see, at de fleste ere valgte af Pædagogikens og Oeconomiens frugtbare Gebeter, de sidste med Hensyn til Landsbypræsten, der vel ei tør gjøre Oeconomien til sin Hovedsyssel, men for hvem den dog altid bliver en vigtig Sag. Af det Skjønne har jeg ikkun nævnt Mesterværkerne, ikke fordi at jo Præsten nok tør læse mere heraf, hvis han kan overkomme det; men fordi jeg ellers ikke vidste, hvor jeg her skulde finde en Grændse. Det vil desuagtet neppe lykkes mig at undgaae visse egenkjerlige Forfatteres Utak, naar de savne deres Bøger paa min Liste;

men jeg troede dog ikke af denne Grund at burde optage Alt. Det maa da tjene til deres Beroligelse, at en Bog kan være meget god og nyttig, endskjøndt jeg ikke nævner den iblandt de Skrifter, som kunne forudsættes at interessere alle eller dog de fleste Geistlige (hvis Tarv jeg her maa have for Øie); og dernæst, at jeg allermindst ihenseende til danske Bøger skal afvige fra mit Forsæt: ingen Recensioner at optage. Ogsaa de udenlandske blive i Almindelighed anførte uden tilføiet Dom (en saadan Veiledning behøver Læseren ikke, saalænge vi have den ovennævnte, fortræffeligen redigerede, Journal for udenlandsk Literatur); kun hvor enten Indholdet, eller en særdeles Mærkværdighed ved Bogen kan angives med et Par Ord, forekom det mig at være en utidig Sparsommelighed at holde disse tilbage. Hvad Prisen angaaer, da angives den paa fremmede Bøger slet ikke, da den baade er vanskelig at erfare og vaklende med Coursen, sædvanligen kan man regne 30 til 32 Sk. for Arket. Prisen paa de danske Bøger er uddragen af den danske Literatur-Tidende; dog er derved for udenbyes Bogelskere at mærke, at selv denne ei hos alle Boghandlere er uforanderlig, da nogle forhøie den endog paa ældre Skrifter, eftersom enten Vexelcoursen eller deres Vindesyge stiger.

A.

Dansk Literatur for Theologer.

A. 1810 og 1811.

a) Theologiske Skrifter.

Prædikener af J. P. Mynster, Præst i Spielleruy (nu i Kbhavn.) 1ste Bind. 1810. hos Buch. 7 Mk. 8 Sk. Trykp. 10 Mk. Skrivp.

Die Gewißheit unserer ewigen Fortdauer. Von C. J. F. Christiani, königl. Hofprediger. 80 Sk. hos Schubothe. Allerede paa ny oplagt.

Predigt bei der Niederlegung seines Amtes an der Kirche des Herrn Zebaoth in Kopenhagen, von C. M. Hudtwalker. 20 Sk. hos Brummer og Schubothe.

Samme Prædiken, oversat paa Dansk. 16 Sk. hos Popp.

Tredie forbedrede og forøgede Oplag af Ledetraad ved den første Religions Underviisning for Børn af den mindre Alder, ved P. Holst, Sognepræst i Nestved. 10 Sk. hos Sebbelow.

En varm Forbøn for Landets Fyrste, en Prædiken holdt den 28de Jan. 1810 af Samme. 1 Mk. hos Sebbelow.

Bedømmelse over Dr. J. H. Larsens Bidrag til den nye Psalmebog og Sangens Forbedring i Kirkerne, af P. N. Lassen, Candidat i Theol. og Skolelærer. 12 Sk. hos Schubothe.

Kristelig Apologetik eller videnskabelig Udvikling af Grundene for Kristendommens Guddommelighed, ved Peter Erasmus Møller, Dr. og Prof. i Theologien. 1 Rdlr. 20 Sk. hos Brummer.

Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Huus? Demisprædiken af N. F. S. Grundtvig, Cand. i Theol. (nu Personel Capellan). 16 Sk. hos Schubothe.

Hugh Blairs Taler. 1 Deel, oversat efter den 18de engelske Udgave af A. B. Birch, Translatør og Candidat i Theol. 2 Rd. 24 Sk. Tkp. 3 Rdlr. 32 Sk. Skp. hos Schubothe. Indtægten tilfalder de Skadelidte ved Kbhavns Bombardement. Subskriptionen staaer endnu aaben.

Christendommens Aand i Henseende til Trøst i Lidesset, af Dr. F. V. Reinhard, fordansket ved A. P. Meden, Præst i Aalborg. 92 Sk. Tkp. 1 Rdlr. 92 Sk. Skp. hos Schubothe.

Korte Regler for den katechetiske Underviisning i Religion, til Brug for Skolelærere, af Sognepræst P. Holst. 12 Sk. hos A. Seidelin.

Confirmations-Act ved Prinds Ferdinands Confirmation, af Biskop Dr. N. E. Balle, Kgl. Confessionarius og Commandeur af Dannebrog. 24 Sk. hos Schulz.

Den Kamp den ærlige Guds Ords Tjener har at kjæmpe, og det store Haab der skal styrke ham i Kampens Stund, en Prædiken ved St. Hans Landemode, af Amtsprovst P. H. Monster. 1 Mk. hos Seidelin.

Bibelske Fortællinger med Anvendelse paa Religion og Sædelære, af Biskop Boisen, indb. 9 Mk. i lille Kongensgade No. 53.

Nytaarsnat eller Blik paa Kristendom og Historie, af Cand. Theol. Grundtvig. 2 Mk. hos And. Seidelin.

D. Nic. Ed. Balles Forsøg til en forbedret Indretning af den offentlige Gudstjeneste. Første Tidsløb fra Nytaar til Fastelavn. 2 Mk. hos Schulz. Andet Tidsløb fra Fastelavn til almindelig Bededag. 3 Mk. 8 Sk. sammesteds.

Bisk op Hjorts Afskedsprædiken i Holmens Kirke 1811 og hans ved Bispeordinationen oplæste Levnetsløb. 24 Sk. hos Schulz.

Theologisk Bibliothek, udgivet af Prof. J. Møller, 1ste Bind. 16 Mk. hæftet hos A. Seidelin. Nærværende andet Bind.

Münschers Lærebog i den kristelige Kirkehistorie til Brug ved Forelæsninger. Paa ny udgivet, forøget og fortsat af J. Møller, Professor i Theologien. Hos Brummer.

Videnskabelige Forhandlinger ved Siællands Stifts Landemode. 1ste Binds 1ste Hæfte udgivet af Provst (nu Biskop) Hjort, og Amtsprovst P. H. Mønster. Andet Hæfte udgivet af Amtsprovst Mønster og Holmens Provst Gutfeldt. Hos A. Seidelin.

Christiani's Visheden om vor evige Vedvarelse. Et Bidrag til at bestride Tvivlen; med særdeles Hensyn til Forældre, der sørge over deres Elskte s tidlige Død. Oversat ved H. C. Michelsen. Hos Schubothe 1811.

Fragmenta Basmurico-coptica Veteris et Novi Testamenti, quæ in Museo Borgiano Velitris asservantur cum reliquis versionibus Ægyptiis contulit, latine vertit nec non criticis et philologicis adnotationibus illustravit W. F. Engelbreth. 4to. 4 Rdlr. Skp. 5 Rdlr. 4 Mk. Skp. hos Thoring og Colding.

En daglig Bedetrøst for Børn, af C. A. Møller. 28 Sk. hos Bonnier.

β) Andre Præsten vedkommende Skrifter.

Fortsættelse af Abbed Millots Verdenshistorie, ved Professor og Rector M. A. W. Brorson, 4de Deel. 1 Rdlr. 48 Sk. paa Tkp. 2 Rdlr. Postp. hos Gyldendals.

Samling af alle for Geistligheden gjeldende Forordninger, Rescripter o. s. v. ved L. Fogtman. 1 og 2 Deel. Anden Udgave besørget af Prof. F. T. Hurtigkarl. 5 Rdlr. 3 Mk. Tkp. 7 Rdlr. Skp. hos Gyldendals.

Anviisning til Hampens Dyrkning af Prof. Olufsen. Et kronet Priisskrift. 24 Sk. hos Schubothe.

Holbergs udvalgte Skrifter, udgivne ved Prof. Rahbek, 16, 17 og 18 Deel. 1 Rdlr. Tkp. og 8 Mk. Skp. hver Deel (for Subskribenterne) hos Schulz.

Veiledning til en fordeelagtig Høravl, af J. Stockholm, Sognepræst, med Figurer. 10 Sk. i Viborg og paa Børsen.

En kort Anviisning til Tobaksplantning, af J. F. Becher i Viborg. 6 Sk. hos Schubothe.

Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter for A. 1807 og 1808. Med Kobbere. 2 Rd. 2 Mk. Tkp. 3 Rd. Postp. hos Gyldendals.

Veiledning til Underviisning i Modersmaalet til Brug for Skolelærere, af D. S. Birch, Pastor Vicarius til Vesterborg. 3 Mk. 12 Sk. hos Brummer.

Haandbog i Geographien til Brug ved Skoleunderviisningen, af Stoud Platou, Overlærer ved Cathedralskolen i Christiania. 1ste Deel. 1 Rdlr. 12 Sk. hos Schubothe.

Norske Landvæsens Samlinger af Dr. Neuman. 1ste Binds 1, 2 Hæfte. indb. 20 Sk. hos Schubothe.

Nye danske Magazin, 3die Bind. 1 Rdlr. 48 Sk. hos Schubothe.

Schous chronologiske Register over Forordningerne. 15 Deels 2 Stykke. 4 Mk. 8 Sk. Tkp. 1 Rdlr. Skp. hos Gyldendals. 3 Stykke 9 Mk.

Journal for udenlandsk Literatur, udgivet af Professorerne Schlegel, Thorlacius, P. E. Müller, Engelstoft, Ørsted og J. W. Horneman. Aargangene 1810 og 1811. (fortsættes.)

Lærebog i Geographien for Begyndere af H. A. Kofod, Adjunct ved Kiøbenhavns Cathedralskole. 9 Mk. hos A. og S. Soldin.

Prof. Begtrups Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. 6te Deel (som er anden

Deel af Beskrivelsen over Jylland) 22 Mk. Trykp. 28 Mk. Skp. hos A. og S. Soldin.

Det Kongl. Danske Landhuusholdnings-Selskabs Skrifter, nye Samling. 2det Binds 1 Hæfte. 1 Rdlr. Tkp. 1 Rdlr. 3 Mk. Skp. hos Gyldendals.

F. E. Rochovs Børneven, en Læsebog til Brug i Landsbyskoler, oversat af Prof. J. Wolf, tilligemed Weißes Sange for Børn. 6te Oplag. 3 Mk. 8 Sk. hos Gyldendals.

Rasmussens A. B. C. og Lærebog. 9 Rdlr. for 100 Ex. hos Thiele.

Prof. Rosteds Forsøg til en Rhetorik, med Hensyn til Underviisningen i de lærde Skoler. 1 Rd, 16. hos Brummer.

Kongl. Reskripter m. m. udtogsviis udgivne ved L. Fogtman. 6te Deel for 1801—1802. 4 Rd. Tkp. 5 Rdlr. 3 Mk. Skp. hos Gyldendals.

Danske og norske historiske Mindesange, samlede og med Anmærkninger udgivne af Professor K. L. Rahbek. 4 Mk. 8 Sk. hos Thoring og Colding.

Undersøgelse om Aarsagerne til Tjenestefolks moralske Fordærvelse af J. Paludan, Sognepræst til Phanefjord. 1 Rdlr. 44 Sk. hos Schubothe.

istorisk Ordbog ved Dr. Odin Wolff. 4de Bind. 15 Mk. Trp. 21 Mk. Postp. hos Cohen.

indetale over Christian August holden paa Friderikshald, af J. S. Munck, Feldtprovst. 32 Sk. hos Schubothe.

aturhistorie af A. F. Just. 3die forbedrede Oplag med 155 Figurer. 1 Rdlr. 64 Sk.

oral for Folk og Stat. Af Dr. N. Treschow, Prof. i Philosophien. 2 Dele i et Bind. Kbn. 1811. 3 Rdlr. 72 Sk. hos Brummer.

ammes Elementer til Historiens Philosophie i Forelæsninger. 2 Dele i et Bind. 3 Rd. 3 Mk. hos Brummer.

amme Om Philosophiens Natur og Dele, en dogmatisk og historisk Indledning til denne Videnskab. 2 Rdl. 48 Sk. hos Brummer.

rel og Valborg. Et Sørgespil af Adam Oehlenschläger. Kbhn. 1810. hos Seidelin. 10 Mk.

ammes, Digtninger. 1ste Deel. 15 Mk. Trykp. 21 Mk. Skp. hos Forf. selv. Khvn. 1811.

orreggio. Tragoedie i 5 Akter af Samme. 11 Mk. Trp. 16 Mk. Skp. Sammestedes.

orsøg til en Veiledning for Skolelærere til at bibringe Ungdommen Regning ud af Hovedet, ved Skolelærer P. Handrup. 20 Sk. hos Schubothe.

Cultur forbinder Nationer men smelter dem ikke sammen. En Tale af Prof. Treschow. 2 Mk. hos Seidelin.

Materialier til Samtaler over Gjenstande af den plane Geometrie af H. D. Biørn, Overlærer ved Cathedralskolen i Odense. 1 Rdlr. 10 Sk. hos Schubothe.

Pligterne mod Staten og Fædrelandet ved J. Clausen, Doctor i Theol. og Sognepræst i Stubbekiøbing. 1 Rdlr. hos Schubothe.

Udtog af den i 1799 udgivne astronomiske Lærebog for almindelig Mand til Brug i Landsbyeskolerne, ved P. Søborg. 24 Sk. hos Hegelund.

Fader Roderik blandt sine Børn, oversat af P. Poulsen. 1ste Halvpart. 2 Rdlr. hos P. Poulsen.

Universitets- og Skole-Annaler. 1810 og 1811. 4 Hæfter aarligen. 4 Rdlr. Aargangen hos A. Seidelin.

Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter for 1810 og 1811. hos Seidelin. (det sidste Hæfte 2 Rd.)

Om Hagen Adelsteens Fostre, Norges Konge, af Sognepræst E. Hagerup. 7 Mk. hos Seidelin.

Forsøg til en Fædrelands-Catechismus eller kort Indbegreb af Pligterne mod Konge og Fædreland, af Biskop Boisen. 1 Rdlr. hos Schubothe.

Cosmogoniæ Antiqvitatis primæ lineæ a H. N. Sandal, verbi divini minis. ad ædem arcis reg. Cronburg. Havniæ. 1811. 9 Mk. hos Poulsen, Brummer og Schubothe.

Første Indledning til den almindelige Naturlære, af Prof. Ørsted. 4 Mk.

B.

Udenlandsk theologisk Literatur for Aarene 1809—1811.

Worte des Friedens an die katholische Kirche gegen ihre Vereinigung mit der protestantischen. Von Dr. G. J. Planck. Gött. 1809. (Heri vises, at af en saadan pludselig eller fremtvungen Forening, som man har foreslaaet, vilde for begge Kirker udflyde langt flere skadelige end gavnlige Følger. Lignende, skjøndt langt fra ikke saa udførligen deducerede, Erklæringer have Marezoll, Reinhard og Gabler afgivet i Anledning af de nyeste Forslag, see Marburger theol. Annalen, Febr. 1810).

Geschichte der christlich-kirchlichen Gesellschaftsverfassung. Von Dr. G. J. Planck. 3ter bis 5ter Band. 1805—1809. Ogsaa under den specielle Titel: Geschichte des Pabstthums in

en Reinhard maae være vigtige. Det sidste Stykke er Epitomes doctrinæ Christ. fragmentum).

Sammes Geständniße ere af det foregaaende Udtog Læseren bekjendte.

System der christl. Dogmatik nach dem Lehrbegriffe der Lutherischen Kirche von J. C. W. Augusti. Leipzig 1809. (Forfatteren lægger den Augsburgske Confession til Grund og opbygger derpaa et dogmatisk System, hvilket hans Overbeviisning neppe i alle Stykker bifalder. En synderlig Maade at vorde Orthodox paa!)

Samme Forfatter har i Forbindelse med de Wette fuldendt (under næsten almindeligt Bifald) deres Oversættelse af det G. T. og begyndt at udgive en Commentar, hvoraf er udkommet hidtil tre Dele (den sidste Afdeling indeholder Psalmerne). Heidelberg.

Den bekjendte tydske Oversættelse af det Nye Test. ved de tvende catholske Præster (og Brødre) Carl og Leander van Eß er udkommen anden Gang i Sulzbach 1810 (Stereotyp-Udgave. Oversættelsen falder i den friere Stolziske Maneer).

Thaddæus A. Dereser vedbliver at fortsætte Brentanos Oversættelse af det G. T. (4de Deels

1—3 Bind indeholder Propheterne Esaias, Jeremias, Ezechiel og Daniel med Commentar. I Sprogkundskab og Lærdom viger Oversætteren ei sin berømte Collega J. L. Hug, men desto dybere staaer han under ham ihenseende til Kritik. Dereser vil forsvare Alt imod de Nyeres Angreb; endog Tillæggene til Daniel skulle være ægte og troværdige).

ebräisch-deutsches Handwörterbuch von D. W. Gesenius. 1ster Theil. Leipzig 1810. 2ter und letzter Theil. 1811. Meget vel udarbeidet.

ie Hebräerin am Putztische und als Braut. Von A. T. Hartmann. 3 Theile 1809—1810. (Indeholder langt mere end Titelen lover; især ere Anmærkningerne i 3die Deel vigtige for Philologen og Oldgranskeren. Da Forfatteren benægter Pentateuchens mosaiske Herkomst, maa han allerede af denne Grund see meget i et andet Lys, end de ældre Antiqvarer).

mos übersetzt und erläutert von Joh. Sev. Vater. 1810 (i Forfatterens bekjendte fortræffelige Maneer).

as Buch Hjob, bearbeitet von J. F. Gaab. Tübingen 1809.

zechiel latine vertit et annotatione perpetua

illustravit E. F. L. Rosenmüller. Vol. I. 1808. et Vol. II. 1810. (Udgjør sjette Deel af Scholia in Vetus Test. og har i det Hele sämme Indretning som de foregaaende Dele; kun synes Forfatteren i hver nye Deel at overgaae sig selv). Af Scholia in Jesaiam er alt 2den Udg: udkommen.

Lehrbuch der Hermeneutik des Neuen Test. nach Grundsätzen der grammatisch = historischen Interpretation, von K. A. H. Keil. Leipzig 1810. (Ogsaa paa Latin: Elementa Hermeneutices N. T. latine reddita a A. G. Emmerling. 1811. Meget godt oversat).

D. C. T. Kuinoel Commentarius in libros Novi Test. Vol. I. et II. Lipsiæ 1809. (indeholder de tre første Evangelier. Det tredie Bind skal for nylig være udkommet, men er endnu ei kommet Udg. til Hænde.

Acta Apostolorum Græce. Perpetua annot. ill. a J. H. Heinrichs. Partic. I. Gott. 1809. (Ogsaa denne Fortolker uddanner sig under Arbeidet til en høiere Grad af Fasthed og Færdighed).

J. G. Eichhorns kritische Schriften, 6ter Band (Eller Einleitung in das N. T. 2ter Bd. Om Apostl. Gjern. og Johannes' Skrifter).

Lazarus oder über das Unstatthafte der natürlichen

Erklärungen der Wundergeschichten im N. T. von K. J. Besenbeck. 1810. (Stilet imod Dr. Paulus og Gabler, men Forfatteren gjør begge disse Mænd Uret).

'esus, der Stifter des Gottesreichs. Ein Gedicht in zwölf Gesängen von G. A. v. Halem. 1810. 2 Bände. (En Art Messiade efter en formindsket, men derfor just ikke forulykket, Maalestok).

ɩes Matyrs ou le triomphe de la religion chretienne, par T. A. de Chateaubriand. 3 T, Paris 1809. (Et i poetisk Prosa forfattet episk Digt udi 24 Bøger, hvis Hensigt er, i Fictioner at udvikle Christendommens Sandhed overeensstemmende med det catholske Lærebegreb. Hvad Forfatteren i Genie du Christianisme havde paastaaet, at Christendommen er Characterernes Udvikling og Lidenskabernes Spil gunstigere end Hedenskabet, og at det Underfulde i samme vel kan taale at maales med det, som laanes af den hedenske Mythologie, dette søger han her at vise i et Exempel, som indbefatter Scener af begge Religioner).

diaphora. Wissenschaftlich und historisch untersucht von C. E. Erh. Schmidt. Leipzig 1809. (Grundigt og omfattende. Forfatteren følger

den kritiske Philosophie, af hvilken han er en gammel Tilhænger).

Ueber die Verwandtschaft der Tugenden und der Laster. Von H. G. Tzschirner. 1809. (see Udtoget ovenfor).

Geschichte der theologischen Wissenschaften seit der Verbreitung der alten Literatur. Von C. F. Stäudlin. 1r Theil. Götting. 1810. 2ter Th. 1811. (Det er fortræffeligt udarbeidet og værdigt at høre til Eichhorns Geschichte der Literatur, hvoraf det ogsaa, ved en særskilt Titel, udgjør det sjette Bind.)

Der erste Brief des Ap. Paulus an den Timotheos. Neu übersetzt und erklärt mit Beziehung auf die neuesten Untersuchungen über die Authentie desselben. Von J. A. L. Wegscheider. 1810. Göttingen.

Einleitung in das Studium der christlichen Dogmatik aus dem Standpunkte der Religion, von Carl Daub. 1810.

Lectures on the four last Books of the Pentateuch, designed to shew the divine Origin of the Jewish Religion chiefly from internal Evidence. In 2 Vol. By the Rev. Rich. Graves. (Anmelderen kjender det kun af Recensionen i Journ. for udenl. Literatur 1811.

S. 114, hvoraf der sees at det indeholder en deel Selvtænkt. Aarstallet findes der ikke angivet).

Von dem Verfall und der Wiederherstellung der Religiösität, mit besonderer Hinsicht auf das protestantische Deutschland. Von F. Chr. Boll. Neu-Strelitz 1809. (roses som en træffende og alsidig Udvikling af dette vigtige Æmne).

Dr. C. F. Callisens Anleitung für Theologie Studirende und angehende Prediger in den Herzogthüm. Schleswig und Holstein, mit den Landeshl. Kirchenordnungen zu Wahrnehmung ihrer Pflichten bekannt zu werden. Altona. 1811. (Et lignende Skrift for Danske og Norske er meget ønskeligt, og vilde, vel udarbeidet, finde god Modtagelse og Afsætning).

Exegetisches Handbuch des Alten Test. 8tes Stück. 1811. (indeholder 1 Kong. Bog).

Klefekers praktische Vorlesungen über das N. Test. 1 Bds 1stes Heft. 1811. Hamburg.

Dr. Löffler über den Werth und die Erhaltung des christl. kirchlichen Gottesdienstes. Jena. 1811.

Dr. Marezolls Predigten zur Weckung des religiösen Sinnes und zur Belebung des Gefühls. Jena. 1811.

Dr. Münschers Lehrbuch der christlichen Dogmengeschichte. Marburg. 1811.

Dr. F. V. Reinhards Predigten im Jahre 1810. 2 Bd. Sulzbach. 1811.

Dr. F. Schleiermachers kurze Darstellung des theol. Studiums, zum Behuf einleitender Vorlesungen entworfen. Berlin. 1811.

Dr. H. A. Schotti Epitome Theologiæ christ. dogmaticæ in usum scholarum acad. adornata. Lipsiæ, 1811.

Dr. H. G. Tzschirners Briefe veranlaßt durch Reinhards Geständniße. Leipzig. 1811.

Homiletisches Ideenmagazin, herausgegeben von B. Klefeker. 3ten Bandes 1ste Hälfte. Hamb. 1811.

Af Reinhards Vorlesungen über die Dogmatik mit literär. Zusätzen herausgeg. v. Berger er udkommet 3die og forbedrede Oplag. Sulzbach 1811.

Schröckhs christliche Kirchengeschichte seit der Reformation. Fortgesetzt von H. G. Tzschirner. 9r Theil. (10de Deel, som snart skal udkomme, vil fuldende dette vigtige Værk og tillige indeholde Schröckhs Levnet.) Leipzig.

Af vigtige tydske periodiske Skrifter vedkomme for en stor Deel Theologen følgende:

Studien, herausgegeben von Daub und Creuzer. Heraf er udkommet 1811 6te Binds 1ste og 2det Hefte.

Königsberger Archiv für Philosophie, Theologie, Sprachkunde und Geschichte, von Dellbrück, Erfurdt, Herbart, Hüllmann, Krause und Vater.

Af reen-theologisk Indhold ere følgende Fortsættelser af bekjendte Tidsskrifter:

Gablers Journal für auserlesene theol. Literatur. 6r Band. 1811. Nürnberg.

Neues Journal f. Prediger. 37r Bd. Halle. 1811.

Löfflers Magazin für Prediger. 5 Bds 2 Stück u. 6 Bds 1 St. Jena. 1811.

Ribbecks u. Hansteins Neues Magazin neuer Fest- u. Casualpredigten. 3 Bd. Magdeburg. 1811.

Tzschirners Memorabilien für das Studium und die Amtsführung des Predigers. 2 Bds 1 St.

Scotts u. Rehkopfs Zeitschrift für Prediger. 2 Bd.

X.

Blandede Efterretninger, henhørende til Religionens og Kirkens Historie.

Ved

Udgiveren.

Forerindring.

Under denne Artikel agter jeg nu og da at gjøre Læseren bekjendt med interessante Forefald, meest af den udenlandske Kirke, hvilke sjeldent omtales i danske Skrifter, og derfor i disse Tider ikke komme til Manges Kundskab. Ei saa ofte vil jeg have noget at fortælle om den danske Kirke, da dens Tildragelser i Almindelighed kunne forudsættes at vorde alle Geistlige kundbare enten ved Anordninger eller Skrifter. Vel var det mig saare beqvemt at lade heri Regje=

ringens Foranstaltninger betræffende Geistligheden og Kirken aftrykke af Collegialtidenden, og academiske Forhandlinger af Universitets- og Skole-Annalerne; men dette vilde stride mod den Sparsommelighedslov, jeg har foreskrevet mig ihenseende til Alt hvad allerede er trykt, og sikkert kun behage faa Læsere. Derimod kunde jeg vel have Lyst til ved Leilighed at beskrive vore Dages kirkelige Historie; men om jeg nogensinde skal iværksætte dette Forsæt, beroer paa Gemytternes Stemning, og den Sandsynlighed, der maatte vise sig for mig om at blive hørt selv da, naar jeg ei kunde rose de Forandringer og Omveltninger, hvorpaa vore Dages Historie er saa rig. For det første vil jeg indskrænke mig til at give Notice om hvad mærkværdigt (og forhen utrykt) jeg maatte støde paa.

I.

Keiser Napoleons gunstige Yttringer om Protestanterne.

Der er iblandt alle Oplyste kun een Mening om, at det skjønneste, om just ikke meest glimrende, Træk i den store Keisers Regjering er den Samvittighedsfrihed og Lighed ihenseende til Borgerrettigheder, som han tilstaaer alle Confessioner i sit store

Rige. Selv anseer han denne Velgjerning for at være en lovlig Rettighed, hvori han ei vil tillade sine Efterkommere at gjøre noget Indgreb. Han har til den Ende oftere erklæret, at man maatte kalde den af hans Descendenter en Nero, som fik i Sinde at handle i en modsat Aand. Ogsaa har han hidtil afviist alle Forsøg, som ere gjorte paa at afdrage ham fra denne Grundsætning. Om ogsaa alle Confessioners Bekjendere have viist sig denne Velgjerning værdige, er et andet Spørgsmaal, som her ikke vedkommer os. Desværre kan det neppe besvares med Ja, da alle Beretninger vidne, at Jøderne saavel i det gamle som nye Frankrig misbruge de dem forundte Rettigheder til deres christelige Medborgeres Udsuelse og Undertrykkelse (hvilket upaatvivleligen vil skee allevegne, hvor man indrømmer Mennesker uden Borgersind og Borgeraand lige borgerlige Rettigheder *)). Desto glædeligere maa det være os som Protestanter at erfare af Keiserens egen Mund, hvor værdige vore Troesforvandte i Frankrig vise

*) Man har derfor ogsaa i Frankrig seet sig siden nødt til at bruge det haarde Hjelpemiddel imod Jødernes Aager, at cassere alle de Gjeldsfordringer, som de havde paa Bønder. Hele Elsas var nemlig paa faa Aar kommet i deres Vold.

sig den dem viste Tillid. Denne Betragtning kunde alene undskylde Optagelsen af følgende Beretning, om den end ikke indeholdt saa mange betydningsfulde Vink og Oplysninger om Forholdet imellem de ivrige Catholske i Frankrige og Keiseren paa den ene Side samt Paven paa den anden. Fortællingen selv er tagen af en Skrivelse fra Leyden, Mai 1810 (i Marburger Theolog. Nachrichten, Septbr. 1810); og Brevskriveren bemærker, at hvad heri fortælles, var i hans Omegn almindeligen bekjendt, og forekom ham høist troværdigt, ihvorvel han ikke selv havde hørt det.

"Keiseren kom paa sin sidste Reise — fortæller vor Brevskriver — med sin Gemalinde ogsaa til Breda, og gav der den 6te Mai 1810 de offentlige Embedsmænd Audienz. Han gjorde derved den sædvanlige Tour, talte nogle Ord med Præsidenten for Appellationsretten, gjennemgik med Øiet de forskjellige Collegia og blev tilsidst staaende ved den catholske Vicarius apostolicus, som med sit Manuskript i Haanden gjorde Monarchen sin Compliment i den catholske Geistligheds Navn. H. M. behagede ikke at svare derpaa, men spurgte kun: "hvor er de reformeerte Præster?„ hvorpaa Fyrsten af Neufchatel og Wagram forestillede dem for Keiseren; og Hr. ten Over, Præst ved den wal-

lonske Menighed, erholdt Tilladelse til at tiltale Keiseren. Talen var kort men passende til Omstændighederne. "Det er, sagde han iblandt andet, Protestanternes uforanderlige Grundsætning at tilbede Forsynets Haand i Alt hvad der skeer, og at give Keiseren hvad Keiserens er...... Vi vide det, Sire, at Protestanterne i Frankrig aldrig siden det Nantiske Edicts Tilbagekaldelse have nydt saa mange Rettigheder, som under Eders Keiserl. Majestæts Beskyttelse. Denne Overbeviisning lader os forvente, at vi og skulle tage Deel i den store Monarchs Beskyttelse, som Gud har sat over os, og vi have den Ære allerunderdanigst at anbefale D. K. K. Majestæt Vedligeholdelsen af vore hidtil nydte Fordele, saavelsom alle vore Anliggender. Maatte De, Sire, efterat De har givet det faste Land Fred og ved deres Formæling stadfæstet samme, blive hele Europas Fredsstifter og lade os under deres Auspicier nyde de forønskede Virkninger af denne Velsignelse." Keiseren hørte meget opmærksomt paa denne Tale, og svarede med Bevaagenhed: "De har Ret: jeg beskytter alle Confessioner; Protestanterne og Catholikerne nyde i Frankrig lige mange Rettigheder; det er billigt at Protestanterne i dette Deparment staae paa samme Fod som Catholikkerne. Ere deres Kirker for store,

eller er der for mange af dem, saa maa man dele dem; thi jeg vil have fuldkommen Sighed ihenseende til Kirkernes Rettigheder; man maa leve som Brødre med hinanden.„

Monarchen spurgte herpaa Hr. ten Over: "Hvorfor, min Herre, er de i fuld Ornat?„ "Sire, svarede ten Over, det bør saaledes være.„ "Nu ja, svarede Keiseren, det er saa en Landsskik.„

"Men, sagde han videre, vendende sig til den romersk-katholske Geistlighed, som ei havde indfundet sig i Ornat, men formodentligen kun i sort Kjortel, "hvorfor have I ikke Præstekjortelen paa? I sige, I ere Præster; men hvo ere I? Procuratorer? Notarier? Bønder? . . . Jeg kommer til et Departement, hvor Fleerheden af Folket bestaaer af Katholikker, som i forrige Tider ere blevne undertrykte, som efter Revolutionen have faaet meer Frihed, og som min Broder, Kongen, endnu meer har begunstiget; Jeg kommer for at gjøre Eder de Andre ganske lige, og I begynde med at tilsidesætte Respecten for mig, og beklager Eder over den Undertrykkelse, som I skulle have lidt under den forrige Regjering; men Eders Opførsel viser, at I vel have fortjent den; den første Souverainitetsact, som jeg har maattet fuldbyrde, bestod i at jeg maatte fængsle to af Eders gjenstri-

dige Præster, selv den apostoliske Vicar; de sidde i Fængsel og skulle blive straffede. Derimod er det første Ord, som jeg hører af en reformeert Præsts Mund: "Giver Keiseren hvad Keiserens er." Det er den Lære, som I burde prædike. Af den Herre der — pegende paa ten Over — skulde I lære. Stedse har jeg iblandt Protestanterne fundet troe Undersaatter. I Paris har jeg af dem 6000, i mit Rige 800,000 *) og aldrig har jeg havt Grund til at beklage mig over een eneste. I have bagvasket Protestanterne, idet I afmalede dem som Folk, der lærte statsfarlige Grundsætninger; men jeg har ingen bedre Undersaatter end Protestanterne. I Paris lader jeg mig tildeels opvarte af Protestanter, de have frie Adgang til mig; og her vil en haandfuld brabandske Fanatiker modsætte sig mine Hensigter? havde jeg ikke i Bossuets Lære, i den gallikanske Kirkes Maximer fundet Grundsætninger, som stemmede overeens med mine, og var Concordatet ei blevet antaget, da vilde jeg være bleven Protestant, og 30 Millioner Mennesker havde

*) Keiseren har vist angivet Tallet altfor lidet. Skulde der ikke i Paris være 24,000 Protestanter, i det gamle Frankrig over 2 Millioner og i det nyeste Frankrig over 4 Millioner?

Orig. Anm.

fulgt mit Exempel. Men hvad for en Religion lære I? Vide I ikke, at Christus har sagt: mit Rige er ikke af denne Verden? og I, I ville blande Eder i mine Regjeringssager? I ville ikke bede for Souverainen? *). I ville være ulydige Borgere? Beviserne har ieg i Lommen. Hvis I fremture i saadanne Grundsætninger, saa vil Straf i denne Verden og Fordømmelse i hiin vorde Eders Lod. —

"De er apostolisk Vicar — sagde han vendende sig til Vicaren, som havde tiltalt ham — hvo har indsat Dem i dette Embede? Paven? Han har ingen Ret dertil. Jeg gjør Bisskopper."

"I ville ikke bede for Monarchen — vedblev Keiseren henvendende igjen Talen til Alle —? Maaskee fordi en romersk Præst har sat mig i Band? Men hvo har givet ham Ret til at sætte en Monarch i Band? Hvorfor har Luther og Calvin adskilt sig fra Kirken? Eders infame Afladshandel oprørte dem og de tydske Fyrster vilde ei mere bære

*) Formodentlig havde de katholske Geistlige i disse nye Provindser tildeels erklæret at de ikke kunde modtage Befalinger angaaende Kirkesager af en verdslig Magt; at Befalingen om at bede for Keiseren, madtte først communiceres dem af deres geistlige Øvrighed. Orig. Anm.

Eders Aag. Englænderne have gjort ret i at rive sig løs fra Eder; Paverne have ved deres Hierarchie sat Europa i Fyr og Flamme; I ønskede vel gjerne paa nye at opreise Skafotter og Baal; men jeg skal nok sørge for at der bliver intet af. . . . . „

" Bekjende I Eder til Gregor VIIs Religion? til Bonifacius VIIIs? til Benedict XIVs? til Clemens XIIs? *). Jeg bekjender mig ikke dertil; jeg bekjender mig til Jesu Christi Religion, som har sagt: Giver Keiseren hvad Keiserens er; og overeensstemmende med samme Evangelium giver jeg Gud hvad Guds er. Mit Scepter har jeg af Gud; jeg bærer det verdslige Sværd og jeg skal forstaae at føre det. Gud opreiser Thronerne: ikke jeg har opsvunget mig paa min Throne; Gud har sat mig derpaa; og I Jordorme (vermisseaux de terre) ville modsætte Eder ham? Jeg skylder ingen Pave, kun Gud og Jesu Christo Regnskab for min Regje-

*) Enten har Keiseren eller Fortælleren her begaaet en Hukommelsesfeil i de to sidste Pavers Navne. Thi Benedict XIV. og Clemens XII. vare ei synderligt herskesyge; derimod kan vel Clemens XI., som endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede vilde spille Gregor VIIs Rolle, have svævet Keiseren i Tanker. Udg. Anm.

ig; mener I, at jeg er skabt til at kysse en Pa-
s Tøffel? . . . . . .«

»Hvis det kun beroede paa Eder, da vilde I
jære Haaret af mig, kronrage mig og putte mig,
m Ludvig den Fromme, i et Kloster, eller for-
se mig til Afrika? . . . O I uvidende Sindssvage
mbecilles) beviser mig af Evangeliet, at Jesus
hristus har indsat Paven til sin Statholder, til
n hellige Peters Efterfølger; og at han besidder
et til at sætte en Monarch i Band *).

»Er min Beskyttelse Eder magtpaaliggende,
a prædiker Evangeliet ligesom Apostlene have
ædiket det; jeg vil beskytte Eder, naar I ere

*) Man skulde af disse gjentagne Yttringer næsten slutte det Utrolige, at Paven virkelig hat sat Keiseren i Band, i det mindste maa Sagnet derom ved Pavens Tilhængere have været udbredt i Hollandsk-Braband, da Keiseren bereiste dette nye Depatement, og Monarchen maa have havt skriftlige Beviser derpaa. Skuldt dette maaskee staae i Forbindelse med nogle Geistliges Vægring imod at bede for ham? Skulde maaskee selv den Omstændighed, at den katholske Geistlighed ei mødte i Præstekjorlel for Monarchen, kunne forklares deraf, at de heller vilde forglemme deres Ærbødighed imod Keiseren, end (efter deres Mening) blive Paven utroe? Orig. Anm.

gode Borgere; hvis ikke, saa forviser jeg Eder ud af mit Rige, og adspreder Eder ligesom Jøderne over hele Verden. . . . . .“

”I høre til Bispedømmet Mecheln. Viser Eder for Eders Biskop, aflægger Eders Bekjendelse for ham, og underskriver Concordatet. Biskoppen vil kundgjøre Eder min Villie; jeg vil ansætte endnu en anden Biskop i Herzogenbusch. Gives der et Seminarium i Breda? (Spørgsmaalet blev bejaet). Velan da, Hr. Præfekt for begge Netherness Departement, de vil sørge for, at disse Folk besværge Concordatet. Besøg Seminariet og sørg for, at man deri forebrager den rene Lære, paa det at derfra kan udgaae mere oplyste Folk, end disse Sindssvage fra Løwen ere, hvor man forebrager en underlig Lære. Overhovedet skulle Kirkesagerne i alle Confessioner behandles efter samme Regel, og De vil træffe saadanne Foranstaltninger, at jeg ikke herom skal høre mere.“

2.

Efterretninger om Oplysningens Kamp i Baiern.

Af alle katholske Lande gives der neppe noget, paa hvilket Menneskevennens Øie dvæler med

større og behageligere Forventninger, end paa Kongeriget Bayern. Her herskede, som man veed, Vankundighedens tykkeste Mørke lige til Slutningen af 18de Aarhundrede. Endnu længe, efterat man i Nabolandet Østerrig under Maria Theresia havde paatænkt og under Joseph II. betydeligen fremmet Oplysningens store Værk, vedbleve Jesuiterne og (efter denne Ordens Ophævelse) Exjesuiterne at haandhæve Uvidenhedens og Overtroens Herredømme over de godmodige, men bigotte Bayrer. Den svage Churførste Carl Theodor var en Bold nu i de pavelige Nunciers nu i sine egne Præsters dumdristige Hænder. Disse udvirkede letteligen hos ham Forordninger og Foranstaltninger, som enhver anden catholsk Regent vilde have skammet sig ved. Hans protestantiske Undersaatter, (hvoraf der kun gaves faa i det egentlige Bayern, men desto flere i Pfalz, som engang var et reent protestantisk Land) maatte især undgjælde, saa ofte enten Papisternes Troesiver eller deres Rovgjerrighed sattes i Bevægelse. Man erindre sig blot, at han lod sig af Pave Pius VI. tilkjende de Reformeertes Kirkegodser, skjøndt disse ved høitidelige Fordrag vare dem sikkrede og af ham selv tilsvorne.

Desto større var naturligviis de protestantiske Pfalzbayrers Glæde, men desto bittrere tillige Papisternes Forbittrelse, da den nuregjerende Konge Joseph Maximilian som Churfyrste begyndte sit menneskekjerlige Regimente med en Toleranzlov, en Joseph II. eller Leopold II. værdig, hvorved Protestanterne ei alene befriedes for al Samvittighedstvang; men endog fik alle væsentlige Borgerrettigheder lige med Katholikkerne *). Man kunde forudsee, at den af Natur (og her tillige af Vane) herskesyge katholske Kirke ei roligen vilde see en agtværdig Medbeilerske, skjøndt af søsterligt Navn og Blod, at opblomstre ved Siden af sig. Hertil kom, at Joseph Maximiliam havde ganske andre Begreber om Katholicismens Væsen end Carl Theodor og de fleste Bayrer, og idet han, understøttet af vise Raadgivere, søgte at realisere disse i det ham betroede Land, og til den Ende omhyggeligen adskilte den bedre katholske Lære fra Papismus og Jesuitismus, maatte han idelige komme i Collision nu med Munkenes Overtroe nu med Prælaternes Gjerrighed. Disse Collisionstilfælde bleve

*) Joseph Maximilian tiltraadte Regjeringen over de Zweybrückske Lande i A. 1795; over de Pfalziske og Bayerske i A. 1799.

ledse hyppigere og flere, alt eftersom Maximilian udvidede sin Reformationsplan og sit Herredømme. Og han som alle Reformatorer opdagede gjerne, det han afskaffede en Uskik eller Misbrug, ti andre dermed beslægtede. Han overtydede sig derved om at en partiel Reform var kun til liden eller ingen Nytte; han opdagede, at hvis Hierarchiet og Kirketroen skulde grundigen forbedres, maatte Reformen udstrækkes til og gaae ud fra Opdragelses- og Underviisningsvæsenet. For at faae dette organiseret efter den høieste Idee, indbød han en erfaren Skolemand, den som Humanist og Digter lige berømte Johan Heinrich Voß, der dog vægrede sig ved at følge den hæderfulde Indbydelse, formodentligen af Frygt for ei at finde en velberedt Ager for den Sæd, han skulde udstrøe. Men for dog at bidrage noget til dette store Værks planmæssige Begyndelse, skrev han en grundig og stræng Bedømmelse over Wismayers Studieplan, der fortjener at studeres tilligemed Niethammers udførligere Skrift: der Streit des Philantropinismus und Humanismus, hvilket skylder samme Anledning sin Tilblivelse.

Imidlertid blev Begyndelsen gjort med Klostrenes, de lærde Skolers og Universiteternes Reform. Adskillige Protestanter fulgte Kongens hæ-

derfulde Kald og bleve ansatte paa fordeelagtige Vilkaar ved Gymnasier og Høiskoler (i Landshut og Würzburg, hvilket sidste dog kun faa Aar blev i Bayerens Besiddelse); ja — hvad der var uhørt, ei alene i Bayern – endogsaa theologiske Professorater bleve oprettede ved katholske Universiteter, (saaledes blev f. Ex. den berømte Dr. Paulus Professor Theologiæ i Würzburg, hvilken Post han vedblev at beklæde, saalænge Stedet var bayersk). Men Reformen (og med den Reactionen, som vi her fornemmeligen have for Øie) voxte ei alene i Intension men ogsaa i Extension; thi efterhaanden som Bayerns Grændser ved Alliance med Frankrig og lykkeligen endte Krige udvidedes, fik Joseph Maximilian (der i Aaret 1806 var bleven Konge) en større Virkekreds, men tillige desto flere Modstandere. Det hjalp kun lidet at han efter Augsburgs Forening med Riget rensede denne Exjesuiternes Rede for gammel Uteerlighed; de onde Fugle udbredte sig derved kun desto videre, og pirrede nu paa flere Steder deres Consorter til at lade deres hæse, Ulykke varslende, Skrig høre. Hidindtil havde Obscuranterne kun yttret deres Harme i enkelte og svage Udbrud, ligesom for at forsøge deres egen Styrke og Kongens Taalmodighed. Men da Kongen nu i Aaret 1807 omdannede det gamle og knapt vegeterende Videnskabers Academie i München til en Anstalt, der baade skulde være Middelpunktet for alle Kongerigets videnskabelige Anstalter og tillige træde i Rang med Europas berømteste Videnskabers = Selskaber, saa behøvede han atter protestantiske Lærde, fornemmelig til de første Poster (Tydsklands første Socratiker, den ædle attiske Jacobi blev, som bekjendt, Præses; og Numismatikeren Schlichtegrol Generalsecretær). En Mand (Chr. v. Aretin) som ei var uden literære Fortjenester, men som dog ligesaa lidet i Kundska-

der som i Aandsdannelse og Humanitet kunde maale sig med Jacobi, fandt sig upaatvivleligen krænket ved ei at være bleven Præsident. (Han var jo indfødt Bayrer og Katholik; Jacobi derimod Udlænding og Kjætter).

Efterat have indledt Læseren ved ovenstaaende korte Fortælling, vil jeg overlade Ordet til en velunderrettet tydsk Recensent, som i Anledning af et hidhørende Skrift *) meddeler os (i Neue Theolog. Annalen. Januar. 1811.) følgende detaillerede Omstændigheder.

"Nu (i Aaret 1807) begyndte Oppositionen at handle, og det lønner Umagen, for det første at analysere i Almindelighed dens Grundcharacteer og Retning. Den af mange ædlere Medlemmer blot som et nyt pythagoreisk d. e. moralsk Forbund, betragtede og ingenlunde til politiske Øiemed stilede, Illuminat-Orden havde allerede under Carl Theodor villet indtrænge sig i Bayerns Lovgivning og Forvaltning, og tilvriste sig en Magt, som siden under ganske andre Omstændigheder blev for en kort Tid Jacobinerne i Frankrig til Deel. Vel maatte den bukke under for udvortes Magt, men dens Aand, som yttrede sig snart i trodsige snart i lempelige Anmasselser, dens Ønsker og Bestræbelser vedligeholdt sig. Nogle af dem, som havde vidst at undgaae den offentlige Forfølgelse, troede nu at have oplevet en gunstig Tidspunkt til Gjenfødelse og at have nærmet sig Opnaaelsen af deres egoistiske Hensigter. Desto mere misfornøiede vare de over de fremmede Mænds Mellemkomst, hvilke en vigtig Deel af den Reformationsforretning, som de

*) Ehrenrettung der Protestanten gegen die Beschuldigung des Morgenbothen und die Schrift: "Plane Napoleons und seiner Gegner." Von Jon. Schuderoff. Leipzig. 1810.

fordrede, overlobes. Snæverhjertet National-Particularismus, som troede sig selv duelig til at opføre National-Culturens ny Bygning og ansaae al fremmed Hjelp for overflødig blev opflammet til bitter Afskye for Udlænderne, for hvilke de Indfødte troede sig tilsidesatte. Grebe nu disse Fremmede rask ind i den literære Administration, som forhen havde været den nøisomme Bayrer ene overladt, og søgte de at bringe Orden og Plan ind i den chaotiske Forvirring, saa forenede sig den krænkede Egennytte med den fornærmede Ordensaand og den falske Patriotismus til et frygteligt Forbund. Angrebene paafulgte snart Slag paa Slag. Christoph von Aretin havde allerede i 1ste Hæfte af Litteratür der Statsgeschichte von Baiern 1804 erklæret: "Bayrerne skulle ingen udenlandske og ingen kosmopolitiske, mindst nordtydske Opdragere have.„ Westenrieders Geschichte der Münchner Academie (1807, 1808) havde den Hensigt, at bevise Undværligheden af det Nye ved at ophøie det Gamle. Unge Mænd uden Erfaring og uden literarisk Fasthed ophidsedes ved foregiven Patriotisme; og saaledes udkom Rottmanners Kritik af Jacobis Tale om lærde Selskaber og Nepomuk Ringseis Udfordringer i Knittelvers, hvilke Mænd dog begge snart efter have fortrydt, at de lode sig bruge, uden at ahne det, som Redskaber for blind Partieraserie. I nogle offentlige Blade, først i den Erlanger Cameral-Correspondent 1809. No. 113., blev fremstillet en ligesaa uretfærdig og ubetænksom, som fornærmende Contrast imellem Nord- og Syd-Tydskerne og dermed Virkningerne af den politiske Forkjetringskunst forberedte. Under den sidste østerrigske Krig, i Juni 1809, sprang Hovedminen; under Titel af: "Die Plane Napoleons und seiner Gegner„ blev en skjændig Pasqvill udbredt, som beskyldte de nordtydske Lærde og samtlige Protestan-

ter for en Sammensværgelse imod vor Tids store Helt, fremsatte de afskyeligste Bagvaskelser imod en stor og agtværdig Deel af den tydske Nation, og udgav grove Urimeligheder og hyperbolske Løgne med mageløs Uforskammethed for afgjorte Sandheder og Kjendsgjerninger. Et Tidsskrift, fuldt af bagtalersk Banvid og stilet paa at revolutionere de østerrigske Arvestater: der Morgenbote, udgivet i 3 Hefter af E. Huber og (efter den Münchner polit. Zeit. 1809 af 30 Nov.) udstyret af Chr. von Aretin med mange Bidrag, gjentog, udvidede og oplyste, hvad der i hine skjændige Klageposter, Wink o. s. v. endnu kunde være tvetydigt. Alligevel udeblev den forventede Virkning; vel blev Almuen i Værtshusene ved Flyveskrifter og Pamfletter, ved opdigtede Anecdoter m. v. indtaget imod de protestantiske Lærde og Embedsmænd; ja endog paa det sorte Universitetsbret i Landshut opsloges en Pasqvill dateret d. 15 Nov. 1809, hvori de Bagvaskelsen priisgivne protestantiske Lærde foregaves selv at gjentage Alt, hvad Egennytte og Herskesyge havde paadigtet dem, og at anraabe Kongen om Naade og Beskyttelse. Endnu foragtede disses bedre Selvbevidsthed alle Angreb og stolede paa deres retfærdige Sag. Men denne Rolighed gjorde Bagvaskerne sikkre og trodsige; og nu fremkom i den Münchner N. Oberdeutscher Allg. Litt. Zeit. 1809. No. 37. S. 1036 fg. en foregiven Recension af en ikke existerende Bog: "Geschichte der Acad. der Wissensch. zu Stockholm,„ hvor Christ. v. Aretin udgjød sin Harme over fremmede Lærde og uden Tilbageholdenhed søgte at vise deres fordærvelige Indflydelse paa Nationalaanden. Nu kunde de i Bayren levende fremmede Lærde ei længer tie; deres Modstanderes Angreb, Plan og Diemed laae tydeligen for Dagen; og de troede at skylde saavel Regjeringen som sig selv en aabenhjertig Erklæring

til Publikum. Tillige overgave fer af de bagvaskede Lærde, nemlig Præsidenten Geheimeraad Jacobi, Generalsecretæren Schlichtegroll og Hofraaderne Breyer, Niethammer, Jacobs og Hamberger en Injurieklage til Stadsretten i München, hvilken afviistes under 10 Febr. 1810, fordi Klagerne ikke vare fornærmede ved Navn. De henvendte sig derpaa til Kongen og udbade sig en Undersøgelse af deres Opførsel og Kongens Beskyttelse, hvis denne befandtes at være dadelfrie. Kongen svarede dem (ifølge en Beretning i Morgenblatt No. 214 for 1810; thi her forlader Recensenten mig), "at han holdt den af dem forlangte Undersøgelse for ganske unødvendig, da han aldrig havde havt ringeste Aarsag til at tvivle om Redeligheden af deres Sindelaug eller om deres troe Hengivenhed for ham og Staten. Han forsikkrede dem ogsaa for Fremtiden om sin Naade og Tillid, overbeviist om, at de ved Virksomhed vilde vise sig værdige den dem anviiste Virkekreds."

Dog kunde denne Kongens Retfærdiggjørelse ei ganske berolige de Fornærmede. Hvad enten nu senere Krænkelser kom til, eller det var Erindringen om de lidte, som gjorde de Fremmede misfornøiede med det nye Fædreneland: nok, Jacobs, den berømte Humanist, er vendt tilbage til sin Fødestavn Gotha, og efter Rygtet ville flere følge hans Exempel. Men Ingen af de Anklagede har fundet det nødvendigt at tage videre til Gjenmæle; derimod have andre nordtydske Lærde, og navnligen Schuderoff i det ovenanførte Skrift gjendrevet de Beskyldninger, som Aretin og Consorter ved denne Leilighed have udgydt mod Protestantismen.

Denne angrebe Bayrerne ei alene paa den dogmatiske, men ogsaa paa den historiske Vei. Af dem, som betraadre den sidste, udmærkede sig en Anonymus (der efter Morgenblatt No. 205 for 1810 skal

være en vis v. Kerz) som Forfatter til Skriftet: Ueber den Geist und die Folgen der Reformation, besonders in Hinsicht der Entwickelung des europäischen Staaten-Systems. Als ein Seitenstück zu der Preisschrift des Herrn von Villers. Deutschland (Duisburg) 1810, hvilket fik tilbørlig Roes i den af Aretin og Consorter redigerede Oberdeutschen Lit. Zeit. Det er et Skandskrift imod Luther, hvis Reformation fremstilles som et Værk af Vanvid og Forrykthed. Som Begyndelsen til Luthers Forrykthed anføres hans bekjendte Samvittighedsskrupler, som vaktes ved en Ungdomsvens pludselige Død (han dræbtes af Lynilden ved Luthers Side). Efterat Forfatteren har anstillet adskillige historisk-urigtige Bemærkninger over dette Tilfælde og dets formeentlige Virkninger paa Luthers Hjerne, søger han at indbilde sine Læsere "at en oftere tilbagevendende Aandsfraværelse og en periodisk indtræffende Forrykthed vel torde have været den første og maaskee eneste Kilde til hans hele Reformationskald, til alle hans offentlige Handlinger og største Delen af hans Reformer."

Allerede heraf vil det være klart, at ovenanførte Recensent neppe har saa ganske Ret, naar han ytrer den Mening, at det ei er Katholicismen, som i Bayern har yppet Kiv med Protestantismen, men at Drivefjederne i den hele Strid skulde være nogle faa Lærdes Brødnid og nedrige Lidenskaber. Vi tilstaae at det ei var ærlig Fanatismus — om man vil tillade mig dette Udtryk — som besjelede Formændene; men hos den større Deel af det bayerske Partie (de saakaldte Patrioter) var upaatvivleligen Religionens Interesse den fornemste Drivefjeder. Derfor førte ogsaa Aretinerne stedse Religionen i Munden; og ved at pege paa de Farer, der truede denne ved saa mange Kjætteres Indkaldelse, lykkedes det dem alene at skaffe sig et saa

stort Partie iblandt det andægtige Folk, hvilket kun lidet bekymrede sig om, hvem der var Præsident for Videnskabernes Academie. Ogsaa var det ved dette Kunstgreb, at Obscuranterne tvang den ellers saa standhaftige Regent til at see igjennem Fingrene med deres uædle Bestræbelser. Enkelte Lærdes krænkede Forfængelighed vil aldrig kunne rokke en selvstændig Regjering; men et fanatisk Folks Fordomme lade sig hverken ved Magtsprog eller Grunde saa let udrydde. Men til hvilken Grad Fanatismen i det mindste hos Enkelte er stegen, derpaa have vi erfaret flere sørgelige Beviser, af hvilke det skrækkeligste er et attenteret Snigmord paa en protestantisk Lærd, Professor Thietsh, Lærer ved Gymnasiet i München. Han blev nemlig, ifølge de offentlige Tidender, anfaldet af en Snigmorder den 24de Febr. 1811, da han om Aftenen vilde gaae ind i sit Huus og fik et Dolkestik i Nakken. Morderen, som var maskeret, lod Dolken sidde, og løb bort, efterat have kastet Masken fra sig. — Udfaldet har jeg ei siden kunnet erfare; men Enhver kan forestille sig hvad Indtryk denne Begivenhed maa have gjort paa de øvrige Protestanter, der nu bleve overtydede om at Jesuiternes Lære i Bayern ei alene haandhæves i Theorien, men ogsaa i Gjerningen følges.

Rettelser til første Bind.

Fortalen første Side Linie 7. Natur læs: Navn.
Side 32. Linie 15. som ere læs: er
— 75. Not. **). De der af Plato anførte Ord findes virkeligen hos Plato, nemlig De republica Lib. II. pag. 214. edit. Bipont som en Ven af Bibliotheket har gjort Udg. opmærksom paa
— 79. Linie 8. ei vælge læs: vi
— 229. — 1. tage i Betragtning læs: Betænkning
— 245. sidste Linie. oversætte ret læs: oversætter et
— 257. Linie 14. sidste læs: næstsidste

